

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI

322/2021 SPOLEČENSKÉ VĚDY

ZPRÁVY

VLASTIVĚDNÉHO MUZEA V OLOMOUCI
SPOLEČENSKÉ VĚDY

Číslo 322
Olomouc 2021

Do tohoto čísla přispěli

Bc. et Bc. Jana Burdová, DiS. (Katedra Muzikologie FF Univerzity Palackého v Olomouci), Burd.ja@seznam.cz
Mgr. Michaela Čadilová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), cadilova@vmo.cz
Bc. Karel Faltýnek (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci), faltýnek.karel@npu.cz
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Katedra bohemistiky FF Univerzity Palackého v Olomouci), jiri.fiala@upol.cz
Mgr. Radim Himmler (Muzeum Komenského v Přerově), himmler@prerovmuzeum.cz
PhDr. Lukáš Hlubek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), hlubek@vmo.cz
PhDr. Filip Hradil (Katedra historie FF Univerzity Palackého v Olomouci), filip.hradil01@upol.cz
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubcova@vmo.cz
Mgr. Hana Jakůbková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), jakubkova@vmo.cz
Mgr. Petra Kubíčková (Vědecká knihovna v Olomouci), petra.kubickova@vkol.cz
PhDr. Karel Müller (Zemský archiv v Opavě), k.muller@zao.archives.cz
Doc. PhDr. Hana Myslivečková, CSc. (Katedra výtvarné výchovy PF Univerzity Palackého v Olomouci), hana.mysliveckova@upol.cz
Mgr. Lubomír Novotný (Vědecká knihovna v Olomouci), lubomir.novotny@vkol.cz
PhDr. Karel Podolský (Vlastivědné muzeum v Olomouci), podolsky@vmo.cz
Tomáš Přidal (Náměšť na Hané), Pridal.T@seznam.cz
Harald Skala (Spolková republika Německo, Kottmar), Diwie@t-online.de
Mgr. Veronika Sovková (Vlastivědné muzeum v Olomouci), sovkova@vmo.cz
Mgr. Michal Šimůnek, Ph.D. (Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.), simunek@usd.cas.cz
Mgr. Pavel Šlězár, Ph.D. (Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci), slezar.pavel@npu.cz
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci), srek@vmo.cz

PŘEDNÍ STRANA OBÁLKY

Jan Michael Faselli, Přenosné sluneční univerzální mechanické rovníkové hodiny s minutovým číselníkem, 1733, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Martin Šilar. Na snímku je patrná horní sklopná deska s hlavním hodinovým a přídatným minutovým číselníkem, prstencem výškových slunečních hodin a dvě postranní destičky, vlevo s názvy osmi evropských měst s uvedením souřadnic jejich zeměpisné šířky v stupních a vpravo s erbem objednatele, probošta šternberské augustiniánské kanonie Patrika Jana Meixnera (1725–1734).

DRUHÁ STRANA OBÁLKY

Z výstavy Jindřich Wankel / 200 let od narození otce moravské archeologie. Foto: Pavel Rozsívál.
Z výstavy Jiří Louda – Život mezi erby. Foto: Pavel Rozsívál.

TŘETÍ STRANA OBÁLKY

Z výstavy Stud i um Pavla Rozsívála. Foto: Pavel Rozsívál.
Z výstavy Josef Ignác Sadler: Kristus předávající klíče svatému Petrovi. Foto: Pavel Rozsívál.

ZADNÍ STRANA OBÁLKY

Müller, K. – Šimůnek, M. V. – Podolský, K.: Jiří Louda – Coats of Arms of the Knights of the Order of the Garter. Olomouc 2020.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci jsou na Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v České republice Rady pro výzkum, vývoj a inovace Úřadu vlády ČR.

© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2021

ISSN 1212-1134

OBSAH / CONTENT

STUDIE

Lubomír Novotný – Petra Kubíčková
O nové republice. Charakteristiky režimu třetí republiky na stránkách regionálních periodik 5

About the New Republic. Characteristics of the Third Republic Regime on the Pages of Regional Periodicals

Pavel Šlězár
Lokalizace a podoba (Nového) Hrádku v Olomouci 24
Localization and Aspect of the (New) Small Castle in Olomouc

Robert Šrek
František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936). Léta dětství a dospívání 40
Franz Joseph II. Silva-Tarouca (1858–1936). Years of Childhood and Adolescence

ČLÁNKY | MATERIÁLY

Jana Burdová
Sbírka hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci jako odraz hudebního života v Olomouci 69

The Collection of Musical Instruments of The Regional Museum in Olomouc as a Reflection of Musical Life in Olomouc

Karel Faltýnek – Lukáš Hlubek – Filip Hradil – Tomáš Přidal
Sídliště z doby římské v Loučanech (okr. Olomouc) 79
Roman Period Settlement in Loučany (Olomouc District)

Jiří Fiala – Harald Skala
Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část I. 96
Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of the Olomouc in 1758. Part I.

Radim Himmler – Filip Hradil
Jan Michael Faselli, konstruktér slunečních hodin a jeho pobyt ve šternberském klášteře v letech 1732 a 1733 118
Johann Michael Faselli, Sundial Designer and his Stay in Sternberg Monastery in 1732 and 1733

Karel Podolský šedesátiletý	129
<i>Karel Podolský – Karel Müller – Michal V. Šimůnek</i>	
Jiří Louda / Život mezi erby	135
<i>Hana Myslivečková</i>	
Devadesátiny historika umění a emeritního pedagoga Univerzity Palackého v Olomouci doc. PhDr. Josefa Malivy	140
<i>Harald Skala</i>	
Exkurz. Portrétní galerie nositelů Vojenského řádu Marie Terezie v Tereziánské vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě	142
<i>Veronika Sovková</i>	
Oči vidoucí. K životnímu jubileu Pavla Rozsívala, olomouckého výtvarníka a fotografa	144
<i>Veronika Sovková</i>	
Otec moravské archeologie Jindřich Wankel	149
Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2020	154
Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO	156

O nové republice. Charakteristiky režimu třetí republiky na stránkách regionálních periodik*

Lubomír Novotný – Petra Kubíčková

ABSTRACT

About the New Republic. Characteristics of the Third Republic Regime on the Pages of Regional Periodicals

This text deals with the terms used by contemporary actors to refer the post war regime in Czechoslovakia in the years 1945–1948. The topic of this article is therefore how the terms public officials marked the structure of regime on the main pages of central moravian periodicals, what content they insert into these terms, how they informed the public about them and how semantics of these terms changed over the time.

KEY WORDS: periodicals, newspapers, democracy, socialism, popular-democracy, socialize democracy, regime, Third republic, National front, central and north Moravia

Tematicko-historiografický úvod

Poválečné tříleté období mezi dubnem/květnem 1945 a únorem 1948 je krátkým, leč nesmírně důležitým obdobím moderních česko(slovenských) dějin. Toto období bývá vnímáno z variantních náhledů. Politologové, sociologové, ekonomové, právníci, filozofové, religionisté a další sociální vědci hledají v krátkém tříletém období modelové situace pro podporu teorií (např. totalitarismu, modernizace apod.). Proces proměny a destrukce klasických liberálně-demokratických principů v rámci revolucí a reforem probíhajících za třetí republiky (etnická a geografická extenze, vertikální mobilita, rozsáhlé vlastnické změny, proměna generačních pozic apod.) měly vést nikoliv k totalitnímu režimu, ale naopak ke zformování nové verze demokratického režimu. Lepšího, spravedlivějšího, rovnostářššího, jenž by nevytvářel krize a zároveň by byl odolný vůči vnitřním i vnějším tlakům. Česká historiografie po roce 1989 upřela zpočátku svůj zájem především na určité segmenty týkající se poválečné republiky. Primárně na vysídlení německého obyvatelstva a s tím spojené procesy. Díky této převažující koncentraci je náhled na třetí republiku (již tento termín je sporný a není obecně přijímán) v české historiografii vnímán převážně optikou „národní revoluce“. Veřejný diskurs třetí republiky nebyl ovšem formován pouze obecně sdíleným přesvědčením o potřebě etnické očisty a vytvoření národního státu Čechů a Slováků s akceptací slovanských menšin, ale i jinými, stejně důležitými tématy. Veřejný diskurs poválečného Československa byl tvořen minimálně třemi zásadními tematickými poli. Vedle vytvoření národního státu bez neslovanských menšin jím bylo nastoupení cesty k socialistickému režimu a taktéž se v poválečném období vytvořila

představa Československa jakožto specifického útvaru, jenž je předurčen ke speciální roli. Pokvětnová republika měla být jakýmsi, když ne mostem, tak alespoň lakmusovým papírkem či teploměrem, z nichž se mělo dát vyčíst, v jakém stavu se nachází vztahy Západ versus Východ. Toto pojetí poválečného Československa bylo vlastní, i když různým způsobem, všem veřejným názorovým množinám. Termíny „synthese“ či „specifická cesta“¹ v sobě obsahovaly, krom jiného, jakýsi pocit výjimečnosti a předurčenosti, jímž měl být nadán československý stát a český národ. Zkrátka poválečná česká společnost v sobě nesla pocit určité středoevropské vyvolenosti, jistý druh mesianismu vycházejícího z prvorepublikového vzorce Československa jako jediného ostrova demokracie ve střední Evropě. Toto vnímání bylo po roce 1945 posilováno komparací s vývojem v okolních středo-, jiho- a východoevropských státech, emocionálním a výjimečným vztahem se Sovětským svazem, relativní společenskou stabilitou i menší válečnou hospodářskou destrukcí. Občas se zmiňovalo to, že v poválečné Evropě jsou kromě neutrálních zemí jako Švýcarsko či Švédsko pouze dva konsolidované státy, a to Československo a Belgie. To vše vytvářelo v dobovém vnímání vhodné předpoklady pro „specifické cesty“, pokusy o hledání nových společenských modelů apod. Tento pocit české výjimečnosti se zračil i v představě, že formování poválečného režimu představuje avantgardu jak pro Západ, tak i pro Východ. Všechny reformy, kosmetické i hluboké změny, revoluční proměny tak byly vnímány právě tímto prizmatem, že jsme „pozorováni“, že na našem pokusu záleží klid, stabilita a mír v Evropě. Úspěch Československa byl v tomto pojetí předpokladem pro mírové soužití v Evropě. Na této chatrné platformě a nemístném sebepřeceňování se pak mohli názorově sejít levicoví nekomunisté a Komunistická strana Československa (dále KSČ).

Před vstupem na vlastní tematické pole této studie si učiňme krátký demonstrativní historiografický přehled vztahující se k období třetí republiky. Snaha o hluboké proměny ve všech společenských segmentech poválečné republiky se primárně odvíjela od politických reforem. Systémovým změnám v politické sféře se zvláštním zaměřením především na kruciólní otázku bezpečnostních složek se věnovala řada renomovaných českých historiků, počínaje neopominutelným Karlem Kaplanem přes Jiřího Pernese, Jiřího Kociána, Jana Kuklíka ml., Michala Pehra, Václava Vebera, Igora Lukeše, Christiane Brenner, Viléma Prečana, Vladislava Moulise či Františka Hanzlíka ad. Vytvoření národního státu a etnická očista státu byly imperativy, na nichž se téměř jednohlasně shodovala politická elita a české obyvatelstvo. Tato revoluce v prvních týdnech a měsících poválečného období zastíňovala vše ostatní. V polistopadovém období pak sektorové i univerzální analýzy etnické očisty českých zemí (Slovenska) tvoří jedno ze základních badatelských polí českých historiků moderních a soudobých dějin. V této oblasti mají nezastupitelné místo práce Tomáše Staňka, Matěje Spurného, Václava Houžvičky, Tomáše Dvořáka, Jaromíra Mrňky, Adriana von Aarburga, Benjamína Frommera, Eagla Glassheima ad. Hluboké hospodářské reformy, počínaje konfiskacemi, znárodňováním, pozemkovou reformou, vytvořením dominantního státního a družstevního sektoru a tím smíšené ekonomiky, vedly ekonomické/právní historiky (Václav Průcha, Ladislav Tajovský, Jakub Rákosník, Jan Kuklík ml., Drahomír Jančík, Karel Jech, Zdeněk Jirásek, Jaroslav Rokoský ad.) ke komparaci československého hospodářského vývoje s vývojem v západoevropských zemích či ke hledání kořenů únorového komunistického převratu v masivním znárodňovacím aktu z října 1945. S ekonomickými reformami úzce souvisí i proměny v oblasti sociální, sociální legislativy, celkově nového pojmání sociální otázky. V této problematice je dodnes nepřekonáno dílo Lenky Kalinové, velký kus práce v této oblasti odvedl i Jakub Rákosník ad.

Též obnova právního státu a zápas o pojetí práva tvořily jednu ze základních otázek reality třetí republiky. Nejedná se pouze o dekrety prezidenta republiky, jejich tvorbu, provádění, aplikaci v praxi, ale i o přípravu ústavy, legislativní procesy v Národním shromáždění (včetně přípravy *lex specialis*, např. *Lex Schwarzenberg* nebo zákona o národní bezpečnosti apod.) či normotvorbu národních výborů. V tomto segmentu jsou fundamentem především práce Jana Kuklíka ml. Přestože se Československo ocitlo již v roce 1944 v sovětském objetí, jež vymezovalo jasné limity pro zahraničněpolitickou autonomii, tak vnější politika pořád hrála důležitou úlohu. Symbolické postavy Edvarda Beneše a Jana Masaryka měly ve světové diplomacii stále vliv a ohlas a byla s nimi spojená víra v to, že Československo přese všechna rizika neopustí orbit demokracie. Zahraniční politice za třetí republiky se v české historiografii detailně a dlouhodobě věnují Jindřich Dejmek, Jan Němeček, Jaroslav Kučera, Vít Smetana, Petr Prokš, Igor Lukeš, Milan Hauner, Karel Kaplan či německý historik Rüdiger Alte ad. Též biografická množina relativně krátkého tříletí obsahuje již hezkou řádku životopisů klíčových poválečných osobností od prezidenta Beneše, přes předsedy koaličních stran Petra Zenkla, Jana Šrámka, Bohumila Laušmana i Klementa Gottwalda (přestože doposud nebyla napsána odborná biografie třetirepublikového premiéra a předsedy KSČ, tak existují alespoň dílčí životopisné studie), až po významné politiky celostátní i národní exekutivy Prokopa Drtinu, Huberta Ripku, Jana Masaryka, Václava Kopeckého či Gustáva Husáka apod. Tyto práce jsou spojeny se jmény již zkušených historiků (Jindřich Dejmek, Zbyněk A. Zeman, Milan Hauner, Miloš Trapl, Pavel Marek, Karel Konečný, Antoine Marès, Jiří Šolc, Jiří Pernes, Karel Kaplan) i se jmény zástupců mladší generace (Jaroslava Čeřdlová, Ondřej Koutek, Martin Nekola, Jana Pávová, David Pavlát, Michal Macháček ad.) či historizujícími spisovateli (Pavel Kosatík). Výčet historiků je pouze demonstrativní a má naznačit, že třetí republika je v celém svém záběru poutavým a oblíbeným badatelským územím.

Obsahové a metodologické vymezení studie

Obsahově by se v analýze třetirepublikových témat dalo jistě pokračovat dále, např. ke kulturní politice, k novému pojetí poválečné žurnalistiky, k analýze (ne)přítomnosti cenzury či k autocenzuře. Právě s těmito posledními tématy je nepřímo spojena předkládaná studie. Všechna zásadní dobová diskurzivní témata vytvářela obsah a proměny obsahu pro termíny, jimiž se označoval poválečný režim. Právě pojmy, jimiž doboví aktéři označovali poválečný režim, budou předmětem analýzy této studie.² Jak veřejní činitelé na stránkách periodik označovali režimní strukturu, jaké obsahy do těchto termínů vkládali, jakým způsobem o nich informovali veřejnost a jak se proměňovala sémantika těchto pojmů?³ Právě tohle nás bude v předkládané studii zajímat.⁴

Analýzu nebudeme provádět na pramenném materiálu celostátních periodik. Pramenný korpus, z něhož vychází tento text, je tvořen regionálními periodiky politického, politicko-společenského, politicko-kulturního a politicko-správního charakteru. Tato periodika vycházela (včetně mutací) v době třetí republiky na geograficky vymezeném území pěti středomoravských politických okresů (Prostějov, Přerov, Olomouc-venkov, Olomouc-město a Litovel).⁵ Celkem jsme analyzovali 19 periodik, jež se nachází ve fondu Vědecké knihovny v Olomouci (dále VKOL).⁶ Vymezíme-li si pramenný korpus negativně, vynechali jsme naopak tiskoviny úzce kulturně či zájmově zaměřené, jejichž obsahem nebyla ani sekundární politická výšeč poválečného veřejného života. K nim řadíme periodika *Archa*,

Acta archiepiscopalis curiae Olomucensis, Věstník české pravoslavné eparchie, Na hlubinu, Rozsévač, Rádce chovatelů a zahrádkářů vycházející v Předmostí u Přerova a závodní časopisy.⁷ Taktéž nebude tématem tohoto textu kauza svobody tisku za třetí republiky, její technická a netechnická omezení, role autocenzury či vliv stranických sekretariátů, Svazu českých novinářů, potažmo tiskového odboru ministerstva informací a samotného ministra informací všech vlád třetí republiky Václava Kopeckého.⁸ Z hlediska obsahového se nebudeme věnovat nejen typickým celostátním diskursům, ale ani regionálním specifikům, jež byly ve středomoravském kontextu tvořeny kauzami obnovy univerzity či voláním po zemském/krajském uspořádání. Taktéž vynecháme personálie.

Z metodologického hlediska se náš text inspiroval především knihou německé historičky Christiane Brenner *Mezi Východem a Západem. České politické diskurzy 1945–1948*, jež vyšla v roce 2009 v Mnichově a v roce 2015 v českém překladu.⁹ Stejně jako Brenner chápeme diskurz tak, že se jedná „(...) o kolektivní významovou souvislost, tzn. síť nebo změť textů, jež ve společném účinku slouží k pochopení a výkladu skutečnosti (...)“.¹⁰ Diskurz má pro Brenner dvojí charakter „(...) tím, že organizuje vnímání a vnímanému dodává strukturu, vysvětluje a interpretuje je, vytváří také práva volby jednání, působí na jednání, a tím přispívá ke konstituování a proměně skutečnosti“.¹¹ Termíny jako „lidová demokracie“, „socializující demokracie“ apod. zaštiťovaly realitu či spíše dosažení kýženého budoucího stavu. Proměny jejich obsahu také naznačují proměny procesu formování třetirepublikového režimu. Tištěná slova na stránkách regionálních periodik konstruovala sociální svět a zároveň byla jeho odrazem. Tímto způsobem se na stránkách tisku prosadil mocenský diskurz, jenž je „(...) něčím víc než explicitně formulovanou ideologií. (...) Svým způsobem ideologii předchází, leží hlouběji, je kulturně-mentálním rámcem, který její fungování vůbec umožňuje“.¹² Smyslem této studie je zachytit vnímání formujícího se poválečného režimu v regionálním zrcadle.

Pramenný korpus a jeho členění

Pramenný korpus, z něhož vycházíme v této studii, je tvořen celkem 19 periodiky, jež se nachází v novinovém fondu VKOL:

- II 92.642 *Hlas mládeže: časopis Svazu české mládeže olomouckého kraje*. Olomouc: Svaz české mládeže, 1945.
- III 73.625 *Litovelský kraj*. Věstník okresního Národního výboru v Litovli. Litovel: Okresní národní výbor, 1945.
- II 174.983 *Litovelsko: vlastivědný časopis Litovelska a Konicka*. Litovel: Okresní osvětová rada, 1947–1948.
- III 99.902 *Čin: zemský orgán československé sociální demokracie střední a severní Moravy*. Olomouc: Zemský výkonný výbor čs. sociální demokracie, 1945–1948.
- III 99.900 *Práce: list Revolučního odborového hnutí*. Olomouc: Práce, 1946–1948.
- III 91.405 *Volné slovo*. Olomouc: Župní výkonný výbor československé strany národně socialistické v Olomouci, 1945–1948.
- II 92.643 *Svobodná země: časopis Svazu přátel SSSR*. Olomouc: Krajské vedení Svazu přátel SSSR, 1945–1948.
- II 76.098 *Nový Národ: list práva a politické kultury*. Přerov: Výkonný výbor ČSL, 1945–1948.
- II 94.891 *Slovanský svět: Svaz přátel SSSR v ČSR, 1945–1946*. Přerov: Krajský výbor Svazu přátel SSSR, 1945–1946.

- III 57.037 *Hlas lidu: časopis hájící zájmy čtvrtého stavu*. Prostějov: ČSSD, 1945–1948.
- III 93.404 *Lidový večerník: list národního výboru*. Olomouc: Krajská odborová rada, 1945.
- III 71.590 *Moravský večerník*. Olomouc: List Národního výboru, 1945.
- III 93.438 *Naše Haná*. Přerov: Okresní koordinační výbor Národního bloku, 1945–1947.
- IV 53.435 *Osvobozený Našinec: list pracujících katolického lidu*. Olomouc, 1945–1948.
- II 92.636 *Věstník práce pro Hanou a severomoravské pohraničí*. Olomouc: Okresní úřad ochrany práce, Okresní národní výbor Olomouc-venkov, 1945.
- II 84.200 *Věstník ÚNV hlavního města Olomouce*. Olomouc: předsednictvo Ústředního národního výboru hlavního města Olomouce, 1947–1948.
- III 91.420 *Stráž lidu: list komunistické strany československé kraje olomouckého*. Olomouc: Krajský výbor KSČ, 1945–1948.
- II 94.889 *Mladý směr*. Olomouc: Krajské vedení Svazu české mládeže, 1945–1946.
- III 99.919 *Stráž Moravy: politický hospodářský a kulturní týdeník*. Olomouc: Vydavatelské družstvo Stráž Moravy, 1947.

Jedná se o tiskoviny, jejichž vydavateli byly politické strany i veřejnoprávní korporace. Tato periodika jsme dle vydavatelů a obsahu rozčlenili do několika množin:

- do sociálně-demokratické množiny jsme zařadili – olomouckou mutaci *Činu*, prostějovský *Hlas lidu* a olomoucký *Lidový večerník*
- do křesťansko-liberální sféry řadíme¹³ – olomoucký *Osvobozený Našinec* a přerovský *Nový národ*
- do benešovsko-socialistické sféry počítáme – olomoucké *Volné slovo*, přerovskou *Naši Hanou*, ač list nesl podtitul „List socialistického bloku“ a později „Týdeník Národní fronty“
- do komunistického tábora řadíme – olomouckou *Stráž lidu*
- tzv. nadstranická, nicméně prokomunistická sféra obsahuje tyto tituly – olomouckou mutaci deníku *Práce*, olomoucký *Hlas mládeže*, olomoucká periodika *Mladý směr* a *Svobodná země*
- nestranická sféra je tvořena periodiky – olomouckým *Moravským večerníkem*, litovelskými listy *Litovelsko* a *Litovelský kraj*, přerovským *Slovanským světem*, olomouckým *Věstníkem práce pro Hanou a severomoravské pohraničí*, olomouckou *Stráž Moravy* a *Věstníkem ÚNV hlavního města Olomouce*

Charakteristika poválečného režimu (pojmenování, význam termínů, jejich proměna v čase)

V úvodu jsme si stanovili, že předmětem zájmu této studie bude detekce pojmů označujících poválečný režim, jejich sémantika a obsahová proměna v letech 1945–1948. Dle frekvence užívání si můžeme určit 11 základních pojmů a 4 méně frekventované, nepoužívané jako označení poválečného režimu, ale spíše jako výrazový, emocionální, hodnotící soud. Mezi 11 základních termínů označujících na stránkách středomoravských periodik poválečný třetirepublikový režim řadíme tyto pojmy:

- lidová demokracie
- socializující demokracie
- demokratický socialismus
- sociální demokracie
- socialistická demokracie
- nová demokracie

- vývojová demokracie
- pokroková demokracie
- hospodářská demokracie
- demokracie
- socialismus

Hodnotící slova a sousloví poválečného režimu:

- úrokracie
- rýmařovská demokracie
- předstíraná demokracie
- poctivá demokracie

Z výše uvedeného výčtu je zřetelné, že vlastně skoro všechny pojmy spojuje termín „demokracie“, tedy vláda lidu, termín, jenž naznačoval návaznost na prvorepublikový režim. Motivů kontinuity a diskontinuity jsou ostatně jedním ze základních deskripčních znaků třetirepublikové reality. Druhým znakem je ovšem to, že pojem „demokracie“ je doplněn adjektivem, jehož používání mohlo naznačovat politické a názorové postoje pisatele. Zároveň je tím jasně řečeno, že prostá návaznost na prvorepublikovou demokracii možná není, poněvadž předválečný režim se ukázal nedostatečným a vlastně ztroskotat. Pojmy „předstíraná demokracie“ či „rýmařovská demokracie“ naznačovaly, že operování se slovem „demokracie“ je pro KSČ jen hrou a klamným mámením. „Poctivá demokracie“ pak byl termín, jenž zazníval z tábora sociálních demokratů a naznačoval, že i tato strana vnímala, že pojem „lidová demokracie“ začíná být komunizován. Termín „úrokracie“ je pak výstražným, i když ironickým upozorněním na to, že odborové hnutí se stalo ve třetí republice mocnější, silnější a vlivnější organizací než všechny zbylé nekomunistické strany Národní fronty (dále NF).

květen 1945 – říjen 1945

První časové období je vymezeno osvobozením středomoravského regionu a reglementační vyhláškou ministerstva informací.

Rok 1945 znamenal krom mnoha jiných věcí i dobu, kdy se horlivě a opakovaně definovalo, jaký by měl být politický režim v obnoveném Československu, v čem by se případně mělo navazovat na předválečnou dobu, co by mělo být nové, kde by měli Češi a Slováci hledat inspiraci, co by se mělo stát nosným základem pro budoucnost. Jakmile utichly zbraně na ulicích a náměstích středomoravských měst, začaly vycházet první deníky. Lidé čekali na informace, doslova hltali každou novinku, měli svá přání, své představy. Zároveň si většina z nich, každý různým způsobem daným věkem, vzděláním, zkušenostmi, inteligencí apod., uvědomovala, že vše, co by chtěla, se bude muset, tak jako vždy, podřizovat vnitrostátním i mezinárodním determinantům. Ovšem otázka, v čem budou žít a na jakých základech se bude obnovovat republika, patřila k základním. Mnoho věcí bylo nejasných, neznámých, nezřetelných. Lidé byli v očekávání.

Ze čtveřice novin, jež plnily roli stranických periodik, musíme začít tiskem nejagilnější a záhy nejsilnější politické strany v ČSR i olomouckém volebním kraji, tedy KSČ. *Stráž lidu* náležela k tradičním středomoravským deníkům. V prvních týdnech udával tón novinovým textům partyzán a budoucí poslanec Jura Sosnar. Ten tlačil komunistický tisk do mimořádně agresivních a revolučních poloh. Přestože se postupně dryáčnický „sosnarovský“ duch na stránkách *Stráže lidu* umravnil, budování nového režimu rozuměl tento list jako diskontinuitnímu k předválečnému období. Poválečný režim, který komunističtí novináři nejčastěji označovali za „lidovou demokracii“, znamenal především vykořenění kapitalismu, na

němž vyrašil fašismus a tedy válka. Ztotožnění kapitalismu se všemi negativy minulosti bylo bodem, jenž museli respektovat všichni, kdo se chtěli v poválečné republice nějakým způsobem podílet na veřejném dění. O tom, že se bude stavět nový „socialistický“, „lidově demokratický režim“, o tom nemohlo být sporu. Zároveň je pro *Stráž lidu* typické, že se na jejich stránkách nevedly žádné teoretické dispute o poválečném režimu, o „socialismu“, o „lidové demokracii“. To komunisté přenechávali sociálním demokratům. Implicitně mohl čtenář nabýt jen dojem, že v jejich pojetí je režim „lidové demokracie“ elastickým pojmem sloužícím k umravňování pořádku ještě partnerů v NF a k vyhrožování vůči silám skrývajícím se pod dalším nejasně daným termínem „reakce“. Obsedantním slovem nebyl v případě *Stráže lidu* termín „socialismus“, ale variace na slovo „lidový/a/é“.

Druhou nejsilnější stranou v olomouckém volebním kraji byla Československá strana lidová (dále ČSL). Její tradiční stranický deník *Našinec* pozměnil mírně název, a to na *Osvobozený Našinec*. I tento list se v prvních měsících podílel na formování diskursu „jednoty“ základního tmele struktury NF. Starý stranický systém byl zcela svržen: „(...) *onen nenáviděný, avšak nesetřesitelný režim dvaceti či třiceti politických stran s honosnými programy a prozaickou denní praxí. (...) Kdyby někdo přišel v nových poměrech s myšlenkou obnovy tohoto systému, byl by nepochybně smeten hněvem všeho lidu. (...) Nikdo si nesmí myslet, že se obnoví stará drancovací politika, smečky stran, požírajících se navzájem, štěpících se a intrikujících podle potřeby.*“¹⁴ Přestože hlavní stranický deník nesl název *Lidová demokracie*, se samotným termínem však *Našinec* příliš neoperoval. Noviny definovaly lidovecký pohled na poválečný režim tak, že se sice buduje „socialistický režim“, ale lidovci věřili, že oni sami budou tvořit druhý politický blok v republice. Tedy, že kromě socialistického bloku bude i blok lidový.¹⁵ Na podzim roku 1945 se na stránkách *Našince* již objevovala kritika, jaký význam je dáván pojmu „jednota“, již někteří vykládají diktátorsky, když „právě v demokracii je možno dosáhnout té pravé jednoty, ne té, která je jen jednotou zdánlivou, vnější, prostě nadiktovanou ze shora.“¹⁶ Od podzimu 1945 se lidovci vrátili na politickou scénu jako rovnocenný partner ostatních stran. V jejich pojetí byl poválečný režim hluboce ekonomicky reformovaným systémem při zachování politické demokracie, i když třeba s uzavřeným stranickým systémem a dočasně bez opozice. Když už používali termín „lidová demokracie“, tak s vyzněním, že není jejich a pokud jej budou užívat pro poválečný režim, tak ve smyslu „rozumně usměrněné demokracie“, která „(...) *musí připustit diskusi, která je prospěšná a zdravá. A že ty, kdož (...) nesouhlasí s každým řešením určité otázky, byt' bylo navrženo politickou stranou, členy vlády nebo jinými významnými osobami či institucemi, nelze prostě pro pouhý jejich nesouhlas a jiný názor označiti za reakcionáře a nepřitele lidu a státu.*“¹⁷

Třetí nejsilnější strana na střední a severní Moravě, národní socialisté, měla svou hlavní tiskovou tribunu v deníku *Volné slovo*. Tento list říkal jednoznačně, že jediná poválečná cesta, již se půjde a již se nejde vyhnout, je cesta socialistická. „Socialismus“ pro *Volné slovo* znamenal nejen nový ekonomický systém, nýbrž nový společenský, kulturní, vlastně univerzální režim. Slovem „socialismus“ se na stránkách *Volného slova* nešetřilo. Označení poválečného režimu „lidová demokracie“ národní socialisté příliš nevyužívali. Slovo „lidová“ pro ně bylo nadbytečné, stačila jim jen „demokracie“, kterou chtěli „(...) *opravdu lidovou pro lid, ke všem stejně spravedlivou, ale především poctivou a lidskou, jak toho žádá náš učitel Masaryk.*“¹⁸ Termín „lidová demokracie“ přišel národním socialistům spojený spíše s komunistickým táborem, „demokracie a socialismus“ používali obsesivně sociální demokraté. Národní socialisté pro poválečný režim používali slovo „demokracie“ jako režim, „socialismus“ jako životní model.¹⁹

Starý prostějovský sociálnědemokratický týdeník *Hlas lidu* vycházel již za starého Rakouska. Linie tohoto listu byla jednoznačně dána slovem „socialismus“, jenž pro sociálnědemokratické kruhy představoval až fetiš.²⁰ „Socialismus“ (téměř vždy doplněn slovem „demokracie“) pro sociální demokraty značil kýžený režim, jenž synonymizoval spravedlnost. Poválečný budovaný režim „lidové demokracie“ označovali nejčastěji pojmem „socialismus“ (neznačil pouze ekonomickou stránku věci), jenž byl v jejich pojetí synonymní s termíny „lidová demokracie“, „socialistická demokracie“, „socializující demokracie“, ale i „hospodářská demokracie“. Tento poslední termín měl naznačovat, že sociálním demokratům šlo především o nápravu ekonomických poměrů a odstranění kapitalismu (v jejich očích vykořisťovatele a podněcovatele války). Ve společenské a politické rovině si přáli spíše reformy a jistou návaznost na první republiku. V produkci *Hlasu lidu* se tak setkáváme s prvky kontinuity i diskontinuity.

Olomoucký *Lidový večerník* též od počátku nesl nádech socialisticky a zároveň sociálnědemokraticky orientované tiskoviny. „Plán“, „znárodňování“, „práce“, „pracující lid“ – to byly 4 hlavní termíny, kterými se tento list vykazoval. Adjektivum „lidový“ bylo přidáváno velmi často jako označení prohloubení demokracie. V jistém pohledu se sousloví „lidová demokracie“ rozumělo ve smyslu prohloubené demokracie. Ostatně při vzpomínkách osmého výročí Masarykovy smrti odborář a sociální demokrat Emanuel Vojnar napsal: „(...) ponese i dnešní republika jeho pečeti. Tato republika není popřením republiky první, je naopak jejím pokračováním a dovršením. Masaryk byl socialista z hloubi přesvědčení.“²¹ Víra v plánování, technokratické postupy, v efektivitu a racionalitu přímo vyvěrala z řádků *Lidového večerníku*. Pokvětnový režim měl být jedinec socialistický a termín „lidová demokracie“ s ním byl synonymní. V „nové demokracii“ neměla být opozice (v očích *Lidového večerníku* by to byla opozice proti socialismu), vládní pluralismus měl být zachován a měl konat na základě dohody a spolupráce.

První květnová čísla středomoravských periodik, jež nevydávaly politické strany, se nesla ve víře v to, že spojenectvím a spojením se SSSR byl položen základní bod pro veškeré další kroky spojené s obnovou Československa. Spojenectví se SSSR se tak vlastně stalo otázkou bytí a nebytí, otázkou vlastní státní a národní (i fyzické) existence, věcí, o níž se nejen nesměla, ale vlastně ani nechtěla vést diskuse. Obnovené Československo mohlo existovat jen pokud mělo záštitu v SSSR. Tento úvodní moment, široce, obecně a jednoznačně názorově sdílený na stránkách novin a nejspíš i ve veřejném mínění, určoval režimní rámec. Juniorský *Hlas mládeže* tak již na konci května 1945 psal o tom, že největším činem prezidenta Beneše bylo, že „(...) naši vnitřní i zahraniční politiku postavil na pevný základ přátelství se Sovětským svazem (...)“.²² Druhým dechem ve vztahu k vnitřním poměrům dodával, že se bude budovat „socialistická republika“, a že se v žádném případě nelze vrátit před Mnichov. „Buržoazní demokracie“ a „buržoazní republika“ již neměla být obnovena.²³ Tento diskontinuitní pohled hájili mládežníci po celou dobu vydávání listu, tedy do podzimu roku 1945. Jednota, antikapitalismus, absolutní nekritičnost k SSSR a Stalinovi, „socialismus“²⁴ byly základní pojmy a názorové směry, jimiž přispěli do terminologické množiny třetí republiky. Tyto pojmy tvořily obsah politického režimu, který nazývali „lidovou demokracií“. Obdobné vyznění a obsah lze zaznamenat i v periodiku *Svobodná země*, jenž vydával Svaz přátel SSSR. Režim „lidové demokracie“ pro *Svobodnou zemi* kromě všeslovanské linie symbolizoval plánovanou, racionálně řízenou ekonomiku s tím, že podobné metody a postupy mohly být aplikovány i v jiných společenských oblastech. Technokracie vítězila ve všech směrech.²⁵ *Svobodná země* navíc jasně rozlišovala

předválečnou „buržoazní demokracii“ a současnou „pokrokovou demokracii“.²⁶ V jejich pojetí nešlo o kontinuitu, ale výstavbu zcela nového režimu, což s sebou neslo diskontinuitu ve všech aspektech s předválečným systémem. Toto periodikum již před volbami v roce 1946 terminologicky a názorově stálo na obrysech „obrozeného“ systému NF. Tiskovina obdobného obsahu, přerovský *Slovanský svět*, pojímala slovanství a poválečný režim z jiného úhlu. Slovanství se pro ně rovnalo bratrství, ne devótnost. Stejně tak *Slovanský svět* popisoval i poválečný politický režim. Tedy v termínech jednoty a bratrství, postavený na racionálním plánování, znárodňování, což všechno byly předpoklady přechodu k „socialismu“, jenž vyzníval jako synonymum pro režim „lidové demokracie“.²⁷

Věstník práce pro Hanou a severomoravské pohraničí, tiskovina správního a technokratického charakteru, též mimoděk charakterizoval poválečný režim. Tomu rozuměl tak, že se společnost nacházela „na přechodu od anarchie tohoto rozpadávajícího se hospodářského a společenského řádu k společnosti lépe organizované a k hospodářství řízenému státem na podkladě ideí socialismu a komunismu (...)“.²⁸ Krátce po osvobození ještě vycházel tradiční olomoucký list *Moravský večerník* s podtitulem „List Národního výboru“, později „List jednotné socialistické fronty“. Toto periodikum bylo již v půlce června 1945 vystřídáno *Lidovým večerníkem*. Měsíc trvající poválečný život tohoto deníku se nevymykal z dobového extatického nadšení osvobozením s poukazováním na to, že nás čeká „(...) údobí přestavby vnitřního života státu a jeho skladby od samých základů“.²⁹

říjen 1945 – květen 1946

Tento časový úsek je vymezen vyhláškou ministerstva informací z 26. října 1945, jež regulovala vydávání periodického tisku, a parlamentními volbami.

Komunisté, dosud se vyhýbající definici poválečného režimu, hned v druhém čísle *Stráže lidu* roku 1946 uveřejnili pojednání jednoho z předních straníků Gríši Spurného. Ten se v textu „Proč nazýváme dnešní demokracii lidovou?“ roze-psal, že nejde o pleonasmus, jak je často vytýkáno, nýbrž že slovo „lidová“ přesně vyjadřuje hluboké změny, k nimž došlo. V předmnichovské republice šlo o „demokracii jiného typu“, proto neměla tento přívlastek. Lid sice měl určitá demokratická práva, ale moc měla v první republice úzká vrstva finančního kapitálu, bank, průmyslu, velkoagrárních velmožů. K takovéto demokracii, psal Spurný, jsme se vrátit nemohli. Dnes rozhoduje lid a ne Stoupalové a Preissové, proto „lidová demokracie“. „Tedy ne jazykozpytný spor, nýbrž hluboký politický smysl a náplň hledíme ve slovech ‘lidová demokracie’ a snažíme se ji stále zdokonalovat, aby naše demokracie byla vždy větší a větší.“³⁰ Komunisté měli stále tendenci zužovat pojetí režimu „lidové demokracie“, neustále extendovat pojem nepřátel, tedy „reakce“. „Lidová demokracie“ pro ně neměla jednu stálou, neměnnou definici, ale vždy podléhala strategii a taktice.

Lidovci asi nejlépe ze všech nekomunistických stran NF rozuměli tomu, že se v poválečné republice vede primárně sémantický zápas. Komunisté vytvářeli termíny, které si libovolně naplňovali pro sebe výhodným obsahem, či adoptovali prvorepublikové pojmy a těmi metodou starých měchů s novým vínem, jak říkal Gottwald, mátlí veřejnost. Lidovci, jelikož se otevřeně nehlásili k socialismu, měli rozvázanější ruce k otevřenějším analýzám a kritice, ať už přímé, nebo častěji nepřímé, komunistických metod a praxe. Svým otevřeným psaním bránili již od podzimu tradiční výklad základních pojmů „demokracie“ a „svobody“. I pro ně, stejně jako pro národní socialisty, se hlavním moderačním a obranným faktorem stala snaha o obnovu právního státu, soudcovskou nezávislost, zjednodušené zápas o právo, jež v jejich očích mělo zastavit revoluční proces.

Národní socialisté se stejně obdobně jako komunisté málo věnovali teoretickým otázkám a výkladům stran poválečného režimu. Explicitní definici „lidové demokracie“ a vůbec používání tohoto pojmu na stránkách *Volného slova* vlastně nenajdeme. Pokud se pro označení poválečného režimu používalo nějaké označení, pak „socialismus“, jenž mlhavě označoval nejen ekonomický systém, ale i způsob snášenlivého, tolerantního života. Zároveň se často objevoval termín „demokracie“, a to ve spojení a s důrazem na právo, obnovu právního státu a pořádku. „Lidová demokracie“ tak mohla obsahovat mix revolučních a reformních prvků, ale v ohledu na právní stát musela stát na předmnichovských nohách (pomineme-li mimořádné soudnictví a celkově formy očisty veřejného života).

Od prosince 1945 začala v Olomouci vycházet mutace sociálně demokratického deníku *Čin*. Ten vystřídal *Lidový večerník*. *Čin* se profiloval jako „nejsocialističtější“ periodikum na olomouckém novinovém nebi. Slova-dvojčata „demokracie“ a „socialismus“, případně „demokratický socialismus“ se stala vývěsním štítem nejen *Činu*, ale celé sociální demokracie. Slovu „socialismus“ rozuměli jen v pozitivních významech a přistupovali k němu až s náboženskou úctou. „Socialismus“ nebyl jen nějakou ideologií, byl modelem života, synonymem pro spravedlivou budoucnost bez vykořisťování. V tomto ohledu sociální demokraté nečinili rozdíl mezi pojmy „lidová demokracie“ a „socialismus“. „Socialismus“ pro ně nebyl pouhým antipodem „kapitalismu“, jen ekonomickou kategorií, ale univerzálním klíčem ke šťastnému životu. „Kapitalismus“, jenž přinášel jen války, vykořisťování, nespravedlnost, byl neefektivní a musel být nahrazen „vyšší formou“. Novým řádem, novým „socialistickým režimem“. Toto periodikum se na rozdíl od *Volného slova* či *Stráže lidu* věnovalo poměrně podrobně definici poválečného režimu, definici toho, co si představovali pod „lidovou demokracií“, co pro ně představoval „socialismus“. Režim „lidové demokracie“ pro ně znamenal dobrovolné sebeomezování pro kolektivní spravedlnost. „Svoboda“ a „demokracie“ musely být v jejich očích omezeny, základem byl kolektiv, kolektivní solidarita, nikoliv jedinec. Zároveň platilo, že nikdo nesměl socialistickou cestu zpochybňovat. V ten moment se stal „reakcí“ a režimním nepřitelem. „Lidová demokracie“ tak pro redaktory *Činu* značila úmyslně zúžený režim, žádný vyjednávací ústupek komunistům, ale dobrovolné přistoupení na socialistickou cestu vývoje. V *Činu* rozuměli poválečnému režimu, „budování socialismu“ pozitivně, zdálo se jim, že společnost je na dobré, spravedlivé cestě, nepovažovali tuto cestu za pomalou či pouze přechodnou a zároveň pro ně nebyl přijatelný (v hospodářské oblasti) jakýkoliv návrat. Slovo „reakce“ v náhledech *Činu* značilo všechny a všechno, kteří by byli proti košickému vládnímu programu. Otázka nacionalizace a úspěchu znárodněného průmyslu představovala pro sociální demokracii otázku vnitřní identity. Na úspěch této revoluce vsadili vše. Znárodnění tvořilo základnu, na níž měl vyrůst „socialismus“, na němž měla pevně stát „lidová demokracie“. O vývoji od května 1945 psali jako o revoluci, přičemž ta nebyla stavěna pouze na ekonomických kalkulech, zkušenostech z minulosti, ale i na celkové mentální změně společnosti, která souhlasila a podporovala to, aby „stát přejal klíčový průmysl, peněžnictví a pojišťovnictví bez politických ořesů, také proto, že v očích širokých vrstev je na jeho (kapitalistických – pozn. aut.) představitelích vtištěna pečeť mnichovské, předmnichovské a pomnichovské zrady, i když zavinění nelze všem jednotlivým představitelům prokázat“.³¹ Sociální demokraté tak byli v rámci revoluce ochotni přivírat oči nad porušováním práva. Rychle provedené socializační kroky jim sloužily k vytvoření nezvratného stavu. *Fait accompli*. Právo a spravedlnost byly pro sociální demokraty důležité, ale socialismus znamenal víc. Jinak řečeno „Více milovali Caesara než Řím“. Toto uvažování jakoby vymezilo vnitřní svár

v hlavách a duších sociálních demokratů. „Socialismus“ i „demokracie“, ale když přijde na přetřes zda „socialismus“, nebo „demokracii“, k čemu se přiklonit?

Jeden z důležitých týdeníků vycházejících na střední Moravě v Přerově představovalo křesťansky orientované prolidovecké periodikum *Nový národ*. První číslo vyšlo na sklonku září 1945 a od počátku bylo zřetelné, že *Nový národ* přistupuje k poválečné realitě kriticky a zaujímá nemainstreamové postoje, tedy byl protisocialistický a především protikomunistický. Základní režimní termíny, jimiž byla např. „jednota“, odhaloval jako komunistické čertovo kopýtko k vynucování poslušnosti. Ve výkladu slova „jednota“ spatřoval riziko, které je „(...) akutní. Projevuje se snahou po zakřivení svobodné kritiky, pod záminkou uchování národní jednoty, jakož i pokusy o to, podřídit některé jednotné organizace a svazy jednotnému politickému, nebo ideovému vlivu“.³² *Nový národ* používal pojmy „staré doby“, k nimž patřila především „svoboda“, bez přívlastků. *Nový národ* byl týdeníkem, jenž nepodléhal žádným iluzím, přesně analyzoval situaci a neskrýval své kritické názory na poválečný režim. „Socialismus“ chápal nejen jako ekonomický systém, ale ideologický směr, jež akceptoval se zatatými zuby a přitom chtěl, aby byl stavěn na prvorepublikových zkušenostech. Zároveň měl poválečný režim pro *Nový národ* i komponentu duchovní, jednoznačně křesťanskou (újeji katolickou). Nehovořil v tomto smyslu o svobodě náboženství, ale o potřebě prostoupení každodenního života náboženským smyslem, čímž se zcela jednoznačně odlišoval od zbytku periodik.

O tom, že Revoluční odborové hnutí (ROH) a jeho vedení Ústřední rada odborů (dále ÚRO) sehrávalo za třetí republiky zcela zásadní úlohu, dnes již nikdo nepochybuje. Na střední Moravě v periodickém světě měla politika odborů svůj hlavní tiskový orgán v závodních časopisech, ale i v regionální mutaci celostátního deníku *Práce*. Olomoucká mutace (hanácké vydání) vycházela od začátku roku 1946. Vyznění novin se neslo v duchu „vše pro budování republiky“. Nešlo o žádnou tiskovinu, která by se hlouběji zaobírala analýzou či vykreslováním poválečného režimu. *Práce* jasně říkala, že budujeme socialismus, prozatím v relativně konsenzuálním smyslu, učíme se, jak to dělali v Sovětském svazu a základem poválečné společnosti je dělnická třída (upořádání již byli ostatní „pracující“) a továrny. Slovo „jednota“ bylo i zde zaklínadlem, přičemž se s ním operovalo ve smyslu jednotného směru s programem KSČ, na němž se mohou částečně podílet i sociální demokraté. Ostatní politické strany mohou tento dvojblok (ve skutečnosti monopartajni) následovat, nebo budou muset z NF odejít. Jelikož kdo nenásleduje program KSČ, ten opouští „jednotu“. Režim „lidové demokracie“ pro ně značil meziobdobí na cestě k systému, jenž byl v Sovětském svazu. V tomto smyslu se na stránkách *Práce* nesetkáváme s názory, že poválečný vývoj a jeho základní nástroje (znárodnění apod.) jsou již dokončeny. Naopak slovo „rozvíjení“ naznačovalo, že další kroky měly jistě následovat.

červen 1946 – prosinec 1946

Toto časové vymezení zabírá první úsek Gottwaldovy vlády do konce roku 1946. Jednalo se pravděpodobně o nejkldnější, nejkonsolidovanější a nejkooperativnější třetirepublikovou veřejnou fázi.

V povolebním období došlo z logiky věci na stránkách novin k jistému uvolnění. Předvolební kampaň skončila, komunisté drtivě ve volbách zvítězili a záleželo jim teď v prvé řadě na tom, aby naplnili své sliby. Byli si vědomi, že pro KSČ „(...) která do značné míry identifikovala lidovědemokratický projekt se sociální spravedlností a hospodářským rozmachem, představovala neřešitelnost sociálních slibů vážný legitimační problém“.³³

Stránky *Stráže lidu* byly stále naplněny pokvětnovými pojmy – evergreeny „plán“, „lid“, „práce“, ale stále častěji se opakoval též termín „hospodáři“. KSČ se stylizovala do pozice rozumných plánovačů, ekonomů, lidí předvídavých a rozumných, zkrátka „hospodářů“. Nejvíce se tento přístup zračil v přípravě dvouletého hospodářského plánu, do něhož občané vkládali velké naděje. Obecně se věřilo, že starý „liberalistický systém“ neuměl využít všech rezerv v ekonomice, což bude naopak plánem napraveno. V této oblasti nebyli komunisté názorově vzdáleni sociálním demokratům a národním socialistům.

Lidovecké tiskové milieu napřelo svůj hlavní zájem do hospodářské oblasti. Věděli (bohužel až po volbách), že v době poválečné bídý právě materiálně rozhoduje o budoucnosti. Velkým tématem se stala příprava dvouletého plánu. Režim poválečné demokracie pro ně nebyl naplněn tím, že se bude trvat na hospodářských kolektivistických principech, jež se neosvědčily. Lidovci trvali na ochraně základních principů demokratického státu a zároveň volali po korekcích v hospodářské politice. Poválečná demokracie, poválečný režim, aby si zachoval demokratické principy, si musel dle lidovců udržet silnou soukromopodnikatelskou sféru. Obsahově se lidovci dostávali na pozice kontinuity s první republikou. Poválečný režim měl být jen evoluční a reformovaná klasická demokracií. Přerovský *Nový národ* používal pro poválečný režim vlastně pořád termín „demokracie“. Tomuto lidoveckému listu se jednoznačně jednalo o udržení kontinuity s předválečným režimem, nikoliv o formování zcela nového či hluboce reformovaného řádu. Zároveň se náplní slova „demokracie“ stala po volbách pro *Nový národ* zcela jednoznačně kauza obrany (spíše snad vzhledem k realitě obnovy) právního státu.

Ieden 1947 – srpen 1947

V první polovině roku 1947 se započala přelévát mezinárodní krize do československé vnitřní politiky a tím i do veřejných diskusí. Národně socialistické *Volné slovo* se obsahově a pojmově stále výrazněji věnovalo právním otázkám. Právě důrazem na právo a právní stát chtěli zachránit základní demokratické rysy poválečného režimu. Právo a nezávislá soudní moc měly být opěrnou zdí proti tlaku vládní komunistické moci a občanské společnosti (tehdejší žargonem řečeno „pracujícího lidu“), v níž dominovali díky ovládnutí největších nestranických korporací komunisté. První polovina roku byla podmaněna slovy „gestapismus“, „teror na závodech“ apod. Poválečný režim „lidové demokracie“ a jeho obsah se od roku 1947 točil kolem tématu právního státu. Právě na jeho obnově, udržení a rozšíření záviselo, zdali se udrží pokvětnová verze demokracie (s jakýmkoliv adjektivem), či zvítězí komunistická verze.

V lidovecké novinové sféře se postupně zvětšovaly rozdíly mezi krajským *Osvobozeným Našincem* a přerovským *Novým národem*. Olomoucký *Našinec* odmítal „liberalistický ekonomický systém“ jakožto anarchii a volal po racionalizaci dvouletky. Jednoznačně se nepřikláněl k žádnému označení režimu („lidová demokracie“ či „socialistická demokracie“), jen odmítal paradoxně benešovský termín „socializující demokracie“, jelikož to v lidoveckých očích evokovalo ještě neukončený proces. Tedy něco, čeho se obávali.³⁴ Konstantou, na níž by měl stát poválečný režim, byla otázka práva a právního státu. Oproti tomu *Nový národ* se již otevřeně začal hlásit k první republice, k jasné kontinuitě, přihlašoval se nejen ke klasické demokracii, ale i k liberálnějším ekonomickým přístupům. Klíčový článek, jenž se věnoval tomu, jak označovat poválečný režim, zmiňoval diskuse v parlamentu při projednávání náplně nové ústavy. V případě hledání vhodného názvu pro poválečný režim navrhoval *Nový národ* prostě označení demokracie, čímž definoval,

jakým nemá být stát – všemocným, zbožňovaným, totalitním. Zásadním faktorem pro svobodný život bylo dle *Nového národa*, že každý občan má „přirozená, nezadatelná, neomezená práva“.³⁵ *Nový národ* odmítal kolektivismus.

Sociálně demokratický *Čin* nemohl zapřít sám sebe a vlastně stál v protipólu vůči lidoveckým tiskovinám. Slovo „socialismus“ zde bylo svatým grálem, něčím nezpochybnitelným. Pojem „socialismus“ značil pro sociální demokraty to, co pro lidovce „Ježíš“. Zároveň se i v kruzích sociálních demokratů objevoval tlak na dodržování právního řádu a plné prosazení zásad právního státu. Pro sociální demokraty existovala pouze jediná cesta – socialistický vývoj. Modus operandi na cestě k „socialismu“ byla dohoda, kompromis a spolupráce. V pojmologické rovině se v první polovině roku na stránkách *Činu* setkáváme s tím, že pro označení režimu se začínalo více používat termínu „socializující demokracie“. Značilo to, že i sociální demokraté vnímali, že termín „lidová demokracie“ je komunizován. V druhé rovině se svět sociální demokracie stále víc přibližoval a sblížoval s osobností a názory prezidenta Beneše, jehož mínění se v podstatě s postoji sociálních demokratů překrývalo.

Pro *Práci* poválečný režim neznal evoluční vývoj, dohodu, kompromis, ale následování programu, na němž se primárně podíleli komunisté, odboráři (často jedni a tiž) a jisté kruhy v sociální demokracii. Tírády proti „partajnictví“, za „jednotu“, proti „reakci“ naznačovaly, že na jaře roku 1947 začalo nové kolo a především jiná kvalita mocenského zápasu. *Práce* naznačovala, že košíkový program nebyl doposud splněn a musí být nadále „rozvíjen“. Náplň označení „lidová demokracie“ pro ně představovalo další znárodnování, jinými slovy „rozvíjení“ poválečných kroků. V jejich pojetí se jednalo o to, jak rychle bude ono „rozvíjení“ pokračovat. Zdali se povede cestou kompromisní, když ne dohodou, tak porozuměním situací a dobrovolným podřízením komunistickým silám. Pokud ani jedním z těchto způsobů, tak dle *Práce* muselo logicky dojít ke střetu. Tato odborářská tiskovina se tím netajila.

Období první poloviny roku 1947 bylo pojmoslovně protkáno jedním z obsesivních dobových termínů. Tím byla „dvouletka“. Ta se měla stát lékem doslova na všechny problémy. Dvouletý hospodářský plán byl extraktem dobové víry v technokracii, plánování, důrazu na vědu a odbornost. Akcent na tyto zdánlivě neideologické postoje se zračil především na stránkách periodik vydávaných veřejnými korporacemi. Typickou ukázkou takového vyznění bylo periodikum *Stráž Moravy* vycházející od počátku roku 1947. To navazovalo na orgán Národní jednoty východomoravské, organizaci, která měla své bojové národní zásluhy spadající až do 80. let 19. století. V jejím smyslu lze poválečnou demokracii definovat jako antipodu „(...) individualistické, liberalistické předmnichovské demokracie“. Po květnu 1945 se totiž změnil poměr jednotlivce versus kolektiv, všeobecně se bralo, ať již s povděkem či akceptací bez radosti, že „(...) dnes má jednotlivec povinnost dbáti v první řadě zájmu celku“. „Lidová demokracie“ tak značila kolektivistickou demokracii, přičemž úkolem tehdejší společnosti bylo hledat cesty k optimální podobě poválečné demokracie. Jasně bylo jen to, že dobová společnost na sebe převážně dobrovolně uvrhovala různá omezení. Jejich poměr a vzájemné vyvažování mělo vytvořit optimálnější režim, než kterým se vyznačovala předválečná „liberalistická demokracie“ obecně deskribovaná jako systém vykořisťování, nezaměstnanosti, nejistoty, systém dávající formální práva, ale nikoli práva skutečná. Právě tímto způsobem přistupovala k charakteristice poválečného třetirepublikového režimu *Stráž Moravy*, nadstranická, ale nekomunistická tiskovina.

září 1947 – únor 1948

Poslední časový úsek třetí republiky je lemován sporem o tzv. milionářskou dávku, pokusem o atentát na tři československé nekomunistické ministry, tzv. slovenským spiknutím a je zakončen únorovým mocenským střetem. Obsahem celé této fáze byla nepřetržitá série sporů a krizí, jejichž intenzita se ovšem střídala a zvnějšku mohla připomínat součást předvolební kampaně.

Krise režimu „lidové demokracie“ naznačovala, že přichází moment fundamentální proměny sémantiky režimních pojmů. Kromě technicko-organizačních změn spočívajících v rozšíření NF o celospolečenské organizace komunisté začali též využívat termínů, na něž si nikdo nedovolil útočit. KSČ se těchto pojmů chopila a otáčela je proti nekomunistickým silám. Na stránkách *Stráže lidu* byli čtenáři přesvědčováni, že komunisté volají po tom, aby ti, kdo chtějí zůstat součástí NF, začali „*důsledně postupovat v duchu košického programu a budovatelského programu Gottwaldovy vlády. Hájit zájmy dělníků, rolníků a živnostníků a pracujících inteligence, a nikoli zájmy milionářů. Uпустit od útoků – byť i skrytých – na Sovětský svaz a na ostatní naše slovanské spojence*“.³⁶ Svatými terminologickými grály se na stránkách *Stráže lidu* staly „košický vládní program“ a samotná „Národní fronta“ (jako politický nástroj, nikoliv vnitřní struktura). Na základě její vnitřní reorganizace mělo dojít k proměně režimu „lidové demokracie“, aniž tato fundamentální systémová změna měla vypadat radikálně či vzbudit společenský odpor.

Osvobozený Našinec po celý rok 1947, především od léta, bojoval za základní principy „demokracie“, tedy režimu, o něž se v jeho očích od května vedl zápas. Slova jako „svoboda“, „právo“, „zákon“ opanovala stránky listu s tím, že lidovci zcela otevřeně říkali, že KSČ stejné termíny chápe zcela jinak a možnosti dohody se tedy zužují.

Národně socialistické *Volné slovo* na počátku roku 1948 psalo o hrozbě změny poválečného režimu, jež označovalo za „demokratický“, zcela jasně a bez vytáček. Sdělovalo českému voliči (počítalo se stále s volbami na jaře 1948), že tentokrát půjde zcela jistě o všechno. O pokvětnovou „demokracii“³⁷ a o „svobodu“, dva nejdůležitější statky obnovené republiky v roce 1945, jež dávalo do kontrastu vůči „teroru“, „zastřehování“ či „teroru resolucí“. Tyto pojmy považovalo *Volné slovo* za základní součást obsahu komunistického označení režimu „lidové demokracie“. V souvislosti s krizí ohledně platů veřejných zaměstnanců, přičemž tato otázka byla vlastně předmětem sporu po celou dobu let 1945–1948, začali používat ironický, ale zároveň výstražný termín „úrokracie“.³⁸

I sociální demokraté volali v létě a na podzim roku 1947 po udržení pokvětnového modelu politické demokracie v Československu. Místopředseda Zemského národního výboru (ZNV) v Brně Stanislav Šulc v srpnu 1947 shrnul rodící se dilema stojící před sociálními demokraty: „*Pod pláštěm socialismu mohla by být nastolena suchou cestou diktatura komunistických stran v jednotlivých zemích. (...) Ale stejné nebezpečí je v tom, že pod pláštěm ohrožení demokracie se uplatňují nebo by se vracely kapitalistické nebo liberalistické formy hospodářského života (...) demokracie, která přejde z pole politického na hospodářské, je vlastně socialismem*“.³⁹ Šulc jinými slovy říkal, že současný stav, k němuž došla československá „lidová demokracie“ v roce 1947, již má socialistické parametry a není třeba pokračovat dále. Další vývoj nesl rizika diktatury. Jinými slovy sděloval čtenářům *Činu*, že síly „reakce“ jsou slabší než síly „diktatury a totality“. V této chvíli se sociálními demokratům zdálo, že socialistický cíl je v ekonomické rovině organizačně rámcově naplněn a je třeba se soustředit na nemateriální záruky „socialismu/lidové demokracie“. Tedy na základní lidská, občanská a politická práva, což šlo ruku v ruce s obranou a obnovou právního státu.

Zároveň si byli vědomi toho, že jsou „(...) nejcitlivějším místem, těžištěm, tmelem a míváme často klíč k situaci“.⁴⁰

I na osvětu a vlastivědu orientované *Litovelsko* v posledním lednovém čísle roku 1948 nakonec přišlo s definicí „lidové demokracie“ s tím, že „(...) náš národ z hlubokého přesvědčení a svobodného rozhodnutí jde dnes cestou k socialismu“.⁴¹ Tato těsně předúnorová definice vnitřního režimu měla naznačit, že v době rostoucí evropské krize, v době, kdy již naplno vypukla studená válka a ze zemí sovětské sféry vlivu, jež se řetězově transformovaly v monolitní blok, již jen ve Finsku a ČSR nebyl mocenský boj zcela rozhodnut, jde cesta u nás, i přes vnější tlaky, stále svobodně, autonomně a zároveň po nezvratné socialistické trajektorii. Termíny „socialismus“ a „lidová demokracie“ byly používány synonymně a ve smyslu naplnění pojmu „spravedlivá společnost“.

Přerovský *Nový národ* se v druhé polovině roku 1947 zaměřil ne na obranu, ale vlastně na útok. Spustil ofenzivu na třetirepublikový totem. Na socialistický systém (myšlen spíše v ekonomickém smyslu), jenž dle něj zklamal politicky i hospodářsky. „*Žije z toho. Co jiní vytvořili, drobí a rozdává, ale netvoří*“.⁴² Tímto se pouštěli nejen do komunistů, ale i sociálních demokratů a jistým způsobem musel tento list zneklidňovat i národní socialisty. Svým psaním vlastně dával do rukou munci komunistům a levým sociálním demokratům, kteří hovořili o nebezpečí „reakce“. Takováto zteč *Nového národa* měla i antibenešovský nádech. Něco nebývalého v době třetí republiky. *Nový národ* již bez obalu operoval s tím, že je v sázce „demokracie“ a „svoboda“, že KSČ směřuje k totalitě. Hlavním popisným znakem podzimu 1947 ve společnosti bylo pro tento list slovo „strach“. Těsně před únorem již *Nový národ* burcoval, že nelze být nečinný, lhostejný či vyčkávající, jelikož jde o udržení „demokracie“, případně nové jho. „*Svobodný život a čestný život si zaslouží jen národ, který je jej hoden. A nevymlouvejte se, že nevíte, kde je pravda a právo. Máte denně tisíc příležitostí, abyste prohlédli ze svého nezájmu a své slepoty. V dnešní bezuzdné a proľhané době nesmí se poctivý člověk schovávat, (...) nesmí být obojživelníkem. (...) Voláme do boje proti zhoubným myšlenkám a proti novému násilí. (...) Chtěli bychom hřmíti do všech stran, aby se probudili poslední spáči. Naše budoucnost bude taková, jakou si zasloužíme*“.⁴³ Tento alarmující úvodník z 1. února 1948 byl vlastně labutí písní *Nového národa*. Jediné středomoravské tiskoviny, která volala po „demokracii bez přívlastků“, odmítala „socialismus“ a držela antikomunistický prapor. Tím se stala skutečně v komunistickém smyslu reakčním periodikem.

Závěr

Analýza středomoravských periodik naznačuje, jak byl vnímán poválečný režim, jaký obraz o něm byl předkládán obyvatelům Hané a střední Moravy, jak se proměňoval význam klíčových dobových slov a obrazů budovaného i budoucího světa. Poválečný režim nebyl označován jedním všeobecně přijímaným termínem. Všichni hovořili pouze o „demokracii“, jež byla opentlena nějakým adjektivem. Nejvíce užívané sousloví „lidová demokracie“ bylo postupně komunistizováno a jeho obsah se měnil spíše v „komunistickou demokracii“. Nekomunistické listy tak raději využívaly jiné pojmy. Často pouze slova „demokracie“ či „socialismus“. V první fázi třetirepublikového režimu bylo označení „lidová demokracie“ obecně chápáno ve smyslu sociální, spravedlivá, prohloubená, tedy skutečná demokracie. Zároveň tento režim v negativním slova smyslu zavrhoval předválečnou stranickou roztříštěnost a z ní plynoucí stranickost. „Lidová demokracie“ měla svůj kult ve slově „jednota“, což bylo jejím hlavním popisným znakem.

Poválečné demokracii, ať již s jakýmkoliv přívlastkem, se rozumělo jako vyšší formě demokracie oproti předválečným dobám. Zároveň se právě na stránkách periodik vedl po válce první, často neznatelný a téměř neviditelný zápas mezi komunisty a nekomunisty. Zatímco se všichni opájeli slovy „jednota“, „práce“, „budování“, „plán“, „lid“, z náznaků se dalo vyzorovat, že první střety se nepovedou na ulicích, ale v novinových textech. V Československu se nechrástilo zbraněmi, vedl se zvláštní druh sémantického zápasu. „Prostřednictvím stanovení a kontroly jazykového úzu byly podnikány pokusy o integraci a inkluzi, disciplinaci a exkluzi.“⁴⁴ Nemarxistickým nekomunistům se jednalo především o to, aby voliči porozuměli, že pod tradičními termíny, jež znali již z minulých dob, se ukrývají nové obsahy. Jimi komunisté mátlí veřejnost a zároveň se snažili svazovat své politické partnery/protivníky. Sociální demokraté se pak snažili přesvědčit, že jen a jen oni jsou zárukou socialistického i demokratického vývoje, tedy toho, s čím spojovali poválečný režim. Zásadní pro nekomunistický úspěch ve třetí republice (samozřejmě kromě globálního kontextu) bylo, aby voliči této sémantické hře porozuměli. Jelikož poválečný režim „lidové demokracie“ byl obecně synonymizován se slovem „socialismus“, bylo zřetelné, že lidová strana stojí od počátku bokem a v režimu „lidové demokracie“ je vlastně trpěným subjektem. Právě tohle postavení jí dávalo jistou volnost a umožnilo periodikům spojeným s lidoveckým světem asi nejotevřeněji a nejlépe informovat českou veřejnost o rizicích vývoje, proměnách situace, proměnách významu slov. Informovat o tom, na jakých základech je postaven poválečný režim, jakými nástroji jej udržet a především upozornit na to, že komunisté touží po „demokracii nového typu“, která již ovšem „demokratií“ nebude. Hlavní roli plnil v regionu v tomto smyslu *Nový národ*, jenž se svými texty dostával skutečně do kontrastu vůči zásadním poválečným režimním predikativům.

Poznámky

* Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2020_034).

¹ Ač se o specifických cestách k socialismu hovořilo například i v Polsku, v jisté formě i mezi italskými či francouzskými komunisty v návaznosti na Stalinův rozhovor s poslanci Labour party na podzim 1946. V této době se toho chopil i Gottwald a KSČ začala sousloví „specifická cesta k socialismu“ užívat i u nás. To velmi Gottwaldovu vedení usnadnilo získávání důvěry obyvatel a nejspíš to vycházelo i z jejich náhledu na poválečný vývoj. Ministr spravedlnosti Prokop Drtina ve svých pamětech vzpomínal, že komunistické teze o „specifické cestě“ často nešlo odlišit od národně socialistické verze „československého socialismu“. Ovšem v českých podmínkách mělo používání termínu „specifická/y“ i jiný význam. Ten spočíval v tom, že česká společnost je právě pro budování socialismu oproštěného od extrémů, omylů a chyb vyvolená. Podivuhodná poválečná víra a sebedůvěra, že český národ je v komparativním srovnání nejlépe vybaven pro nové světodějně cesty, není dosud příliš akcentována a exaktně analyzována.

² Režimem (franc. régime) rozumíme v tomto textu popis základních znaků politického zřízení, vládní soustavy, způsobu vlády. Krieger, J. (ed.): *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha 2000, s. 720. Politolog Michal Kubát definuje politický režim jako hodnotově neutrální, normativní subsystém politického systému, množinu principů, formálních i neformálních pravidel politické hry, přičemž „funkcí takto široce pojatého vysvětlení politického režimu je vymezení hranic svobody politické činnosti, kterou lze provádět bez rizika vystavení se sankcím za antisystémové politické chování. (...) Součástí politického režimu ale nejsou jenom normy a jejich obsah, ale také to, jakým způsobem vznikají a jak jsou vykonávány“. Cabada, L. a kol.: *Úvod do studia politické vědy*. Praha 2002, s. 201.

³ Ve smyslu „Begriffsgeschichten“ německého historika Reinharta Kosellecka. Koselleck, R.: *Dějiny pojmů a pojmy dějin*. *Studia Philosophica*, roč. 58, 2011, č. 2, s. 28–46. – Koselleck, R. – Spree, U. – Steinmetz, W.: *Begriffsgeschichten: Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*. Frankfurt am Main 2010.

⁴ Zde je třeba uvést, že výchozím bodem pro jakékoliv analýzy režimu třetí republiky je obeznanost s fundamentální prací Edvarda Beneše *Demokracie dnes a zítra*, která od roku 1939 vyšla v mnoha doplněných a opravených vydáních.

⁵ Logicky by se jako vhodnější geografické vymezení jevilo využití rozsahu 12 politických okresů tvořících Svaz okresů a měst olomoucké oblasti, jenž se zformoval v době třetí republiky jako lobbistická organizace prosazující zájmy střední a severní Moravy vůči brněnskému zemskému centru (i ostravské expozituře). Nicméně takto rozsáhlá územní struktura by nad míru přiměřenou rozšířila pramenný korpus a navíc by jej zatížila frekventovanějšími tématy, v prvé řadě vysídlením Němců a znovuosídlováním pohraničních prostor; především by ale neodpovídala budoucímu území Olomouckého kraje z let 1949–1960.

⁶ Naopak jsme nevyužili *Zprávy Národního výboru v Prostějově*, jež nejsou uloženy ve fondech VKOL.

⁷ Závodní časopisy jsou pak zcela svébytným pramenem, jenž musí být analyzován v přímé souvislosti s podnikovou kulturou a s vlivem závodních rad, odborové organizace a základních buněk politických stran.

⁸ K těmto tématům podrobně Cebe, J.: *Spolkový život českých novinářů v letech 1945–1948*. Praha 2015. – Bednařík, P. – Jiráček, J. – Köpplová, B.: *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha 2019. – Končelík, J. – Večeřa, P. – Orság, P.: *Dějiny českých médií 20. století*. Praha 2010. – Bednařík, P. – Cebe, J.: *Řízení českých médií v letech 1945–1948. Sborník Národního muzea v Praze, řada C – Literární historie*, roč. 51, 2006, č. 1–4, s. 32–36. Za pramen můžeme považovat Zieris, K. F.: *Nové základy českého periodického tisku*. Praha 1947. K postavě ministra informací Václava Kopeckého kniha obsahující v titulu příznačné slovo demagog, viz Pávová, J.: *Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého*. Praha 2008.

⁹ Brenner, Ch.: *Mezi Východem a Západem: české politické diskurzy 1945–1948*. Praha 2015.

¹⁰ Tamtéž, s. 15.

¹¹ Tamtéž, s. 15.

¹² Kolář, P.: *Soudruzi a jejich svět: sociálně myšlenková tvářnost komunismu*. Praha 2019, s. 33. Kolářova práce o nosnosti a trvalosti komunistické utopie zaujala vícero recenzentů, historik soudobých dějin Jiří Suk považuje pak za základní otázku, kdy došlo k proměně programatické utopie v procesuální. Suk, J.: *Až po uši ve 20. století... Dějiny a současnost*, roč. 43, 2021, č. 1, s. 40–41.

¹³ Ač se může zdát, že liberální politické myšlení a politický katolicismus (méně již křesťanství) stály vůči sobě jako kontrapunkt, tak právě za třetí republiky naopak tiskové milieu sdružené kolem ČSL drželo zástavu politického a částečně i ekonomického liberalismu, ač jinak vedení této strany a především její voličstvo bylo konzervativně sociální a velmi často až antiliberální. Ta tam byla ovšem praxe, již některé křesťanské kruhy projevovaly v politické realitě druhé republiky. K tématu nejlépe Drápala, M.: *Na ztracené vartě Západu: antologie české nesocialistické publicistiky z let 1945–1948*. Praha 2000. Vzájemnou spojnici mezi lidovou stranou a národními socialisty tvořila obrana klasických liberálních principů, tedy přirozených, politických a občanských práv a svobod. V tomto smyslu byli lidovci, národní socialisté a část sociálních demokratů i liberály. Jistá rezidua ekonomického liberalismu zůstala zachována především v programu a veřejné prezentaci lidové strany. Národní socialisté i sociální demokraté naopak v ekonomické oblasti jasně hovořili a pracovali ve prospěch budování nového socialistického systému s tím, že rozdíl mezi nimi tkvěl v poměru soukromého a veřejného prvku. V ekonomických programech všech tří stran lze ale nalézt i stopy sociálního liberalismu, tak, jak se na Západě prosazoval na základě teorií britských ekonomů Johna M. Keynesa a Williame Beveridge. Léta strávená v britském exilu zanechala na nekomunistických politikách stopy. O zcela zásadní pozici sociálního liberalismu v poválečném dvacetiletí v anglosaském světě Miller, D. (ed. a kol.): *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. Brno 2000, s. 249–253.

- ¹⁴ Politická jednota. *Osvobozený Našinec*, roč. 1, 1945, č. 6, 24. 5., s. 1.
- ¹⁵ Medek, V.: Dvě demokratické cesty v republice. *Osvobozený Našinec*, roč. 1, 1945, č. 36, 29. 6., s. 1.
- ¹⁶ Jednota a demokracie. *Osvobozený Našinec*, roč. 1, 1945, č. 97, 13. 9., s. 1.
- ¹⁷ Růžička, H.: Kouzla s reakcí. *Osvobozený Našinec*, roč. 1, 1945, č. 114, 4. 10., s. 1.
- ¹⁸ Mohapl, J.: Lidová demokracie? *Volné slovo*, roč. 1, 1945, č. 33, 14. 7., s. 1.
- ¹⁹ Pojem „socialismus“ nebyl užíván jen v ekonomickém smyslu, spíše jako životní vyznání, životní model, jako pozitivní rámec života. Brenner uvádí, že „(...) *socialismus byl diskutován především jako morální kategorie, zatímco debaty o institucionálním uspořádání tohoto kýženého systému zůstávaly spíše výjimkou*“. Brenner, Ch.: Politický diskurs české společnosti v letech 1945–1948. *Dějiny a současnost*, roč. 21, 1999, č. 3, s. 42.
- ²⁰ S pojmem „socialismus“ mávali na veřejnosti všichni. Měl náplň „(...) jakéhosi zaklínadla či zázračného léku, jehož aplikace nejenom vyřeší všechny problémy každodenní politiky v jednotlivých státech (příroze-ně včetně Československa), ale také odstraní ‚globální‘ neduhy lidstva“. DOBEŠ, J.: Socialismus v politické teorii a praxi let 1945–1948. In: Kokošková, Z. – Kocian, J. – Kokoška, S. (eds.): *Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války*. Praha 2005, s. 286.
- ²¹ Takovéto přihlášení k první republice nebylo ovšem pro sociálnědemokratické tiskoviny typické, významněji se začalo objevovat až od roku 1947, kdy se dokonce začalo přímo poukazovat na to, že první republika byla „dobrým státem“. Vojnar, E.: [úvodník]. *Lidový večerník*, roč. 1, 1945, č. 75, 14. 9., s. 1.
- ²² Včera a dnes. *Hlas mládeže*, roč. 1, 1945, č. 1. 26. 5., s. 1.
- ²³ Tamtéž, s. 2.
- ²⁴ Ovšem dlouho nenechali čtenáře váhat nad tím, co sémanticky nese slovo socialismus a vyjevili to jasně již v srpnu 1945: „*Důsledně jdeme k nejbližší metě, socialismu. Marx, Engels, Lenin, Stalin, to jsou naši učitelé. Teď alespoň nemůže dojít k záměně slov*.“ Povězme si pravdu. *Hlas mládeže*, roč. 1, 1945, č. 11–12, 25. 8., s. 4.
- ²⁵ Termíny jako „organizace“, „plánování“ byly velmi frekventovanými slovy. Doba dychtila po jasnosti a racionalitě, lidé chtěli před sebou vidět lepší budoucnost a ne žádné sliby nebo víru ve volnou ruku trhu, která něco zařídí. Naopak plánování dávalo naději svou jasností a předvídatelností. K vnímání technokracie zejména po roce 1948 viz Sommer, V. a kol.: *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu, 1956–1989*. Praha 2019.
- ²⁶ Používali termín „pokroková demokracie“, což nemělo značit žádný „komunismus“ či „posovětštění“, nýbrž novou formu v domácích podmínkách vyrůstající demokracie. Jistým způsobem tuto „pokrokovou demokracii“ chápali jako modernizovanou verzi předválečné lidové fronty. A to vše navíc v novém, krásném, k budoucnosti směřujícím slovanském kabátě.
- ²⁷ Poslední číslo *Slovanského světa* vyšlo ještě před volbami v půli dubna 1946.
- ²⁸ Pospíšil, V.: Podstata a úkoly nového regionalismu. *Věstník práce pro Hanou a severomoravské pohraničí*, 1945, č. 12, 4. 10., s. 3.
- ²⁹ Kváša, J.: Po druhé osvoboditelem. *Moravský večerník*, roč. 24, 1945, č. 55, 17. 5., s. 1. Zatímco pro sociální demokraty byly chystané změny v hospodářství málo radikální a vůbec jim nerozuměli jako ústupkům, tak prezident Beneš s ekonomickou kartou hrál licitační zápas. Historik Rudolf Kučera tento postup (ústupky v ekonomické oblasti za udržení politických svobod) považoval za základní omyl a předúnorový systém nazýval totalitní demokracií. Kučera, R.: Totalitní demokracie v Československu 1945–1948. *Střední Evropa*, roč. 14, 1998, č. 85, s. 72–81.
- ³⁰ Spurný, G.: Proč nazýváme dnešní demokracii lidovou? *Stráž lidu*, roč. 2, 1946, č. 2, 3. 1., s. 1.
- ³¹ Kojedný, Z.: Hlubší smysl naší revoluce I. *Čin*, roč. 2, 1946, č. 35, 10. 2., s. 1.
- ³² Janáček, A.: Stádo nemyslí a netvoří. *Nový národ*, roč. 20, 1946, č. 2, 13. 1., s. 9–10.
- ³³ Brenner, Ch. (pozn. 9), s. 316.
- ³⁴ Černý, V.: Nové cesty demokracie. *Osvobozený Našinec*, roč. 80, 1947, č. 24, 29. 1., s. 1.
- ³⁵ Jakou budeme mít demokracii? *Nový národ*, roč. 21, 1947, č. 5, 2. 2., s. 33.
- ³⁶ Čaban, G.: Národní socialisté a socialistický blok. *Stráž lidu*, roč. 3, 1947, č. 221, 23. 9., s. 2.

- ³⁷ Pokvětnovému režimu, pokvětnové demokracii rozumíme jako modelu, s nímž se počítalo dlouhodobě, nekalkulovalo se s ním jako s pouhou přechodovou mezifází, vsuvkou mezi nacistickým a komunistickým panstvím. Poválečný diskurz spíše naznačuje, že se „(...) *budoval nový syntetizující, postliberální režim lidové či socializující demokracie, jehož kontury se teprve diskutovaly, ověřovaly a hledaly*. Formování tohoto režimu bylo od začátku podvázáno chybnou politikou nekomunistických sil, jež umožnila komunistům získat pozice, které jim napomohly (v momentě, kdy se k tomu sami rozhodli či byli ‚popostrčení‘ mezinárodním vývojem) uchopit absolutní moc a poválečný pokus o ‚synthézu‘ (za částečného využívání předúnorových nástrojů a terminologie) proměnit v československou verzi stalinismu. Doboví aktéři (a do značné míry i zastánci prokomunistického tábora) daný systém let 1945–1948 nevnímali jako vsuvku, tedy jako krátkodobou a přechodovou dobu. Chápali jej jako novou dlouhodobou stavbu (pro komunisty s perspektivním přesahem do mytické komunistické budoucnosti). Aktéři předúnorové Národní fronty budovali nový, technokraticky orientovaný, racionální a efektivní stát, jenž neměl být liberální, avšak měl si zachovat základní demokratické rysy (a tudíž i liberální, i když omezenou svobodu slova, tisku, shromažďování, sdružování a vyznání). (...) Teprve Únor změnil tento náhled a díky teorii ‚o přerůstání národní a demokratické revoluce v revoluci socialistickou‘ předznamenal vnímání režimu třetí republiky jako pouhé mezifáze, jež postrádala vlastní autonomní a svébytný program.“ Novotný, L. – Kubičková, P. – Glonek, J.: *Ve službách osvěty. Moravský knihovník Bohuš Vybíral*. Brno 2020, s. 122.
- ³⁸ ÚRO lidovci a národní socialisté definovali jako „druhou vládu“. Ve stejné době přelomu let 1947–1948 hovořil i poslanec Vladimír Krajina o „rýmařovské demokracii“, což byl odkaz na kauzu nezákonného zatčení soudce okresního soudu v Rýmařově dr. Martínka. Kauza vypukla v únoru 1947 a společně s tzv. krčmaňskou aférou se řadila ke dvěma největším regionálním kauzám let 1947–1948.
- ³⁹ Šulc, S.: Po lopatě. *Čin*, roč. 3, 1947, č. 185, 9. 8., s. 1.
- ⁴⁰ Šulc, S.: Budou volby. *Čin*, roč. 4, 1948, č. 32, 7. 2., s. 1.
- ⁴¹ Libíček, R.: Na cestě k socialismu. *Litovelsko. Vlastivědný časopis Litovelska a Konicka*, 1948, č. 3, 31. 1., s. 1.
- ⁴² K situaci. *Nový národ*, roč. 21, 1947, č. 38, 21. 9., s. 297.
- ⁴³ Do boje proti zhoubným myšlenkám. *Nový národ*, roč. 22, 1948, č. 5, 1. 2., s. 33.
- ⁴⁴ Brenner, Ch. (pozn. 9), s. 338.

SUMMARY

About the New Republic. Characteristics of the Third Republic Regime on the Pages of Regional Periodicals

Lubomír Novotný – Petra Kubičková

The restoration of the Czechoslovak Republic in 1945 was in the spirit of state continuity with the pre-war state, but the internal structure of the restored republic, its regime, was the question. Already in exile, political forces in exile agreed, that there would be fundamental changes in the political, economic, ethnic, and overall social structure of Czechoslovakia. What it should to bring in practice was not entirely clear. Individual public entities on the post-war political scene tried in their press stands to outline their ideas about “democracy”, “socialism”, “capitalism”, “liberalism”. These terms supplemented the functional adjectives, filled with various contents, which, moreover, changed or became more apparent over time. This was happening not only in Prague, but also in the regions. This text deals with the regional central Moravian view of the regime that was formed and developed in Czechoslovakia in the years 1945–1948.

Lokalizace a podoba (Nového) Hrádku v Olomouci*

Pavel Šlázar

ABSTRACT

Localization and Aspect of the (New) Small Castle in Olomouc

The written records testify that, apart from the Olomouc Castle on the Wenceslas hill, there existed another ruler's residence in Olomouc in the 13th century, denominated Small castle. This object, called New small castle in 1213 (and later just Small castle), was endowed with its own administration apparatus and economic base different from that of Olomouc Castle. The location of the Small castle was debated by several well-known historians, art historians, and archaeologists. Archaeological excavations carried out in the presumed locations of the New small castle disproved most of older assumptions. This contribution supposes the location of the (New) Small castle in the area of the original house of the *advocatus* (Vogt) on Michael's hill in Olomouc.

KEY WORDS: Olomouc, Moravia, castle, town, *advocatus* house

Vývoj názorů na problematiku (Nového) Hrádku v Olomouci

U počátků bádání o Novém Hrádku v Olomouci stály dvě významné osobnosti olomoucké historiografie, historik umění Václav Richter a historik a archivář města Olomouce Václav Nešpor. Richter i Nešpor vycházeli z písemné zmínky o tomto objektu v listině datované do roku 1213, v níž olomoucký biskup Robert z majetku biskupství bohatě obdaroval ženský klášter u sv. Petra (později u sv. Jakuba) na olomouckém Předhradí.¹ Klíčovou otázkou se stala lokalizace objektu Nového Hrádku ve vztahu k topografii Olomouce. Václav Richter předpokládal, že Nový Hrádek je vlastně samotný olomoucký knížecí hrad, přestavěný do kamenné podoby a proti raně středověkému rozsahu patřičně zmenšený. Tato přestavba se dá vymezit lety 1204–1207, kdy olomoucký hrad, zejména románskou katedrálu, postihl rozsáhlý požár.² Naproti tomu Václav Nešpor vycházel z představy, že Nový Hrádek vznikl jako zcela nový objekt nezávislý na olomouckém hradě. Tento objekt pak lokalizoval do prostoru olomouckého Předhradí, a to na nároží dnešních ulic 1. máje a Wurmovy (Wurmova č. 1), kde se nacházela zemská soudnice.³

Prozatím nejpodrobněji a nejdůsledněji se problematice Nového Hrádku věnoval historik Jan Bistřícký, který se k tématu opakovaně vracel.⁴ Bistřícký rozšířil známou pramenovou základnu o další čtyři listinné doklady, které Richterovi a Nešporovi unikly zejména z toho důvodu, že v tu dobu ještě nebyl dokončen třetí svazek CDB (*Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*) a rejstříky k Erbenovu I. svazku starší edice RBM (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*) všechny další doklady o (Novém)

Hrádku mylně vztahovaly k Hradci nad Moravicí.⁵ Mezi další konkrétní zmínky o (Novém) Hrádku patří listiny z let 1233, 1234, 1239 a 1251. V těchto dokumentech se již objekt nazývá jen Hrádek či hrádecký hrad (*castrum Gradecense*). Bistřícký dospěl k závěru, že stavba byla roku 1213 nová, tedy nově postavená, což už mezi lety 1233 až 1251 neplatilo, a proto adjektivum „nový“ z názvu zmizelo.⁶

Spolu s listinou biskupa Roberta z roku 1213 (dále listina A dle značení Bistříckého),⁷ kterou znali už Richter a Nešpor, existuje o (Novém) Hrádku celkem pět písemných dokladů. Samostatných právních aktů však tyto doklady přinášejí sedm. Chronologicky první listina (A), obsahující zmínku o Novém Hrádku, je listina biskupa Roberta o obdarování kláštera řeholnic při kostele sv. Petra na olomouckém Předhradí. Dárce byl sám biskup, který k tomu získal souhlas krále Přemysla Otakara I. i markraběte Vladislava Jindřicha. Obdarování kláštera bylo učiněno z majetkového fondu biskupství, k čemuž dala souhlas kapitula, jejíž probošt Štěpán byl pověřen ochranou kláštera. Klášter bezprostředně sousedil se zdmi kostela sv. Petra (*muris ipsius ecclesie proxime et contigue*). Samotný Nový Hrádek nebyl předmětem obdarování, ale sloužil pouze jako hraniční bod jistého biskupského pozemku (viz níže), který byl předán řeholnicím.

Listina moravského markraběte Přemysla (listina B),⁸ vydaná v Praze roku 1239, písemně zachycuje dvojí obdarování Bludova syna Viktora. Starší darovací akt od krále Přemysla Otakara I. a markraběte Přemysla, spadající již do mezidobí let 1228–1230, byl původně vyhlášen jen ústně a roku 1239 dodatečně zlistiněn. Druhé obdarování od markraběte Přemysla, schválené králem Václavem I., náleží do roku vydání listiny 1239. Při prvním obdarování Bludova syna Viktora mu král Přemysl Otakar I. daroval čtyři pozemky v Moravské Huzové, patřící k olomouckému hradu (*spectantes ad castrum Olomucense*), a jeho mladší syn markrabě Přemysl mu k tomu přidal dva pozemky hrádecké (*terras duas Gradicenses*) a další dva pozemky patřící lovčím tamtéž. S majetkem olomouckého hradu disponoval český panovník, o majetku Hrádku naopak rozhodoval markrabě. Jedná se o přímý doklad faktu, že se výslovně rozlišuje mezi dvěma objekty (olomouckým hradem a Hrádkem) a Hrádek se již nenazývá jako „nový“.

Dále následuje listina královny Konstancie a markraběte Přemysla ve prospěch řeholnic u sv. Petra vydaná v Olomouci 21. 1. 1233 (listina C).⁹ Klášter obdržel z hrádeckého majetku pozemek v Drozdovicích, dnešním předměstí Prostějova. Hrádek je v listině pojmenován jako *castrum Gradecense*, z čehož jednoznačně vyplývá, že se jednalo o opevněný objekt – hrad. Dar se uskutečnil již před datem vydání listiny, a to se souhlasem šlechtice Alberta, který tehdy Hrádek držel (*qui tunc castrum Gradecense tenebat*). Tato držba však již byla v době vydání listiny minulostí. Albert nefiguruje mezi úředníky olomouckého hradu, mohlo se tak jednat o hrádeckého purkrabího, jímž byl dle listiny markraběte Přemysla pro město Uničov z roku 1234 (D) Vok,¹⁰ nebo spíše o dočasnýho zástavního držitele.

Druhé obdarování Bludova syna Viktora z roku 1239 (listina E) od markraběte Přemysla obsahovalo dar tří pozemků v Toveři, patřících k olomouckému hradu (*ad castrum Olomucense spectantes*), dalších tří patřících k Hrádku (*ad Gradech pertinentes*) a dvou náležících ke stolu paní markraběnky, věnovaných s jejím souhlasem.¹¹ Dále to byl jeden pozemek olomouckého hradu v Samotíškách, jeden lovčí tamtéž a další pozemek lovčích v Bukovanech. Za poskytnutí dvou koní ve stavu nouze, pravděpodobně po nezdařeném povstání proti bratru Václavovi z roku 1237, se Viktorovi dostalo ještě vesnice Lazců. Všechny tyto dary byly schváleny králem Václavem I. a pozemky byly komisionálně ohraničeny

za účasti úředníků olomoucké provincionální správy, příslušníků okolní šlechty, skupiny lovců, hrádeckého vilika Jana a dvou hrádeckých poddaných, Maleho a Putena. Také v tomto dokumentu bylo tedy opět rozlišováno mezi olomouckým hradem a Hrádkem. Z textu také vyplývá, že Hrádek měl i svého vlastního vilika Jana a své poddané. Dar hrádeckých pozemků se uděl se souhlasem markraběnky, poněvadž patřily k jejímu majetku. Mezi svědky obdarování jsou jmenováni komorník, lovčí a další úředníci, asi lidé z olomouckého hradu na jedné a vilik a lidé z Hrádku na druhé straně. Hrádek měl podle této listiny bližší vztah k zeměpánovi a jeho rodině a fungoval patrně jako markraběcí obydlí v době, kdy markrabě nebo jeho manželka pobývali v Olomouci. Olomoucký hrad byl naproti tomu zřejmě sídlem provincionálních úřadů a olomoucké kastelanie.

Poslední listina dokládající existenci Hrádku v Olomouci pochází z roku 1251 (listina G).¹² Přemysl Otakar II. v ní potvrzuje nedochovanou listinu (F) markraběte Přemysla, opět z roku 1239, o odkazu čtyř hrádeckých lánů (*quatuor mansorum Gradycensium*) v Odrlicích, které držel brněnský probošt Zdislav, jenž je odkázal ve prospěch olomoucké kapituly, která tyto lány přičlenila k prebendě svého člena a Přemyslova kaplana Řehoře.¹³

Jan Bistřický předpokládal, že vznik (Nového) Hrádku lze spojovat s politickou situací na přelomu 12. a 13. století. Po skonu olomouckých Přemyslovců, bratrů Vladimíra a Břetislava, synů knížete Oty III., se správu Olomoucka ujal sám český král Přemysl Otakar I. Přímou vládu nad Olomouckem držel v letech 1201–1212, kdy je titulován jako český král a olomoucký kníže, případně moravský kníže.¹⁴ Toto rozdělení nepokládá Přemysl Otakar za dočasné, ale dlouhodobé, nicméně sjednocení Moravy roku 1212 jeho záměry překazilo. Zatímco Vladislav Jindřich si budoval své sídlo ve Znojmě, Přemysl Otakar I. zahájil organizační kroky k novému uspořádání Olomoucka. Jmenoval nové úředníky a skupiny beneficiářů, pro jejichž potřeby dal nejpozději po požáru z roku 1204 přebudovat starý knížecí hrad do kamenné podoby. Vytvořil také zvláštní kancléřství, které roku 1207 personálně spojil s nově ustaveným kapitulním proboštvím a nechal jmenovat nového biskupa, kterým se stal Přemyslov kaplan, důvěrník a notář Robert. Paralelně dal jako obydlí pro občasný pobyt zeměpána vybudovat zvláštní objekt, který se poprvé jmenuje roku 1213 jako Nový Hrádek.¹⁵

Z Bistřického rozboru písemných pramenů k existenci (Nového) Hrádku vyplývá několik zásadních poznatků.¹⁶ Název objektu zněl Hrádek a adjektivum „nový“ vyjadřovalo roku 1213 fakt, že byl nedlouho předtím postaven, což už později neplatilo. (Nový) Hrádek byl opevněný objekt (hrad), svědčí o tom jeho označení jako *castrum*. Zdrobnělina názvu znamená vymezení vůči olomouckému hradu na Václavském návrší. Zatímco ten byl svými rozměry velký, Hrádek byl naopak malý. Hrádek byl samostatný objekt i právní subjekt, měl svou samostatnou správu, purkrabího, vilika, vlastní z původního fondu olomouckého hradu vyčleněný majetek i své poddané. Objekt měl úzký vztah k markraběti, který měl k němu a jeho majetku dispoziční právo. Olomoucký hrad na Václavském návrší a Hrádek byly dva zcela odlišné objekty a právní subjekty, které plnily každý jinou funkci.

Význam (Nového) Hrádku však postupně klesal, jak je patrné ze ztrát příjmů. Hrádek přišel v letech 1228–1230 o dva pozemky v Moravské Huzové, roku 1233 o pozemek v Drozdovicích a v roce 1239 o tři pozemky v Toveři. Ještě téhož roku pozbyl i čtyři lány v Odrlicích.

Dosavadní pokusy o lokalizaci (Nového) Hrádku

Při znalosti jediné písemné zprávy o (Novém) Hrádku Václav Richter předpokládal, že je (Nový) Hrádek vlastně samotný olomoucký hrad, přestavěný do kamenné podoby.¹⁷ Václav Nešpor vycházel z představy, že (Nový) Hrádek vznikl jako zcela nový objekt, nezávislý na olomouckém hradě. Tento objekt proto umístil do nároží dnešních ulic 1. máje a Wurmovy (Wurmova č. 1), kde se nacházela zemská soudnice.¹⁸ K Nešporovu řešení se z důvodu jednoznačného odlišení olomouckého hradu a Hrádku v písemných pramenech přiklonil původně i Jan Bistřický.¹⁹ Pozdější archeologický výzkum Josefa Bláhy však tuto lokalizaci vyvrátil, protože se v těchto místech nacházel románský kostel vložený do raně středověkého pohřebiště. Teprve před druhou polovinou 13. století byl tento kostel s neznámým patrocinem a hřbitovem ve dvoře domu čp. 589 na třídě 1. máje zrušen a demolován.²⁰ Jan Bistřický považoval pro lokalizaci (Nového) Hrádku za klíčovou pasáž listiny z roku 1213 (A): *Insuper quandam aream adjacentem clastro in Nowygradek, que extenditur usque in Morawam, eis addidimus simul cum molendino, quod curie nostre aliquando deserviebat*. Pozemek, který přiléhal k (Novému) Hrádku se táhl až k řece Moravě (*usque in Morawam*), nikoliv však k hlavnímu toku řeky, ale k Moravici (dnešnímu Mlýnskému potoku) v Bezručových sadech. Součástí daru byl i Jakubský mlýn, který až do roku 1909 stával v Bezručových sadech pod areálem kláštera u sv. Jakuba. Podle Bistřického lze slovo *clastrum* v listině ztotožnit jedině s *klášterem* u sv. Petra a konstatuje, že klášter řeholnic byl v roce 1213 umístěn v objektu, jemuž se říkalo (Nový) Hrádek.²¹ To by však odporovalo majetkoprávnímu uspořádání na Předhradí i zdrobnělině Hrádek. Archeologický výzkum u kostela sv. Petra také tuto lokalizaci vyvrátil a navíc odhalil skutečnost, že se raně středověký kostel sv. Petra nacházel na jiném místě než gotický kostel sv. Petra, a to v areálu původního biskupského dvorce.²² Jiný názor na lokalizaci (Nového) Hrádku měl Lubomír Konečný, který tento objekt umísťoval ke Klášternímu Hradisku.²³ Jeho argumentaci však Jan Bistřický spolehlivě vyvrátil.²⁴ Poměrně svérázně umísťoval (Nový) Hrádek do prostoru olomouckého hradu na Václavském návrší Vít Dohnal, který ignoroval mluvu písemných pramenů.²⁵ Lokalizaci na Václavské návrší prosazovali také Kateřina Dolejší a Leoš Mlčák.²⁶ Aby mohli vůbec teoreticky začít spojovat (Nový) Hrádek s areálem olomouckého hradu, museli vyjma listiny z roku 1213 ztotožnit Hrádek s Hradcem nad Moravicí, na což spoléhal již Lubomír Konečný.²⁷ Takovou argumentaci odmítli Jan Bistřický i Martin Wihoda.²⁸ Kateřina Dolejší a Leoš Mlčák však upozornili na důležitou skutečnost, a to že termín *clastrum*, použitý v klíčové listině pro lokalizaci Nového Hrádku z roku 1213, neoznačuje výhradně klášter, nýbrž je i v dobovém kontextu středověku užíván ve svém primárním významu označujícím uzavřený prostor, ohradu či ohrazení objektu nebo komplexu staveb.²⁹ Toto průlomové zjištění umožňuje vyloučit lokalizaci Nového Hrádku bez závislosti na církevním objektu typu kláštera, což limitovalo většinu dosavadních interpretací.³⁰

Lokalizace (Nového) Hrádku na Michalské návrší

Vzhledem k faktu, že se všechny dosavadní pokusy o lokalizaci (Nového) Hrádku ukázaly jako nesprávné, bylo nutné se na základě výše uvedených skutečností pokusit o novou lokalizaci tohoto objektu. Mezi základní premisy pro identifikaci polohy Nového Hrádku patřila shoda s polohopisnou situací popisovanou v listině z roku 1213, dále byl

Obr. 1. Rekonstruovaná budova Na Hradě č. o. 5. Foto: K. Faltýnek, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

hledán kompaktní pozemkový zeměpanský majetek a nakonec byla zvažována skutečnost, že objekt typu (Nového) Hrádku s vlastní správou a hlavně majetkovým vybavením se nemohl zcela vytratit a zřejmě byl transformován v jiný objekt a instituci.

Z hlediska topografie a určení oné arey přiléhající ke *claustru* (ohrazení) se nejlépe polohopisně (tok Moravice, Bezručovy sady, Jakubský mlýn) jevila souvislost s prostorem Michalského návrší. Areál Michalského návrší (233 m n. m.), který je nejvýše položeným místem v historickém jádru Olomouce, bývá spojován s hypotézou o místě předkřesťanského kultu. Již v humanistické tradici bylo od 15. století návrší nazýváno jako *Julius Mons* a později *Juliusberg*. Toto označení vycházelo z dobových představ o založení města Gaiem Juliem Caesarem.³¹ V době před založením města bylo celé návrší včetně jeho přilehlých svahů v zeměpanských rukou. Ještě předlokačního stáří je pravděpodobně svatomichalský trh, který olomoucká městská kniha připomíná k roku 1388.³²

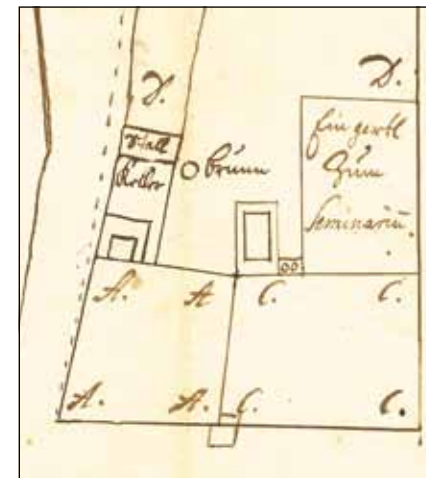
Nejstarším písemným pramenem spojovaným s popisovaným prostorem je konfirmační listina Přemysla Otakara II. z roku 1255, ve které stvrzuje darování kaple sv. Michala řádu dominikánů. Kapli daroval někdy v letech 1238–1240 král Václav II. dominikánům, kteří si zde vybudovali svůj konvent a krátce po polovině 13. století zahájili raně gotickou přestavbu kaple v konventní kostel. Původně zeměpanská vlastnická kaple sv. Michala (*capella s. Michaelis*) byla honosně pojatá stavba, která byla vybudována z kvádříků z exkluzivního materiálu olomouckých románských staveb 12.–13. století – spongilitu.³³ Existence zeměpanské svatyně patrně stála za hypotézou o existenci zeměpanského dvorce v blízkosti kaple sv. Michala na Michalském návrší.³⁴ Samotný dvorec však nemá oporu v písemných pramenech a zeměpanská vlastnická kaple sv. Michala by tak mohla mít spíše souvislost s hledaným (Novým) Hrádkem [obr. 1].

V místech dnešní budovy školy Na Hradě č. o. 5 se v blízkosti kostela sv. Michala nacházelo olomoucké fojtsství. Právě v době 50. let 13. století, kdy se v písemných pramenech objevuje olomoucký fojt, mizí Hrádek z písemných pramenů.³⁵ Nové využití Hrádku jako markraběcího majetku pro sídlo fojta, fakticky „prodloužené ruky“ zeměpána, splňuje výše uvedený předpoklad transformace Hrádku v jiný objekt a instituci.

Ve fojtsství zasedal městský soud a zprvu zřejmě i městská rada.³⁶ Během 15. století bylo fojtsství odkoupeno městem a následně se z něj stala městská zbrojnice. Po třicetileté válce sloužila vojenskému eráru, nicméně v období 17. a 18. století se o vlastnictví budovy pře erár s městem a jezuitu. Právě z této doby se dochovalo několik dobových plánů a popisů budovy a přilehlého okolí.³⁷ V roce 1725 byla budova bývalého fojtsství postupně bourána a v roce 1740 zde vyrostlo vojenské skladiště moky. Tento sklad byl zbořen na počátku 20. století v roce 1907 pro novostavbu chlapecké obecné a měšťanské jubilejní školy císaře Františka Josefa I. Dnes zde sídlí Katedra historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého.³⁸

Budova fojtsství měla přibližně čtvercový tvar o délce stran v rozmezí kolem 21–23 metrů a s věžicí na jihovýchodní straně [obr. 2]. Ze severovýchodu se k objektu přimykala takzvaná Juliánská věž, jejíž počátky humanističtí učenci spatřovali v pohanských římských dobách. Juliánská věž byla ubourána někdy ve druhé polovině 17. století, zřejmě roku 1673, a její torzo zmizelo definitivně někdy v 19. století.³⁹

Pozoruhodné jsou v souvislosti s lokalizací (Nového) Hrádku na Michalském návrší tradované představy o dvou olomouckých hradech sepsané Josefem Vladislavem Fischerem v roce 1808.⁴⁰ První hrad a sídlo knížete Břetislava s kaplí sv. Václava se dle Fischera rozkládal na Václavském návrší. Druhý *Velký hrad*, taktéž se svatováclavskou kaplí, ležel na Juliánském vrchu, tedy Michalském návrší. Tento Velehrad měl být založen za kvádřských králů a údajně zde stála socha římského císaře, jakožto zakladatele města, posléze prý mylně ztotožňovaná s Juliem Caesarem. Fischerovy představy o druhém olomouckém hradě na Michalském návrší vedly roku 1841 Aloise Vojtěcha Šemberu k návrhu pojmenovat jednu z ulic Michalského návrší názvem Na Hradě.⁴¹ I když dnes můžeme Fischerovy představy o hradě kvádřských králů na Michalském návrší na základě archeologických výzkumů zavrhnout, není jasné, zda je jádro myšlenky o existenci druhého olomouckého hradu na Michalském návrší, které odpovídá lokalizaci (Nového) Hrádku, pouhou náhodou, nebo jde o starší Fischerem zachycenou tradici.

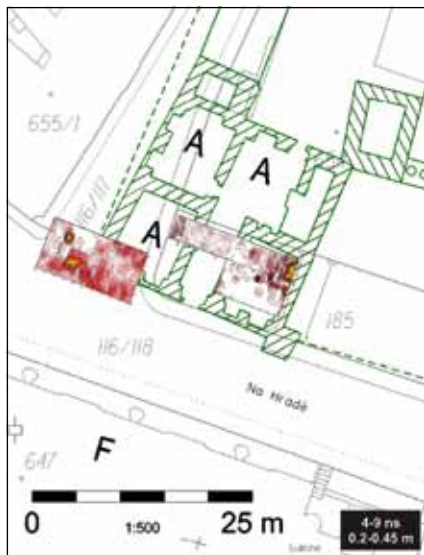

Obr. 2. Výřez z plánu semináře sv. Františka Xaverského a okolí z první třetiny 18. století (1720?). Pod písmenem A je zobrazena budova městské zbrojnice (fojtsství) s jednou zbylou věžicí v nároží. Vpravo nahoře k budově fojtsství přiléhá již ubouraná Juliánská věž a vlevo od ní se nachází torzo druhé hranolové věže. Státní okresní archiv v Olomouci, Sběrka map a plánů, sign. I/10.

Výsledky záchranného archeologického výzkumu Na Hradě č. o. 5 v letech 2016–2018

I když byla hypotéza o lokalizaci (Nového) Hrádku do areálu pozdějšího fojstství zformulována Pavlem Šlázarem již v roce 2010,⁴² teprve během rekonstrukce budovy Na Hradě č. o. 5 pro potřeby Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci došlo k její verifikaci. Výzkum byl realizován v několika etapách od listopadu 2016 do dubna 2018. Proveden byl pracovníky Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci.⁴³ Vzhledem ke skutečnosti, že se v místech nacházelo olomoucké fojstství a že byl do těchto míst lokalizován i (Nový) Hrádek, byla věnována mimořádná pozornost již přípravným a průzkumným pracím.⁴⁴ V roce 2016 byla v prostoru západní části předzahradky budovy Na Hradě č. o. 5 realizována geofyzikální prospekce.⁴⁵ Průzkum potvrdil existenci druhé předpokládané věžice na jihozápadě a detekoval dlouhý lineární útvar (zdivo) probíhající zhruba ve směru východ-západ v západní části předzahradky objektu [obr. 3 a 4]. Druhá geofyzikální prospekce, uskutečněná v roce 2019, zachytila průběh východního obvodového zdiva fojstství a hradby (Nového) Hrádku. Románská hradba se dle výsledků geofyzikální prospekce napojovala na jihovýchodní nároží tzv. Juliánské věže.

Následující terénní část výzkumu probíhala formou sond i plošných odkryvů v místech projektovaných zemních zásahů. Průběžně v souběhu se stavbou byl taktéž prováděn výzkum formou dohledu, a to zejména při hloubení výkopů pro inženýrské sítě či při

Obr. 3. Zbytky věžice v jihozápadním nároží budovy bývalého fojstství, zjištěné geofyzikální prospekci na podkladu plánu bývalého fojstství na Michalském návrší ze 17. století. Plán podle V. Nešpora, prospekce podle M. Moníka. Digitalizace: J. Grégr, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Obr. 4. Liniový útvar (hradba) na předzahradce budovy Na Hradě č. o. 5, zjištěný geofyzikální prospekci na podkladu plánu bývalého fojstství na Michalském návrší ze 17. století. Plán podle V. Nešpora, prospekce podle M. Moníka. Digitalizace: J. Grégr, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

jiných zásazích do terénu. V rámci výzkumu proběhla taktéž další geofyzikální prospekce v interiérech budovy. Celkově bylo prozkoumáno třicet tři sond různého rozsahu. Sondy byly položeny v prostoru předzahradky, v suterénu budovy a ve dvoře objektu.

Výsledky výzkumu potvrdily komplikovaný vývoj lidského osídlení v pravěku a středověku v místech školní budovy Na Hradě č. o. 5, který se dá rozčlenit do několika etap.

1. Pravěké období.

Zlomky pravěké keramiky (doba bronzová) byly nalezeny zejména v druhotných polohách na dvorku katedry historie a v suterénech budovy, odkud byl získán i eneolitický sekeromlat.

2. Raně středověké období.

Kromě zbytku kulturní vrstvy z 10.–12. století, dochované v prostoru dvorku katedry historie, se podařilo prozkoumat v suterénní části budovy torzo raně středověkého kostrového hrobu zapuštěného do skalního podloží. V druhotných polohách bylo nalezeno několik dalších lidských ostatků. Raně středověké pohřbívání na místě dosvědčují také nálezy stříbrem plátované esovitě záušnice z 11. století, torza dvou bronzových záušnic z 12. století a provrtaná měděná mince uherského panovníka Bély III. z let 1172–1196. Využívání Michalského návrší k funerálním aktivitám v raném středověku dosvědčují nálezy mladohradištních hrobů v interiéru kostela sv. Michala. Další lidské ostatky byly nalezeny v Univerzitní ul. č. 18, dále u kaple sv. Jana Sarkandra a v Hrnčířské ulici č. 17 a 19. Z rozrušeného hrobu pochází patrně také torzo meče s nápisem Ulfberth z přelomu 10. a 11. století, nalezené v Univerzitní ulici.⁴⁶

3. Vrcholný středověk – (Nový) Hrádek a sídlo fojta, městská zbrojnice.

Na nejvyšším místě Michalského návrší (dvorek budovy katedry historie) se podařilo odkryt severovýchodní nároží stavby s kamenným zdívem pojevně nekvalitní žlutou pískitou maltou, které bylo datované do 1. poloviny 13. století (románského období).⁴⁷

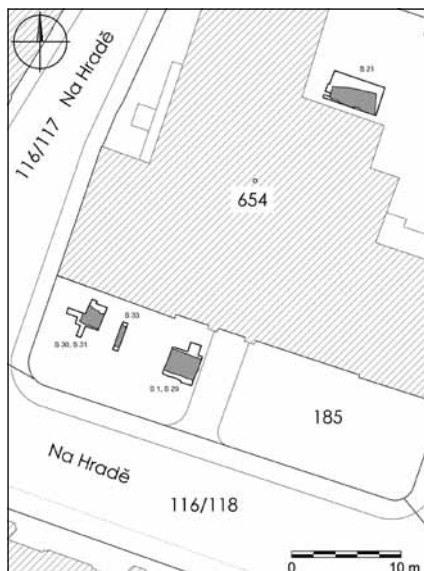
Tato stavba prostorově odpovídá poloze tzv. Juliánské věže.⁴⁸ Zdivo bylo v rozmezí 2. poloviny 13. až počátku 14. století na severovýchodním rohu opravováno a zpevněno kamenným opěrákem [obr. 5]. Podle plánu fojstství pořízeného jezuitou v 2. polovině 17. století se dají rozměry věže odhadnout na cca 10 × 7,5 m.⁴⁹ Celkovou podobu dokresluje dlouhý

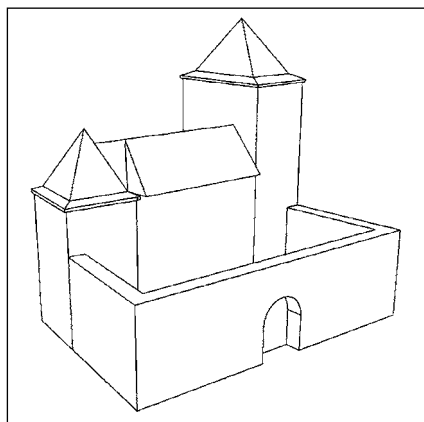
Obr. 5. Zbytky kamenné severní zdi a severovýchodního nároží tzv. Juliánské věže, vpravo patrné torzo opěráku, celkový pohled do sond S21/17 a S26/17. Foto: T. Zlámal, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

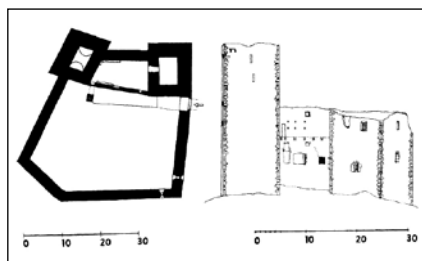
Obr. 6. Základové zdivo románské hradby a předprsní zdi v sondě S29/18, celkový pohled. Foto: T. Zlámal, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

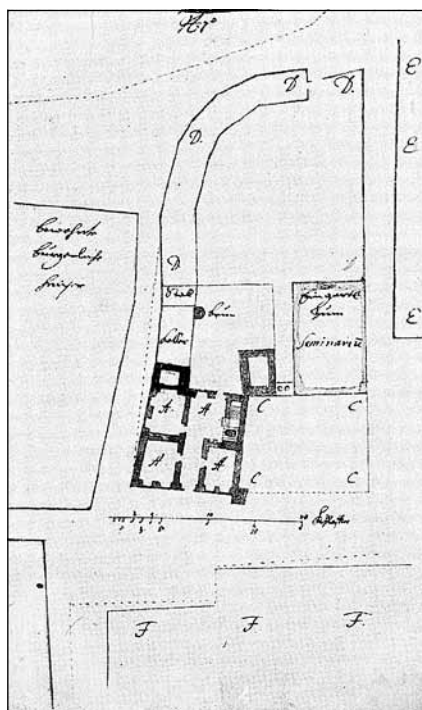
Obr. 7. Zaměření románských kamenných zdív (šedě) Nového Hrádku – tzv. Juliánské věže a hradby v areálu budovy Na Hradě č. o. 5. Sestavil: J. Grégr, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Olomouci.

Obr. 10. Základní hmotová rekonstrukce možné podoby (Nového) Hrádku. Autoři: P. Hofman, P. Šlézar.

Obr. 8. Románské jádro hradu Landštejna (podle D. Menclové).

Obr. 9. Plán bývalého fojtství z 2. poloviny 17. století. Plán zachycuje budovu městské zbrojnice (fojtství) s jednou zbylou věžicí v nároží. Vpravo nahoře k budově fojtství přiléhá Juliánská věž a vlevo od ní se nachází torzo druhé hranolové věže a část zdiva paláce (černě zvýrazněno) v linii obvodové zdi fojtství (podle V. Nešpora).

liniový útvar zachycený geofyzikální prospekci v roce 2016 na o něco níže položené předzahrádce školy Na Hradě 5. Tento útvar byl zkoumán několika řezy. Jedná se o 1,4 m širokou kamennou hradbu, založenou na skále a pojenou identickou maltou jako výše uvedená Juliánská věž [obr. 6]. Dle stratigrafické situace doba vzniku této hradby opět odpovídá 1. polovině 13. století. Během 2. poloviny 13. století byla tato hradba zesílena plentou (předprsní) na konečnou šířku dva metry.

Na základě výše uvedených archeologických zjištění se dá konstatovat, že těsně před rokem 1213 zde byl vybudovaný objekt Nového Hrádku [obr. 7]. Hrádek o velikosti přibližně 27×25 m vymezovala lomená románská kamenná hradba o šířce 1,4 m, pojená žlutou písčitou maltou. Dominantní stavbou byla obytná kamenná hranolová tzv. Juliánská věž o rozměrech zhruba $10 \times 7,5$ m, kterou doplňovala druhá budova, zřejmě také hranolová věž, situovaná taktéž v zadní chráněné poloze. Její rozměry činily přibližně 8×6 m. Dispozice Hrádku tak nejlépe odpovídá jinému románskému hradu z počátku 13. století, jihočeskému Landštejnu [obr. 8], u kterého jsou hledány vzory v jihoněmecké nebo rakouské oblasti.⁵⁰ Prostor mezi věžemi s vysokou pravděpodobností vyplňoval, obdobně jako u románského Landštejna, hradní palác [obr. 9]. Pravděpodobně podsklepený palác, jak naznačují archeologické odkryvy, dosahoval rozměrů přibližně 12×6 m. Také nejstarší fázi již o něco rozsáhlejších románských hradních jader moravských hradů Buchlova, Brumova a Lukova lze zařadit do skupiny hradů dvojpólové dispozice s dvojicí protilehlých masivních hranolových věží,⁵¹ pro jejichž podobu mohl být právě olomoucký (Nový) Hrádek inspirací [obr. 10].

Po lokaci města začal objekt Hrádku sloužit jako sídlo olomouckého městského fojta. Během 2. poloviny 13. století až počátku 14. století můžeme sledovat opravy bývalého Hrádku (plenta – předprseň hradby, opěrák nároží Juliánské věže). Zároveň je doloženo lámání kamene na západní straně areálu.

Na počátku 14. století se situace razantně mění, románská kamenná hradba je zbouřána a zeminou smíchanou se stavební sutí (malty a nálezy nízkých gotických cihel) jsou zavezeny pozůstatky těžby kamene severně od objektu Hrádku. Terén je vyrovnán až do výše úrovně nivelety Juliánské věže a na této navázce je postavena nová budova olomouckého fojtství. Podle vyobrazení a dobových popisů i archeologického výzkumu se jednalo o přibližně čtvercovou budovu o stranách v rozmezí 21–23 m se dvěma čtvercovými věžicemi o stranách 3,3 m v nárožích na jihovýchodní a jihozápadní straně. Úlohu jakési třetí věžice plnila při výstavbě budovy fojtství přestavěná původní hranolová věž, nyní předstupující před líc fojtství ze severozápadu a plnící funkce aktivní obrany. Ze staršího Hrádku byla využita i Juliánská věž přimykající se k poslednímu čtvrtému nároží. Z navážek pod budovou fojtství byl získán pražský groš Václava II., keramika 2. poloviny 13. století i doklady každodenního života (plastiky, hrací kostka). Ze samotné budovy fojtství a pozdější městské zbrojnice se příliš pozůstatků nedochovalo z důvodu pozdějších terénních úprav (snížení terénu). Budova prakticky stála nad současnou úrovní povrchu. Byla odkryta a dokumentována pouze část zdiva suterénu fojtství v superpozici s objektem z 12. století.

Nejasná je spojitost odkryté kamenné odpadní jímky (původně studny) a zdiv na východní straně současné budovy s areálem fojtství. Jímka obsahovala soubor keramických nádob datovaných do průběhu 15. století. Na dobových plánech ze 17. a 18. století se komplex zdív s jímkou nachází již mimo areál zbrojnice na samostatné parcele a je v tomto prostoru uváděno „pusté místo“. Není vyloučeno, že po roce 1435, kdy dědičné fojtství až do roku 1492 držela měšťanská rodina Salzarů, zde jmenovaní zahájili výstavbu domu, či rozšířili fojtství.⁵²

4. Novověk – městská zbrojnice.

Z novověké fáze existence městské zbrojnice bylo odkryto a dokumentováno několik zdív v suterénu současné budovy, včetně kamenné studny vyobrazené na plánech ze 17. a 18. století. Z hmotných artefaktů funkčně souvisejících se zbrojnicí lze zmínit nález torza železné rukavice a menší soubor pazourkových úštěpů do pušek s křesadlovým zámekem, nalezený na dvorku budovy.

Závěr

Celkem v pěti listinách z 1. poloviny 13. století se objevují doklady, že v Olomouci kromě hradu na Václavském návrší existoval ještě druhý hrad, nazývaný (Nový) Hrádek. O jeho lokalizaci na základě konfrontace dochovaných pramenů a topografické situace středověké Olomouce se v minulosti pokoušela řada badatelů (např. V. Richter, V. Nešpor, J. Bistřícký, V. Dohnal, L. Konečný, L. Mlčák).

Nejpravděpodobnější lokalizace tohoto objektu jej nově klade do prostoru pozdějšího olomouckého fojtství a městské zbrojnice. Na nejvyšším místě Michalského návrší, a tedy i celého Olomouckého kopce, byl vybudován objekt připomínaný k roku 1213 jako Nový Hrádek (*Nowygradek*), později již jen jako Hrádek. Adjektivum „nový“ vyjadřovalo roku 1213 skutečnost, že byl vystavěn nedlouho před touto zmínkou. Zdrobnělina názvu znamená vymezení se vůči olomouckému hradu na Václavském návrší, který byl svojí rozlohou daleko větší a svou povahou zajišťoval jiné, zejména správní funkce. Objekt Hrádku, připomínaný v letech 1213–1251, sloužil jako soukromá rezidence Přemysla Otakara I. Později k němu měl dispoziční práva markrabě. Hrádek, označený jako *castrum*, disponoval vlastním, z fundu olomouckého hradu vyčleněným majetkem a měl i své poddané. Jako svrchovaný právní subjekt měl samostatnou správu, purkrabího a vilika.

Význam Hrádku však začal brzy klesat a ten tak ztrácel příjmy i pozemky. Po polovině 13. století pak Hrádek zmizel z písemných pramenů nadobro. Původní fojtství se nacházelo v místech dnešní budovy Na Hradě č. o. 5 v blízkosti kostela sv. Michala. Předpoklad, že se právě v těchto místech rozkládal i (Nový) Hrádek, se podařilo potvrdit v letech 2016–2018 archeologickým odkryvem. Hrádek o velikosti přibližně 27 × 25 m vymezovala románská lomená kamenná hradba o šířce 1,4 m. Dominantní stavbou byla obytná kamenná tzv. Juliánská věž o rozměrech zhruba 10 × 7,5 m, kterou doplňovala druhá budova, zřejmě hranolová věž, situovaná taktéž v zadní chráněné poloze. Mezi oběma věžemi se patrně rozkládal hradní palác.

Po lokaci města, kdy jméno Hrádku zmizelo z písemných pramenů, se objekt stal sídlem prodloužené ruky zeměpána – fojta, který zahájil rekonstrukci areálu. Kromě opravy a statického zajištění Juliánské věže operákem přistavěl před vnější líc hradby 0,6 m širokou předprsní zeď, která nesla cimbuří.⁵³

Na počátku 14. století byl objekt fojtství razantně přestavěn. Románská kamenná hradba byla zbourána, terén byl vyrovnán až do úrovně nivelety Juliánské věže, stojící předtím na vyvýšenině. Na této navázce byla postavena nová budova fojtství. Jednalo se o čtvercovou budovu o straně 23 m se dvěma věžicemi v nárožích na jihovýchodní a jihozápadní straně. Úlohu jakési třetí věžice plnila při výstavbě budovy fojtství přestavěná původní hranolová věž, nyní předstupující před líc fojtství ze severozápadu a plnící funkce aktivní obrany. Ze staršího Hrádku byla využita i Juliánská věž přimykající se k poslednímu čtvrtému nároží. Tato poslední připomínka Hrádku byla ubourána někdy

ve druhé polovině 17. století, zřejmě roku 1673, a její torzo zmizelo někdy v 19. století. Kromě archeologického odkryvu základů jejího nároží ji však známe z několika plánů a popisů ze 17. a 18. století.

V těsné blízkosti Hrádku byla současně postavena i zeměpanská vlastnická kaple sv. Michala (*capella s. Michaelis*). Honosně pojatá stavba byla vybudována z kvádříků z exkluzivního materiálu olomouckých románských staveb 12.–13. století, spongilitu. Kapli podle konfirmační listiny Přemysla Otakara II. z roku 1255 daroval někdy v letech 1238–1240 král Václav II. dominikánům, kteří si zde vybudovali svůj konvent a krátce po polovině 13. století zahájili raně gotickou přestavbu kaple v konventní kostel.

Poznámky

- * Práce vznikla v rámci výzkumného dílčího cíle oblasti Archeologie I.1. Zpracování a vyhodnocení záchranných archeologických výzkumů NPÚ na vybraných nemovitých kulturních památkách, městských rezervacích, zónách a územích České republiky s dosud nechráněným archeologickým potenciálem [Záchranný archeologický výzkum], financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DKRVO).
- ¹ Friedrich, G. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. II. díl (1198–1230). Pragae 1912 (dále CDB II), č. 106, s. 100–101. – Nešpor, V.: Kde byl v Olomouci Nový hrádek? *Střední Morava*, 1968, č. 2, s. 77–81. – Richter, V.: *Raněstředověká Olomouc*. Praha – Brno 1959, s. 88–89.
- ² Richter, V. (pozn. 1), s. 88–89. – Bistřícký, J.: K lokalizaci Nového Hrádku v Olomouci. In: Jakubec, O. (ed.): *Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference*. Olomouc 2010, s. 107–112, cit. s. 110.
- ³ Nešpor, V. (pozn. 1), s. 77–81.
- ⁴ Bistřícký, J.: Dva příspěvky k dějinám Olomouce ve 13. století. *Sborník památkové péče v Severomoravském kraji*, 1979, č. 4, s. 109–127. – Týž: Na okraji glos k olomouckým otázkám. *Archaeologia historica*, 1986, sv. 11, s. 111–116, cit. s. 112–114. – Týž: K tzv. moravskému kancléřství z roku 1207. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 58, 2006, č. 1, s. 34–41. – Týž: Počátky hradu a města. In: Schulz, J. (red.): *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc 2009, s. 88–115, na s. 102. – Týž (pozn. 2), s. 107–112.
- ⁵ Bistřícký, J. (pozn. 2), s. 110.
- ⁶ Bistřícký, J.: Počátky (pozn. 4), s. 102.
- ⁷ CDB II, č. 106, s. 100–101.
- ⁸ Friedrich, G. – Kristen, Z. (eds.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. III. díl, 2. svazek (1238–1240). Pragae 1962 (dále CDB III/2), č. 214, s. 280–283.
- ⁹ Friedrich, G. (ed.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. III. díl, 1. svazek (1231–1238). Pragae 1943 (dále CDB III/1), č. 29, s. 27–28.
- ¹⁰ CDB III/1, č. 76, s. 82–83, cit. s. 83.
- ¹¹ CDB III/2, č. 214, s. 280–283.
- ¹² Šebánek, J. – Dušková, S. (eds.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. IV. díl, 1. svazek (1241–1253). Pragae 1962 (dále CDB IV/1), č. 211, s. 374–376.
- ¹³ Bistřícký, J.: Počátky (pozn. 4), s. 102. – Týž (pozn. 2), s. 107–108.
- ¹⁴ CDB II, č. 22, s. 19; CDB II, č. 60, s. 56.
- ¹⁵ Bistřícký, J.: Počátky (pozn. 4), s. 102.
- ¹⁶ Bistřícký, J. (pozn. 2), s. 107.
- ¹⁷ Richter, V. (pozn. 1), s. 88–89.
- ¹⁸ Nešpor, V. (pozn. 1), s. 81.
- ¹⁹ Bistřícký, J.: Dva příspěvky (pozn. 4), s. 115.

- ²⁰ Bláha, J.: K raně středověké topografii Olomouce se zvláštním zřetelem k oblasti tzv. Předhradí. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, historica* 31–2002. *Sborník prací historických* XIX, 2003, s. 13–28, cit. s. 13–16. – Týž: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Wurmova ulice č. o. 1, čp. 614. *Přehled výzkumů*, roč. 44, 2003, s. 266–269.
- ²¹ Bistřický, J. (pozn. 2), s. 109.
- ²² Šlězár, P. – Dehnerová, H.: Kostel sv. Petra v Olomouci ve středověku z pohledu archeologických pramenů. *Historica Olomucensia* 59–2020. *Sborník prací historických* XLIX, 2020, s. 13–51.
- ²³ Konečný, L.: Glosy k olomouckým otázkám. *Archaeologia historica*, 1986, sv. 11, s. 103–108. – Týž: K lokalizaci Nového Hrádku a Hradce v románské Olomouci. *Archaeologia historica*, 1989, sv. 14, s. 141–147.
- ²⁴ Bistřický, J.: *Na okraji glos* (pozn. 4), s. 112–114.
- ²⁵ Dohnal, V.: *Olomoucký hrad v raném středověku. 10. až první polovina 13. století*. Olomouc 2001, s. 130–139.
- ²⁶ Mlčák, L.: Stavební vývoj olomouckého hradu do konce 13. století. In: Fífková, R. (ed.): *Sága moravských Přemyslovců. Život na Moravě od XI. do počátku XIV. století*. Olomouc – Brno 2006, s. 125–132, cit. s. 130. – Dolejší, K. – Mlčák, L.: K dějinám Olomouckého hradu ve 12. až 16. století. In: Jakubec, O. (ed.): *Arcidiecézní muzeum na Olomouckém hradě. Příspěvky z mezinárodní konference*. Olomouc 2010, s. 113–130, cit. s. 113–116.
- ²⁷ Dolejší, K. – Mlčák, L. (pozn. 26) s. 115–116.
- ²⁸ Bistřický, J. (pozn. 2). – Wihoda, M.: *Vladislav Jindřich*. Brno 2007, s. 209. – Týž: *Vladislav Jindřich*. Praha 2019, s. 133.
- ²⁹ Dolejší, K. – Mlčák, L. (pozn. 26), s. 114.
- ³⁰ Použití termínu *claustrum* ve smyslu uzavřeného prostoru ve středověké latině bylo autorem textu dne 19. 10. 2016 konzultováno s doc. PhDr. Jiřím Šubrtem, Ph.D. a PhDr. Janem Janouškem, Ph.D. z tehdejší Katedry klasické filologie FF Univerzity Palackého v Olomouci. Jmenování jednoznačně s tímto výkladem souhlasí.
- ³¹ Richter, V. (pozn. 1), s. 23–38. – Bláha, J.: K funkci Michalského kopce v Olomouci. Několik úvodních poznámek. In: Bláha, J. (red.): *Historická Olomouc XII. Sborník příspěvků*. Olomouc 2001, s. 33–64, cit. s. 33–34. – Týž: K některým pohanským aspektům kultu sv. Michala ve středověku. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Philosophica – aesthetica* 23. *Historia artium* IV, 2002, s. 37–50, cit. s. 37–39. – Petrů, E. a kol.: *Humanisté o Olomouci*. Praha 1977, s. 9, 25–26.
- ³² Bláha, J.: *K funkci* (pozn. 31), s. 41–42. – Spáčil, V. (ed.): *Nejstarší městská kniha olomoucká (Liber actuum notabilium) z let 1343–1420*. Olomouc 1982, s. 62, 222, č. 430; s. 43, 208, č. 107.
- ³³ Šebánek, J. – Dušková, S. (edd.): *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*. V. díl, 1. svazek (1253–1266). Pragae 1974 (dále CDB V/1), č. 40, s. 83–84. K dataci listiny: Bistřický, J.: *Dva příspěvky* (pozn. 4), s. 177. – Ke klášteru a kostelu sv. Michala: Bláha, J.: *K raně středověké* (pozn. 20), s. 21. – Bláhová, Z.: Poznámky ke stavebním počátkům dominikánů v Olomouci. *Archaeologia historica*, 1986, sv. 11, s. 321–328. – Táž: Stavební kámen v nejstarší olomoucké architektuře a jeho příspěvek k interpretaci staveb. In: Hašek, V. – Nekuda, R. – Ruttkay, M. (eds.): *Ve službách archeologie* 1/2007. Brno 2007, s. 113–119. – Bláhová, Z. – Bláha, J.: Bývalý konvent dominikánů s kostelem sv. Michala. In: Foltýn, D. a kol.: *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha 2005, s. 468–473. Z původní stavby pochází zřejmě spongilitové kvádry, druhotně zakomponované do zdva blízkého domu v Univerzitní ulici č. 20. Mladší architektonické prvky souvisí s raně gotickou přestavbou.
- ³⁴ Bistřický, J.: *Počátky* (pozn. 4), s. 104. – Bláha, J.: Několik archeologických a kulturně-historických poznatků ke středověké a raně novověké topografii Michalského návrší v Olomouci. *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas philosophica, Philosophica – aesthetica* 21. *Historia artium* III, 2000, s. 87–114, cit. s. 87–89.
- ³⁵ Bistřický, J.: Ke genezi města v Olomouci. *Folia historica Bohemica*, 1979, sv. 1, s. 225–230, cit. s. 227. – Týž: *Počátky* (pozn. 4), s. 105.
- ³⁶ Kohout, Š.: Rozkvět města. In: Schulz, J. (red.): *Dějiny Olomouce*. 1. svazek. Olomouc 2009, s. 126–164, cit. s. 145–156. K fojtství též Novák, J.: Na pomezí elit – sebezprezentace a sociální sítě nobilitovaných měšťanských rodin na příkladu olomouckých Salczarů. *Historica Olomucensia* 55–2018. *Sborník prací historických* XLV, 2018, s. 87–111.
- ³⁷ Mlčák, L.: Areál jezuitské koleje v Olomouci. In: Fiala, J. – Mlčák, L. – Žurek, K. (eds.): *Jezuitský konvikt. Sídlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci*. Olomouc 2002, s. 179–199, cit. s. 185, 187. – Nešpor, V.: Seminář sv. Františka v Olomouci. *Časopis společnosti přátel starožitností československých v Praze*, roč. 45, 1937, č. 1, s. 162–167, cit. s. 163.
- ³⁸ Kohout, Š. (pozn. 36), s. 139–140, 145–146. – Nather, W.: *Kronika olomouckých domů*. 1. díl (překlad a red. V. Spáčil). Olomouc 2007, s. 359–363.
- ³⁹ Nather, W. (pozn. 38), s. 362. Torzo Juliánské věže s nadzemním zřejmě kvádříkovým zdívem, nebo armaturou, je patrné ještě na anonymní kresbě z 19. století, srov. Mlčák, L. (pozn. 37), s. 187. Obdobně jako Juliánská věž a budova fojtství byla označována za „pohanskou“ i románská kvádříková Okrouhlá věž s kaplí sv. Barbory na Václavském návrší, srov. Dohnal, V. (pozn. 25), s. 133. Románské kvádříkové zdívo zřejmě připomínalo humanistickým učencům římské stavby.
- ⁴⁰ Fischer, J. W.: *Geschichte der königlichen Hauptstadt und Grenzfestung Olmütz im Markgrathume Mähren*. Olmütz 1808. Problematiku přibližuje Dohnal, V. (pozn. 25), s. 68–69. Představy o kvádřském hradě Tarodun na Michalském návrší se objevují ještě v práci Matzke, J.: *Zur Siedlungsgeschichte von Alt-Olmütz*. Steinheim am Main 1976, s. 9–16.
- ⁴¹ Tichák, M.: *Lexikon olomouckých ulic*. Olomouc 2009, s. 97.
- ⁴² XLII. mezinárodní konference archeologie středověku České a Slovenské republiky na téma Člověk před hradbou a za hradbou, Brtnice 20.–24. září 2010.
- ⁴³ Záchraný archeologický výzkum probíhal pod vedením PhDr. Pavla Šlězara, Ph.D., za asistence Bc. Karla Faltýnka a Bc. Tomáše Zlámala. Na výzkumu se subdodávkou podíleli také pracovníci společnosti Archaia Olomouc, o. p. s. a studenti Filozofické fakulty Univerzity Palackého.
- ⁴⁴ Výsledky výzkumu jsou předběžně shrnuty v pracích Šlězár, P. – Faltýnek, K. – Zlámal, T.: Olomouc (k. ú. Olomouc-město, okr. Olomouc). Na Hradě 5, č. p. 245. *Přehled výzkumů*, roč. 60, 2019, č. 2, s. 289–293. – Zlámal, T. – Faltýnek, K.: Předběžná zpráva o záchraném archeologickém výzkumu v areálu školy Na Hradě aneb Co se pod sídlem Katedry historie skrývá. In: Mírová, Z. – Záhorák, V. – Němcová, V. (eds.): *Sborník prací 2. studentské archeologické konference*. 10 let archeologie na olomoucké univerzitě. Olomouc 2019, s. 12–29.
- ⁴⁵ Geofyzikální prospekci provedl Mgr. Martin Moník, Ph.D., z Katedry geologie Přírodovědecké fakulty Univerzity Palackého.
- ⁴⁶ Bláha, J.: K archeologickým dokladům pohřbívání v Olomouci v raném středověku. In: Bláha, J. – Kolář, B. – Spáčil, V. – Tichák, M.: *Olomoucké hřbitovy a kolumbária*. Olomouc 2001, s. 42–46.
- ⁴⁷ Drolivá, chudá vápenná, či spíše jen písčitá malta (hrubší říční písek s ojedinělými malými oblázky) žluté barvy s drobký a malými fragmenty uhlíků, hrudkami vápna, úlomky škeblí a mušlí, je typická pro románské stavby v Olomouci.
- ⁴⁸ V roce 2009 v těchto místech prováděla záchraný archeologický výzkum výtahové šachty Archaia Olomouc, o. p. s. Výzkum pod vedením Mgr. Miroslavy Plaštiakové již tehdy na menší úsek zdíva Juliánské věže narazil, nicméně se nálezy nepodařilo správně interpretovat, srov. Plaštiaková, M.: *Zbudování venkovního osobního výtahu – Univerzita Palackého v Olomouci. Archeologická sonda – Škola na Hradě*. Nepublikovaná nálezozá zpráva. Olomouc 2010.
- ⁴⁹ Plán z 2. poloviny 17. století představuje nejpodrobnější půdorysnou podobu budovy zbrojnice (fojtství), srov. Nešpor, V. (pozn. 37), s. 163. Odečtené rozměry tzv. Juliánské věže činí 7,8 × 9,8 × 7,2 × 9,7 m. Šířka zdív činí 1,5 × 1,8 × 1,6 × 2,1 m. Archeologickým odkryvem byla zjištěna šířka zdíva severní strany Juliánské věže 1,5 m. Šířka zdív druhé hranolové věže činí 1,3 × 1,4 × 2,3 × 1,9 m. Odhadovaná šířka zdíva paláce je 1,9 m. Rozměry budovy zbrojnice jsou 21,1 × 22,3 × 23,0 × 21,0 m. Šířka zdív zbrojnice se pohybuje kolem 1,6 m. Rozměry je však třeba brát jen jako orientační.

- ⁵⁰ Srov. např. Durdík, T. – Bolina, P.: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha 2001, s. 144. – Menclová, D.: *České hrady*. I. svazek. Praha 1976, s. 107–112.
- ⁵¹ Srov. Janiš, D. – Vrla, R. a kol.: *Hrady Zlínského kraje*. Lukov 2018, s. 16, 49–69, 162–179.
- ⁵² Nather, W. (pozn. 38), s. 360. – Novák, J. (pozn. 36), s. 90, 92.
- ⁵³ K fortifikační architektuře a cimbuří Razím, V.: *Řeč středověké fortifikační architektury, terminologie a její souvislosti*. Praha 2018, s. 31.

SUMMARY

Localization and Aspect of the (New) Small Castle in Olomouc

Pavel Šlázar

Altogether five written documents from the 1st half of the 13th century mention the existence of a second castle, apart from the castle on Wenceslaus hill, so called New small castle (*Hrádek*). Several researchers tried to localize this Small castle (i.e., V. Richter, V. Nešpor, J. Bistřícký, V. Dohnal, L. Konečný, L. Mičák), confronting preserved documents with the topography of medieval Olomouc.

The most probable seems the location of the Small castle in the area of the later house of the *advocatus* (*Vogt* in German) and the town armoury. This New small castle (Nowy-gradek), later just Small castle, was built on top of Michael's hill, i.e., the centre of the whole Olomouc hill, before 1213. The adjective "New" reflected its recent origin in 1213 whereas the diminutive "small" was meant to differentiate it from the Olomouc Castle on Wenceslaus hill which was much larger and endowed with other, mostly administrative functions. The Small castle, mentioned between 1213 and 1251, served as private residence of Ottokar I of Bohemia. It was later at the disposal of margraves. The Small castle, also denominated *castrum*, was endowed with its own properties set out from the funds of the Olomouc Castle, and it also had its subjects. As a self-dependent subject, it was self-administrated by a burgrave and a *vilikus*.

The significance of the Small castle, however, began to decline and it lost its revenues and profits. After the mid-13th century, it altogether disappeared from written sources. The original house of the *advocatus* lay in the place of today's house Na Hradě 5 in the vicinity of St. Michael Church. The presumption that this was the original place of Small castle was corroborated by archaeological excavation in 2016–2018. The Small castle, of dimensions ca 27 × 25 meters, was delimited by a Romanesque stone fortification 1.4 meter wide. The most dominant was a residential stone (Julian) tower the size of 10 × 7.5 meters, complemented by another building, probably a prismatic tower situated in a protected rear location. The castle palace was probably situated in between the two towers. After the location of the town, when the Small castle disappears from written sources, the building became the seed of the servant of the landlord – the *advocatus* – who began to reconstruct the compound. Apart from the reparation and static securing of the Julian tower by a supporting pillar, he had the front wall widened by a 0.6 m wide breastwork topped by a battlement.

The *advocatus* house was heavily re-built at the beginning of the 14th century. The Romanesque stone wall was destroyed, the terrain was levelled with the level of the Julian tower which stood in an elevated position. On this levelled terrain, a new *advocatus*

house was built. It was a square building the size of 23 × 23 meters and two turrets in its SE and SW corners. The original prismatic tower was now also rebuilt as turret and put in front of the new *advocatus* house wall from the NW to provide active defence. Also, the Julian tower from the former Small castle was used and now stood in the last, fourth corner. This last relic of the Small castle was put away by the second half of the 17th century, probably in 1673, and its torso disappeared by the 19th century. It is recorded, however, by both the archaeological find of its corner, and in several plans and descriptions from the 17th and 18th century.

In the immediate vicinity of the Small castle, the landlord's Chapel of St. Michael (capella s. Michaelis) was also constructed. This opulent edifice was built from blocks of the exclusive material of Olomouc Romanesque buildings from the 12th–13th century, the spongilite. The Chapel was donated by Wenceslaus II to the Dominicans between 1238–1240, as indicated by a confirmation by Ottokar II from 1255, who constructed their convent here and, shortly after the half of the 13th century, initiated the reconstruction of the Chapel into a convent church.

František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936).**Léta dětství a dospívání****Robert Šrek****ABSTRACT****Franz Joseph II. Silva-Tarouca (1858–1936). Years of Childhood and Adolescence**

The subject of the article is the childhood and adolescence of Franz Joseph II., Count Silva-Tarouca. The introductory chapter of the article describes in general the specifics of aristocratic education in the 19th century. In the following chapters, using detailed archival research, the biography of this nobleman is presented up to the age of his majority; the years 1858–1882 are also covered.

KEY WORDS: Silva-Tarouca family, Čechy pod Kosířem, nobility, childhood, adolescence, Franz Joseph II. Silva-Tarouca, August Alexander Silva-Tarouca, Gisela Silva-Tarouca, Egbert Belcredi, Arnošt Emanuel Silva-Tarouca, Josef Mánes

Přehled bádání

Dějiny šlechtického rodu Silva-Tarouca v Čechách pod Kosířem se odborná vědecká obec dosud zabývala pouze výběrově a mezerovitě. Pozornost historiků a historiček umění poutala tato hraběcí rodina hlavně proto, že byla v kontaktu s nejslavnějším českým malířem 19. století Josefem Mánesem (1820–1871). Ve známost tak vešla především jména Mánesových hostitelů Augusta Alexandra Silva-Taroucy (1818–1872), jeho choti Gisely, rozené ze Stolberg-Stolbergu (1824–1864), eventuálně ještě jeho bratra Bedřicha Silva-Taroucy (1816–1881), mecenáše umělecké tvorby a příznivce vlasteneckého ruchu na Moravě.¹ Další představitelé rodu upadli na drahnou dobu v zapomnění a teprve v posledních dvou decenních se na poli vlastivědného, místopisného,² ale i více specializovaného bádání³ objevuje snaha o jejich rehabilitaci.

Podobně tomu je i v případě Františka Josefa II. (1858–1936), syna Augusta Alexandra a Gisely Silva-Taroucových. O jeho životní osudy vzrostl zájem až nedávno, v souvislosti s otevřením nové zámecké expozice v Čechách pod Kosířem v roce 2016. Ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* poté vyšlo několik článků, které o hraběti z různých úhlů pohledu pojednávají.⁴ Ucelená monografie o Františku Josefu II. Silva-Tarouci ovšem stále chybí. Z tohoto důvodu bych rád na stránkách dotčeného muzejního periodika postupně publikoval sérii příspěvků, které budou mapovat curriculum vitae této osobnosti v chronologickém sledu, a sice ve čtyřech etapách zaměřených na: 1) dětství a dospívání (1858–1882); 2) léta zralosti (1882–1914); 3) léta Velké války (1914–1918); 4) léta stáří (1918–1936).

Dětství a dospívání ve šlechtickém prostředí v 19. století

Abychom správně porozuměli tomu, co utvářelo raný duševní a tělesný vývoj Františka Josefa II. Silva-Taroucy, musíme nejprve alespoň ve stručnosti nastínit, jak se na dětství, dospívání a edukaci nahlíželo v 19. století.

Podle rakouského občanského zákoníku z roku 1811 byl jedinec dítětem do svých sedmi let, v rozmezí od osmi do čtrnácti let následně zakoušel období nedospělosti, od patnácti do čtyřiceti let období dospívání, ve dvaceti čtyřech letech se stal zletilým. Rakouským trestním zákoníkem z roku 1852 bylo dětství prodlouženo do dovršení desátého roku, nedospělost stanovena na dobu od jedenácti do čtrnácti let, mladistvý věk od čtrnácti do dvaceti let, hranice zletilosti zůstala stejná. Socializace dítěte započala v nejúžším rodinném kruhu, jeho vzdělání a profesní přípravu ovlivňovala od jistého věku škola a závazky s ní spojené. Chlapci a dívky v průběhu dospívání prožívali vícero přechodových rituálů, během nichž se měnilo jejich oblékání, účes, místo u jídelního stolu a často i lůžko.⁵ Proces osvojování určitého systému poznatků, norem a hodnot, jenž jim umožňoval začlenit se do určitého segmentu společnosti a podílet se na jejím životě, se zcela pochopitelně různil podle toho, z jakých sociálních poměrů pocházeli.

Výchova šlechtického charakteru se výrazně odlišovala od výchovy v nižších, nepri-vilegovaných vrstvách. Aristokracie nebyla odkázána na produktivní živobytí, nemusela vykonávat řemeslo či živnost, které by pak předávala následujícím pokolením. Jejím povoláním, lépe snad posláním, bylo uhájit svou stávající elitní pozici ve společenské hierarchii, zachovat rod, jeho historickou paměť, jeho državy – a to vše zajistit do budoucna. Nutno však podotknout, že v revolučním 19. století aristokratickou výchovnou praxi prostoupily ideály, jež vyznávalo spíše měšťanstvo a jež byly živěny myšlenkovým dědictvím Johna Locka (1632–1704), Jeana-Jacquesa Rousseaua (1712–1778), osvětské pedagogiky a romantismu. Dětství na zámku tak vypadalo jinak než v předešlých staletích. Zatímco dříve si urození rodičové od svých potomků uchovávali zřejmý odstup a až přehnaně lpěli na dodržování disciplíny a rigidních pravidel, nyní se vztahy mezi otcem, matkou a jejich ratolestmi zintenzivňovaly a stávaly niternějšími. Matky se dětem od narození plně věnovaly, hravá a roztomilá stvoření pro ně představovala vítané rozptýlení. Hlídala se jejich výška, váha, jak si odvykají od plenek, pohnutkou k radosti byly první krůčky, slova a věty. Pečlivě se vybíral personál, který se v jejich blízkosti pohyboval – od kvalitní kojné přes opatrovatelku, pokud možno mladou a solidní slečnu či dámu se zárukou co nejdelší služby, až po soukromé učitele a učitelky. Šlechta věřila v lepší efektivitu individuálního přístupu a trvala na osvědčeném privátním vyučování, protože pro ni mělo své nesporné výhody. Učení probíhalo doma a děti tím pádem vstřebávaly přiměřené chování pod kontrolou, ve styku se sobě rovnými, téměř vždy s dětmi příbuznými a přáteli, čímž se udržovalo distancování od nevyžádaných liberálních názorů některých lektorů a žáků. Vyhnout se školní docházce znamenalo rovněž předcházet nemocem, jež mohly ve větších kolektivech propuknout. Privatisté s predikátem za jménem měli ze zákona povinnost nechat se dvakrát ročně přezkoušet na veřejné škole.

Šlechtická výuka tudíž vycházela z osnov státního školství, přesto byla do značné míry specifická. Začínala vlastně už od kolébky. Dítě se od malička seznamovalo s grandiózními činy svých předků a s minulostí šlechty vůbec, přičemž byla akcentována nadčasovost a nadosobnost těchto fenoménů. Od útlého věku se také setkávala s křesťanskou vírou, ať už při modlení s maminkou, nebo při hodinách výkladu s vychovatelem, kteří se

koneckonců z řad kněží či řádových duchovních nejednou rekrutovali; s tím souviselo poznávání různorodého prostředí, obeznámení se se situací chudých, starých a nemocných lidí, konsekvantně kýžené vzbuzení soucitu a pudu pomáhat. Všeobecné vědění se upřednostňovalo před specializací. Důraz se kladl na zběhlost v cizích jazycích, obzvláště ve francouzštině. Cenily se znalosti z geografie, dějepisu, matematiky, fyziky. Podporovalo se estetické cítění. Jako prostředek výuky rozhodně neměl sloužit přísný dohled a drill, jejichž výsledkem by bylo předčasně vyvrácené individuální, které bezmyšlenkovitě odřikává memorovanou látku. Naopak, po dětech se žádalo vlastní vyjádření v mluveném i písemném projevu. Chvilky intelektuální námahy vyvažovaly chvíle odpočinku a radovánek. Malí obyvatelé zámku trávili co nejvíce času procházkami, prací na dětské zahrádce a praktickým nějakým řemeslným dovednostem, poněvadž to posilovalo jejich odolnost a imunitu. U hochů byla pěstována záliba ve vzpružení těla – sem spadaly vedle populárního jezdecktví, lovu a šermu i novodobé sporty, například plavání a bruslení.

Středoškolská a vysokoškolská studia mimo domov bývala obvykle dopřána jen chlapcům a měla přispět k tomu, aby dospívající aristokraté nabyli patřičnou kvalifikaci, díky níž uspějí v překotně se měnících podmínkách komplikované epochy.⁶

Dětství na zámku v Čechách pod Kosířem

Augustu Alexandrovi a Gisele Silva-Taroucovým se poštěstilo mít tři potomky. Dne 27. března roku 1856 se jim narodila dcera Marie Henrietta, 13. března roku 1858 syn František Josef II. a 3. ledna roku 1860 syn Arnošt Emanuel.⁷ Z archivních materiálů, zejména z deníků dokumentujících dění na zámku v Čechách pod Kosířem od padesátých do počátku sedmdesátých let 19. století,⁸ vyplývá, že se tyto děti okamžitě staly plnohodnotnými příslušníky šlechtického domu, že permanentně zaměstnávaly mysl dospělých. Otec s matkou, babička Leopoldina Silva-Taroucová (1791–1870), teta Anežka ze Stolberg-Stolbergu (1819–1898), příležitostně i jiné tety a strýcové, příbuzní a hosté, kteří sem zájžděli – ti všichni se zaujetím sledovali, jak rostou, jak prospívají, jaké činí pokroky, čím se baví, jak se učí, jaké vychovatele a vychovatelky mají. Dětství nerozlučného sourozeneckého trojlístku by bylo docela idylické, kdyby jej nepoznamenaly dvě tragické události, úmrtí těch nejbližších. V roce 1864 zesnula po delším utrpení Gisela, jejíž místo zastávala od roku 1865 nová manželka Augusta Alexandra Helena, rozená Kálnoky de Köröspatak (1835–1931). V roce 1872 zemřel August Alexander.⁹ Po jeho smrti se hanácká silva-taroucovská domácnost rozpadla.

Soustředíme se teď na samotného Františka Josefa II. Silva-Taroucu. Na svět přišel 13. března roku 1858. Porod proběhl na zámku v Čechách pod Kosířem, v Giselině pokoji, zhruba deset minut po patnácté hodině, asistovala u něj porodní bába Kateřina Matějovská z Prahy. Křest se odehrál den poté kolem šestnácté hodiny odpolední v kostele sv. Jana Křtitele za přítomnosti pátera Jakuba Navrátila a Františka Vodičky. Do matriční knihy byla zanesena jména Marie Anna František Serafinský Josef Bedřich Arnošt Vintřil Alois Antonín Jiří Vilém Augustin. Františkem byl novorozenec pojmenován po svém dědovi Františku Josefu I. Silva-Taroucovi (1773–1835) a po svém pradědovi Františku Josefu Sternberg-Manderscheidovi (1763–1830). Úlohy kmotra se zhostil strýc Günther ze Stolberg-Stolbergu (1820–1895), jenž zároveň zastupoval dva chybějící kmotry – jednak prastrýce Bedřicha hraběte Wallise (1800–1878), majitele panství Kolečovice, jednak přítele chlapečkova děda z matčiny strany Bedřicha hraběte Brühla, královského

pruského generála v Berlíně. Jedinou kmotrou Františka se stala jeho teta Anežka ze Stolberg-Stolbergu.¹⁰

Šťastným rodičům dorazila poštou v následujících dnech a týdnech spousta blahopřejných dopisů sepsaných příbuzenstvem, blízkými, ale i duchovními či zaměstnanci.¹¹ Gratulovalo se k narození „malého prvorozence“, „mladého prince“, „malého korunního prince“, „budoucího dědice majetku“, jinak řečeno k narození nejdůležitějšího – totiž prvorozeného – syna, jenž se stane správcem rodového majetku, tzv. fideikomisu.¹² Třebaže tedy měl František mezi sourozenci jistý výjimečný status, nezdá se, že by se mu poskytovala extra péče. Byl prostě jedním ze tří dětí. Nejvíce samostatných poznámek si ve šlechtických denících vyloučil do svého jednoho až jednoho a půl roku, potom již býval zmiňován ve spojitosti se sestrou a bratrem.

Ze záznamů z let 1858–1859 je patrná úzká Františkova vazba k mamince, dále všímavost ostatních k tomu, jak se rozvíjely jeho schopnosti příznačné pro novorozeněcké a kojenecké vývojové stadium, též obavy o jeho zdraví. Co přesně lze z nejstarších zápisků o Františkovi vyzvědět? Ve dnech 17. a 18. března roku 1858 se hraběnka Gisela s miminkem cítila dobře. Dne 20. března šestinedělka okolo poledne vstala z postele, přinesla Františka přes jídelnu do malého salonu a tam se s ním „etablovala“ do páté hodiny podvečer. Dne 22. března, když Gisela obdržela darem od hraběte Wallise náramek s tuctem korálů a od Gabriely St. Genois zlatou obroučku se třemi zlatými medailony, v nichž byly uschovány ustřižené kadeře jejího manžela a obou dětí, byl „mladý pán“ přestěhován do dětského pokoje ke své bezmála dvouleté sestřičce, kde na ně dohlížela madame Auguste Hild. Svěžího venkovního vzduchu se František poprvé nadýchal 22. dubna. Dne 24. dubna jej Gisela vzala na mši, při níž projevil „málo pochopení pro posvátné ticho“ a nechal „svůj hlas rozeznít na svatém místě více, než by bylo bývalo nutné“. Dne 5. července František absolvoval svou první procházku, 11. července projíždku na lodičce na rybníku. V den svých „pěti-měsíčních narozenin“, 13. srpna, František před čtyřmi svědky opakovaně artikuloval slova „mama“ a „papa“. Dne 23. listopadu byl vsazen do chodítka a „stál hned pevně na svých nohách“, na konci ledna příštího roku údajně jeho chůze v této pomůcce vyhlížela skoro dokonale. Co se týče zdravotního stavu Františka, evidujeme, že byl v červnu roku 1858 spolu se sestrou očkován, což u něj vyvolalo prudkou reakci a otok ruky, a že od podzimu téhož roku po měsíce průběžně trpěl horečkami, jelikož se mu prořezávaly zoubky – první dva 15. září roku 1858, 5. ledna roku 1859 jich již bylo sedm, 10. února 1859 osm.¹³

Od roku 1860 byla výchova dětí u Silva-Tarouců rozdělena podle pohlaví. V lednu roku 1860 nastoupila na post vychovatelky Marie Henrietty madame Eugenie Singry, jež v Čechách pod Kosířem vydržela až do roku 1872; s hochy si evidentně také padla do oka.¹⁴ O Františka a Arnošta pečovala až do roku 1864 ve společném pokoji madame Auguste Hild.¹⁵ Prvním vychovatelem¹⁶ jim byl v letech 1864–1867 Benoit Glasson, mladý Švýcar, který plyně hovořil francouzsky.¹⁷ V letech 1867–1869 jej vystřídal Florentin Vernier z Vestfálska,¹⁸ v letech 1869–1872 následoval páter Wilhelm Kleist, kněz vyhnaný z Vestfálska v důsledku kulturního boje Bismarcka.¹⁹ Od roku 1865 směli chlapci jíst u jednoho stolu s dospělými, od roku 1867 bydleli v nových pokojích a spali ve větších postelích.²⁰ K Františkově výuce se nepodařilo dohledat mnoho faktických zpráv. V roce 1864 uměl psát, jak ukazují jeho první dopisy.²¹ V roce 1867 bez klopýtnutí prošel u svého prvního zkoušení u Melchiora Mlčocha na prostějovské hlavní a nižší reálné škole,²² od roku 1868 dojížděl jako gymnazista na „torturu“ do Olomouce. Na examinační je doprovázeli hofmistři a páter František Vodička, výsledky byly vždy velice uspokojivé.²³

O tom, že se dětský svět v Čechách pod Kosířem prolínal se světem dospělých, svědčí obrovské množství údajů v zámeckých denících. Jejich podrobný přepis by čtenáře zbytečně zahltil, proto se v dalších čtyřech odstavcích pokusím o tematické utřídění, jež reflektuje výše připomenutá specifika šlechtické výchovy.

Pobyt venku a pohyb v přírodě neoddělitelně patřily k náplni dnů mládeže s modrou krví. Silva-Taroucové se tomuto trendu rovněž oddávali. Jakmile to počasí jen trochu dovolilo, „malí“ se spolu s „velkými“ s oblibou procházeli po zámeckém parku, vydávali do lesa nebo podnikali výlety do vzdálenějších lokalit, například do Nového Dvora, na Kosíř, do Krakovce, Služína, Laškova, Stařechovic, Slatinic, Hluchova, Kostelce, Kralic, Ludmírova, Plumlova, Olomouce, Prostějova, Náměště na Hané, Lhoty, Drahanovic, Brodku („Prödlitz“), Lutotína, Letovic. Chodili často po svých, jezdili i v kočárech, bryčkách či na saních zapřažených za koni. Doprovod dětem dělali Gisela, teta Anežka ze Stolberg-Stolbergu, teta Henrietta Pauline („Jetty“) Gallenbergová (později provdaná Silva-Taroucová z Unwerthu, 1824–1890), Helena, August Alexander, strýc Günther ze Stolberg-Stolbergu, ze služebnictva chůva Auguste Hild a vychovatelka Eugenie Singry, u hochů později vychovatelé Glasson, Vernier a Kleist. Chozením se utužovala fyzická zdatnost, ovšem nešlo jenom o ni. Děti se pod širým nebem uměly výtečně obveselit, v jakémkoliv ročním období. V létě veslovaly na Velkém rybníku, plavaly, „botanizovaly“, chytaly motýly, hrály kriket, na podzim pouštěly draky, v zimě se zahřály stavěním sněhuláků, bruslily a sáňkovaly. V parku měly dětskou zahrádku situovanou na kopečku se sklepem („Kellerberg“) a na své saláty prý byly navýsost pyšné. Přitahovala je zvířena, buď v inscenované formě v putovních menažeriích a cirkusech ve městě, nebo přirozeně zažitá na venkově, kde s nadšením přihlížely výlovům ryb, narození oslíka, okování koně apod. Se zvířaty si užívaly náramnou legraci, jak vypovídá několik historek: třeba z roku 1865, kdy Františka zatáhl jeden osel do bláta, nebo z roku 1866, když s „*pedagogiem*“ a strýcem Güntherem ze Stolberg-Stolbergu rybařily, a odměnou jim byly toliko „*dva úlovky, ale velmi mnoho zábavy – a co může chtít člověk více!*“, nebo z roku 1867, když s tetou Henriettou lapily „*raka impozantního průměru dobře urostlého chrousta*“. Zajímala je i regionální flóra, vyznaly se v lesním kvítí či drobných jedlých plodech. Když chlapci dorostli do věku náctiletých, lákaly je i technické pozoruhodnosti, přírodní krásy a historické pamětihodnosti. V lednu roku 1870 je zaujala parní mašina, na konci července roku 1870 sklářská huť za Protivanovem, továrna na krajky v Letovicích, jeskyně u Sloupu a u Adamova, propast Macocha, ruiny hradu v Boskovicích, v srpnu roku 1871 navštívili Velehrad, Buchlov, Lednici a Kroměříž. Lákadlem pro sourozence samozřejmě mohla být i vyhlídka toho, že zahlédnou něco ojedinělého, nevšedního. Dne 20. října 1866 vyrazili do Prostějova, aby zastihli císaře Františka Josefa I. při jeho zastávce na cestě z Brna do Olomouce. Vrátili se spokojeni, protože na vlastní oči viděli monarchu, jeho uvítání zástupci světské a sakrální moci před radnicí, skrumáž zvědavců, efemérní slavnostní výzdobu domů a triumfální oblouky.²⁴

Mnohdy bývaly cílem vycházek fary, kde se Marie Henrietta, František a Arnošt občerstvili u přátelsky naladěného faráře. Nedílnou součástí jejich dětství bylo katolictví a úkony k němu náležící – bohoslužby, sváteční procesí, kázání, modlitby, výuka bohosloví. Příkladem jim šli jejich rodiče, teta Anežka a babička Leopoldina, do jednoho poctiví katolíci. August Alexander se zanícením maloval nebo restauroval oltářní plátna, jako kupříkladu do kostela sv. Jakuba Většího v Drahanovicích nebo do baziliky Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje ve Velehradu. Na oltář víry neváhal obětovat ani peníze, to když finančně zajišťoval Karla Řezníčka, syna místního domkaře, na studiích

v chlapeckém semináři; v den jeho primice zasedla celá hraběcí „ménage“ k hostině v rodném domku nového kněze. Dámy zase musely zapůsobit svou dobročinností. Na Štědrý večer roku 1861 Anežka, Gisela a Eugenie vzaly na farnost Marii Henriettu a Františka, aby se přidali ke shromáždění dvaceti pěti dětí a poslechli si jejich koledu; Gisela přitom obdarovala šest chlapců a dívek novým šatstvem, dalších šest dívek a šest chlapců bylo potěšeno svatými obrázky a dárkovými koši. V roce 1869 dospívající Silva-Taroucové podělili na počest sv. Mikuláše dvacet čtyři dětí zčásti vyrobenými a zčásti zakoupenými věcmi. Účastnili se pravidelně mší a svátků církevního roku, o Vánocích, o Velikonocích, na svátek Božího Těla, 6. ledna se převlékali za tři krále, na Hromnice jezdili do kostela v Drahanovicích. Do chrámu Páně docházeli i za jinými mimořádnými událostmi, například v roce 1864, když shlíželi z oratoře kostela sv. Jana Křtitele v Čechách pod Kosířem na svatbu tety Henrietty a Eugena Silva-Taroucy (1813–1877). Na zámku byli zadobře i s nejvyšším představeným olomouckého arcibiskupství. Vážili si toho, že za nimi 28. ledna roku 1867 nečekaně přijel „*vrchní pastýř*“ Bedřich Fürstenberg (1813–1892) a dómský pán Gustav Belrupt (1818–1895) – mládež jim uctivě líbala ruce. Lekce věrouky dětem skýtal pater František Vodička, od roku 1865 měly své vlastní modlitební knížky. V roce 1867 podstoupil František svou první svatou zpověď, v roce 1870 první svaté přijímání, od roku 1869 tu a tam ministroval.²⁵

Jak známo, sídlo v Čechách pod Kosířem se za Augusta Alexandra Silva-Taroucy proměnilo v centrum rušného společenského života. Vše se zde točilo kolem umění, hudby a literatury, všichni – domácí i přespólní – se tu dovedli znamenitě pobavit.²⁶ Je nábíledni, že děti, neustále konfrontované s tvořivostí a až jakousi lehkou vážnou hravostí dospělých, nemohly v tomto směru zůstat pozadu. Podle jejich vzoru rády kreslily a malovaly,²⁷ zpívaly,²⁸ pořadaly divadelní inscenace,²⁹ po večerech naslouchaly předčítání pohádkových příběhů,³⁰ spolu s nimi se objevovaly na bálech,³¹ relaxovaly u stolních a karetních her,³² pozorovaly ohňostroje,³³ kouzlili³⁴ nebo třeba vyráběly falešné mince ze sádry a staniolu.³⁵

Láska ke koním, ke všemu vojákému, k rytířství, šermu a lovu bezpochyby u Františka a Arnošta vzplála díky jejich otci Augustu Alexandrovi, o němž se traduje, že se s gusem předváděl v sedle, ukazoval ve vojenském stejnokroji a že holdoval honbám. Jízdu v povozu taženém koňmi starší z bratrů ponejprve zakusil 30. července roku 1859, rovnou na kozlíku, uveleben na klíně Gisely, vedle níž kočoval strýc Günther; za nimi se ve voze usadila teta Jetty s Marií Henriettou. Že František čtyřnohé ušlechtilé kopytníky opravdu zbožňoval, dokládá vtipná příhoda z 24. října roku 1859. „*Bratříček*“ tenkrát skočil do modlitby, kterou pronášela Marie Henrietta, klekl si vedle ní a zvolal: „*Prosím Konjčki*.“ Dne 12. listopadu roku 1859 byl okouzlen jezdeckým umem svého otce, jenž si v Růžové aleji odeslal nově získaného šimla. Ke svým druhým narozeninám dostal kromě jiného deku zdobenou červeným koníkem. Dne 1. června roku 1860 objel při „*jezdecké produkci*“ koňmo zámek. Dne 12. července roku 1860 děti byly podarovány papundeklovými koníky, „*kterí je oblažovali*“. Na Štědrý večer roku 1860 se František radoval z houpačky koně, k pátým narozeninám dostal dalšího. K svátku roku 1861 obdržel jako hračku koníky s kočárem. Roku 1868 přihlížel „*brilantnímu představení krasojízdy*“. Živého poníka jako dítě nikdy neměl, ač to bylo jeho vroucí přání. Kladný poměr k armádě, k idealizovaným ctnostem dávných rytířů a k myslivosti se u Silva-Tarouců určitě podporoval. Stačí vyjmenovat oblečení a výbavu, kterými kluci byli rozmazlováni – na Vánoce roku 1863 červenými a zelenými uniformami a čapkami, 17. března roku 1864 vysokými kozačkami, 13. března roku 1865 novými oděvy, kozačkami a rukavicemi, na Vánoce roku 1865

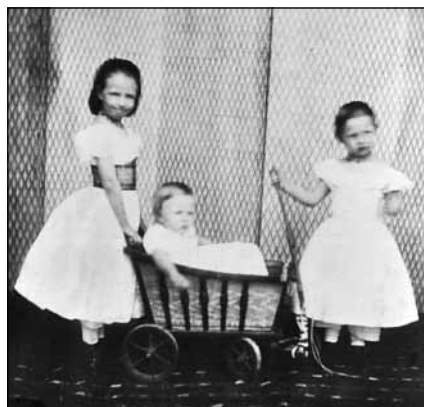

Obr. 1. Henrietta Pauline Gallenbergová, Chůva Hild s Marií Henriettou a Františkem Josefem II. Silva-Taroucovými, 16. 8. 1858, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 112, inv. č. 400, sign. 239/2. Foto: Robert Šrek.

Obr. 2. Gisela Silva-Taroucová se synem Františkem Josefem II., fotografie, 1861, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 112, inv. č. 400, sign. 239/2. Foto: Robert Šrek.

úborny na lovení lišek, červenými sukněmi a kozačkami s manžetami, v roce 1869 šavlí a rapýrem. Seznam darů můžeme doplnit i výčtem dalších údajů vážících se k sledovanému tématu, a to v časové posloupnosti: na konci roku 1864 chlapci pro potěchu dospělých zosnovali rytířské souboje; v roce 1866 se s entuziasmem dívali na tatínka, jak se svými hosty střílí ze zámeckého schodiště na terče namalované strýcem Güntherem ze Stolberg-Stolbergu; v tomtéž roce je v Olomouci uchvátily „hradby a kanony“ tereziánského opevnění; v roce 1869 lovili kachny na rybníku; v roce 1871 stříleli z pistolí a František si vyrobil kuši; v prosinci roku 1872 se zúčastnili celkem čtyř loví, jejichž trofejemi byli bažanti a zajáci.³⁶

Obr. 3. Marie Henrietta, Arnošt Emanuel a František Josef II. Silva-Taroucovi, [1861], fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 112, inv. č. 400, sign. 239/2. Foto: Robert Šrek.

Obr. 4. František Josef II. Silva-Tarouca, 1862, fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 85, inv. č. 286, sign. 123. Foto: Robert Šrek.

Obr. 5. František Josef II., Arnošt Emanuel a Marie Henrietta Silva-Taroucovi, [1861], fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 85, inv. č. 286, sign. 123. Foto: Robert Šrek.

V závěru kapitoly se zaměříme na ikonografické doklady týkající se Františka Josefa II. v letech, kdy žil v Čechách pod Kosířem, tj. do roku 1872. Odmyslíme-li si díla se zřetelnou dávkou umělecké licence,³⁷ díla ztracená či nedochovaná³⁸ a jedno dílo žertovné,³⁹ pak prvním identifikovaným zobrazením Františka je kolorovaná kresba Jetty Gallenbergové z 16. srpna roku 1858, s odcházející chůvou Hild, jež přidržuje v levé ruce hraběcího syna, zatímco na pravé straně ji za šaty tahá Baby [obr. 1].⁴⁰ Nejvíce realisticky Františkovu podobu zaznamenal fotoaparát. Silva-Taroucové se za pomoci této vymoženosti dali zvětšit hned několikrát.⁴¹ Na nejstarších podobenkách [obr. 2, 3] měl František oblečený světlé šatečky, nedlouho poté je nahradily kalhoty s volnou halenou přepásanou v pase [obr. 4, 5] či případně uniforma [obr. 6]. Zvláštní zmínku si zaslouží rodinná fotografie pořízená roku 1862 před zahradním altánem, na níž byl zabrán i obsluhný a výchovný personál; zleva doprava zde pózovali Eugenie Singry, Marie Henrietta, Arnošt, Auguste Hild, František se slaměným kloboukem na hlavě a koníkem v ruce, opatrovatelka Leni, Gisela na pojízdném křesle a sluha Josef Mokry [obr. 7]. Věrohodný je i Mánesův oficiální portrét dětí Augusta Alexandra Silva-Taroucy z roku 1867 [obr. 8],⁴² na němž jsou obklopeni nepořádkem a rozházenými hračkami – kočárkem, kredencem s nádobím, židličkou, vojenskými čepicemi a šavličkami.⁴³

Obr. 6. Arnošt Emanuel, Marie Henrietta a František Josef II. Silva-Taroucovi, polovina 60. let 19. století, fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 85, inv. č. 286, sign. 123. Foto: Robert Šrek.

Obr. 8. Portrét dětí Augusta Alexandra Silva-Taroucy, 1867. Repro Mádl, K. B.: Josef Mánes: jeho život a dílo. Praha 1901–1905.

Obr. 7. Rodinná fotografie Silva-Tarouců se služebnictvem, 1862, fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 89, inv. č. 293, sign. 132. Foto: Robert Šrek.

Léta středoškolská

Bezstarostné dětství na zámku v Čechách pod Kosířem definitivně skončilo v roce 1872, když odešel na věčnost majorátní pán August Alexander hrabě Silva-Tarouca. Zanechal po sobě dluhy, jež zapříčinilo jeho nezdařené podnikání v cukrovarnickém průmyslu, konkrétně přímo v jím založeném cukrovaru v Drahanovicích, kde měl smůlu při volbě zodpovědných úředníků. Ještě před svou smrtí si vybral jako správce zadluženého velkostatku Egberta hraběte Belcrediho (1816–1894), schopného politika a muže, který požíval pověsti vynikajícího hospodáře. Belcredi sám žádné děti neměl a mohl se tak stát Marii Henriettě, Františkovi a Arnoštovi jakýmsi náhradním otcem až do jejich dospělosti. Prvně jej spatřili v den pohřbu Augusta Alexandra, v salonu, oděni do smutečního a přitisknuté k matce Heleně. Brzy se spřátelili a začali si tykat. Ukázali mu mlýn za Velkým rybníkem, doprovázeli jej při výšlapu na Kosíř a při inspekční vyjíždce do Krakovce, kde poručil zakrýt prkny zdevastovanou kapli sv. Antonína. Vzájemných chvil si ale moc neužili, protože Belcredi pod tlakem nepříznivých ekonomických okolností přistoupil k radikálnímu kroku – k rozpuštění domácnosti

Silva-Tarouců, k odloučení Heleny a Marie Henrietty od Františka s Arnoštem. Před Vánoci roku 1872 odvezl hochy do jejich nového domova, na internátní jezuitskou školu do Kalksburgu u Vídně. Později jim zadal, aby studovali práva v Innsbrucku, ve Vídni a v Praze.⁴⁴

Egbert Belcredi jednoznačně nejvíce ovlivnil jinošská léta Františka Josefa II., u jeho osoby se musíme na moment zastavit. Co do způsobu žití, choval se jako typický šlechtic, ze šlechtických řad ale současně vybočoval svým nebývalým zájmem o veřejné a politické dění. Patřil k nejvýznamnějším politikům na Moravě ve druhé polovině 19. století. Od roku 1861 do roku 1894 byl poslancem moravského zemského sněmu, po léta stál v čele Strany konzervativního velkostatku na Moravě a staral se o vydávání novin *Das Vaterland*, hlásné trouby této partaje. Profiloval se coby konzervativce a stoupenec organizované společnosti členěné na stavy. Hledal cestu, jak by se šlechta měla vyrovnat se silícími modernizačními tendencemi – s vytěšňováním z mocenských pozic, s parlamentarizací, demokratizací, nacionalismem a zmasověním politické kultury. Po svých rovnorodých soupeřících vyžadoval čínorodost. Pobízel je, aby vnímali svět kolem sebe a napomáhali tužbám nižších společenských vrstev, jejichž existenci ohrožoval přílišný liberalismus. Chtěl, aby se stali vůdčím hlasem lidu – sedláků, řemeslníků a kupců. Jelikož však narážel na nepochopení a zahálku, rozhodl se angažovat ve výchově dorostu, včetně svých nejmilejších, synovce Ludvíka Belcrediho (1856–1914) a adoptivních „milých dobrých dětí“ Františka Josefa II. a Arnošta Emanuela Silva-Taroucových. Těmto třem mladíkům ostatně nechal roku 1880 přeložit výňatek z předmluvy k edici spisů svého oblíbence Karla staršího ze Žerotína, kterým jim hodlal objasnit účel náročných studií daleko za hranicemi rodného kraje: „*Krásný a rozumný tento obyčej bohatých pánův moravských, syny své do ciziny vyslati, aby mravy a způsoby světa poznali a nabyvše důkladného vzdělání vědeckého, vlasti pak dobrými službami prospěšni býti mohli.*“ Belcredi jistě souhlasil s tím, aby „*páni moravští nebyli šlechticem pouze rodem, než také vzdělaností a duchem*“ a aby „*předností z rodu pocházející obdrželi oprávněnost a zasvěcení své přednostmi ducha*“.⁴⁵ Dostál František Josef II. vysokým nárokům svého patrona? Odpověď zní: v mládí spíše ne, a sluší se dodat, že vztahy mezi nimi kvůli tomu nebyly vždycky úplně utěšené. Jak koneckonců František samotný ve stáří přiznával: za Kalksburg byl zpětně vděčný, protože jej jezuité, mistři logiky, nenaučili jenom se modlit, ale i kriticky přemýšlet; vysokoškolská studia si ovšem příliš nezamiloval, v Innsbrucku „*studoval více na pěkných kopcích než v posluchačském sále*“.⁴⁶

Stěžejním archivním pramenem pro tuto kapitolu jsou dopisy Františka Josefa II. Silva-Taroucy, které psal Egbertu Belcredimu; konvolut čítá pro námi zkoumané desetiletí 1872–1882 bezmála 120 položek. V kalksburských letech se František v odesílání pravidelných hlášení střídá se svým bratrem, později, když pokračoval ve studiích jinde, referoval již jen za sebe. Poručníka oslovoval nejdříve jako „*milého*“ a „*opatrovníka*“, přibližně od roku 1878 už jako „*otce*“; spolu s bratrem se podepisoval jako „*věrné děti*“, sám jako „*věrný*“ a „*poslušný*“, „*syn*“.⁴⁷ Dopisů od Egberta Belcrediho pro Františka se dochovalo málo, byly prý krátké, věcné a jasně formulované, ba až jaksí chladné, že by se z nich těžko usoudilo na pisatelovu dobrosrdečnost.⁴⁸ Další zdroj informací pro náš výzkum představují Františkovy dopisy bratrovi Arnoštu Emanuelovi⁴⁹ a matce Heleně.⁵⁰

Středoškolská léta strávil František Josef II. v Kalksburgu [obr. 9, 10]. Tamní jezuitské gymnázium – obdobně jako Skotské gymnázium ve Vídni, Tereziánská akademie ve Vídni, klášterní gymnázium v Kremsmünsteru a jezuitské gymnázium Stella Matutina ve Feldkirchu – náleželo k pedagogickým institutům, které šlechta preferovala. Všechny jmenované školy vyhovovaly privilegované vrstvě proto, že zaručovaly jakousi sociální exkluzivitu,

Obr. 9. J. Richter, Marie Henrietta, František Josef II. a Arnošt Emanuel Silva-Tarouci, 1873, fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, skříňka 4, inv. č. 289, sign. 129. Foto: Robert Šrek.

Obr. 10. J. Richter, František Josef II. Silva-Tarouca, 1876, fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, skříňka 4, inv. č. 289, sign. 129. Foto: Robert Šrek.

poskytovaly kvalitní výuku a panovala v nich horoucí religiozita. Mentory byli převážně duchovní, kteří mládeži vštěpovali upřímnost, bezúhonnost, korektnost, pečlivost a pohotovost, dále garantovali, že zprostředkovávané vědomosti budou okleštěné cenzurou, jež respektuje premisy katolické věrouky. Aristokratickému přesvědčení o výhodách mnohostranného vzdělání vycházely tyto školy vstříc rozšířenou nabídkou učební látky. Vyjma obligátních předmětů nabízely spoustu předmětů fakultativních. Charakteristické tělocvičné šlechtické aktivity, například šerm a jízdu na koni, doplňovaly hodiny moderních sportů (tenisu, fotbalu, hokeje, cyklistiky, plavání), ručních a múzických činností (hudby, divadla). Finální metou bylo vytvořit absolventa s univerzální erudicí, jež v sobě zahrnovala staletími prověřené praktiky a přitom reagovala na požadavky kladené až enormně rychle ubíhajícím 19. stoletím. Urozeným mládencům se zde zároveň otevírala možnost ověřit si své stavovské přednosti v konkurenci studentů z různých zemí a rozdílného původu.⁵¹

Kolegium Neposkvrněné Panny v Kalksburgu bylo založeno v roce 1856. Na jeho vybudování se finančními subvencemi podílela jak šlechta, tak císařská rodina. Program tohoto soukromého vzdělávacího a vyučovacího ústavu se přizpůsoboval rozvrhům státních gymnázií, navíc ale byl od prvopočátku obohacen a motivován snahou vytvářet klasicky vzdělané a monarchii věrné katolíky. Učení bylo namáhavé, předpokládalo se intenzivní samostudium. Horlivost ve víře podněcovaly nejen disputace a náboženská cvičení (hlavně v mariánské kongregaci), nýbrž i aktivní zapojení do divadelních her,

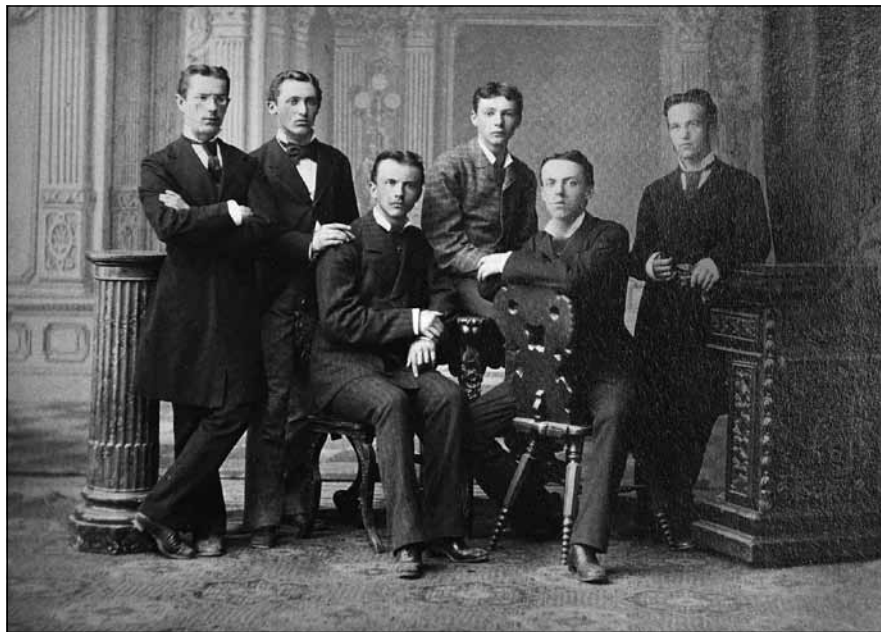
psaných ponejvíce učitelským sborem a v jezuitské pedagogice tradičně používaných, poněvadž se při nich aktéři učili řádně vyslovovat, mluvit, vžít se do předepsané úlohy, posílili se v jistotě vystupování a zapojili se do kolektivu. Sport měl taktéž velký význam, vedl k tělesné otužilosti, ke smyslu pro fair play a pocitu sounáležitosti s druhými. Kalksburské gymnázium navštěvovalo v letech, kdy na něm František Josef II. studoval, až přes sto sedmdesát žáků; od sedmdesátých let 19. století jim bylo umožněno maturovat jako privatisté na veřejných školách, zpravidla na Tereziánské akademii ve Vídni.⁵²

Tématem číslo jedna v korespondenci zasílané z Kalksburgu byl prospěch. František Josef II. a Arnošt Emanuel museli každý měsíc podávat zprávu o svých známkách a o svém postavení ve školní třídě. U staršího z bratrů se studijní úspěchy střídaly s neúspěchy, vždyť v jeho hodnoceních se nezářka vyskytovala „dostatečná“, sem tam i „nedostatečná“. Prospíval v kreslení, imponoval mu šerm, velice jej bavila jízda na koni – pochvaloval si rozlehlou jízdnáru a na závěrečný rok si do Kalksburgu přivezl koně, prezent od tety Marie Adély z Waldstein-Wartenbergu (1843–1905). K jeho oblíbeným předmětům se určitě neřadila trigonometrie, matematika a fyzika, nedařilo se mu ani v německém jazyce a dějepisu. Samozřejmostí byla Františkovi účast na hodinách výkladu o víře a na komunitním náboženském životě v Kalksburgu; v roce 1873 zde na svátek sv. Aloise přijal biřmování. Jeho výsledky byly zprvu ucházející, jak vidno například na známkách za zimní semestr roku 1873/1874. V mravech byl vzorný, v domovním pořádku chvályhodný, v plíli uspokojivý, v náboženství uspokojivý, v latině uspokojivý, v německém jazyku uspokojivý, v řečtině uspokojivý, v dějepisu dostatečný, v matematice dostatečný, v přírodních vědách dostatečný, ve francouzském jazyku výborný, v českém jazyku uspokojivý, v šermu uspokojivý, v jízdě na koni chvályhodný. Špatně nedopadl ani ve srovnání s ostatními hochy ze své třídní skupiny. Na konci roku 1872 byl čtvrtý z šestnácti žáků ve třídě, v říjnu roku 1873 opět čtvrtý, v březnu roku 1874 třetí, v celoroční evaluaci za rok 1873/1874 pátý. V předposledním ročníku se Františkova situace zhoršila. S učivem se trápil, v leckterých oborech měl slabiny a profesori na něj apelovali, aby si ročník raději zopakoval, i kdyby jej vysvědčení opravňovalo k postupu dále k maturitě. To František s úlevou vítal a svolný s tím byl i Belcredi, v Kalksburgu tudíž jeho svěřenec setrval o rok déle, než bylo domluveno.⁵³

Nejen ve škole, ale i během svého volna Silva-Taroucové sportovali. V zimě bruslili a sáňkovali,⁵⁴ za teplého počasí plavali⁵⁵ nebo pronikali do tajů doposud nepřiliš proslulého sportu – fotbalu, jehož pravidla František poněkud svérázně vysvětloval své matce Heleně: „*Hrajeme teď velmi pěknou a zábavnou míčovou hru s obrovským gumovým míčem potaženým kůží. Kouzlo celé hry je dopravit míč nohou (hra se jmenuje kopaná) nebo obyčejněji rukou do nepřátelského cíle, mezi dva kolíky zatlučené do země.*“⁵⁶ Poučným doplňkem výuky byly též výlety. V roce 1874 se bratři Silva-Taroucové kupříkladu přidali ke dvěma poznávacím výpravám směřujícím za monumenty upomínajícími na slávu Habsburků. Během pěšího pochodu přes Mödling do lázní Vöslau dospěli do Badenu a k arcivévodskému zámku Weilburg. Úchvatnější byla exkurze do zámeckého parku v Laxenburgu, zakončená návštěvou dynastického mauzolea Franzensburgu: „*Bavili jsme se znamenitě, (...) plavili jsme se na Velkém rybníku v lodi (také jsem pádloval), vystoupili jsme na Mariánském ostrově a prohlédli si krásné římské mozaikové podlahy a sklomalby, pak jsme si prohlédli v krásném starém zámku skvostné zbraně, ve středu Valdštejnovo brnění a mnohé další, mramorové sochy arcivévodů a císařů rakouských, mnoho pěkných obrazů.*“⁵⁷ Cestovních dobrodružství by si František s Arnoštem přáli i více, jejich kapesné, 3 zlaté na měsíc, jim na to však nestačilo.⁵⁸

Příjemným zpestřením let v Kalksburgu byly návštěvy příbuzných. Za chlapci opětovně zajížděla matka Helena a teta Anežka ze Stolberg-Stolbergu, jednou za nimi strýc Hugo Kálnoky přivedl jejich prvního hofmistra Glassona, někdy dorazil i Egbert, na něhož často naléhali, aby jim věnoval chvilku, když jej čekala pracovní cesta do Vídně.⁵⁹ Těžká musela být odluka od rodiny na Vánoce, to sotva vynahradily dárky či sváteční program pro zůstavší na internátu.⁶⁰ Na prázdniny jezdili Silva-Taroucové do Brodku („Prödlitz“) a do Čech pod Kosířem, závěrem léta prodlévali u svého poručníka na zámku v Jimramově. Právě tam propadli nimrodské vášni, stržení zápalu Egberta a jeho bratra Edmunda. Ze začátku pálili maximálně na veverky, s přibývajícimi lety a praxí si troufli na nahánění na polích a ve hvozdech, případně na střelbu v dančí oboře.⁶¹

Maturitu si František Josef II. odbyl v roce 1877 v Tereziánské akademii ve Vídni. Písemná část probíhala v první polovině června, trvala od pondělí do pátku a skládala se z pěti předmětů. V německém jazyce František sepisoval slohovou práci s námětem „Nouze rozvíjí sílu“. Z latiny překládal do němčiny úryvky z Tacita, z němčiny do latiny pasáže z Herdera. Dále překládal z řečtiny do němčiny. V matematice se popasoval se čtyřmi početními úkoly. Ústní část zkoušky se odehrávala 13. července od osmi ráno do šesté hodiny večerní. Znamky na maturitním vysvědčení vypadaly následovně: náboženství – chvályhodný, latina – uspokojivý, řečtina – uspokojivý, německý jazyk – chvályhodný, dějepis a zeměpis – uspokojivý, matematika – uspokojivý, fyzika – uspokojivý, přírodověda – uspokojivý, filozofická propedeutika – uspokojivý. Na společné fotografii několika maturantů kalksburského gymnázia byl František Josef II. zabraný čtvrtý zleva. [obr. 11]⁶²

Obr. 11. Maturitní fotografie Františka Josefa II. Silva-Taroucy, 1877, fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 97, inv. č. 347, sign. 207/1. Foto: Robert Šrek.

Léta vysokoškolská

Po ukončení střední školy se František Josef II. [obr. 12] zapsal na právnickou fakultu Leopoldovo-Františkovy univerzity v Innsbrucku.⁶³ Po příjezdu si zavedl přísný denní režim, jenž se snažil dodržovat. Aby ušetřil, snídal a večeřel na privátě. Na obědch v hotelu de l'Europe se scházel s Ludvíkem („Louisem“) Belcredim a pár kamarády, většinou někdejšími studenty z Kalksburgu. Nebylo jich zatím mnoho, o to více k sobě ale přilnuli: „*Držíme spolu pohromadě, daleko od velkých studentů a od buršácké sebranky, která je zde přirozeně silně zastoupena.*“ Dny trávil univerzitním studiem, psaním dopisů, kreslením a korzováním; dopřál si i prohlídku zámku Ambras, ačkoliv se nejednalo o laciný podnik.⁶⁴

Zkrátka narazil na palčivý problém, který jej potom sužoval až do jeho plnoletosti. Na přetřes se dostaly finance. Hned v říjnu roku 1877 bylo zjevné, že Belcredim vyměřených 100 zlatých měsíčně na pohodlné žití v Innsbrucku dostačovat nebude. Tyrolská metro-pole byla nehorázně drahá, málem půlku ze své apanáže František vydal za obědy, zbytek stěží pokryl ordinérní výlohy spojené se snídání, večeří, otopem, osvětlením, obsluhou, oblečením a obuví (novým frakem, košilí a kozačkami), prádlem a nezbytnou právnickou literaturou. Na matčin popud si sehnal výuku kreslení, k tomu bral hodiny anglického jazyka, jinak se ale stranil společnosti, viděl jenom něco málo operet a na vyjížďky měl hluboko do kapsy.⁶⁵ Snídaně, obědy a večeře tvořily nejvyšší položku Františkových nákladů

i v listopadovém rozpočtu. Jejich cena se vyšplhala na 56 zlatých a 60 krejcarů. Ostatní výdaje byly řádově mnohem nižší: obsluha, topení a světlo stály 7 zlatých a 32 krejcarů, povyražení a výlety vyšly na 7 zlatých a 20 krejcarů, za vybavení pokoje etažérem na knihy a petrolejovou lampou hrabě utratil 11 zlatých.⁶⁶

Jak se odvíjel všední den v Innsbrucku, to František zevrubně popsal svému bratru. Běžně vstával mezi sedmou a osmou hodinou, „*pedantně a pomalu*“ se oblékl, položil pléd na postel a vše pořádkumilovně uklidil na své místo. Za okamžik vešla pokojská, jež nachystala snídani sestávající z chutného chleba, dvou šálků excelentního čaje a famózní uzeniny. Do deváté až desáté hodiny František čítával dopisy či romány. Pak se odebral na univerzitu, kde jednu až dvě hodiny „*ve velké páchnoucí místnosti*“ naslouchal „*nadmíru fádňi řeči, již odříkával nějaký chlebožrout*“. Před hlavním jídlem doma četl, psal korespondenci, přijímal návštěvy nebo prostě lenošil. U oběda, který se servíroval okolo půl druhé v hotelu l'Europe, se vídával s gentlemany Ludvíkem Belcredim, baronem

Obr. 12. Fr. Bopp, František Josef II. Silva-Tarouca, [1877–1879], fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 112, inv. č. 400, sign. 239/1. Foto: Robert Šrek.

Freybergem, baronem Sedlnitzkim ze Salcburku, hrabětem Wydenbruckem, rytířem Kozlowskim a hrabětem Borkowskim; vyjma Poláků si s nimi tykal. Den pokračoval špacírem a poslechem podvečerní přednášky. Po večeři František Josef II. ulehával do lůžka s knihou. Innsbruck jej ubíjel. Byl maloměstský, každý se tu znal s každým, chyběla možnost pobavení se a projížďek na koni.⁶⁷

Není divu, že u Františka Josefa II. brzy převážil pocit osamělosti, jakkoliv usiloval o udržení kontaktů se svými známými. Vládly zde „*zcela jiný duch, zcela jiné ideje a zájmy*“ než ty, jimž uvyl v Kalksburgu nebo o prázdninách na Hané. Nepotkal žádnou spřízněnou duši: „*Mladí pánové jsou dozajista dobří lidé, ale moje zábavy jsou jim více či méně cizí.*“ Ztratil chuť a vůli ke studiu. Vadilo mu memorování sáhodlouhých odstavců z knih, které podle něj bohužel bylo klíčem k úspěchu vysokoškolského úsilí. Rozhořčeně si stěžoval: „*Pokud vím, tak více než biflováním jsem se vždy naučil díky tomu, že jsem měl otevřené oči, naslouchal jsem a hovořil s ostatními.*“ „*Jak se tu mám něco naučit, od koho a kde, když tady studující buď nemají zájem o něco nemateriálního, nebo jsou spokojeni, když jsou hotovi se svými vlastními studii, a kde profesori jsou zednáři nebo rozhodně nepatří k žádným zástupcům skutečného vědeckého a zdravého uvažování.*“⁶⁸

Psychickou útěchu přinesl Františku Josefovi II. strýc Günther ze Stolberg-Stolbergu, který jej kolem Vánoc vzal s sebou na povyražení do Itálie. Po pár dnech v Meranu se vypravili do Verony, kde obdivovali hrobku rodu della Scalla, náměstí Bra s římským amfiteátre a palác Giusti se zahradou, do Florencie, v níž nemohli vynechat galerii Uffizi, palác Pitti, dóm a další chrámy, park Cascine, kde se promenovali mezi „*kvetoucími růžemi, stálezelenými duby, olivovníky, cedry a cypřiši v nejkrásnějším slunečním svitu*“, dále v okolí Florencie jeli do Fiesole a Galluzzu s kartuziánským klášterem a konečně záměřili do Benátek, kde na Lidu František Josef II. poprvé zahlédl moře. Do Innsbrucku se vraceli přes Riva del Garda.⁶⁹ S Güntherem se v Meranu setkal znovu o velikonočních prázdninách roku 1878. Zamýšleli v tandemu dobývat po osm až čtrnáct dní Itálii, z čehož ovšem sešlo. Nakonec jej alespoň provázal po Mnichově, kde se kochali ve skvostných kostelech, na výstavách a ve stálých uměleckých sbírkách, večery proseděli na divadelních představeních, během nichž zhlédli shakespeareovskou komedii *Mnoho povyku pro nic*, *Viléma Tella* a jednu Rossiniho operu. Po návratu z Mnichova František Josef II. kvitoval pozvánku rodičů Ludvíka Belcrediho do Gmündenu.⁷⁰ Setkání s Güntherem v Meranu plánoval i na velikonoční prázdniny roku 1879.⁷¹

Méně příjemné než cestování bylo Františkovo vojenské angažmá, na němž se na jaře a v létě roku 1878 musel domlouvat se svým opatrovníkem Belcredim. Ještě než nastoupil na univerzitu, přihlásil se k olomouckému pěšímu pluku č. 54. Nyní do veřejného povědomí prosakovaly zvěsti o reálné hrozbě všeobecné mobilizace a čerstvý student práv nebyl z potencionálního nuceného nástupu ke svému regimentu zrovna u vytržení. Žádal Belcrediho o svolení a podporu při jeho pokusu o přesun ke kavalerii, neboť pouhé pomýšlení na polní tažení u pěchoty se mu zdálo strašlivé, kdežto u jezdeckva snesitelné. Společnými silami dosáhli převelení k brněnskému hulánskému pluku č. 2 Karla knížete Schwarzenberga.⁷²

Druhý studijní rok v Innsbrucku zahájil František Josef II. odpočatý a s elánem. Okruh jeho přátel se rozšířil, přibyli bratrance Franz Morsey (1854–1926) a Josef ze Stolberg-Stolbergu (1854–1925). S časem nakládal co nejeфекtivněji a poctivě sedával v posluchárně. Belcrediho zajisté těšilo, že se jeho chránělec интересовал o politiku a probírali spolu předplatné vhodných tiskovin, jmenovitě *Hlasu*, *Vaterlandu* a sociálně politického měsíčníku. S Františkovým nápadem prožít Vánoce v Čechách pod Kosířem, poprvé od smrti otce Augusta Alexandra, se však Egbert neshodoval a tak Silva-Tarouca rád akceptoval

nabídku k návštěvě u Belcrediových z Gmündenu. Zkušenost to byla bezpochyby cenná, nerozptyloval se tam toliko bruslením, ale i na pozdních dýcháncích u Marie von Sachsen-Altenburg, provdané poslední královny Hannoverské (1818–1907), a na dvou loveckých akcích, jež byly ozvláštněné přítomností jejího chotě Jiřího V. Hannoverského (1819–1878) a jejich dcery Marie (1849–1904).⁷³

Konec roku 1878 a prvou polovinu roku 1879 v Innsbrucku František Josef II. dělil mezi bujarou zábavu a studium, přičemž o zážitky z nespoutaných mladických radovánek se podělil jen se svým bratrem, Belcredimu se v tomto ohledu samo sebou nikterak nepochlubil. Užíval si se svými kamarády, zejména s Josefem ze Stolberg-Stolbergu, baronem Freybergem z Bavorska, hrabětem Moritzem Vetterem-Lilie (1856–1945) z Nové Horky a hrabě-

tem Schmideggem (1858–1927) – ať už při túrách po okolních kopcích, při večerních schůzkách nebo při vyložených pijatykách: „*Včera jsme měli tu čest být pozváni na velký oběd k hraběti Ludvíku Belcredimu, finále bylo, že všichni (...) byli opilí, vřískali, zpívali, louskali prsty, skákali přes stoly a židle, chovali se jako blázni.*“ Zvláště masopust Františka dosti zmáhal. Vymetal bály a vůbec žil velmi nezřízeně. „*Nemohu tančit, nemohu bruslit, sotva chodím,*“ prohlásil po jedné probdělé noci. Povedený byl kostýmovaný piknik, na který vplul s Maxem Freybergem a hrabětem Poletylem v parádních převlecích. Jejich entrée do sálu vyvolalo všudypřítomné „Oh! Oh!“, poněvadž jakoby vskutku vypadli ze starých obrazů. František se tehdy vyšňořil do červeného fraku se zlatými knoflíky, do bílé vesty s bílým jabotem, do tmavých kalhot a punčoch, na nohy si nazul lakované vysoké boty na červených podpatcích, měl napudrované kudrnaté vlasy [obr. 13]. Do kategorie bohapustého dovádění též zapadalo uspořádání originálního nočního honu na lišky, při němž se vesele střídalo – samozřejmě bez loveckého vavřínu. Stavovsky nepříhodné bylo i to, že František projevil náklonnost k dívce prostšího původu, k dceři jakéhosi nadporučíka Walchera, již ochotně pomáhal s lekci bruslení a prováděl s ní i jiné čertoviny. Hrabě Belcredi patrně o záživných eskapádách svého svěřence neměl ponětí. František se sice svému chleboďárci netajil pochybnostmi o smysluplnosti celého svého dvouletého martyria v Innsbrucku a dával tomu

Obr. 13. František Josef II. Silva-Tarouca (napravo) v kostýmovém převleku z roku 1879, akvarel, 1880, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 108, inv. č. 384, sign. 226. Foto: Robert Šrek.

Obr. 14. Salon Františka Josefa II. Silva-Taroucy v Innsbrucku v letech 1878–1879, akvarel, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 108, inv. č. 384, sign. 226. Foto: Robert Šrek.

v dopisech průchod, jinak se však jevil jako seriózní mladík, který vyznává tichou a klidnou domácnost, studuje, čte, kreslí, dochází na univerzitu a doučuje se s absolventem právnické fakulty, protože na léto je stanoven termín velké zkoušky.⁷⁴

Zachovalo se nám pěkné kolorované vyobrazení salonu, v němž František Josef II. v letech 1878–1879 v Innsbrucku přebýval. Šlo o průchozí místnost se třemi dveřmi [obr. 14]. Stěnu naproti vchodovým dveřím prolamovala dvě rozměrná obdélná okna. Mezi nimi bylo umístěno kanape, jehož potah se hodně podobal potahu jedné pohovky z jimramovského zámku. U dveří vedoucích do ložnice se nacházel pracovní koutek s psacím stolem a židlí, před protějšími dveřmi květináč s rostlinou, nalevo od něj etažér s čajovou soupravou a napravo stůl s tonetkou, kde se čaj popíjel. Uprostřed místnosti byl stůl s červeným ubrusem a tureckým dekorem, k němu patřily tonetky a polstrovaná židle. Ze vstupní stěny lze spatřit bílá kachlová kamna, stála tu ale i komoda a skříň. Na zdech byly připevněny zvířecí trofeje, pušky, visely na nich „sportovní obrázky“ a nad psacím stolem obrázek Čech pod Kosířem.⁷⁵

Koncem května roku 1879 se František Josef II. Belcredimu znovu ozval ve věci svého kapesného: „Abych to shrnul jedním slovem, jsem ve velké finanční tísní,“ „doopravdy nemohu vyjít“. Nepočítal-li bydlení, tak ze 100 zlatých, které měl k dispozici, 40 zlatých zaplatil za obědy, 30 zlatých za snídaně a večeře, 10–15 zlatých za obsluhu, praní prádla a drobné opravy, zbylých 15–20 zlatých za zápisné na letní semestr. Kvůli doučování šel do mínusu a netušil, jak uhradit poplatek ke zkoušce, taxu k absolutoriu a z čeho vyrovnat úvěr u krejčího a obuvníka. Za nepříznivou ránu osudu pak považoval supliku od spolku veteránů z Čech pod Kosířem, v níž byl žádán o protektorát: „Co jim mám odpovědět? Darovat jim nemohu opravdu nic a to je bez pochyby a dlouhých řečí smysl.“⁷⁶ V červenci přiznal František výši nesplacených dluhů – u krejčího, obuvníka, za nové prádlo, doučování práv, taxy ke zkouškám a semestrální poplatek, za pronájem nábytku, za knihy, psací a kreslířské náčiní, za cestovné. Úhrnem to bylo slušných 379 zlatých.⁷⁷

Po dvou letech v Innsbrucku si měl František Josef II. dle Belcrediho odbyť dva semestry v Praze, tentokrát spolu s bratrem Arnoštem Emanuelem. Žádný z nich s tímto plánem nesouhlasil. Františka sice nadchla krátká návštěva Prahy na jaře a lákala jej představa, že by byl v blízkosti matky Heleny a sestry Marie Henrietty, zároveň se ale hrozil nástrah velkoměsta. Necítil se být „hotovým mužem“, jenž vstoupí do elitních kruhů a zazáří v nich, naopak, bál se, že snadno může šlápnout vedle a tím svou reputaci v hlavním městě Českého království nadlouho pošramotí. S bratrem byl zajedno v tom, že společně nastoupí dobrovolnický rok v armádě. Belcredi to zamítnul.⁷⁸ Podřízen jeho diktátu, byl si František v září prohlédnout pražské památky, např. Týnský chrám, kostel sv. Vojtěcha, také navštívil zemské muzeum a divadlo.⁷⁹

Vstup Františka Josefa II. do vyšších pater pražské společnosti se ale nakonec opravdu nekonal. V Innsbrucku neobstál u zkoušky a čekaly na něj ještě dvě zbývající – celkem tedy tři, z římského, kanonického a německého práva.⁸⁰ Dopisy z podzimu roku 1879 a prvních měsíců roku 1880 byly tudíž opět odesílány z Tyrolska, z onoho „neútulného města“, kde se chod jednotlivých dnů vrátil do zaběhnutých kolejí. František si vše rozfázoval tak, aby v poklidu stihl vstřebat pensum požadované látky. Stejně jako předtím zápasil s penězi. „Žiji tak jednoduše a v ústraní, jak jen to je možné, nedovolím si téměř nikdy žádnou extra zábavu (kromě návštěvy divadla, kde jsem dosud dvakrát byl), omezují se ve své toaletě na to nejnutnější,“ nařikal si. Přesto potřeboval pomoci, přinejmenším s úhradou mimořádných nákladů za zápisné na semestr, za přednášky, za učebnice práva, latiny a češtiny, za slovník a za práci knihvazače – celkově to dělalo 49 zlatých 45 krejcarů.⁸¹

Nedlouho před zkoušením, zkraje února roku 1880, předložil Belcredimu vizi své nejbližší budoucnosti. Na příští semestr se chtěl zapsat na univerzitu ve Vídni, avšak tam by dojížděl z Čech pod Kosířem, kde by se připravoval samostudiem. Na každý pád se hodlal vyhnout Praze: „V každém jiném městě mi méně záleží na tom, co si svět o mně myslí a říká, v Praze ale budu, jak se domnívám, zapojený do příliš mnoha vztahů, abych si nemusel přát, aby moje počáteční postavení bylo to nejvýhodnější. (...) Chtěl bych tam vstoupit jako hotový muž s hotovým postavením, do té doby se ale chci vzdělávat na jiných místech. A zrovna teď, kdy na mě bohužel vrhá špatné světlo špatná zkouška.“ Neustupoval ani v názoru na brzké oblečení uniformy jednoročního dobrovolníka. Zamýšlel narukovat co nejdříve, jelikož v mladším věku se přijatelněji snáší útrapy výcvikové drezúry. Ke státní závěrečné zkoušce by se naučil i při vojenské službě a co se týče neblaze proslulé morálky a víry některých důstojníků, byli by si s bratrem Arnoštem Emanuelem, jenž právě ukončil svůj pobyt v Kalksburgu a chtěl rovněž do armády, vzájemnou oporou.⁸²

Sebevědomí Františku Josefovi II. zase srazil propad při zkoušce. V dopisu plném beznaděje se Belcredimu pokorně omlouval a promptně zjišťoval opravný termín.⁸³ Ve svých požadavcích ale částečně uspěl. Nemusel se už vracet do Innsbrucku. Bydlel v Čechách pod Kosířem, kde se sblížil s farářem Viktorem Valhou, doktorem teologie, jenž mu radil s církevním a středověkým právem.⁸⁴ Snad i díky jemu obávanou zkoušku v létě se zdarem složil – vodou na jeho mlýn bylo německé právo, kde došlo na „Blut-theorie“. Za odměnu poté odcestoval s Maxem Freybergem do jeho domovského sídla Haldenwang v Bavorsku.⁸⁵

Rok branné povinnosti si František Josef II. [obr. 15] coby jednoroční dobrovolník evidovaný u schwarzenberských hulánů odsloužil v letech 1880–1881 u dragounského pluku č. 12 hraběte Neipperga v Brně. V prosinci roku 1881 mu byla udělena hodnost poručíka v záloze, od 1. ledna roku 1882 byl přidělen k hulánskému pluku č. 13, nesoucímu jméno Ludvíka hraběte z Trani. Formálně se František na zimní a letní semestr akademického roku 1880/1881 registroval na právnické fakultě vídeňské univerzity.⁸⁶

Poté, co František Josef II. skončil se svými závazky vůči armádě, odjel poslušně do Prahy, aby se zapsal na zimní semestr. „Právě teď jsem prodchnutý přesvědčením, jak důležitá pro mě znalost práva je,“ ujišťoval Belcrediho. Měl tam studovat spolu s bratrem, když se však ukázalo, že se zápis Arnošta Emanuela opozdí, radikálně změnil stanovisko: „Arnoštova imatrikulace se nemůže konat před Vánoci, a co se mě týká, úplně jsem vypadnul z veškeré právníčiny, takže by mi přednášky – ve 4. ročníku beztak velmi sporé – byly jen málo k užítku, než bych se do toho znovu zapracoval.“ Po svém protektoru žádonil, aby mohl zůstat v domácím prostředí na zámku v Čechách pod Kosířem. Navíc mu přitom sdělil, že již dopředu utratil apanáž na listopad a prosinec, ba i více, protože se musel zařadit po návratu z vojny.⁸⁷ Belcredi rozehrané finance urovnal, Františkovu prosbu ale odmítnul a ten se urazil: „Bolestivě dotčený Tvým příchodím dopisem, spěchám, abych Ti oznámil, že Tvému kategorickému příkazu vyhovíme, Čechy opustíme, jakmile dokončíme přípravy na pobyt ve městě.“ „15. listopadu nás již najdeš zařízené v Praze, v tom můžeš být klidný.“ Egbertovi vytýkal nedostatek důvěry: „Jako by Ti nebylo možné, důvěřovat mi v mém myšlení a jednání,“ „diktuješ mi jako nějakému školákovi rozdělení hodin“.⁸⁸ S bratrem se ubytovali ve dvou pokojích ve třetím patře hotelu Modrá hvězda, podnájem činil dohromady s obsluhou 55 zlatých. Zařadili se mezi mladé aristokraty, scházeli se s Karlem ze Schwarzenbergu (1859–1913), Františkem Černínem (1857–1932), Zdenko Lobkowitzem (1858–1933) a Heinrichem Clam-Martinitzem (1863–1932). Františkův odpor k setrvávání v české metropoli se ovšem stupňoval: „My jsme si nevymysleli hledat si v Praze nákladný pobyt, přišli jsme sem pouze na

Obr. 15. František Josef II. Silva-Tarouca v uniformě, [1880–1881], fotografie, Národní památkový ústav, územní památková správa v Praze, zámek Veltrusy, fotoalbum VE6571.

Obr. 16. Svatební pár František Josef II. a Gabriela Silva-Taroucová, 1882, fotografie, Moravský zemský archiv v Brně, G 445, karton 112, inv. č. 400, sign. 239/1. Foto: Robert Šrek.

*Tvůj rozhodný příkaz.*⁸⁹ Na počátku roku 1882 se u Belcrediho přimlouval za to, aby se mohl přestěhovat do Čech pod Kosířem a vzdělávat se tam, neboť zásadní účel jeho pražského pobytu, tedy „sblížení a seznámení se s takovými lidmi, na které budeme během svého života obzvláště odkázáni, přátelství, která se pro nás v každém ohledu v důsledku stejného postavení, stejných zájmů ve stejné zemi jeví jako žádoucí“, už byl splněn.⁹⁰

Praha nicméně Františka Josefa II. v jedné záležitosti překvapila dříve, než z ní stačil utéci. Poznal zde svou celoživotní lásku Gabrielu (1856–1934), pocházející z orlické větve Schwarzenbergů. Poprvé se setkali náhodně 24. ledna roku 1882 na Novém Městě během návštěvy u Lily Schaffgotsch. Po masopustním úterý stráveném na Zofiíně ostrově se museli na tři týdny rozloučit, aniž by věděli, co přijde. Vyčkávali asi na 13. března, kdy měl František Josef II. dosáhnout plnoletosti. Ten den se v salonu Gabrieliny matky ve Spálené ulici zasnoubili. Dva měsíce nato, dne 23. května, snoubence oddal světící biskup Prucha ve Schwarzenberské kapli v katedrále sv. Víta. Odtud vyrazili na schwarzenberský zámek do Osova, kde ale dlouho nepobyli, protože 25. května se nová paní domu se svým manželem [obr. 16] objevila v Čechách pod Kosířem.⁹¹

Závěr

Egbert Belcredi byl z vývoje událostí kolem Františka Josefa II. Silva-Taroucy poněkud zklamán, nepochybně proto, že se jeho svěřenec vzdal šance na jakýkoliv další kariérní růst. Jestliže jej ještě v roce 1881 pokládal za jednoho ze slibných reprezentantů nastupující generace politiků, v roce 1882 své mínění přehodnotil – František pro něj byl „ušlechtilý a také nadaný, ale bezmezně slabý člověk“, který se jen obtížně vymaní z okov konzervativního nepřemýšlivého stáda voličů a sezná, v čem spočívá jeho „stavovské povolání“.⁹²

Přestože je Belcrediho reakce na vzdorovitě a neodpovědně chování staršího z bratrů Silva-Tarouců pochopitelná, v návazné studii uvidíme, že se ve svém příkrém odsouzení zmýlil. Z Františka Josefa II. se totiž nakonec stal uvědomělý a vzdělaný⁹³ zástupce šlechtického stavu, který se angažoval slovem i činem – nejenom v politice, ale i v oblasti kultury, školství a historie.

Poznámky

- ¹ Výběrová bibliografie: Mádl, K. B.: *Josef Mánes: jeho život a dílo*. Praha 1901–1905. – Edgar, E.: *Dopisy Josefa Mánesa hr. Bedřichu Silva-Taroucovi*. Praha 1920. – Pečírka, J.: *Josef Mánes na Hané*. Prostějov 1940. – Vaca, J.: *Hanáckým krajem Mánesovým s pověstí a zkazkou*. Olomouc 1948. – Kühndel, J.: *Dopisy Josefa Mánesa*. Praha 1968. – Blažicková-Horová, N.: *Malířská rodina Mánesů*. Praha 2002, s. 158–180. – Svobodová, K. (ed.): *Donátoři, mecenáši, sběratelé. Donatoren, Mäzene, Sammler* (katalog výstavy). Brno 2010, s. 11–23. – Štěpánek, P.: *Mecenáši Josefa Mánesa. Portugalský rod Silva Tarouca a jeho vliv na českou kulturu*. Olomouc 2015.
- ² Gračka, F.: *Čechy pod Kosířem*. Čechy pod Kosířem 2000. – Gračka, F.: *Silva-Taroucové v Rakousku-Uhersku a jejich historický přínos pro náš hanácký kraj*. Čechy pod Kosířem 2008. – Gračka, F. – Mader, Z.: *Čechy pod Kosířem*. Čechy pod Kosířem 2018.
- ³ Štěpánek, P. (pozn. 1). – V roce 2015 uspořádala Katedra dějin umění FF Univerzity Palackého v Olomouci ve spolupráci s Vlastivědným muzeem v Olomouci konferenci o rodu Silva-Tarouca (viz Šrek, R.: *Konference Historická Olomouc XX. Portugalský rod Silva Tarouca – mecenáši Josefa Mánesa – a jeho stopy v české kultuře. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 139–140), příspěvky byly publikovány ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* v roce 2018.
- ⁴ Šrek, R. – Vaňková, L.: *K osudům mobiliáře ze zámku v Čechách pod Kosířem ve 20. století. Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2018, č. 316, s. 77–98. – Surma, R. – Šrek, R.: *Restaurátorské nálezy ze zámku v Čechách pod Kosířem*. Tamtéž, s. 129–140. – Šrek, R.: *František Josef II. Silva-Tarouca (1858–1936). Životopisný náčrt*. Tamtéž, s. 150–161. – Týž: *Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část II., Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 59–83.
- ⁵ Lenderová, M. – Rýdl, K.: *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha – Litomyšl 2006, s. 133–134, 140–141. – Haliřová, M.: *Sociální patologie a ochrana dětství v Čechách od dob osvětlenství do roku 1914. Disciplinace jako součást ochrany dětství*. Pardubice 2012, s. 28–32.
- ⁶ Stekl, H.: *Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg*. München 1973, s. 103–115. – Stekl, H. – Wakounig, M.: *Windisch-Graetz. Ein Fürstenhaus im 19. und 20. Jahrhundert*. Wien – Köln – Weimar 1992, s. 20–58. – Pavlatová, L.: *Pravidla šlechtické výchovy na konci 18. a na začátku 19. století*. In: Macháčová, J. – Matějček, J. (ed.): *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 7. Opava – Praha – Kutná Hora 1997, s. 59–64. – Pavlatová, L.: *Dvojí pojednání o výchově šlechtické mládeže koncem 18. a počátkem 19. století: Franz Joseph Graf von Kinsky a Ignaz Wildner von Maithstein*. In: Macháčová, J. – Matějček, J.: *Studie k sociálním dějinám 19. století*. 7.1. Opava – Praha – Kutná Hora 1997, s. 139–163. – Bezecný, Z.: *Dětství, mládí*

- a výchova Karla IV. ze Schwarzenbergu. In: Jiránek, T. – Kubeš, J. (edd.): *Dítě a dětství napříč staletími*. Pardubice 2003, s. 67–72. – Budíková, A.: Výchova šlechtice v první polovině 19. století. In: *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice*. Série C. 9/2003, s. 89–124. – Winkelhoferová, M.: *Šlechtictví zavazuje. Osudy žen v c. k. monarchii*. Praha 2012, s. 107–120. – Vídeňská, D.: *Reflexe rodinných strategií šlechtické výchovy ve světle dětské korespondence v 19. století* (diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, Pardubice 2019.
- ⁷ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), Acta Publica – E 67 (Sbírka matrik), Čechy pod Kosířem, kniha 8813, fol. 178 a 199, kniha 8814, fol. 1; vyhledáno 3. 5. 2021.
- ⁸ MZA, G 445 – Rodinný archiv Sylva-Taroucců 1470–1944, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem.
- ⁹ MZA, Acta Publica – E 67 (Sbírka matrik), Čechy pod Kosířem, kniha 8827, fol. 2, 38; vyhledáno 3. 5. 2021.
- ¹⁰ MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 13. 3. 1858 a 14. 3. 1858. – MZA, G 445, karton 97, inv. č. 347, potvrzení o narození a křestním listu Františka Josefa II. Sylva-Taroucy sepsané farářem Victorem Valhou 10. 2. 1888.
- ¹¹ MZA, G 445, karton 71, inv. č. 212, sign. 94, korespondence Augusta Alexandra Sylva-Taroucy. Dle data odeslání: od arcibiskupa Bedřicha Fürstenberga (1813–1892), Olomouc 14. 3. 1858; od kanovníka a latere Gustava hraběte Belrupta-Tissaca (1818–1895), Olomouc 14. 3. 1858; od krajského hejtmána Adalberta barona von Buol-Berenberg (1822–1874), 14. 3. 1858; od nadporučíka 8. kyrysničského pluku hraběte Ernsta Meraviglia-Crivelli, Slatinice 15. 3. 1858; od Bernarda Stolbergu, Weidenhof 16. 3. 1858; od barona Watenwylly, 19. 3. 1858; od generála barona Antonína Dobřenského, Pešť 19. 3. 1858; od hospodářského rady Ferdinanda Nittela, Vídeň 19. 3. 1858; od Almerie kněžny Taxis, rozené hraběnky Belcredi (1819–1914), Loučeň 21. 3. 1858; od kooperátora z Jesence pátera Johanna Golda, Jesenec 22. 3. 1858; od Eduarda Hölzela (1817–1885), Olomouc 26. 3. 1858; od Anežky hraběnky Schaffgotsch, rozené Stolberg, 11. 4. 1858; od Anežky ze Stolberg-Stolbergu (nedatovaný). – Z literatury je známé blahopřání Josefa Mánesa, který počátkem dubna roku 1858 nejmilostivější paní hraběnce napsal: „Z celého srdce Vám blahopřeji! Měl jsem příležitost sledovat opravdové štěstí Vašeho domu, a také se přesvědčit, že byl s láskou přijat trochu hlučný tvor, a raduji se z toho z celé své duše. Kéž dají nebesa své další požehnání, aby květy vzklíčily a vyrovnaly se svým opatrovatelům.“ Kühndel, J. (pozn. 1), cit. s. 156–157. – Volavková, H.: *Josef Mánes. Malíř vzorku a ornamentu*. Praha 1981, s. 99, 101.
- ¹² Rodinné fideikomisy, jak se souhrnně nazývala šlechtická jmění, měly za účel zabránit roztržštění rodového majetku mezi dědice, byly nezczizitelné a směly být zatíženy nanejvýše do jedné třetiny své hodnoty. Správa fideikomisu spadala na bedra prvorozeného syna, měl k němu všechna práva a povinnosti, byl jediným uživatelem jmění, disponoval veškerým ziskem z něho, nesměl ale podstatu jmění prodat ani nijak zmenšit. Rodinné jmění náleželo i později narozeným synům, spravovat jej, disponovat s ním, ale mohl jen prvorozený. Viz Winkelhoferová, M. (pozn. 6), s. 188.
- ¹³ MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 17. 3. 1858, 18. 3. 1858, 20. 3. 1858, 21. 3. 1858, 22. 3. 1858, 12. 4. 1858, 22. 4. 1858, 23. 4. 1858, 24. 4. 1858, 18. 6. 1858, 26. 6. 1858, 3. 7. 1858, 5. 7. 1858, 11. 7. 1858, 13. 7. 1858, 13. 8. 1858, 15. 9. 1858, 23. 10. 1858, 24. 10. 1858, 26. 10. 1858, 28. 10. 1858, 23. 11. 1858, 25. 11. 1858, 30. 11. 1858, 31. 11. 1858, 30. 12. 1858, 4. 1. 1859, 5. 1. 1879, 30. 1. 1859, 10. 2. 1859, 14. 3. 1859, 18. 3. 1859, 21. 3. 1859, 23. 3. 1859.
- ¹⁴ Eugenie dosud deset let pobývala u dcer Anny Marie Walwitz, rozené Serenyi (1820–1914), měla od ní ta nejlepší doporučení a navštěvovala se s ní i nadále; do Brna občasné zavítala za svou sestrou. S Marií Henriettou se Eugenie ubytovala v pokoji, jenž byl doposavad obývaný hraběnkou Leopoldinou. Tamtéž, zápisy ke dnům 19. 1. 1860, 18. 4. 1860, 16. 7. 1861, 14. 3. 1866, 28. 10. 1872, 30. 10. 1872, 21. 11. 1872.
- ¹⁵ Auguste Hild měla provdanou dceru a vnučata v Náměšti na Hané. Když v roce 1871 zemřela, bylo to po patnácti letech ve službách Sylva-Tarouců. Tamtéž, zápisy ke dnům 12. 4. 1858, 23. 4. 1858, 4. 2. 1859, 1. 6. 1861, 11. 5. 1866, 16. 5. 1866, 7. 4. 1867, 18. 7. 1871, 21. 7. 1871, 23. 7. 1871.
- ¹⁶ Základní informace k hofmistrům chlapců viz MZA, G 445, kniha 2, inv. č. 2, *Da Silvasches Familienarchiv* (druhý korigovaný čístopis Františka Josefa II. Sylva-Taroucy dokončený 14. 9. 1934), fol. 74.
- ¹⁷ Před příchodem vychovatele se František příležitostně učil s Giselou. „Monsieur“ Glasson byl v denících hojně zmiňovaný, bohužel ne v souvislosti se svými edukačními schopnostmi. Jeho předností byla perfektní znalost francouzského jazyka, za jeho nevýhodu se v dopisech psaných Augustu Alexandrovi Sylva-Tarouci roku 1864 považovalo mládí a pramalé zkušenosti. Glasson obsadil pokoj vedle vstupu na terasu, s Františkem a Arnoštem skvěle vycházel, dojížděl za nimi i po ukončení svého zaměstnaneckého poměru v Čechách pod Kosířem, např. dvakrát v roce 1868 (poprvé sem zajel z Vídně, aby byl družbou u svatby kuchaře Ludwiga Bernarda a Marie Zdrahalové, komorné Anežky ze Stolberg-Stolbergu, přičemž pobyl pár dní s chlapci; podruhé dorazil o svých vlastních prázdninách). Františka Josefa II. vidával na Hané i později, když byl hrabě ženatý, Glasson tehdy pracoval jako důchodní u knížete Františka Josefa z Auerspergu (1856–1938). – MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 26. 1. 1864, 16. 6. 1864, 26. 2. 1865, 9. 4. 1865, 21. 5. 1865, 6. 7. 1865, 30. 5. 1866, 9. 7. 1866, 10. 7. 1866, 12. 2. 1867, 5. 3. 1867, 5. 9. 1867, 27. 4. 1868, 28. 4. 1868, 30. 4. 1868, 16. 8. 1868, 19. 8. 1868. – MZA, G 445, karton 71, inv. č. 214, sign. 95/a, korespondence Augusta Alexandra Sylva-Taroucy – Emilie Guiselay Augustu Alexandrovi Sylva-Tarouci, z Vídně 8. 6. 1864 a 30. 6. 1864; Benoit Glasson Augustu Alexandrovi Sylva-Tarouci, z Fribourgu 4. 6. 1864. – Fotografie Glassona uložena v MZA, G 445, karton 89, inv. č. 293, sign. 132. – Za pomoc s překladem francouzsky psané korespondence zaslouží velký dík Anna Waisserová Šubrtová.
- ¹⁸ Vernier přijel z Bocholetu, města u hranic s dnešním Nizozemskem. Ihned začal u Františka s výukou, konkrétně s latinou. V roce 1869 odcházal do služeb hraběte Vladimíra Mitrovského (1814–1899). MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 31. 10. 1867, 6. 11. 1867, 7. 11. 1867, 8. 11. 1867, 11. 11. 1867, 12. 2. 1868, 17. 2. 1868, 27. 10. 1869. – Fotografie Verniera uložena v MZA, G 445, karton 89, inv. č. 293, sign. 132.
- ¹⁹ Kleist předtím působil u barona Guise v Bavorsku. Jako kněz vedl mše na zámku (např. pro hraběnkou Leopoldinu, hraběte Augusta Alexandra) či v kostele v Čechách pod Kosířem. Po smrti Augusta Alexandra nastoupil jako vychovatel dvou mladších synů hraběte Thuna v Děčíně. MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 30. 10. 1869, 31. 10. 1869, 2. 11. 1869, 3. 11. 1869, 19. 11. 1869, 24. 11. 1869, 2. 3. 1870, 25. 3. 1870, 28. 5. 1870, 14. 4. 1871, 19. 6. 1871, 3. 3. 1872, 28. 11. 1872, 2. 12. 1872, 8. 12. 1872.
- ²⁰ Tamtéž, zápisy ke dnům 16. 8. 1865, 24. 8. 1865, 18. 9. 1865, 7. 2. 1867, 30. 10. 1867.
- ²¹ MZA, G 445, karton 71, inv. č. 214, sign. 95/a, František Josef II. Sylva-Tarouca Augustu Alexandru Sylva-Tarouci 29. 2. 1864, 12. 4. 1864.
- ²² MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 3. 6. 1867, 25. 9. 1867. – V roce 1917 František Josef II. vzpomínal, že obstál s vyznamenáním, „což později nastávalo jen zřídka, zdali vůbec“. MZA, G 445, inv. č. 335, karton 94, zápis do deníku k 7. 4. 1917.
- ²³ MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 15. 2. 1868, 18. 7. 1868, 26. 11. 1868, 17. 7. 1869, 9. 4. 1870, 26. 7. 1871, 2. 2. 1872, 20. 7. 1872, 25. 9. 1872.
- ²⁴ Tamtéž, zápisy ke dnům 11. 2. 1859, 26. 8. 1859, 3. 11. 1859, 7. 7. 1860, 18. 8. 1860, 25. 8. 1860, 26. 8. 1860, 26. 10. 1860, 12. 1. 1861, 12. 4. 1861, 16. 5. 1861, 24. 6. 1861, 26. 6. 1861, 29. 6. 1861, 4. 7. 1861, 14. 7. 1861, 30. 7. 1861, 22. 8. 1861, 17. 3. 1862, 26. 5. 1862, 7. 1. 1863, 8. 1. 1863,

13. 5. 1863, 11. 7. 1863, 20. 8. 1863, 22. 10. 1863, 23. 10. 1863, 29. 10. 1863, 19. 11. 1863, 14. 3. 1864, 15. 3. 1864, 12. 4. 1864, 13. 4. 1864, 23. 4. 1864, 24. 4. 1864, 19. 6. 1864, 22. 7. 1864, 23. 8. 1864, 4. 9. 1864, 9. 9. 1864, 26. 9. 1864, 10. 11. 1864, 28. 2. 1865, 7. 3. 1865, 18. 3. 1865, 8. 4. 1865, 13. 4. 1865, 7. 6. 1865, 4. 7. 1865, 6. 7. 1865, 25. 7. 1865, 21. 8. 1865, 28. 8. 1865, 11. 9. 1865, 21. 9. 1865, 22. 9. 1865, 23. 9. 1865, 28. 9. 1865, 4. 1. 1866, 24. 2. 1866, 6. 4. 1866, 17. 4. 1866, 30. 4. 1866, 1. 5. 1866, 4. 5. 1866, 8. 5. 1866, 10. 6. 1866, 22. 6. 1866, 26. 6. 1866, 11. 7. 1866, 2. 8. 1866, 8. 8. 1866, 19. 8. 1866, 31. 8. 1866, 10. 10. 1866, 15. 10. 1866, 20. 10. 1866, 22. 11. 1866, 8. 12. 1866, 11. 1. 1867, 4. 2. 1867, 8. 2. 1867, 13. 2. 1867, 29. 3. 1867, 4. 4. 1867, 13. 4. 1867, 24. 4. 1867, 25. 4. 1867, 5. 5. 1867, 12. 5. 1867, 18. 5. 1867, 26. 5. 1867, 1. 6. 1867, 10. 6. 1867, 18. 6. 1867, 23. 6. 1867, 24. 6. 1867, 25. 6. 1867, 2. 7. 1867, 4. 7. 1867, 19. 7. 1867, 7. 8. 1867, 26. 8. 1867, 31. 8. 1867, 7. 9. 1867, 8. 9. 1867, 13. 9. 1867, 17. 9. 1867, 23. 9. 1867, 2. 10. 1867, 10. 10. 1867, 14. 10. 1867, 1. 11. 1867, 31. 12. 1867, 7. 1. 1868, 8. 1. 1868, 10. 1. 1868, 14. 1. 1868, 15. 1. 1868, 20. 1. 1868, 22. 1. 1868, 20. 2. 1868, 22. 2. 1868, 28. 2. 1868, 10. 3. 1868, 12. 3. 1868, 19. 3. 1868, 21. 3. 1868, 23. 3. 1868, 31. 3. 1868, 6. 4. 1868, 17. 4. 1868, 22. 4. 1868, 26. 4. 1868, 3. 5. 1868, 21. 5. 1868, 30. 5. 1868, 7. 6. 1868, 8. 6. 1868, 19. 6. 1868, 23. 6. 1868, 1. 7. 1868, 11. 7. 1868, 27. 7. 1868, 1. 8. 1868, 3. 8. 1868, 5. 8. 1868, 7. 8. 1868, 11. 8. 1868, 15. 8. 1868, 29. 8. 1868, 2. 9. 1868, 4. 9. 1868, 5. 9. 1868, 13. 9. 1868, 17. 9. 1868, 26. 9. 1868, 8. 10. 1868, 11. 10. 1868, 16. 10. 1868, 29. 10. 1868, 21. 11. 1868, 22. 11. 1868, 30. 12. 1868, 2. 1. 1869, 19. 1. 1869, 22. 1. 1869, 26. 1. 1869, 27. 1. 1869, 28. 1. 1869, 17. 2. 1869, 17. 3. 1869, 29. 3. 1869, 29. 4. 1869, 17. 5. 1869, 18. 5. 1869, 20. 5. 1869, 21. 5. 1869, 23. 5. 1869, 31. 5. 1869, 1. 6. 1869, 3. 6. 1869, 8. 6. 1869, 26. 6. 1869, 7. 7. 1869, 19. 7. 1869, 24. 7. 1869, 28. 7. 1869, 1. 8. 1869, 4. 8. 1869, 10. 8. 1869, 11. 8. 1869, 16. 8. 1869, 24. 8. 1869, 29. 8. 1869, 9. 9. 1869, 12. 9. 1869, 13. 9. 1869, 18. 9. 1869, 19. 9. 1869, 20. 9. 1869, 22. 9. 1869, 24. 9. 1869, 2. 10. 1869, 11. 10. 1869, 12. 10. 1869, 13. 10. 1869, 23. 11. 1869, 12. 12. 1869, 6. 1. 1870, 14. 1. 1870, 15. 1. 1870, 16. 1. 1870, 22. 1. 1870, 29. 1. 1870, 12. 2. 1870, 18. 2. 1870, 21. 2. 1870, 25. 2. 1870, 23. 4. 1870, 29. 5. 1870, 4. 6. 1870, 7. 6. 1870, 3. 6. 1871, 8. 6. 1871, 17. 6. 1871, 19. 6. 1871, 1. 7. 1871, 9. 7. 1871, 8. 8. 1871, 10. 8. 1871, 12. 8. 1871, 19. 8. 1871, 25. 8. 1871, 8. 9. 1871, 4. 10. 1871, 15. 10. 1871, 18. 10. 1871, 21. 10. 1871, 24. 10. 1871, 25. 10. 1871, 29. 10. 1871, 8. 11. 1871, 10. 11. 1871, 26. 11. 1871, 4. 12. 1871, 11. 12. 1871, 24. 12. 1871, 9. 2. 1872, 10. 2. 1872, 4. 3. 1872, 9. 3. 1872, 19. 3. 1872, 3. 4. 1872, 13. 4. 1872, 27. 4. 1872, 11. 5. 1872, 28. 5. 1872, 25. 6. 1872, 1. 7. 1872, 22. 7. 1872, 30. 7. 1872, 5. 8. 1872, 21. 8. 1872, 23. 8. 1872, 24. 8. 1872, 26. 8. 1872, 31. 8. 1872, 2. 9. 1872, 11. 9. 1872, 30. 9. 1872, 28. 11. 1872. – MZA, G 445, karton 93, inv. č. 334, fragment deníku Františka Josefa II. Silva-Taroucy z roku 1870 (vložený k deníku z let 1879–1892).
- ²⁵ MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 23. 6. 1859, 7. 6. 1860, 2. 2. 1861, 30. 5. 1861, 24. 12. 1861, 2. 2. 1862, 22. 2. 1862, 5. 5. 1863, 26. 5. 1864, 31. 5. 1864, 2. 2. 1865, 22. 3. 1865, 2. 4. 1865, 1. 5. 1865, 15. 6. 1865, 25. 6. 1865, 1. 8. 1865, 25. 8. 1865, 6. 1. 1866, 2. 2. 1866, 12. 5. 1866, 28. 1. 1867, 29. 1. 1867, 2. 2. 1867, 19. 4. 1867, 8. 5. 1867, 25. 10. 1867, 27. 12. 1867, 6. 1. 1868, 2. 2. 1868, 22. 3. 1868, 27. 3. 1868, 9. 4. 1868, 10. 4. 1868, 13. 4. 1868, 11. 6. 1868, 9. 9. 1868, 18. 10. 1868, 2. 11. 1868, 5. 12. 1868, 6. 1. 1869, 2. 2. 1869, 24. 5. 1869, 2. 6. 1869, 28. 8. 1869, 2. 9. 1869, 10. 11. 1869, 4. 12. 1869, 2. 2. 1870, 2. 4. 1870, 15. 4. 1870, 2. 5. 1870, 16. 5. 1870, 3. 4. 1871, 7. 4. 1871, 31. 7. 1871, 21. 9. 1871, 25. 12. 1871, 27. 12. 1871, 3. 1. 1872, 13. 3. 1872, 29. 3. 1872, 2. 4. 1872, 28. 4. 1872, 7. 5. 1872, 1. 12. 1872.
- ²⁶ Šrek, R.: Zámek Čechy pod Kosířem. In: *Hrady a zámky Olomouckého kraje*. Olomouc 2019, s. 14–25, zde s. 19.
- ²⁷ MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 30. 12. 1863, 1. 3. 1865, 2. 6. 1867, 25. 8. 1868, 4. 11. 1871, 5. 2. 1872, 28. 8. 1872.
- ²⁸ Tamtéž, například zápis k 29. 6. 1865.

- ²⁹ V srpnu 1864 zahrály tři divadelní kousky, z nichž jeden s názvem „*Nevěrná princezna*“ byl dramatického rázu; „*diváci se při tom velkolepě bavili*“. Tamtéž, zápisy ke dnům 12. 8. 1864, 15. 8. 1864.
- ³⁰ Většinou jim četla teta Anežka ze Stolberg-Stolbergu. Tamtéž, zápisy ke dnům 26. 3. 1865, 30. 3. 1865, 4. 4. 1865, 16. 3. 1868, 17. 3. 1868, 27. 3. 1868, 11. 6. 1871.
- ³¹ Marie Henrietta, František a Arnošt se již od malička účastnili plesů pro služebnictvo (k tomuto tématu Edgar, E. (pozn. 1), s. 26), ve druhé půli šedesátých let 19. století se na bálech mohly pozdržet až do noci. Počátek let 1866 a 1867 se nesl ve znamení dětských sedánků, balónů a večírků, při nichž se dámy ukazovaly v přepychových toaletách s květinovou dekorací. Do tance (např. polky, mazurky, „*française*“) ale mládež zavedl až Adalbert Pohl z Prahy, učitel tance a tělocviku, který byl v Čechách pod Kosířem přítomen v letech 1869 a 1871. MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 27. 1. 1860, 21. 1. 1862, 2. 3. 1862, 24. 1. 1864, 6. 1. 1866, 14. 1. 1866, 28. 1. 1866, 13. 2. 1866, 13. 3. 1866, 24. 2. 1867, 4. 3. 1867, 16. 2. 1868, 31. 1. 1869, 7. 2. 1869, 28. 2. 1870. – Pohl dětem mimochodem předvedl i správné zásady tělocviku. Tamtéž, zápisy ke dnům 15. 10. 1869, 16. 10. 1869, 19. 10. 1869, 21. 10. 1869, 26. 10. 1869, 27. 10. 1869, 28. 10. 1869, 29. 10. 1869, 30. 10. 1869, 1. 11. 1869, 4. 11. 1869, 15. 11. 1869, 30. 6. 1871, 27. 8. 1871, 9. 9. 1871, 23. 9. 1871. – Fotografie Pohla uložena v MZA, G 445, karton 89, inv. č. 293, sign. 132.
- ³² Například u „*ABC Spielu*“, domina, číselné loterie a Černého Petra. MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 11. 12. 1864, 12. 12. 1864, 30. 1. 1865, 19. 2. 1865, 16. 3. 1865, 21. 1. 1866, 22. 1. 1867, 19. 1. 1868, 9. 6. 1868.
- ³³ Tamtéž, zápisy ke dnům 23. 2. 1865, 27. 9. 1871.
- ³⁴ Tamtéž, zápis k 5. 4. 1865.
- ³⁵ Tamtéž, zápis k 6. 6. 1869.
- ³⁶ Tamtéž, zápisy ke dnům 30. 7. 1859, 24. 10. 1859, 12. 11. 1859, 13. 3. 1860, 27. 3. 1860, 24. 12. 1860, 1. 6. 1860, 12. 7. 1860, 4. 10. 1861, 13. 3. 1863, 24. 12. 1863, 17. 3. 1864, 18. 12. 1864, 13. 3. 1865, 24. 12. 1865, 21. 4. 1866, 26. 8. 1866, 10. 10. 1868, 13. 3. 1869, 3. 11. 1869, 29. 7. 1871, 15. 10. 1871, 26. 12. 1871, 3. 12. 1872, 7. 12. 1872, 9. 12. 1872, 11. 12. 1872.
- ³⁷ Jen s nadsázkou lze za zpodobnění malého Františka pokládat půvabnou perokresbu Josefa Mánesa z dubna roku 1858, na níž je hraběnka Gisela s nemluvnětem na klíně a dcerkou po boku, která jim vyhrávájí rozverní hudci. Z roku 1861 pochází Mánesův vějíř pro Giselu, na němž je František, tříletý chlapec, zahalen v dívčí šatečky, zaneprázdněn hraním se sestrou u židle. Volavková, H. (pozn. 11), s. 92–93, 101.
- ³⁸ Nepodařilo se vypátrat kresbu dětí od Jetty Gallenbergové z 9. května roku 1858 či Františkovu miniaturu od Patricie Kittnera zhotovenou před jeho odjezdem z Čech pod Kosířem 24. července téhož roku (Kittner namaloval celkem devět miniatur rodiny, z nichž ta Františkova se prý vyvedla nejlépe). Nedochoval se Mánesův malovaný betlém, ozdoba Štědrého večera na zámku v roce 1862; František na něm byl s babičkou Leopoldinou, otcem Augustem, matkou Giselou, tetou Anežkou, bratrem a sestrou zachycen jako jedna z postavíček uctívajících Ježíška na jesličkách. MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 9. 5. 1858, 24. 7. 1858, 24. 12. 1862.
- ³⁹ Roku 1866 zaslal Anežce ze Stolberg-Stolbergu její bratr Günther obrázek, úsměvnou hyperbolu, která zveličovala, jak by asi dopadlo, kdyby děti přeháněly svou náruživost s truhlářskými nástroji, darovanými k předchozím Vánocům. Tamtéž, zápis k 22. 1. 1866. Uložení předmětu: Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži, inv. č. LS 12676.
- ⁴⁰ MZA, G 445, karton 112, inv. č. 400, sign. 239/2.
- ⁴¹ V roce 1861 pořizovali Silva-Taroucové fotografické snímky podle všeho sami, v roce 1862 již povolali v Olomouci právě činné fotografy Halbreitera a Petera Penninga (oba původně z Vídně), dále fotografa Neumanna. Na pózování dětí ve fotografickém ateliéru došlo i v roce 1865 (v Olomouci)

- a v roce 1869 (v Prostějově, s Anežkou ze Stolberg-Stolbergu). MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 10. 5. 1861, 11. 5. 1861, 12. 5. 1861, 13. 5. 1861, 14. 5. 1861, 1. 2. 1862, 22. 2. 1862, 13. 4. 1862, 4. 5. 1862, 1. 6. 1862, 16. 11. 1865, 23. 8. 1869.
- ⁴² Dle výtvarných kritiků se Mánesovi tento obraz příliš nezdařil, dokumentační hodnotu ale určitě má. Mádl, K. B.: *Josef Mánes. Jeho život a dílo*. Praha 1901–1905, s. 146. „(...) tři děti hrab. Silva-Taroucy (...) malovány mezi nervovými záchvaty, nesou stopy těchto utrpení v hledaných posách a hlavně v tom, že na místě bývalé harmonické spojitosti a barvené souřadnosti objevuje se roztržitost a neucelenost. A přece i v tomto dile jsou místa překvapující: tam, kde, zejména v látkách, Mánes vidí tony docela přírodní, žádnou konvencí nezabarvené. Světlo a vzduch cítí malířsky zde snad nejsilněji.“ – Loriš, J.: *Mánesovy podobizny*. Praha 1954, s. 59. „Obraz, třebaže má jistý půvab v barevném podání látek, prozrazuje už rychle se zhoršující Mánesův duševní stav. (...) Tento pokles Mánesových schopností se projevuje v postavě komtesy, příliš staré na věk, v němž byla malována, s nepřírozně dlouhými vlasy a s nedětským, skoro nepřítelným výrazem v tváři. Projevuje se i ve snaze povědět příliš mnoho, více než bylo třeba, o prostředí a předmětech jejich dětských zálib a zábav a projevuje se i v barevné pestrosti a v tvrdosti obrazu.“
- ⁴³ K hračkám jako atributům dětství Mičková, S.: *Reflexe dětství v obrazech 19. století* (diplomová práce). Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice 2007, zvl. s. 31, 62 ad.
- ⁴⁴ MZA, G 445, karton 99, inv. č. 355, sign. 210/2, *Graf Egbert von Belcredi* (rukopis Františka Josefa II. Silva-Taroucy, předmluva datována 22. 8. 1927 v Tochovicích), s. 43–45, 49. – MZA, G 445, skříňka 3, inv. č. 270, sign. 116, deníky Anežky hraběnky ze Stolberg-Stolbergu a dalších členů rodu o jejich pobytu na zámku v Čechách pod Kosířem, zápisy ke dnům 25. 10. 1872, 26. 10. 1872, 27. 10. 1872, 11. 11. 1872, 12. 11. 1872, 13. 11. 1872, 15. 11. 1872.
- ⁴⁵ Boček, J.: *Z deníků moravského politika v éře Bachově. (Egbert Belcredi 1850–1859)*. Brno 1976, s. 7–13. – Okáč, A.: Z veřejné činnosti a názorů moravského politika Egberta Belcrediho (1860–1894). *Časopis Matice moravské*, roč. 112, 1993, číslo 2, s. 279–308. – Malíř, J.: Šlechtic na prahu moderní doby. Egbert Belcredi. In: *Osobnosti moravských dějin*. Brno 2006, s. 331–357. – Höbelt, L.: Graf Egbert Belcredi – der „echte“ Konservative. In: Höbelt, L. – Kalwoda, J. – Malíř, J.: *Die Tagebücher des Grafen Egbert Belcredi 1850–1894*. Wien – Köln – Weimar 2016, s. 15–37, dále z této knihy odkazují na edici deníkových záznamů Egberta Belcrediho z 8. 6. 1875 (s. 424) a 27. 7. 1880 (s. 572–573).
- ⁴⁶ *Graf Egbert von Belcredi* (pozn. 44), s. 50, 81. – *Da Silvasches Familienarchiv* (pozn. 16), fol. 74.
- ⁴⁷ MZA, G 367 – Rodinný archiv Belcrediů Brno-Líšen, karton 71, inv. č. 3042.
- ⁴⁸ *Graf Egbert von Belcredi* (pozn. 44), s. 52. – V přijaté korespondenci Františka Josefa II. Silva-Taroucy se nachází tři dopisy od Belcrediho z let 1872–1882. MZA, G 445, karton 102–103, inv. č. 372, sign. 211/b/1, Egbert Belcredi Františku Josefu II. Silva-Tarouci, Líšeň 18. 1. 1879, Líšeň 6. 3. 1879, Vídeň 7. 3. 1880.
- ⁴⁹ MZA, G 445, karton 109, inv. č. 395, sign. 234. Přezdívka Arnošta Emanuela zněla „Zecco“ či „Zeccolo“. Na rozdíl od řádků určených vážené belcrediovské autoritě se tyto listy vyznačují lehkostí pera, jsou okosené spikleneckým humorem a opatřené nádhernými perokresbami; slabina tohoto souboru spočívá v jeho neuspořádanosti a v ledabylém datování jednotlivých položek, které se hůře dají badatelsky využít. Dopisy Františka Josefa II. bratru Arnoštu Emanuelovi jsou zajímavé i jako doklad toho, že oba ovládali český (ale i anglický, francouzský) jazyk, jehož znalost podporoval Egbert Belcredi. Zapojovali jej formou „přepínání kódu“ („code switching“) – intra-textuálního přechodu od jednoho jazyka k druhému – do německých vět, např. „doch pomalu“, „hab sehr wenig peníze“, „Deinen Korespondenční lístek habe ich erhalten“, „er fuhr aber jako cigán in Nacht und Nebel“. Viz František Josef II. Silva-Tarouca Arnoštu Emanuelovi, Líšeň 2. 3. 1879, Innsbruck 16. 11. [1879], Innsbruck 28. 1. [1880]. – K problematice „code switching“ (hlavně ve vztahu k francouzskému jazyku) viz Slabáková, R.: „Il est «Höchst Zeit»“ aneb Jaký jazyk pro aristokracii v Čechách a na Moravě v 19. století? In: Bláhová, K. (ed.): *Komunikace a izolace v české kultuře 19. století*. Praha 2002, s. 102–115, zvl. s. 110 ad.
- ⁵⁰ MZA, G 445, karton 109, inv. č. 394, sign. 233. Psaní adresovaných Heleně, titulované přezdívkou „Mimmerl“, se uchovalo méně, jsou z roku 1874, jedno z nich nese datum 1878.
- ⁵¹ Stekl, H. – Wakounig, M. (pozn. 6), s. 47–50.
- ⁵² Schmid, J.-G.: *150 Jahre Kollegium Kalksburg 1856–2006. Eine Dokumentation über die katholische Privatschule und einstige Jesuitenschule seit Ihrer Gründung im Jahre 1856*. Wien 2006, s. 7–8, 16–20, 50, 68, 76–84, 95, 116. Za laskavé zapůjčení této knihy děkuji Vítu Poláčkovi.
- ⁵³ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, dva nedatované dopisy [konec roku 1872 / začátek roku 1873], Kalksburg 28. 12. 1872, Kalksburg 27. 5. 1873, Kalksburg 27. 6. 1873, Kalksburg 12. 7. 1873, Kalksburg 15. 11. 1873, Kalksburg 23. 6. 1874, Brodek 28. 7. 1874, Kalksburg 9. 11. 1874, Kalksburg 10. 2. 1875, Kalksburg 13. 3. 1875, Kalksburg 31. 3. 1875, Kalksburg 11. 6. 1875, Čechy pod Kosířem 5. 8. 1876, Kalksburg 18. 9. 1876, Kalksburg 28. 9. 1876, Kalksburg 9. 12. [1876], Kalksburg 5. 3. 1877, Kalksburg 12. 6. 1877. – MZA, G 445, karton 109, inv. č. 394, sign. 233, František Josef II. Silva-Tarouca Heleně Silva-Taroucové, Kalksburg 1. 2. 1874, Kalksburg 3. 3. 1874, Kalksburg 12. 4. 1874, Kalksburg 3. 5. 1874, Kalksburg 14. 6. 1874.
- ⁵⁴ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Kalksburg 12. 1. 1873, Kalksburg 11. 1. 1875, Kalksburg 15. 11. [1876].
- ⁵⁵ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Kalksburg 13. 5. 1873. – MZA, G 445, karton 109, inv. č. 394, sign. 233, František Josef II. Silva-Tarouca Heleně Silva-Taroucové, Kalksburg 7. 6. 1874.
- ⁵⁶ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Heleně Silva-Taroucové, Kalksburg 12. 4. 1874.
- ⁵⁷ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Heleně Silva-Taroucové, Kalksburg 3. 5. 1874, Kalksburg 17. 5. 1874.
- ⁵⁸ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Kalksburg 26. 9. 1875.
- ⁵⁹ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, nedatovaný dopis [konec roku 1872 / začátek roku 1873], Kalksburg 28. 12. 1872, Kalksburg červen 1873, Kalksburg 7. 10. 1874, Kalksburg 10. 2. 1875, Kalksburg 4. 5. 1877.
- ⁶⁰ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Kalksburg 28. 12. 1872, Kalksburg 23. 12. 1875, Kalksburg 23. 12. [1876].
- ⁶¹ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Kalksburg 27. 6. 1873, Kalksburg 5. 10. 1873, Brodek 16. 9. 1874, Brodek 19. 7. 1875, Kalksburg 17. 9. 1875, Kalksburg 26. 9. 1875, Kalksburg 12. 6. 1876, Čechy pod Kosířem 12. 8. 1876, Čechy pod Kosířem 30. 9. [1879]. – *Graf Egbert von Belcredi* (pozn. 44), s. 57–58.
- ⁶² MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Kalksburg 12. 6. 1877, Čechy pod Kosířem 18. 7. 1877. – MZA, G 445, karton 97, inv. č. 347, maturitní vysvědčení Františka Josefa II. Silva-Taroucy; maturitní fotografie, kde jsou zachyceni zleva doprava Joh. Görlich, Wiard Kloppe, Tertullian Koczorowski, František Josef II. Silva-Tarouca, Heinr. Coudenrove, Carl von Fabrizii.
- ⁶³ Univerzita byla založena v roce 1677 císařem Leopoldem I., roku 1810 Bavorsy zrušena, od roku 1826 zde opět zřízena fakulta filozofická a právnická, roku 1857 teologická a roku 1869 lékařská. – Innsbruck. In: Rieger, F. L.: *Slovník naučný. Díl čtvrtý. I – Lžidimitrij*. Praha 1865, s. 65. – Inšpruk. In: *Ottův slovník naučný. Illustrovaná encyklopaedie obecných vědomostí. Dvanáctý díl. Ch – Sv. Jan*. Praha 1897, s. 678–680, zvl. s. 679.
- ⁶⁴ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 28. 10. 1877.
- ⁶⁵ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 6. 11. 1877.
- ⁶⁶ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 5. 12. 1877.
- ⁶⁷ MZA, G 445, karton 109, inv. č. 395, sign. 234, František Josef II. Silva-Tarouca Arnoštu Emanuelovi Silva-Tarouci, Innsbruck 25. 10 [1877].

- ⁶⁸ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 15. 11. [1877].
- ⁶⁹ Se strýcem si František Josef II. rozuměl, ještě před nástupem na univerzitu byl Güntherem osobně pozván na jeho svatbu do Badenu. Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 21. 9. 1877, Merano 19. 12. 1877, Innsbruck 19. 1. 1878.
- ⁷⁰ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Merano 12. 4. 1878, Mnichov 28. 4. 1878. – MZA, G 445, karton 109, inv. č. 395, sign. 234, František Josef II. Silva-Tarouca Arnoštu Emanuelovi Silva-Taroucovi, Gmünden 3. 5. [1878].
- ⁷¹ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 20. 3. [1879].
- ⁷² Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Kalksburg 24. 9. 1876, Čechy pod Kosířem 6. 10. 1877, Čechy pod Kosířem 13. 10. [1877], Merano 12. 4. 1878, Mnichov 28. 4. 1878, Innsbruck 17. 6. 1878, Innsbruck 21. 6. 1878, Innsbruck 7. 7. 1878.
- ⁷³ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 4. 11. 1878, Innsbruck 2. 12. 1878, Innsbruck 17. 12. 1878, Innsbruck 22. 1. 1879.
- ⁷⁴ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 11. 2. [1879], Innsbruck 5. 3. 1879, Innsbruck 6. 6. [1879], Innsbruck 24. 6. 1879, Innsbruck 16. 7. 1879, Innsbruck 21. 7. 1879. – MZA, G 445, karton 109, inv. č. 395, sign. 234, František Josef II. Silva-Tarouca Arnoštu Emanuelovi Silva-Taroucovi, Innsbruck 20. 11. [1878], Innsbruck 28. 1. – 8. 2. [1879], Innsbruck 27. 2. 1879.
- ⁷⁵ Popis a skicovitá perokresba salonu viz tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Arnoštu Emanuelovi Silva-Taroucovi, Innsbruck 3. 11. [1878].
- ⁷⁶ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 31. 5. [1879].
- ⁷⁷ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, 11. 7. 1879 Innsbruck.
- ⁷⁸ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 5. 8. 1879, Innsbruck 27. 10. [1879]. – K jarnímu pražskému pobytu viz MZA, G 445, karton 109, inv. č. 395, sign. 234, František Josef II. Silva-Tarouca Arnoštu Emanuelovi Silva-Taroucovi, Líšeň 2. 3. 1879.
- ⁷⁹ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 30. 9. [1879].
- ⁸⁰ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 19. 10. 1879.
- ⁸¹ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 16. 11. [1879].
- ⁸² Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 2. 2. 1880.
- ⁸³ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 28. 2. 1880.
- ⁸⁴ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 14. 4. 1880, Čechy pod Kosířem 19. 5. 1880, Čechy pod Kosířem 24. 6. 1880.
- ⁸⁵ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Innsbruck 28. 7. 1880, Haldenwang bei Burgau 3. 8. 1880.
- ⁸⁶ Blíže k jednoročním dobrovolníkům rakousko-uherské armády viz <https://www.valka.cz/15439-Jednorocni-dobrovolnici-rakousko-uherske-armady>, vyhledáno 2. 7. 2021. – MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 9. 8. 1880, Čechy pod Kosířem 15. 8. 1880, Brno 2. 10. 1880, Brno 1. 4. 1881, Brno 2. 5. 1881, Brno 18. 5. 1881, Brno 4. 8. 1881, Brno 29. 8. 1881. – MZA, G 445, karton 97, inv. č. 347, jmenování poručíkem v záloze, 16. 12. 1881 Videň, Artur hrabě Bylandt-Kheidt. – MZA, G 445, karton 99, inv. č. 361, sign. 210/9, *Ein letzter Kranz am Grabe der Schwarzenbergulanen* (rukopis Františka Josefa II. Silva-Taroucy, v předmluvě datovaný 1. 1. 1926), s. 234–235, fol. 137. – *Da Silvasches Familienarchiv* (pozn. 16), fol. 74. – MZA, G 445, karton 97, inv. č. 347, potvrzení o studiu na vídeňské univerzitě, 24. 10. 1881.
- ⁸⁷ MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 18. 10. 1881, Čechy pod Kosířem 19. 10. 1881, Čechy pod Kosířem 22. 10. 1881, Čechy pod Kosířem 30. 10. 1881.

- ⁸⁸ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 3. 11. 1881.
- ⁸⁹ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Praha 23. 11. 1881, Praha 28. 11. 1881, Praha 12. 12. 1881.
- ⁹⁰ Tamtéž, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Praha 19. 1. 1882, Praha 30. 1. 1882.
- ⁹¹ MZA, G 445, inv. č. 347, sign. 207/1, karton 97, „*Die wichtigsten Ereignisse aus meinem Leben und dem meiner allernächsten Verwandten*“ (rukopis Gabriely Silva-Tarouca započatý v květnu 1885), zápisy k 24. 1. 1882, 13. 3. 1882, 23. 5. 1882, 25. 5. 1882. – MZA, G 445, karton 94, inv. č. 335, deníky Františka Josefa II. Silva-Taroucy, vzpomínka v zápisu k 13. 3. 1929.
- ⁹² Höbelt, L. – Kalwoda, J. – Malíř, J. (pozn. 45), deníkové záznamy Egberta Belcrediho z 24. 8. 1881 (s. 597) a 11. 7. 1882 (s. 632).
- ⁹³ Intelaktuálně založený ostatně František Josef II. byl už za vysokoškolských studií. V Innsbrucku skutečně nelenil, to by byl mylný dojem, jen právo jej příliš nezajímalo. Víme o něm, že rád četl a studoval – od Belcrediho si např. vypůjčil knížku o svém předku Emanuelu Tellez Silva-Taroucovi, bratrovi Arnoštovi psal o tom, že je zabraný do politického a hospodářského tisku, že jej baví publikace (i v anglickém jazyce) týkající se např. dějin umění. Viz MZA, G 367, karton 71, inv. č. 3042, František Josef II. Silva-Tarouca Egbertu Belcredimu, Čechy pod Kosířem 16. 10. 1877. – MZA, G 445, karton 109, inv. č. 395, sign. 234, František Josef II. Silva-Tarouca Arnoštu Emanuelovi, Innsbruck 16. 11. [1879], Innsbruck 28. 11. [1879], Innsbruck 28. 1. [1880].

SUMMARY

Franz Joseph II. Silva-Tarouca (1858–1936). Years of Childhood and Adolescence Robert Šrek

Franz Joseph II. Silva-Tarouca was born on the 13th March 1858, his father was August Alexander Silva-Tarouca (1818–1872), his mother Gisela Silva-Tarouca (1824–1864), born Stolberg-Stolberg. He had an older sister, Marie Henrietta (*1856) and a younger brother, Ernst Emanuel (*1860). The childhood and adolescence of these three siblings corresponded in many respects to the general trends in upbringing and education in 19th century aristocratic circles. As evident from the data relating to the children's earliest childhood, due attention was given to them becoming fully fledged members of the aristocratic house. Until 1872, their upbringing and education took place at home at the chateau in Čechy pod Kosířem. Marie Henrietta was educated by Eugenie Singry, the brothers by several masters: namely by Benoit Glasson from 1864 to 1867, Florentine Vernier from 1867 to 1869 and Wilhelm Kleist from 1869 to 1872.

The young Silva-Taroucas spent much of their free time with their educators and relatives outdoors in the chateau park on walks and trips, which were very much instructive activities. Considerable attention was also paid to religious education; the boys' love of horses, the army, weaponry and hunting was also included. Naturally, the Silva-Taroucas, the family that supported the well known Czech painter Josef Mánes (1820–1871) also encouraged their children to take an interest in the arts of all kinds.

Their childhood at the chateau was abruptly ended in 1872 with the death of August Alexander Silva-Tarouca. His debts were a significant complication. A well known Moravian politician Count Egbert Belcredi (1816–94) subsequently became the children's guardian. He sent the boys to study at the Jesuit college in Kalksburg near Vienna. Later, he ordered Franz Joseph II. to study law at universities in Innsbruck, Vienna and

Prague. Franz Joseph was never an exemplary student, and this was the cause of much conflict with his guardian, the nature and extent of which became more pronounced as the years progressed. Franz Joseph II. finally brought an end to their conflicts in his own way when in 1882, the year he became an adult, he became engaged to and subsequently married Gabriella Schwarzenberg (1856–1934) with whom he settled back in Čechy pod Kosířem.

Sbírka hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci jako odraz hudebního života v Olomouci

Jana Burdová

ABSTRACT

The Collection of Musical Instruments of The Regional Museum in Olomouc as a Reflection of Musical Life in Olomouc

The significance of musical instrument collections in regional museums is often unjustly overlooked. Nevertheless, the very specimens kept therein are often not only items of artistic and technical value, but also witnesses of local musical life. The author of this paper has been engaged in the Olomouc Regional Museum's collection of musical instruments as part of her student project at the Palacký University Department of Musicology. This long-term project aims to compile a complete catalogue of the musical instrument collection with regard to current organological standards and high-quality photographic documentation. The endeavour also entails contextualizing chosen instruments within the history of musical life in Olomouc. A partial result of the aforementioned efforts is the presented paper, examining the causal relationships between the quantitative representation of select chordophones (zithers) in the museum's collection and the musical lifestyle of the citizens of Olomouc in the late 19th century. The report also includes a comprehensive history and brief overview of the collection of musical instruments within the context of Moravian memory institutions.

KEY WORDS: zither, Regional museum in Olomouc, catalogue, musical instrument, museum, collection, Zither-Club, Zither-Verein, Olomouc

Úvod

Význam sbírek hudebních nástrojů v regionálních muzeích je často neprávem přehlížen. Přitom exempláře, které právě tyto sbírky skrývají, jsou často nejen předměty umělecké i nástrojařské hodnoty, ale také svědky lokálního hudebního života. Autorka předkládané studie se zabývá sbírkou hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci v rámci studentského projektu Katedry muzikologie na Univerzitě Palackého v Olomouci.¹ Cílem tohoto dlouhodobého projektu je sestavení kompletního katalogu sbírky hudebních nástrojů s ohledem na aktuální organologické požadavky a kvalitní fotodokumentaci. Nedílnou součástí této snahy je pak zasazení vybraných nástrojů do kontextu hudebního života Olomouce. Dílčím výstupem druhé etapy výzkumu je předkládaná studie, která na základě hudebně historického výzkumu zkoumá příčinnou souvislost mezi početním zastoupením vybraných chordofofů (citer) v hudebním fondu

a hudebním životem obyvatel Olomouce na konci 19. století. Součástí příspěvku je i ucelená historie hudebního fondu a stručný přehled sbírky hudebních nástrojů zasazený do kontextu moravských paměťových institucí.

Historie hudební sbírky Vlastivědného muzea v Olomouci

Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále jen VMO) se může pyšnit poměrně bohatou hudební podsbírkou, která je součástí sbírek Historického ústavu. Základy hudebního fondu lze stěží datovat, protože první hudební nástroje a notový materiál byly do tehdejšího Krajského muzea v Olomouci uloženy po sloučení sbírek Vlastivědného spolku musejního a Městského muzea v roce 1951.² Do tohoto roku nelze k evidenci jednotlivých položek dohledat přesné záznamy, neboť ve starší době se jednalo spíše o náhodné shromažďování předmětů.

První pokus vytvořit z tohoto nesourodého materiálu ucelenou sbírku byl učiněn roku 1950, kdy byl do muzea povolán mladý olomoucký hudebník, pozdější organolog a kampanolog, Antonín Schindler (1925–2010).³ Od tehdejšího městského muzea dostal pověření ke sběru předmětů pro nově vznikající část muzejní sbírky a nashromáždil tak větší část nástrojů. Dobu vojenské služby pomohl Schindlerovi překlenout přerovský skladatel Miloš Vignati (1897–1966), který začal provádět muzejní evidenci. Schindler se tak po návratu z povinné vojenské služby v roce 1956 stal oficiálním správcem a díky jeho iniciativě a zájmu se sbírka začala brzy rozrůstat. Záměrem bylo vytvoření fondu mapujícího hudební historii města Olomouce a zbudování archivu hudebnin. Nicméně první přírůstky pocházely z konfiskačních center tehdejšího Fondu národní obnovy, a tak byla sbírka již od počátku spíše obecného charakteru a nesoustředila se pouze na městskou provenienci.⁴

První oficiální záznamy o tehdejších „Hudebním oddělení“ uvádí Vladimír Jochmann v dokumentu *Základní evidence sbírek* s datem 31. prosince 1958, která přináší konkrétní výčet sbírkových předmětů uspořádaných Antonínem Schindlerem.⁵ V tomto roce čítalo nově vznikající hudební oddělení 1 398 položek, z toho 56 kusů hudebních nástrojů a 1 057 kusů notového materiálu (do celkového součtu však byla započítána i pouzdra a válečky do hracích zařízení, které byly vedeny pod vlastním číslem a nejednalo se tedy o rovnocenné instrumenty). Ovšem i přes snahu Antonína Schindlera zůstávaly hudebniny dlouhou dobu pouze na okraji zájmu muzejní činnosti. Důvodem může být i fakt, že v roce 1983 čítal fond Hudební stroje a hudebniny „pouze“ 1 900 položek – pro srovnání např. archeologie měla 170 000 položek, numismatika 65 000, fotografie a pohlednice 19 000, historické hodiny 1 200, lékařství a lékárenství 1 200 atd.⁶

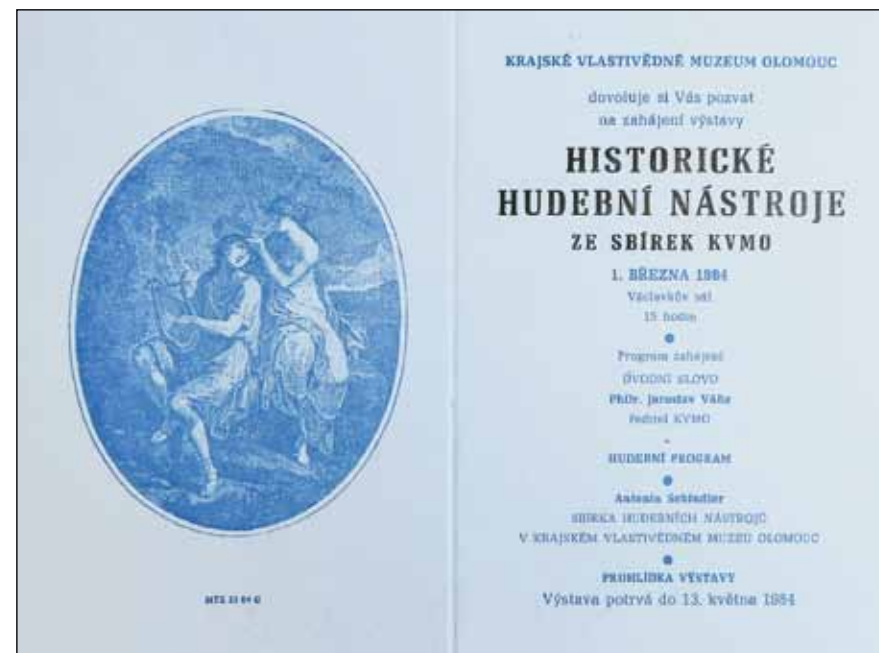
Za trvání své existence prošla sbírka značným rozšířením a vydobyla si své rovnocenné místo mezi ostatními podsbírkami. V dnešní době sestává ze tří hlavních skupin předmětů: první rozsáhlý oddíl tvoří notové a textové materiály (učebnice, hudební literatura a periodika), které však dosud nejsou kompletně zpracovány (na jejich postupném zaevidování se podílejí v rámci praxe také studenti Katedry muzikologie Univerzity Palackého). Druhou skupinou jsou hudební přístroje a zařízení k reprodukování zvukového záznamu, tzn. gramofony a fonografy, včetně jejich příslušenství, desek a válečků. Třetí skupinu pak reprezentují samotné hudební nástroje.

Sbírka hudebních nástrojů a její stručný přehled

Soubor hudebních nástrojů spravovaný VMO čítá v současnosti přes 300 exemplářů a není dosud uzavřen, tzn. je doplňován o nové přírůstky. Převážná část nástrojů pochází ze Schindlerova sběru, několik předmětů získalo muzeum akvizicemi z jiných institucí, darem či koupí.

Ve sbírce lze nalézt zástupce téměř každé nástrojové skupiny – idiofony, membranofony, chordofony, aerofony, automatofony.⁷ Chybí pouze zástupce elektrofonů. Početní zastoupení hlavních nástrojových skupin je uvedeno v následující tabulce (tabulka je pouze orientační, protože zahrnuje pouze nástroje ve II. stupni muzejní evidence).

Skupina:	Počet (kusů):
IDIOFONY	1
MEMBRANOFONY	3
CHORDOFONY	75
AEROFONY	107
AUTOMATOFONY	41

Obr. 1. Pozvánka na výstavu Historické hudební nástroje ze sbírek KVMO. Foto: SOKa v Olomouci.

Nástroje jsou uloženy v depozitáři VMO na Denisově ulici. Sbíрка hudebních nástrojů v současné době nemá svou stálou expozici a dosud nikdy žádnou neměla. Jediným způsobem, kterým se sbírka měla možnost zapsat do povědomí veřejnosti, byla dvojice výstav. První z nich se konala v roce 1955 a nesla název *Naši hudební Mistři*. Jednalo se o putovní výstavu postupně instalovanou ve větších městech Olomouckého a Moravskoslezského kraje: Olomouc, Jeseník, Karlova Studánka, Mohelnice, Prostějov, Přerov, Rýmařov. Z dokumentace k výstavě se dozvídáme, že výstavu zhlédlo celkem 2 276 osob.⁸ Druhá výstava s názvem *Historické hudební nástroje ze sbírek KVMO* probíhala od 1. března do 13. května 1984 [obr. 1]. Její realizaci provedl a scénář sestavil Antonín Schindler. Výstava probíhala ve Václavkově sále, výstavním sále VMO na nám. Republiky v Olomouci.⁹

Sbíрка hudebních nástrojů VMO také neušla pozornosti odborníků, kteří reflektovali zajímavé exponáty ve svých publikacích. Uznávaný organolog Bohuslav Čížek (* 1940) zahrnul do fotografického atlasu *Hudební nástroje evropské hudební kultury*¹⁰ loutnu Martina Brunera (1724–1801) a do dvoudílného katalogu *Historické klavíry v Čechách a na Moravě*¹¹ klavíry významných výrobců počátku 19. století – Johanna Jakesche, Františka Kolba, Johanna Schantze a Mathiase Müllera. Hrací strojky hudebního fondu popsala v roce 2003 ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* Xenie Sofková¹² a dechové nástroje zasadila do kontextu výroby nátrubkových nástrojů 18. a 19. století ve své disertační práci Tereza Žůrková.¹³ Aktuálním výstupem z roku 2019 je bakalářská práce Jany Burdové *Citery ve sbírce hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci*¹⁴ a studie téže autorky *Citery ve sbírce hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci: systematika a nová muzejní evidence*¹⁵ uveřejněná v *Muzikologickém fóru* v roce 2020.

Zasazení sbírky hudebních nástrojů do kontextu moravských paměťových institucí

Vlastivědné muzeum v Olomouci se řadí mezi významné paměťové instituce na Moravě, což je dáno především jeho situováním do krajského města, které bylo v minulosti významným kulturním centrem. Co se týče výskytu hudebních nástrojů ve sbírkách jiných hudebně nespécializovaných muzeí Moravy, není zastoupení nástrojů příliš početné. Navíc kromě dvou výjimek (Brno a Strážnice) nejsou v muzeích zřízeny samostatné hudební fondy. Pro porovnání uvádím počet hudebních nástrojů ve vybraných moravských muzeích: Ostravské muzeum zhruba 20 ks, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně 76 ks, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti 110 ks, Vlastivědné muzeum Jesenicka 20 ks, Vlastivědné muzeum v Šumperku 23 ks (do jeho správy spadají také menší sbírky v Lošticích – 1 ks, Mohelnici – 6 ks, Zábřehu – 7 ks). Samostatnými sbírkami disponujícími hudebním fondem jsou pak Oddělení dějin hudby Moravského zemského muzea v Brně (cca 500 ks) a hudební nástroje Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici (cca 550 ks).¹⁶

Kromě státem řízených institucí se na území Moravy nacházejí také soukromé sbírky hudebních nástrojů. Největší moravskou expozici hudebních nástrojů zahrnující hudební nástroje celého světa nalezneme v obci Ostružná na Jesenicku (800 ks). Svou organizační strukturou a výběrem nástrojů však nejde o paměťovou instituci a expozice se zaměřuje především na popularizaci.¹⁷ Specializovanými soukromými muzei jsou pak Svět klavírů ve Vyškově (cca 50 ks klavírů)¹⁸ a Citerárium v Ostravě (600 ks citer).¹⁹

Z uvedeného výčtu vyplývá, že co do rozsahu a teritoriálního významu přináší sbírka hudebních nástrojů VMO se svými bezmála 300 kusy bohatý studijní materiál nejen organologům, ale také ostatním zájemcům o hudební kulturu města Olomouce.

Sbíрка citer VMO jako odraz hudebního života v Olomouci

Ve struktuře hudebního fondu VMO je pozoruhodná sbírka chordofoňů (strunných nástrojů), mezi nimiž vystupuje poměrně ucelená kolekce citer, která v současné době čítá 30 nástrojů. V roce 2019 byly citery nově zdokumentovány, fotografovány a popsány na základě moderních organologických požadavků ve výše citované bakalářské práci *Citery ve sbírce hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci*. Tato výše tvoří přibližně 10 % z celkového počtu exponátů a z hlediska početního zastoupení jde o velmi významnou skupinu. Velké zastoupení citer ve sbírce není náhodné, jak bude ukázáno v další části studie.

Citery alpského typu jsou přes svůj poměrně nedávný vznik téměř zapomenutým nástrojem. Jan Folprecht uvádí, že ačkoliv se v Evropě užívají nástroje citerového typu od druhého století po Kr., drnkací citera salcburského typu se pak objevuje kolem roku 1770. České země byly díky bohaté nástrojařské tradici svěbytnou lokalitou, která měla ve vývoji citer vedle Německa a Vídně nezastupitelné místo. Politické pozadí 20. století a národnostně kulturní vztahy po I. světové válce ovšem měly za následek, že české etnikum užívání citer, jakožto připomínku dřívější doby „německého útisku“, v afektu zcela zavrhl. Po II. světové válce pak zanikly i poslední citerové kluby v pohraničí. Od té doby panuje všeobecné – avšak naprosto mylné – přesvědčení, že tento archaický nástroj nemá s českými zeměmi nic společného.²⁰

O oblíbenosti citery svědčí od počátku 2. poloviny 19. století zakládání citerových kroužků, klubů a spolků ve větších městech (např. Brno, Praha, ale také Most, Jihlava, Kladno atd.). Také Olomouc, jakožto středomoravské kulturní centrum se silnou hudební tradicí, byla již během 19. století městem s intenzivním a velmi bohatým spolkovým životem, kde vedle sebe působily české a německé instituce. Zdejší pěvecké a hudební spolky přispívaly k rozvoji hudebnosti obyvatelstva, umožňovaly seberealizaci jejich členů a staraly se o celkový rozmach koncertního života (o tom blíže např. publikace Ingrid Silné *Hudba v olomouckých spolcích 1918–1939*).²¹ Díky tomuto kulturnímu klimatu města a zájmu obyvatel o citerové nástroje se Olomouc zařadila k významným citerovým lokalitám konce 19. století.

Olomoucký citerový spolek byl spjat s německým etnikem a u jeho zrodu stál publicista a spisovatel, mj. také autor několika skladeb pro citeru, Jürg Simani (1835–?), vlastním jménem Georg Simanitsch [obr. 2].²² Ten začal v roce 1879 vydávat v tehdejší německé Komotau (dnes Chomutov) první odborný citerový časopis v českých zemích *Zither-Freund. Monatsschrift für fachliche Interessen*, který díky zahraničním odběratelům vycházel v mimořádně vysokém nákladu 3 000 ks.²³ Na podzim roku 1880 přesídlil Simani z Čech na Moravu a redakce časopisu se přesunula z Chomutova do Olomouce (se sídlem na Littauergasse 3, dnešní Riegrova ulice).²⁴

O zřízení olomouckého citerového spolku se jednalo v předstihu a o jeho budoucím založení informuje jak *Zither-Freund* (20. června 1880), tak brněnský list *Tagesbote aus Mähren* (10. července 1880).²⁵ Stanovy *Olmützer Zither-Verein* (č. 18013) byly schváleny 30. září 1880 c. k. místodržitelstvím Brno a již k 1. říjnu 1880 vyšlo v Olomouci nové číslo časopisu *Zither-Freund*. Z jeho stránek se mj. dozvídáme, že zahajovací schůzka zájemců s volbami prozatímního výboru se konala již 29. září a 26. října 1880 proběhlo valné shromáždění členů, jehož součástí byly nové volby. Prezidentem nového komitétu byl opětovně zvolen dr. Jürg Simani, náměstkyně Rosa Troyer nahradila ve funkci Georga

Zither-Freund.

Monatsschrift für fachliche Interessen. **Central-Organ sämtlicher Zither-Vereine.**

Dr. 5. **5. Jahrg.** **1. März 1881**

Inhalt: Dr. Jürg Simani, Biograph der Zither. — Des von Einigungen. — Des Cithre-Apparat-Bau. — Nach dem Musikischen. — Inhalt der musikalischen Beilage. — Seiten.

Dr. Jürg Simani.

Dr. Jürg Simani.

Es ist und fern langer Tage ist die Zeit...
...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...
...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...

...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...
...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...

...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...
...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...

...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...
...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...

...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...
...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...

...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...
...der Zither, wenn ich sie sehe, wenn ich sie...

8 Seiten musikalische Beilage (Wochenschrift).

Obr. 2. Titulní stránka časopisu Zither-Freund z 1. března 1881 s medailonkem o J. Simanim. Foto: VKOL.

Simaniho jun. a uměleckým vedoucím se stal B. Klatowský.²⁶ Na stránkách olomouckých německých novin *Mährisches Tagblatt* pak vycházely pravidelné zprávy o činnosti spolku, především reflexe velkého zahajovacího koncertu proslulé citerové virtuózky Leopoldine Ströbel, který se konal 20. listopadu 1880 v Deutsches Casino in Olmütz.²⁷

Rozšiřování řad zájemců o hru na citeru vedlo k ustanovení druhého citerového spolku v prosinci roku 1880 s oficiálním názvem *Zither-Verein „Harmonie“*, který dosavadní literatura nezmiňuje.²⁸ Je tak novým zjištěním, že v Olomouci vedle sebe koexistovaly dva německé citerové spolky. O kvalitním spolkovém zázemí svědčí zprávy v časopise *Zither-Freund*, kde se uvádí, že vzorové stanovy olomouckého spolku byly přejímány nově vznikajícími citerovými kluby v celé Evropě, z nichž je nejmladší *Zither-Club* v Lublani (1881).²⁹ Dodnes zůstává otázkou, co vedlo k náhlému úpadku citerového života ve městě. V novinách *Mährisches Tagblatt* jsou zachyceny zprávy, že ještě v říjnu roku 1882 měl spolek 28 členů, avšak již od ledna 1883 přestal vycházet časopis *Zither-Freund*. Ke konci roku pak *Olmützer Zither-Club* zanikl a počátkem roku 1884 je již v *Mährisches Tagblatt* uveden mezi spolky, které ukončily svou činnost.³⁰ Nezodpovězená je rovněž otázka, kdy přesně zanikl i druhý spolek. Jisté je jen to, že oficiálně zrušen a vymazán z klubového katastru byl 25. února 1896, a to na základě dlouhodobého zániku činnosti.³¹

Petr Hlaváček na internetových stránkách *Hudba v moravských spolicích do roku 1918*³² dále uvádí na základě studia archiválií ve Státním okresním archivu Olomouc, že 3. března 1900 byly přijaty stanovy *I. Olmützer Zither Club „Almenrausch und Edelweiss“* (Pěnišník a protěž). K vlastnímu založení spolku ale nejspíše nedošlo, protože ke dni 17. listopadu 1901 byl vymazán ze spolkového katastru.³³

Pro ucelený obraz citery v kulturním životě obyvatel Olomouce je nutné upozornit také na dílny výrobců citer a obchodníky s hudebními nástroji, které se podílely na uspokojení poptávky po nástrojích. První z dílen byla na dnešním Žerotínově náměstí č. p. 13, kde působil celosvětově uznávaný konstruktér citer Franz Schwarzzer (1828–1904), který přesídlil roku 1864 do Washingtonu v americkém státě Missouri. Přínos Schwarzera [obr. 3] pro konstrukční inovaci nástroje zhodnotil ve své publikaci Jan Folprecht.³⁴ Druhým významným stavitelem byl Alois Fischer s dílnou na Elisabethstraße č. p. 10 (dnešní Denisova ulice) a v neposlední řadě také houslař Václav Pekelský (1853–1908) se sídlem na stejné ulici č. p. 21. Houslařem, který vyráběl rovněž citery, byl také Josef Tichý.

Ve sbírce citer VMO jsou odkazem na nástrojářské umění Václava Pekelského dvě koncertní citery (inv. č. HU 1133 [obr. 4], HU 1138). Nástroje Aloise Fischera jsou reprezentovány pouze jedním exemplářem – koncertní harfovou citerou (inv. č. HU 113), stejným počtem je zastoupena produkce Josefa Tichého (HU 1132) a Franze Schwarzera (př. č. 34/2021).

Obr. 3. Franz Schwarzzer. Foto: Zither US, <https://www.zither.us/schwarzzer.zither.king>

Obr. 4. Václav Pekelský, koncertní citera, horní deska s dřevěnou intarzií, Vlastivědné muzeum v Olomouci, inv. č. HU 1133. Foto: Pavel Rozsival.

Analyzovaná sbírka citer VMO původně nevznikala systematicky jako reflexe olomouckého hudebního života. Poskytuje tak spíše obecný přehled o lokální, tuzemské i zahraniční nástrojářské produkci od poloviny 19. století do poloviny 20. století. Ve sbírce jsou totiž zastoupeny jak koncertní citery, jako nejrozšířenější forma tohoto nástroje, tak novější varianty včetně manuálových a akordových citer, datované po roce 1900. Tyto modernější exempláře navíc pocházejí od zahraničních výrobců. Sbírká citer VMO je v prvé řadě odrazem aktivního spolkového života obyvatelstva Olomouce a existence zmíněných citerových klubů, které vypovídají o oblíbenosti tohoto nástroje v 19. století mezi německy mluvícími občany. Dle datace vybraných nástrojů ve sbírce byla navíc hra na citeru v Olomouci pěstována i po zániku citerových klubů. Předkládaná studie doplňuje dosavadní analýzy struktury sbírky o nový aspekt návaznosti na lokální hudební život. Tato úvodní hypotéza, jež byla potvrzena, může sloužit jako východisko pro další výzkum odrazu olomouckého hudebního života v hudební sbírce VMO.

Poznámky

- ¹ Příspěvek vznikl za podpory MŠMT ČR udělené UP v Olomouci (IGA_FF_2021_013).
- ² Blíže o historii muzejnictví v Olomouci viz Písková, M. – Stratil, V.: *Živé tradice 1883–1983*. Olomouc 1983.
- ³ Organologii je v tomto příspěvku míněna v nejširším významu tohoto slova nauka o hudebních nástrojích, i když v určitých kontextech se používá pouze jako nauka o varhanách. Kampanologie je pak nauka o zvonech a zvonařství.
- ⁴ *Krajské vlastivědné muzeum (1951–1983). 100 let: Sborník k 100. výročí založení 1. čes. muzea na Moravě a u příležitosti 135. výročí vzniku olomouckého muzejnictví*. Olomouc 1983, s. 46.
- ⁵ Jochmann, V.: *Základní evidence sbírek*, 31. 12. 1958.
- ⁶ *Krajské vlastivědné muzeum* (pozn. 4), s. 46.

- ⁷ K systematikám hudebních nástrojů viz: Hornbostel, E. – Sachs, C.: „Systematik der Musikinstrumente“. *Zeitschrift für Ethnologie*, 1914, č. 46, s. 553–590.
- ⁸ VMO, podsbírka Písemnosti a tisky, f. Dokumentace výstav a expozic, inv. č. Vý 138.
- ⁹ VMO, podsbírka Písemnosti a tisky, f. Dokumentace výstav a expozic, inv. č. Vý 139.
- ¹⁰ Čížek, B.: *Hudební nástroje evropské hudební kultury* (fotografický atlas). Praha 2008.
- ¹¹ Týž: *Historické klavíry v Čechách a na Moravě II: výrobci strunných klávesových nástrojů dochovaných na území České republiky: klavírní křídla, stolové a vzpřímené klavíry, klavichordy*. Praha 2015.
- ¹² Sofková, X.: Hrací strojky. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2003, č. 286, s. 22–29.
- ¹³ Žůrková, T.: *Výroba nátrubkových dechových nástrojů v českých zemích v 18. a 19. století se zaměřením na lesní rohy* (disertační práce). Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2005.
- ¹⁴ Burdová, J.: *Citery ve sbírce hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci* (bakalářská práce). Filozofická fakulta Univerzita Palackého, Olomouc 2019.
- ¹⁵ Táž: Citery ve sbírce hudebních nástrojů Vlastivědného muzea v Olomouci: systematika a nová muzejní evidence. *Muzikologické fórum*, roč. 9, 2020, č. 2, s. 160–176.
- ¹⁶ Tyto údaje byly získány během března a dubna roku 2021 na základě e-mailové korespondence s kurátory výše jmenovaných institucí: Mgr. Lenka Černíková (Ostrava), Mgr. Jana Košťurková (Zlín), Mgr. Petr Číhal (Uherské Hradiště), Mgr. Jan Petrásek (Jeseník), Mgr. Mária Kudelová (Šumperk), PhDr. František Malý (Brno), Mgr. Jiří Höhn (Strážnice).
- ¹⁷ Viz: Hudební expozice Ostružná. Dostupné z <https://www.expoziceh.cz/>, vyhledáno 1. května 2021.
- ¹⁸ Viz Svět klavírů (sbírka historických klavírů, klavírní koncerty). Dostupné z <https://www.svetklaviru.cz/>, vyhledáno 1. května 2021.
- ¹⁹ Viz České citerové kulturní centrum (Citerarium). Dostupné z <http://www.citera.cz/citerarium.htm>, vyhledáno 1. května 2021.
- ²⁰ Folprecht, J.: *Citery v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Ostrava 2005.
- ²¹ O tom blíže Silná, I.: *Hudba v olomouckých spolcích v letech 1918–1939*. Olomouc 2016. – Vičarová, E.: *Pěvecké a hudební spolky za první republiky a Olomouc*. Olomouc 2016.
- ²² Georg Simanitsch narozen v Agramu (Záhřeb v Chorvatsku). Jeho bibliografie ukazuje široké spektrum nejrůznějších témat a pravděpodobně také místa rakousko-uherské monarchie, kde pobýval nebo kterým věnoval svou pozornost (prokazatelně Chomutov, Olomouc, Vsetín). O tom blíže: Marek, L.: *Zwischen Marginalität und Zentralität. Deutsche Literatur und Kultur aus der Mährischen Walachei (1848–1948)*. Zlín 2018, s. 81–82.
- ²³ Číslo časopisu jsou uchována ve Vědecké knihovně v Olomouci, signatura II 56.983.
- ²⁴ O tom informuje sama redakce časopisu, viz Aus dem Vereinsleben: Olmützt. *Zither-Freund. Monatsschrift für fachliche Interessen*, Olmütz, roč. 2, 1880, č. 10, 1. 10., s. 3.
- ²⁵ Viz elektronický archiv *Tagesbote aus Mähren* v digitální knihovně Moravské zemské knihovny. Dostupné z <http://mzk.kramerius.rychtacloud/mzk/view/uuid:1f8b3600-2df3-11e8-b257-005056825209?page=uuid:2752ac40-2dff-11e8-9567-5ef3fc9ae867>
- ²⁶ Aus dem Vereinsleben: Olmützt. *Zither-Freund. Monatsschrift für fachliche Interessen*, Olmütz, roč. 2, 1880, č. 10, 1. 10., s. 3. – Aus dem Vereinsleben: Olmützt. *Zither-Freund. Monatsschrift für fachliche Interessen*, Olmütz, roč. 2, 1880, č. 11, 1. 11., s. 2.
- ²⁷ Viz elektronický archiv *Mährisches Tagblatt* v digitální knihovně Vědecké knihovny v Olomouci. Dostupné z <http://www.digitalniknihovna.cz/vkol/uuid/uuid:42179871-ee3a-472c-b7b8-b8cd46bc17d2>, vyhledáno 6. 2. 2021
- ²⁸ Zwei Zither-Vereine in Olmützt. *Mährisches Tagblatt*, roč. 1, 1880, č. 167, 31. 12., s. 4.
- ²⁹ Aus dem Vereinsleben: Olmützt. *Zither-Freund. Monatsschrift für fachliche Interessen*, Olmütz, roč. 3, 1881, č. 5, 1. 5., s. 3.
- ³⁰ Vereinswesen im Jahre 1883. *Mährisches Tagblatt*, roč. 5, 1884, č. 13, 16. 1., s. 3.
- ³¹ Löschung aus dem Vereinskataster. *Brünner Zeitung*, 1896, č. 53, 4. 3., s. 3.
- ³² Viz Hlaváček, P.: *Hudba v Moravských spolcích do roku 1918*. Dostupné z <http://spolky.petr-hlavacek.cz/>, vyhledáno 12. 5. 2021.

³³ Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Knihy 1343–1945 (1953), I. díl. Zn. M 1-1 Sig. 6421. Spolkový katastr, č. j. 7 933. Záznam dostupný z <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=59928B857EF111E1A3C4F04DA234000E>

³⁴ Folprecht, J. (pozn. 20), s. 69–70.

SUMMARY

The Collection of Musical Instruments of The Regional Museum in Olomouc as a Reflection of Musical Life in Olomouc

Jana Burdová

This essay focuses on the collection of musical instruments of the Regional Museum in Olomouc, presenting its comprehensive history, existing academic reflection as well as its contextualisation within Moravian musical instrument collections. The subset of zithers then serves to demonstrate the importance of this collection as a reflection of Olomouc citizens' musical life in the late 19th century. Concurrent existence of two distinct zither clubs in Olomouc in the 1880s is documented here for the first time. According to available sources, the establishment of zither clubs coincides with the relocation of *Zither-Freund* magazine to Olomouc. The essay also mentions the luthiers of Olomouc who built zithers at that time.

Sídliště z doby římské v Loučanech (okr. Olomouc)¹

Karel Faltýnek – Lukáš Hlubek – Filip Hradil – Tomáš Přidal

ABSTRACT

Roman Period Settlement in Loučany (Olomouc District)

The article focuses on the evaluation of archaeological finds from the area of the Germanic settlement in the cadastre of the village Loučany. V. Kohoutek acquired the first pottery from Roman times in the "Záplatky" and "Na Kruzích" lines by surface collection in 2008. Subsequently, K. Faltýnek, T. Jursa and T. Přidal conducted a further surface survey, including the use of a metal detector. The analysis of artefacts indicates that the beginnings of the settlement can be traced to the early Roman period, but the focus of the settlement activities belongs to the second half of the 3rd to 4th centuries.

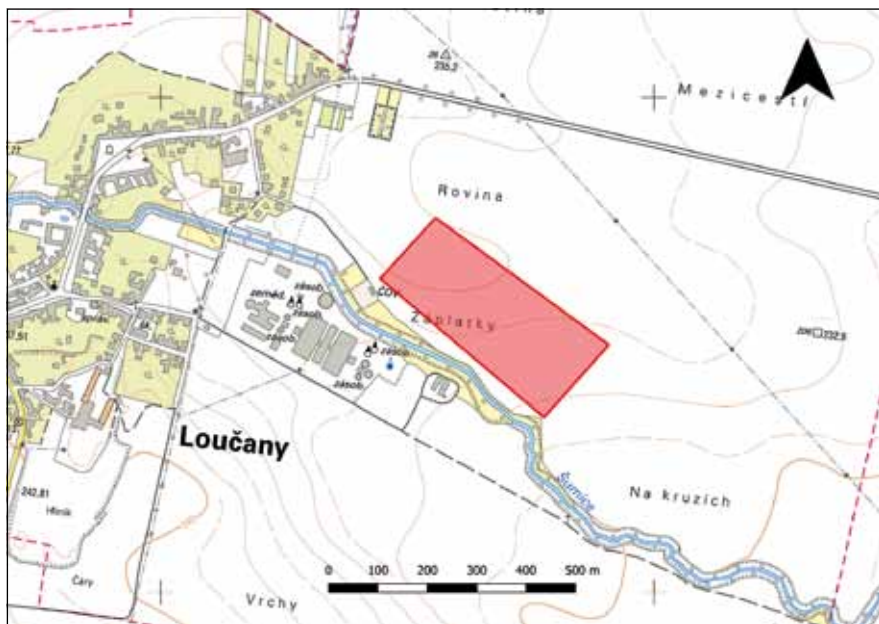
KEY WORDS: Moravia, Loučany, surface survey, settlement, Roman period

Úvod

V roce 2008 našel loučanský rodák V. Kohoutek (1921–2010) zlomky keramiky z doby římské na rozhraní tratí „Záplatky“ a „Na Kruzích“ v katastru Loučan. Na základě jím objevené kolekce nálezů zde následně prováděli povrchový průzkum K. Faltýnek, T. Jursa a T. Přidal.² Podařilo se jim shromáždit početný konvolut keramiky a několik kovových artefaktů. Jejich samotná skladba naznačuje, že se v této trati nacházelo sídliště z doby římské (cca 50/30 př. n. l. – 400 n. l.). Na základě rozboru dostupných nálezů a dvou vyvednutých římských mincí můžeme těžiště osídlení v dané poloze klást do mladší až pozdní doby římské.

Poloha lokality a přírodní podmínky

Zájmová archeologická lokalita leží východně od obce Loučany. Rozkládá se v rovinaté části katastru, která je dnes zemědělsky využívána. Nadmořská výška se pohybuje od 232 do 233 m [obr. 1]. Geomorfologicky jde o Blatskou nivu, kterou tvoří akumulační rovina podél toku říčky Blaty.³ Sídliště leží na levobřežní terase Šumice, která pramení nedaleko obce Luká a u Těšetic se vlévá do říčky Blaty. Největší množství nálezů zaznamenal T. Přidal zhruba naproti čističce odpadních vod v Loučanech. Další nálezy registrujeme podél toku říčky Šumice směrem k obci Těšetice. Poloha je na ZM ČR 1 : 10 000 (list 24-22-17) vymezena těmito koordináty – 190:340, 195:360, 230:350, 225:325 od Z.:J sekční čáry. Dnes zde nejsou viditelné žádné terénní stopy indikující archeologické objekty [obr. 2].

Obr. 1. Loučany. Poloha studované lokality v tratích „Záplatky“ a „Na Kruzích“. Digitalizace: J. Novák.

Obr. 2. Loučany. Pohled na lokalitu od čističky odpadních vod v Loučanech. Foto: L. Hlubek.

Dějiny archeologického bádání na katastru Loučan

Z katastrálního území Loučan známe pouze několik archeologických lokalit. Nejstarší nálezy pocházejí z prostoru bývalé loučanské cihelny, která se přimykala k jižní straně obce. Na počátku 20. století zde bylo zjištěno osídlení kulturou s lineární keramikou z mladší doby kamenné. Další blíže nezařazené nálezy jsou obecně kladeny do pozdní doby kamenné. Jde o dva celé hrnky, které snad mohou pocházet z hrobu kultury zvoncovitých pohárů. Dvě nádoby se dochovaly z porušeného hrobu z mladší až pozdní doby bronzové. Ve Vlastivědném muzeu v Olomouci (dále jen VMO) je uloženo několik dalších nálezů bez bližších nálezových okolností. Jde o úštěp ze starší doby kamenné, bronzový náramek z mladší až pozdní doby bronzové a zlomky keramiky únětické kultury ze starší doby bronzové.⁴

Nové archeologické nálezy získali pracovníci prostějovské pobočky Ústavu archeologické památkové péče Brno v rámci budování vodovodu Pomoraví v 90. letech 20. století. Výkopová rýha protнула v trati „Za stavem“ sídlištní objekty kultury zvoncovitých pohárů, laténské a doby římské.⁵ V letech 2006 až 2007 během dohledů při výstavbě kanalizace a čističky odpadních vod v Loučanech byly na třech místech v intravilánu obce zaznamenány archeologicky pozitivní situace. První se nacházela v okolí domu čp. 693, kde se podařilo ověřovat objekty datované do mladší až pozdní doby bronzové a doby římské. V okolí bývalého mlýna zjistili archeologové terénní úpravy v blízkosti mlýnského náhonu, ale bez doprovodného materiálu. Poslední pozitivní situaci zachytila rýha poblíž domu čp. 810, kde byla zdokumentována vrstva obsahující nečetné zlomky keramiky kultury s lineární keramikou.⁶

V roce 2008 se podařilo metodou povrchového sběru objevit sídliště z doby římské v tratích „Záplatky“ a „Na Kruzích“.⁷ Další archeologické akce v Loučanech proběhly v roce 2016, kdy byl částečně ověřován objekt objevený při stavbě garáže na parcele č. 832. Podle zjištěného rovného dna je možné připustit, že by mohl představovat zemnici ze starší doby železné.⁸ Při dohledu na parcele č. 720 zdokumentoval archeolog P. Fojtík tři objekty, které obsahovaly nečetné zlomky středověké a raně novověké keramiky.⁹ V roce 2020 našel pomocí detektoru kovů T. Přidal sekerovitý závěsek v areálu referovaného sídliště z doby římské.¹⁰

Sídliště z doby římské v polohách „Záplatky“ a „Na Kruzích“

Zájmová lokalita je známá pouze z povrchových sběrů provedených v letech 2008, 2010, 2019 a 2020. Naleziště objevil V. Kohoutek, který předal kolekci keramiky K. Faltýnkovi z olomouckého pracoviště Národního památkového ústavu, včetně ručně pořízeného plánu se zaznačeným místem nálezu. Podle plánu lze lokalizovat místo sběru za ohyb říčky Šumice na rozhraní tratí „Záplatky“ a „Na Kruzích“ [obr. 3]. Nedlouho poté zde K. Faltýnek získal další kolekci keramiky z doby římské.¹¹ V roce 2010 v referované poloze prováděl průzkum pomocí detektoru kovů T. Jursa a v letech 2019 a 2020 lokalitu prozkoumal pomocí detektoru kovů T. Přidal.¹² Většina nálezů získaných ze sledovaného sídliště¹³ je dnes uložena na olomouckém pracovišti Národního památkového ústavu, kovové nálezy vyzvednuté T. Jursou jsou deponovány v Archeologickém centru Olomouc a poslední kolekci nálezů včetně dvou římských mincí daroval T. Přidal do sbírek VMO.¹⁴

Na základě sdělení T. Přidala a K. Faltýnky nálezy na poli nevytvářely žádné výraznější koncentrace, které by mohly indikovat naorávání předpokládaných archeologických

Celkové průměry okrajů nádob činí od 130 do 198 mm. Dna jsou šikmo hraněná [obr. 4:11] nebo odsazená [obr. 4:7] a jejich průměry se pohybují od 65 do 166 mm. Poměrně chudý je rejstřík výzdoby na výdutích a plecích nádob, který se omezil na nehtové vrypky [obr. 5:6, 8], rýhy [obr. 5:1, 3, 7], tzv. barbotino [obr. 5:4] a výzdobu provedenou pomocí rádélka [obr. 5:2] či kolkou [obr. 5:5].

S ohledem na stav dochování zlomků keramiky je možné jejich vyhodnocení provést pouze v omezené míře. Nejčastěji se podařilo identifikovat hrnce. Pouze u několika kusů lze připustit, že šlo o baňaté hrnce nebo hrnce esovité profilace [obr. 4:9, 10], které představují univerzální tvar vyskytující se po celou dobu římskou.²¹ Podobné nálezy hrnců známe z řady moravských lokalit.²² Další tvar reprezentuje zatažený okraj mísy [obr. 4:12]. Tento typ mís se objevuje v průběhu celé doby římské a není vhodný pro datování.²³ Posledním rozpoznávaným typem nádoby je malý zlomek cedníku s jedním plně dochovaným otvorem a dvěma částečnými [obr. 4:8]. V barbariku se s cedníky setkáváme od starší doby římské až do počátku doby stěhování národů.²⁴ Z blízkého okolí loučanského sídliště lze připomenout zlomky cedníků například z lokalit Olomouc-Slavinín, trať „Horní lán“, Slatinice, trať „Trávníky“, Mořice, trať „Pololánky“ nebo Kostelec na Hané, trať „Kozí brada“.²⁵

Obrátíme-li pozornost k výzdobě ručně robené keramiky, pak musíme konstatovat, že je zastoupena poměrně řídko. Některé typy dekorů evidujeme pouze na jednom zlomku keramiky. Dvakrát jsme zaznamenali řady nehtových vrypů [obr. 5:6, 8]. Těžiště výskytu této výzdoby je zejména ve 2. a první polovině 3. století. Od druhé poloviny 3. století její četnost klesá a v pozdní době římské se vyskytuje už jen na okrajích nádob.²⁶ Ojedinelé zaznamenáváme křížící se linie [obr. 5:3], které se objevují zejména ve starší době římské až do počátku mladší doby římské.²⁷ Ve dvou případech se vyskytly linie v kombinaci s větvičkovitým ornamentem [obr. 5:1, 7]. Tento typ výzdoby se nejčastěji uplatňuje ve starší době římské a na počátku mladší doby římské doznívá.²⁸

Dalším zastoupeným dekorem je rádélková výzdoba [obr. 5:2], která se dochovala na malém zlomku, a nevíme, jak vypadal její celkový motiv. Rádélkovou výzdobu můžeme na Moravě rámcově zařadit do průběhu 2.–3. století.²⁹ Další zlomek keramiky je zdoben pomocí kolkou. Na fragmentu jsou hustě vedle sebe umístěny kapky či lístky [obr. 5:5]. Kolkovaná výzdoba se běžně vyskytuje na keramice ve starší i v mladší době římské.³⁰ Poslední typ výzdoby reprezentuje tzv. barbotino, čili plastická výzdoba provedená pomocí bradavkovitých výčnělků [obr. 5:4]. Těžiště jejího výskytu je na přelomu starší a mladší doby římské.³¹

Na kruhu vytáčenou jemnou keramikou reprezentuje celkem 47 fragmentů. Jde o tenkostěnnou (4–7 mm) tvrdě pálenou hrnčinu, která má po výpalu obvykle světle šedou barvu. Ojedinelé se vyskytují fragmenty v odstínech cihlové. Keramické těsto na kruhu točené hrnčiny často neobsahuje makroskopicky pozorovatelné ostřivo. Povrch nádob je hlazený, místy může působit až leštěným dojmem. Okraje nádob z Loučan jsou nejčastěji ven vykloněné a zaoblené [obr. 6:9, 13], v jednom případě jde spíše o kyjovitě zesílený okraj [obr. 7:3]. Dna nádob jsou odsazená [obr. 7:2, 4] a dosahují průměru 55–105 mm. Výzdobu zastupují zejména ryté vícenásobné hřebenové vlnice a vodorovně položené plastické lišty [obr. 6:1, 3–8, 10–12; 7:1, 5]. S vysokou mírou pravděpodobnosti můžeme za dominantní tvar označit mísovité nádoby na nožce. Obecně lze konstatovat, že počátky výroby keramiky točené na hrnčířském kruhu nacházíme až v mladší době římské, přesněji během poslední čtvrtiny 3. století (stupeň C2). Její výskyt pokračuje po celé 4. století a na počátku období stěhování národů její četnost významně klesá.³² Na základě

prozkoumané hrnčířské pece v Jiříkovicích (okr. Brno-venkov) se pro tuto keramiku na Moravě ujalo označení „jiříkovická“. Obecně bývá kladena do poslední čtvrtiny 3. století až počátku 5. století.³³

Na kruhu vyráběné mísovité tvary světle šedé barvy známe z celé řady lokalit na Olomoucku s tím, že k jejímu zhotovování docházelo v dílnách s odkrytými hrnčířskými pecemi (Olomouc-Neředín, Olomouc-Slavinín, Hněvotín, Slatinice). Většina těchto výrobních areálů je řazena do průběhu 4. století.³⁴ Tuto keramiku známe také ze žárových germánských pohřebišť. Jde o z velké části zničenou nekropoli ležící mezi Náklem a Mezicemi nebo o Antonínem Gottwaldem prozkoumané pohřebiště v Kostelci na Hané. Obě jsou datované do 3.–4. století.³⁵ Ze sídlištních lokalit lze namátkou tuto keramiku uvést z Mořic, Kostelce na Hané, Příkaz, Litovle-Rozvadovic nebo z lokality na rozhraní katastrálního území Rozvadovic a Unčovic.³⁶ Případně lze doplnit nález mísovité nádoby z okolí kaple sv. Jana Sarkandra v Olomouci zařazený Z. Trnáčkovou do 4. století.³⁷

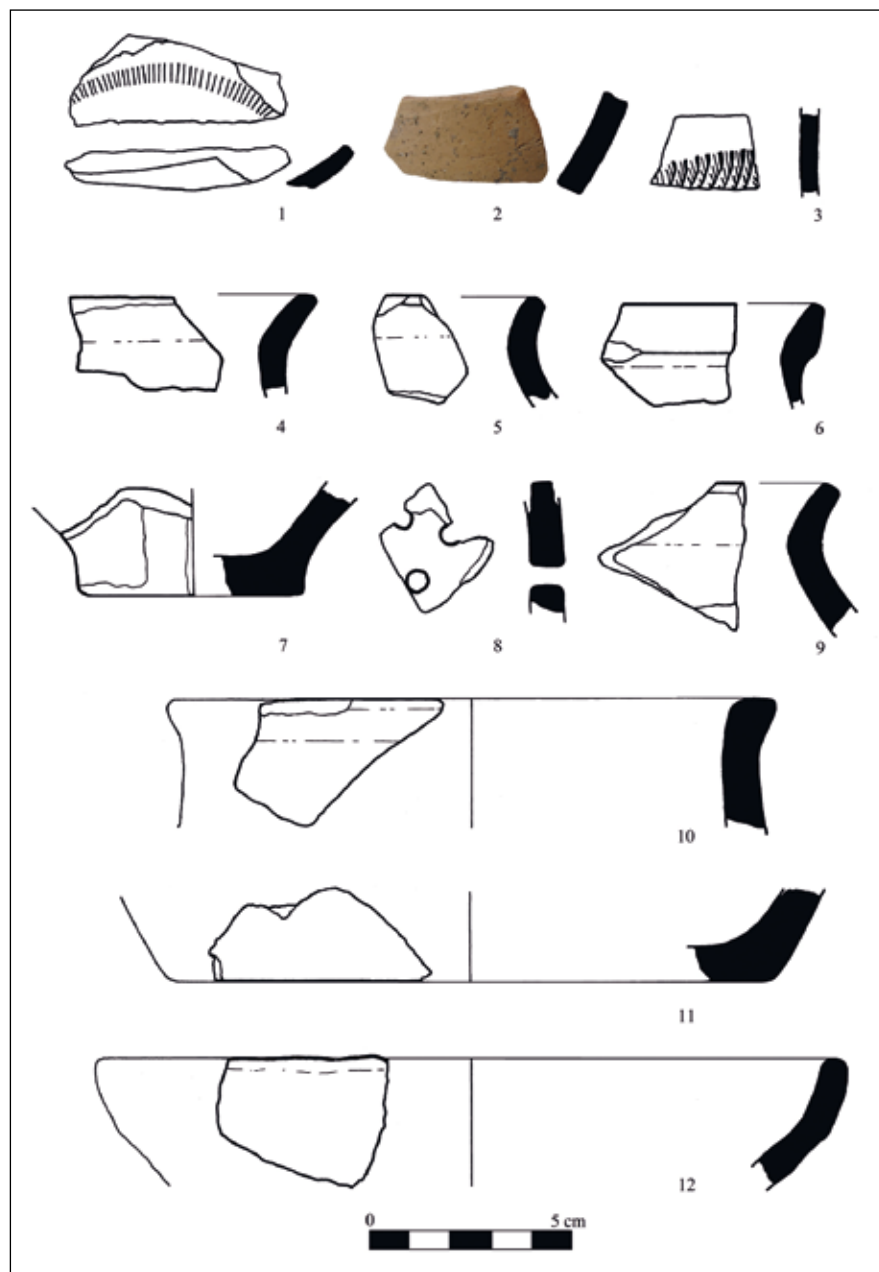
Odlišný charakter má zásobní keramika vyrobená pomocí hrnčířského kruhu, která byla nejprve hrubě vymodelovaná v ruce a následně dotočená na hrnčířském kruhu s tím, že větší pozornost hrnčíř věnoval horní části nádoby. Keramika je silnostěnná (8–13 mm) a ostřena pomocí písku, křemenů a slídy, které místy prostupují na povrch. Po výpalu má šedou barvu. K této hrnčině řadíme 38 fragmentů [obr. 7:6–8]. Drtivá většina z nich je nezdobená až na jeden zlomek s rytou vlnovkou [obr. 7:6]. Jeden okraj zásobnice můžeme označit za fasetovaný [obr. 7:8] a jeho průměr činí 360 mm. Podobné zásobní tvary zaznamenáváme například na lokalitách z pozdní doby římské v Olomouci-Neředíně, Hroznové Lhotě II, Strážnici I, Vidnavě, Zlechově, Opavě-Palhanici nebo v Brně-Obřanech.³⁸

Kromě kolekce keramiky můžeme do doby římské zařadit také sekerovitý závěsek, který v roce 2020 nalezl pomocí detektoru kovů T. Přidal. Artefakt má částečně odlomené horní očko a nepatrně poškozenou spodní zaoblenou část. Závěsek byl vyroben ze stříbra. Maximální měřitelné rozměry činí 20 × 17,4 mm [obr. 8:5] a jeho hmotnost činí 1,4 g. Podle typologie sekerovitých závěsků polského archeologa A. Kokowského jej můžeme s opatrností přiřadit k jeho typu 4, tedy do stupňů C2 a C3.³⁹ Podobné závěsky evidujeme zejména v regionu středního Německa. Na našem území jde o poměrně ojedinelý nález. Tyto závěsky registrujeme například ze sídliště z doby římské ve Strážnici I nebo z pohřebiště v Plotišti nad Labem – hrob č. 471. Doplnit lze ještě dva další nálezy závěsků z doby stěhování národů. První pochází z ženského kostrového hrobu ve Smolíně (okr. Pohořelice) a druhý z ženského hrobu objeveného u Měcholup (okr. Louny).⁴⁰ Interpretace sekerovitých závěsků není jednoznačná a nelze vyloučit jejich apotropaický význam.

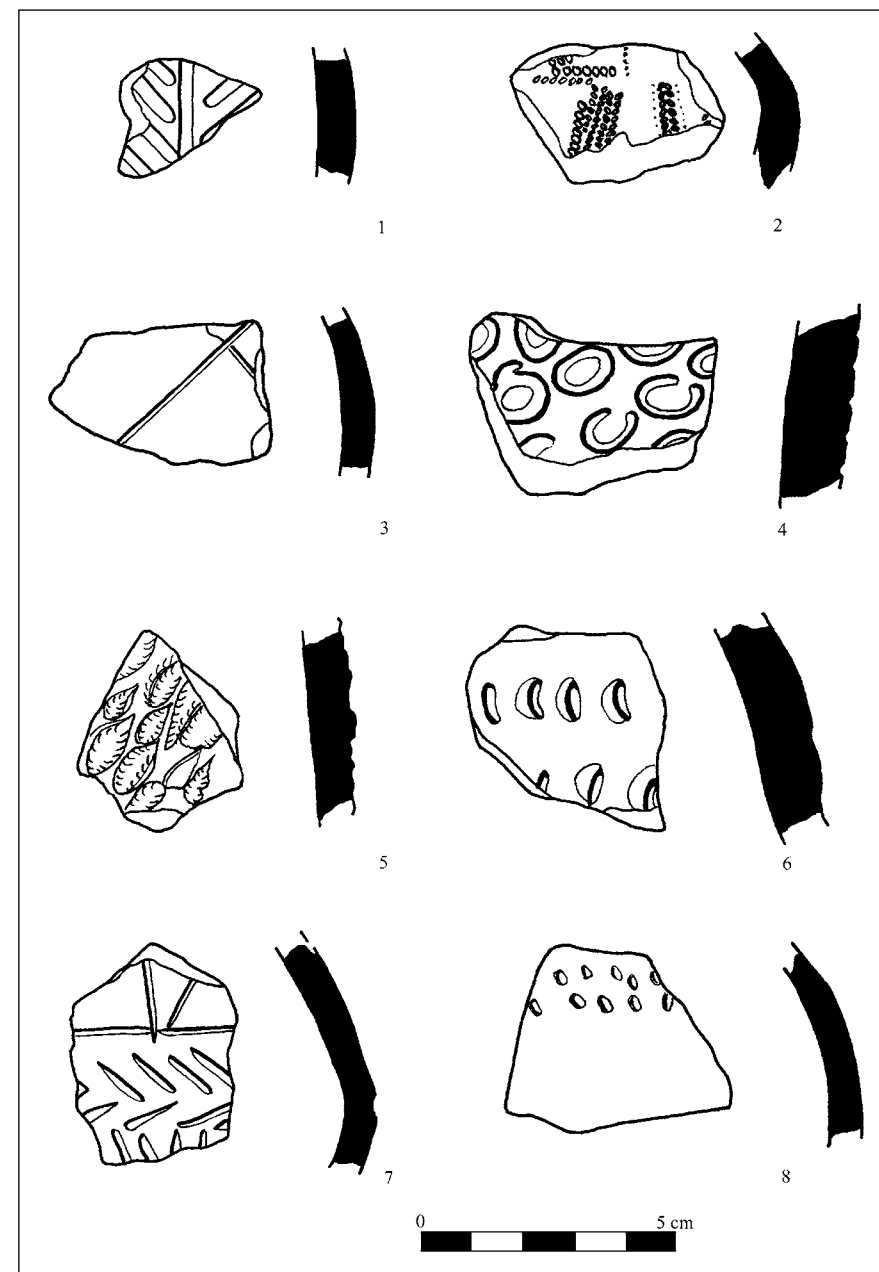
K datování sídliště na katastru Loučan přispívají také římské mince nalezené pomocí detektoru kovů. Dvě získal T. Přidal a následně je daroval do sbírky VMO.⁴¹ První, měděný exemplář o hmotnosti 3,15 g, není možné pro poškozenou střížku a značnou míru koroze přesně určit [obr. 8:1]. Rámcově lze minci zařadit do 3. či 4. století. O něco lépe je dochována druhá měděná mince o hmotnosti 3,48 g [obr. 8:2], která byla vyražena za císaře Galliena (253–268) na území dnešního Chorvatska.⁴²

Řím-císařství, Gallienus (253–268), mincovna Siscia, AE antoninian
Av.: GALLIENVS AVG, hlava Galliena s paprskovitou korunou doprava
Rv.: FORTVNA RED, vpravo v ploše B, stojící Fortuna čelně hledící doleva drží roh hojnosti a kormidlo

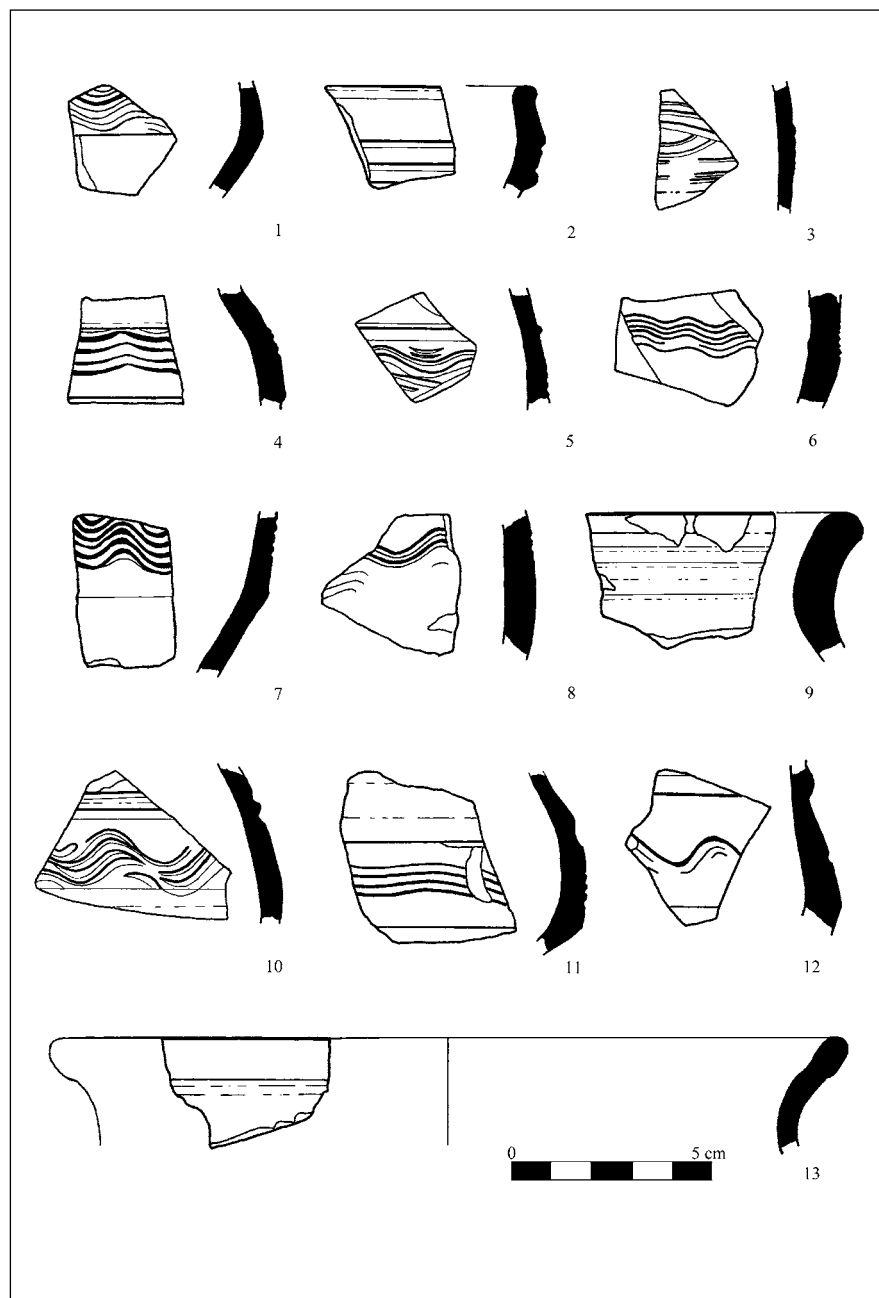
Lit.: RIC 5/1, s. 181, jako č. 572; MIR s. 36, 43–44, Taf. 108:181b.⁴³

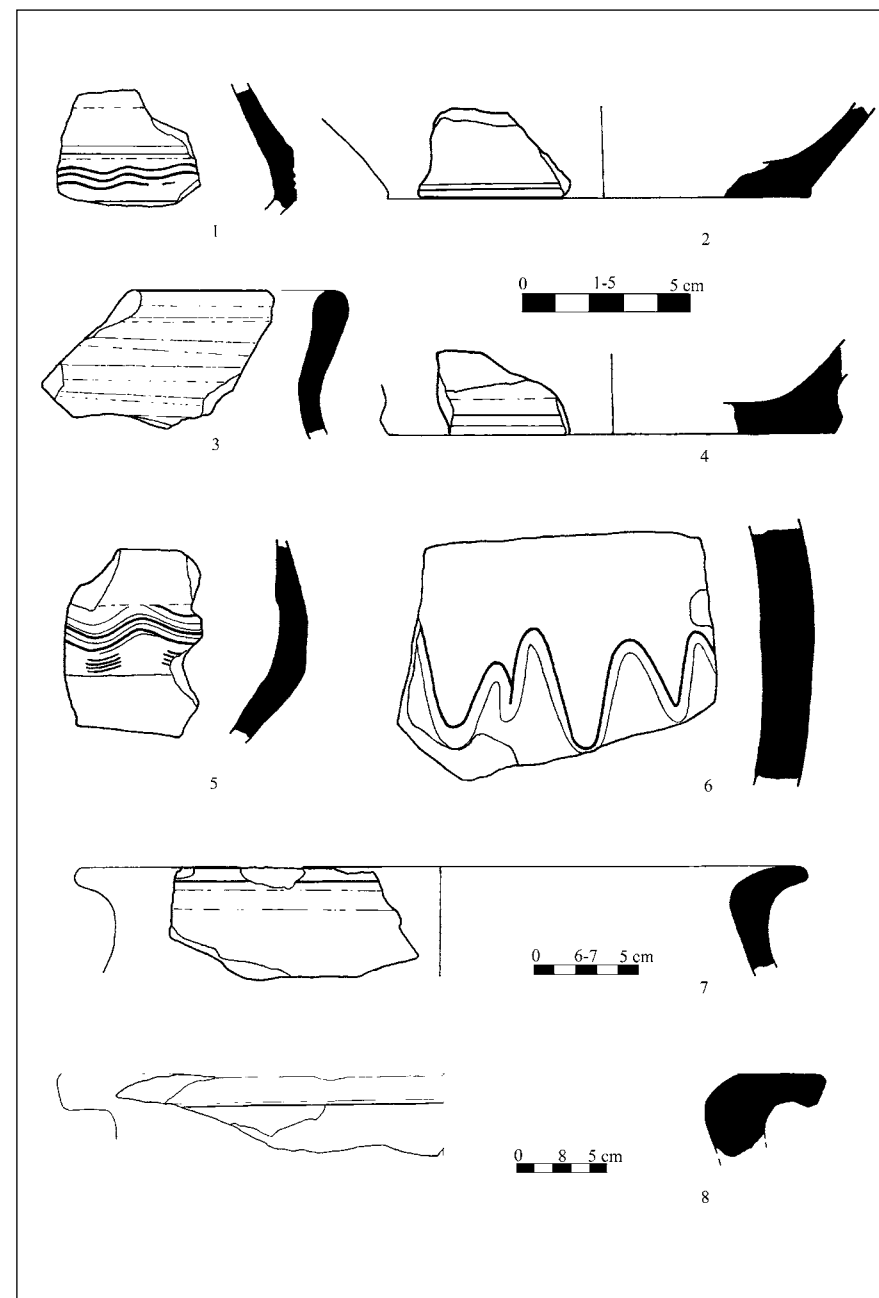
Obr. 4. Loučany. Výběr keramiky římskoprovinciální a vyrobené v ruce. Foto: L. Hlubek. Kresba: K. Faltýnek.

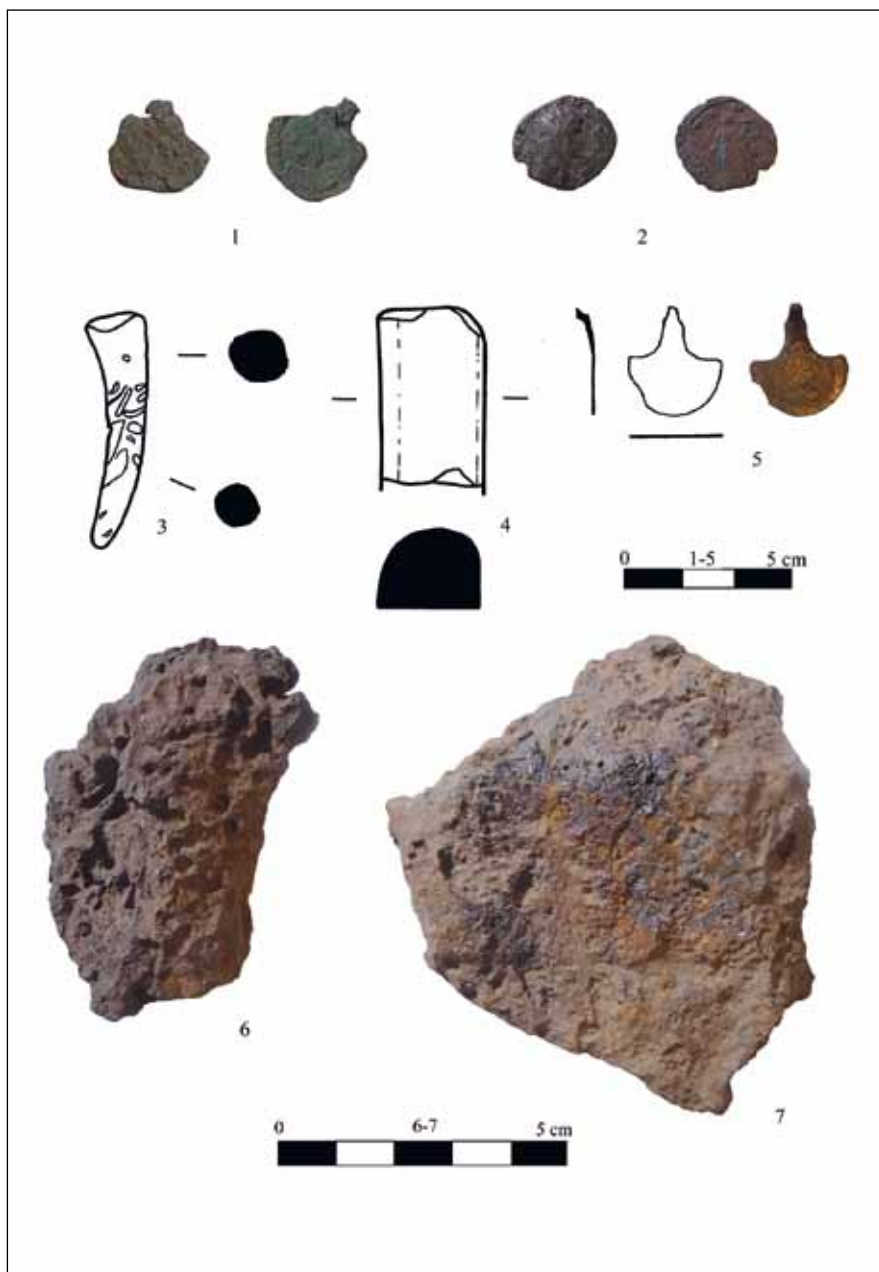
Obr. 5. Loučany. Výběr keramiky vyrobené v ruce. Kresba: K. Faltýnek.

Obr. 6. Loučany. Výběr keramiky vyrobené na hrnčířském kruhu. Kresba: K. Faltýnek.

Obr. 7. Loučany. Výběr keramiky vyrobené na hrnčířském kruhu. Kresba: K. Faltýnek.

Obr. 8. Loučany. Výběr ostatních nálezů. 1, 2 – měděné římské mince, 3 – olověný (?) slítek, 4 – kamenný brousek, 5 – stříbrný závěsek, 6, 7 – struska. Foto: L. Hlubek, kresba: K. Faltýnek.

Nálezy antoninianů z druhé třetiny 3. století patří v Čechách a na Moravě k poměrně běžně se vyskytujícím.⁴⁴ V případě císaře Galliena bylo do roku 2014 literaturou podchyceno celkem osm jeho ražeb odkrytých na území Olomouckého kraje, což v tomto kontextu představuje vůbec nejvyšší počet mincí ze všech římských panovníků 3. století.⁴⁵ Nově získaný Gallienův AE antoninian z Loučan tak doplňuje předchozí nálezy koncentrované na Olomoucku, Prostějovsku a Přerovsku.⁴⁶ Interpretace Gallienových mincí samotných, respektive jejich import na střední Moravu a zdejší účel však zůstávají i nadále poněkud nejasné.⁴⁷

Zbývá se ještě stručně zmínit o skupinách nálezů z Loučan, jejichž datace do doby římské není jistá. Jde o mazanici, zlomek kamenného brousku, olověný slítek a strusku. Nalezených osm kusů mazanice má amorfni až hrudkovitý tvar. Na žádném z nich nebyl identifikován negativ otisku po nějaké konstrukci či prouti. Pouze v jednom případě lze připustit, že má jednu lícovanou stranu. Fragment subtilního kamenného brousku [obr. 8:4] je vyhotoven z pískovce.⁴⁸ Ze sběrů pochází také mírně zahnutý olověný (?) slítek [obr. 8:3] o hmotnosti 22,9 g a také 11 kusů strusky [obr. 8:6, 7] o celkové hmotnosti 531 g. Tyto nálezy můžeme spojovat se zpracováním kovů na předmětné lokalitě, ale jejich souvislost se sídlištěm z doby římské nelze potvrdit.

Závěr

Na základě povrchové prospekce se podařilo v katastru obce Loučany, v tratích „Záplatky“ a „Na Kruzích“, identifikovat sídliště z doby římské. Sídliště se rozkládalo na levobřežní terase říčky Šumice. K objevu lokality došlo v roce 2008 a v dalších letech zde byly získány nové kolekce nálezů včetně dvou římských mincí. Na základě provedené analýzy keramických nálezů můžeme připustit počátky osídlení popisované lokality ve 2. století n. l. (závěr stupně B2), a to zejména podle některých typů výzdoby [obr. 5:1–5, 7]. Největší množství nálezů lze klást do pokročilé mladší až pozdní doby římské (stupně C2 až C3/D1), respektive do druhé poloviny 3. až průběhu 4. století n. l.⁴⁹ Detektorem kovů zachycené římské mince a sekerovitý závěsek [obr. 8:1, 2, 5] můžeme také datovat do druhé poloviny 3. až průběhu 4. století. Nalezená římsko-provinciální žlutooranžová a jemná šedá keramika [obr. 4:1–3] se na našem území objevuje zejména během 2. a v první polovině 3. století. V současné době není možné rozhodnout, zda sídliště existovalo ve sledované poloze kontinuálně od 2. do 4. století, nebo zde byl sídelní hiát.

Loučanské sídliště představuje jednu z mála zpracovaných lokalit z doby římské v jihozápadní části Olomoucka. Další dosud v literatuře uváděné lokality evidujeme podél toku říčky Šumice a Blaty. Jde hlavně o germánská sídliště na katastrech Náměště na Hané, rozhraní Loučan a Senice na Hané, Ústína, Hněvotína, Olšan a Žerůvek.⁵⁰ Jinou výraznou koncentraci germánských sídlišť jihozápadně od Olomouce registrujeme v okolí Slatinic, které se nachází jižně od Loučan.⁵¹ V případě výše popsaného sídliště v Loučanech lze uvažovat o jeho možné souvislosti s trasou dálkové komunikace spojující oblast střední Moravy s Malou Hanou nebo s východními Čechami.⁵²

Poznámky

- ¹ Předložený článek věnujeme památce předčasně zesnulé posluchačky dálkového studia archeologie Univerzity Palackého v Olomouci Renaty Churavé (1970–2021) a vzpomínce na Ing. Vojtěcha Kohoutka (1921–2010).
- ² Například Přidal, T. – Jílek, J. – Faltýnek, K.: Loučany (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 63, v tisku.
- ³ Demek, J. a kol.: *Zeměpisný lexikon ČR. Hory a nížiny*. Praha 1987, s. 112.
- ⁴ Viz složka obce Loučany uložená v archivu nálezových zpráv VMO.
- ⁵ Čižmář, M. – Geislerová, K. – Unger, J.: *Výzkumy – Ausgrabungen 1993–1998*. Brno 2000, s. 181.
- ⁶ Šmíd, M.: *Nálezová zpráva Loučany, intravilán obce 2006–2007 „kanalizace a ČOV“*. Nálezová zpráva uložena v archivu nálezových zpráv VMO.
- ⁷ Faltýnek, K.: Loučany (k. ú. Loučany na Hané, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 50, 2008, s. 328.
- ⁸ Fojtík, P.: Loučany (k. ú. Loučany na Hané, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 58, 2017, č. 1, s. 243.
- ⁹ Fojtík, P.: Loučany (k. ú. Loučany na Hané, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 58, 2017, č. 2, s. 223.
- ¹⁰ Přidal, T. – Jílek, J. – Faltýnek, K. (pozn. 2), v tisku.
- ¹¹ Faltýnek, K. (pozn. 7), s. 328.
- ¹² Přidal, T. – Jílek, J. – Faltýnek, K. (pozn. 2), v tisku.
- ¹³ Že jde o sídlištní lokalitu, naznačuje zejména skladba získaných nálezů.
- ¹⁴ Archeologické nálezy jsou uloženy v archeologické podsbírce VMO pod přírůstkovým číslem 8/2020 a v Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Olomouci pod číslem akce 69/14.
- ¹⁵ Šmíd, M. (pozn. 6), nestránkováno.
- ¹⁶ Více k metodě povrchového sběru například Kuna, M. a kol.: *Nedestruktivní archeologie*. Praha 2004, s. 305–352.
- ¹⁷ K problematice výskytu importů římsko-provinciální keramiky například Halama, J.: *Terra sigillata z Čech v kontextu evropského barbarika*. Praha 2018, s. 104–107.
- ¹⁸ Například Filipová, M.: *Prstencové misky ve střednom Podunajsku* (magisterská práce). Filozofická fakulta Masarykovy Univerzity v Brně, Brno 2013, s. 17, 58, 59, 107, obr. 10, 12. – Zeman, T.: *Střední Pomoraví v době římské. Svědectví povrchové prospekce*. Olomouc 2017, s. 32.
- ¹⁹ Zeman, T. (pozn. 18), s. 30.
- ²⁰ K výskytu římsko-provinciální keramiky na Olomoucku například Šmíd, M.: Archeologické výzkumy na trase vodovodu Pomoraví v okolí Náměště na Hané. *Náměšť na Hané a okolí*, 1997, č. 10, s. 1–2, zde s. 2. – Kalábek, M. – Šrámek, F.: Germánské hrncířské pece v Olomouci-Neředíně a Olomouci-Slavoníně. *Ročenka 2005, Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace*, 2006, s. 206–243, zde s. 230–232. – Kalábek, M. – Peška, J. – Svobodová-Svitavská, H. – Vaněček, Z.: Dosavadní výsledky výzkumu krátkodobého tábora římské armády v Olomouci-Neředíně. In: Sedláčková, H. (ed.): *Na hranicích impéria – extra fines imperii. Jaroslavu Tejralovi k 80. narozeninám*. Brno 2017, s. 165–189, zde s. 172. – Halama, J.: Nejsevernější nález římské reliéfní keramiky v Pomoraví. *Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Olomouci 2019, 2020*, s. 25–28.
- ²¹ Například Zeman, T. (pozn. 18), s. 33–34.
- ²² Srovnej Tejral, J.: K otázce pozdně římských sídlišť „zlechovského typu“. *Časopis moravského muzea, vědy společenské*, roč. 74, 1989, s. 77–88, zde s. 79, obr. 2:10, 11, 13. – Vachůtová, D.: Sídliště z pozdní doby římské v Kostelci na Hané-Kozí Bradě. In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.): *Archeologie barbarů 2006, Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 3*. České Budějovice 2007, s. 395–432, zde s. 401, obr. 8:4, 16; 13:16; 16:1, 3. – Beneš, Z.: Sídliště z doby římské v Mořicích (okr. Prostějov). In: Droberjar, E. – Chvojka, O. (eds.): *Archeologie barbarů 2006, Archeologické výzkumy v jižních Čechách. Supplementum 3*. České Budějovice 2007, s. 473–512, zde s. 482, obr. 13:4; 14:10,

- 16:5, 7, 11. – Kašpárek, F.: Germánské sídliště z doby římské ve Slatinicích na Olomoucku. In: Droberjar, E. – Komoróczy, B. – Vachůtová, D. (eds.): *Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007*. Brno 2008, s. 177–200, zde s. 186–188, obr. 7:15; 8:10, 11, 20. – Konečný, T.: *Germánské sídliště s výrobními aktivitami v Držovicích* (bakalářská práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2019, s. 59–61, tab. 4:4–5; 25:1; 33:2–3.
- ²³ Například Tejral, J. (pozn. 22), s. 79–80, obr. 2:7–9. – Zeman, T. (pozn. 18), s. 34–36.
- ²⁴ Zeman, T. (pozn. 18), s. 36–37.
- ²⁵ Například Kalábek, M. – Šrámek, F. (pozn. 20), s. 228, obr. 13:03/2001–10389–10. – Vachůtová, D. (pozn. 22), s. 402, obr. 8:5. – Beneš, Z. (pozn. 22), s. 483, obr. 19:8. – Kašpárek, F. (pozn. 22), s. 188, obr. 8:1.
- ²⁶ Zeman, T. (pozn. 18), s. 39.
- ²⁷ Tamtéž, s. 39.
- ²⁸ Tamtéž, s. 39–40.
- ²⁹ Tamtéž, s. 38–39.
- ³⁰ Tamtéž, s. 38.
- ³¹ Tamtéž, s. 41–42.
- ³² Například Peškař, I.: Hrnčířské pece z doby římské na Moravě. *Památky archeologické*, roč. 79, 1988, č. 1, s. 106–169, zde s. 115, 128–130.
- ³³ K tomu Tejral, J. (pozn. 22), s. 81. – Tejral, J.: Naše země a římské Podunají na počátku doby stěhování národů. *Památky archeologické*, roč. 76, 1985, č. 2, 308–397, zde s. 333, např. obr. 9:4; 10:4. – Peškař, I. (pozn. 32), s. 115–116, obr. 6–14. – Zeman, T.: Na kruhu točená keramika ze Zlechova. *Zborník Slovenského národného múzea 100, Archeologia 16*, 2006, s. 437–443, zde s. 437–441, obr. 2. – Vachůtová, D.: Soubor na kruhu točené keramiky z doby římské ze sbírek Vlastivědného muzea v Olomouci. *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, roč. 54–55, 2006, č. M 10–11, s. 105–115. – Zeman, T.: Nové sídlištní nálezy tzv. zlechovského horizontu na jižní Moravě. In: Měřinský, Z. – Klápště, J. (eds.): *Moravskoslezská škola doktorských studií. Seminář 1*. Brno 2008, s. 154–174, zde s. 154. – Jílek, J. – Kuča, M. – Sojková, T.: Pohřebiště z doby římské ve Velaticích. *Slovenská archeológia*, roč. 59, 2011, č. 2, s. 235–309, zde s. 249.
- ³⁴ Kalábek, M. – Šrámek, F. (pozn. 20), s. 227–228, obr. 11; 14; 15. – Kalábek, M. – Peška, J.: Die germanischen Siedlungen in der Flur „Horní lán“ in Olomouc-Slavonín. In: Komoróczy, B. (ed.): *Sociální diferenciace barbarských komunit ve světle nových hrobových, sídlištních a sběrových nálezů (Archeologie barbarů 2011). Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno, svazek 44*. Brno 2014, s. 251–259, zde s. 253. – Kašpárek, F. (pozn. 22), s. 191–192. – Kalábek, M.: Funerální a sídlištní památky z laténu a doby římské z Hněvotína. *Ročenka 2016, Archeologické centrum Olomouc, příspěvková organizace*, 2017, s. 87–88.
- ³⁵ Zeman, J.: *Severní Morava v mladší době římské*. Praha 1961, s. 238–244, např. obr. 18:A/a; 35:C/g; 65:A/a, b, D/a; 80:A/b. – Hlubek, L.: Doba římská. In: Konečný, K. (ed.): *Litovel. Velké dějiny města*. 1. díl. Olomouc 2018, s. 57–58, obr. dole na s. 58.
- ³⁶ Vachůtová, D. (pozn. 22), s. 402–403, obr. 7:13; 17:10; 20:5, 6. – Beneš, Z. (pozn. 22), s. 483, obr. 13:6; 14:12; 15:6. – Faltýnek, K.: Litovel (k. ú. Rozvadovice, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 55, 2014, č. 1, s. 231. – Faltýnek, K.: Příkazy (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 57, 2016, č. 1, s. 251–252, obr. 5. – Faltýnek, K.: Litovel (k. ú. Rozvadovice, k. ú. Unčovice, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 58, 2017, č. 1, s. 251. – Konečný, T. (pozn. 22), s. 44–54, tab. 2:5; 3:1–2; 4:1–2; 18:4; 24:1, 4, 5.
- ³⁷ Trnáčková, Z.: Pozdně římská nádoba z Olomouce. *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 1962, č. 105, s. 13–14.
- ³⁸ Kalábek, M. – Šrámek, F. (pozn. 20), s. 227, obr. 9; 10. – Zeman, T. (pozn. 18), s. 42, obr. 20:15; 21:1; 45:7. – Zeman, T.: Na kruhu točená (pozn. 33), s. 440, obr. 2:12. – Loskotová, Z.: Sídliště z doby římské a historie archeologického bádání na Vidnavsku. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2008, č. 296, s. 93–111, zde s. 104–105, obr. dole na s. 103. – Tejral, J.: *Morava na sklonku antiky*. Brno 1985, s. 46–47.

- ³⁹ Kokowski, A.: Metalowe wisiorki na kształcie topora na terenie Barbaricum na północ i północno-wschód od limesu rzymskiego, w okresie rzymskim i we wczesnym okresie wędrówek ludów. In: Ilkjaer, J. – Kokowski, A. (eds.): *20 lat archeologii w Masłomęczu I. Weterani*. Lublin 1998, s. 99–116, zde s. 100–102, ryc. 1:4.
- ⁴⁰ Tejral, J. (pozn. 38), s. 131–132. – Přidal, T. – Jílek, J. – Faltýnek, K. (pozn. 2), v tisku.
- ⁴¹ Nálezy jsou zapsány v numismatické podsbírce VMO pod evidenčními čísly N 28 728 a N 28 729. Za pomoc při určení mince děkujeme doc. PhDr. Jiřímu Militkěmu, Ph.D., DSc.
- ⁴² Mattingly, H. – Sydenham, E. (eds.): *The Roman Imperial Coinage*, díl V., část I. London 1962. – Göbl, R.: *Moneta Imperii Romani. Die Münzprägung des Kaiser Valerianus I. / Gallienus / Saloninus (253/268), Regalianus (260) und Macrinus / Quietus (260/262)*. Wien 2000.
- ⁴³ Srov. např. Nemeškalová-Jiroudková, Z.: Příspěvek k otázce nálezů jednotlivých římských mincí v Čechách. In: *Numismatický sborník*, 1962, č. 7, s. 57. – Militký, J. – Vích, D.: Nové nálezy římských mincí na česko-moravském pomezí. In: Droberjar, E. (ed.): *Archeologie barbarů 2010. Hroby a pohřebiště Germánů mezi Labem a Dunajem. Sborník příspěvků ze VI. protohistorické konference, Hradec Králové, 6.–9. září 2010*. Olomouc 2011, s. 294.
- ⁴⁴ Viz Kašpar, P.: *Nálezy římských mincí na území Olomouckého kraje* (bakalářská diplomová práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2014, s. 106.
- ⁴⁵ Konkrétně se jedná o tyto lokality: Cholína, Olomouc, Olomouc-Neředín, Kralice na Hané, Němčice nad Hanou, Výšovice a Přerov.
- ⁴⁶ Za cenné rady a poznatky k analýze jednotlivých nálezů děkujeme kolegům Mgr. J. Halamovi, Ph.D. z Vlastivědného muzea v Šumperku a PhDr. J. Jílkovi, Ph.D. z Východočeského muzea v Pardubicích.
- ⁴⁷ Děkujeme Mgr. M. Kováčkovi z Vlastivědného muzea v Olomouci za určení suroviny brousku.
- ⁴⁸ Osídlení ze starší doby i mladší až pozdní doby římské známe také z blízkého germánského sídliště ve Slatinicích. Srovnej Kašpárek, F. (pozn. 22), s. 188–190, 196, obr. 10:1–14.
- ⁴⁹ Například Šmíd, M. (pozn. 20), s. 2. – Kalábek, M.: Germánské osídlení Olomouce. In: Droberjar, E. – Lutoský, M. (eds.): *Archeologie barbarů 2005*. Praha 2006, s. 431–450, zde s. 446, obr. 7, zde odkazy na starší literaturu. – Fojtík, P.: Pravěké a raně historické osídlení katastru obce Olšany u Prostějova, okr. Prostějov. *Střední Morava*, roč. 15, 2009, č. 29, s. 54–69, zde s. 56, 58, 60. – Šmíd, M.: Pravěké a časně historické osídlení městyse Náměšť na Hané (okr. Olomouc). *Střední Morava*, roč. 16, 2010, č. 30, s. 44–74, zde s. 50. – Kalábek, M.: Archeologické nálezy a lokality na katastru obce Ústín (okr. Olomouc). *Střední Morava*, roč. 22, 2016, č. 42, s. 60–67, zde s. 62, 63, obr. 3. – Kalábek, M.: Hněvotín (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 59, 2018, č. 1, s. 206.
- ⁵⁰ Například Kalábek, M. (pozn. 50), s. 446, obr. 7. – Fojtík, P.: Slatinice (k. ú. Slatinice na Hané, okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2019, č. 1, s. 254.
- ⁵¹ K osídlení Malé Hané například Vích, D.: Nálezy doby římské v jižní části Malé Hané. In: Droberjar, E. – Komoróczy, B. – Vachůtová, D. (eds.): *Barbarská sídliště. Archeologie barbarů 2007*. Brno 2008, s. 147–160. – Vích, D.: Spony z doby římské ze severní části Boskovické brázdy. *Archeologické rozhledy*, roč. 66, 2014, č. 4, s. 704–730, zde i další literatura k osídlení Malé Hané v době římské.

SUMMARY

Roman Period Settlement in Loučany (Olomouc District)

Karel Faltýnek – Lukáš Hlubek – Filip Hradil – Tomáš Přidal

The article focuses on the evaluation of Roman period archaeological finds in the cadastre of the village of Loučany. The settlement itself was located on the left bank terrace of the Šumice river, to the east of Loučany. The site was originally discovered by V. Kohoutek in 2008. Subsequently, K. Faltýnek, T. Jursa and T. Přidal conducted a surface survey which included the use of a metal detector. Based on the analysis of ceramic finds, we can date the beginnings of the settlement to the 2nd century AD (end of stage B2). This is primarily through the examination of ceramic decorations [Fig.5:1–5,7]. The most significant development of the Loučany settlement occurred from the early to late Roman period (stages C2 to C3/D1) which is from the second half of the 3rd to 4th centuries AD. Three fragments of Roman provincial pottery were also found in the locality. Two of them belong to the fine grey ceramics produced in Pannonian workshops and the last fragment is made of yellow/orange ceramics. [Fig 4: 1–3]. Two Roman coins [Fig.8: 1,2] and an ax-shaped pendant [Fig. 8:5] were obtained by use of a metal detector. The pendant belongs to type 4 according to the assessment of A. Kokowski, which can be dated to the 3rd–4th centuries. One Roman coin was severely damaged by corrosion and could not be accurately identified. The better preserved second mintage was identified as antoninian Galliena (253–268 AD). The Loučany settlement was most likely situated on the long distance connecting Moravia Central with Mala Hana, or with Eastern Bohemia.

Galerie pruských vojenských velitelů za obléhání města Olomouce roku 1758. Část I.

Jiří Fiala – Harald Skala

ABSTRACT

Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of the Olomouc in 1758. Part I.

At the end of their article *Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758*, the authors turn their attention to the headquarters of the Prussian King Frederick II, which, during this siege, were located in the village Smržice near Prostějov. As many as 43 noteworthy Prussian officers took part in this siege. Some of them will be presented with short biographical summaries. The first part of this contribution presents the biographies of three general officers: 1. General-Field Marshal James Francis Keith (Jakob von Keith, 1696–1758), 2. Lieutenant-General Heinrich August Baron de la Motte-Fouqué (1698–1774) and 3. General of Cavalry Hans Joachim von Zieten (1699–1786).

KEY WORDS: Olomouc, 1758, Prussian siege, Frederick II, headquarters, Smržice, Prussian commanders

Počínaje ročníkem 2014 *Zpráv Vlastivědného muzea v Olomouci* jsme v tomto časopise publikovali v pěti pokračováních příspěvek *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*.¹ Navazujeme na tento příspěvek biogramy předních pruských vojenských velitelů zúčastnivších se tohoto obléhání, jehož neúspěch zmařil plány prvního z nich – pruského krále Fridricha II. Velikého na následující obležení a dobytí hlavního města habsburské monarchie, Vídně. Jejich soupis se stručnými biografie-mi pořídil E. von St. ve své publikaci *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*, vydané v roce 1858 nakladatelstvím Johanna Davida Sauerländera (1789–1869) ve Frankfurtu nad Mohanem.²

Jedná se o tyto pruské důstojníky:

1. generál polní maršál James Francis Keith (Jakob von Keith, 1696–1758), 2. generálporučík Heinrich August baron de la Motte-Fouqué (1698–1774), 3. generálporučík Hans Joachim von Zieten (1699–1776), 4. generálporučík Wolf Friedrich von Retzow (1700–1758), 5. plukovník Paul von Werner (1707–1785), 6. generálmajor Johann Karl svobodný pán von Rebentisch (1701–1765), 7. generálporučík Friedrich Eugen princ von Württemberg

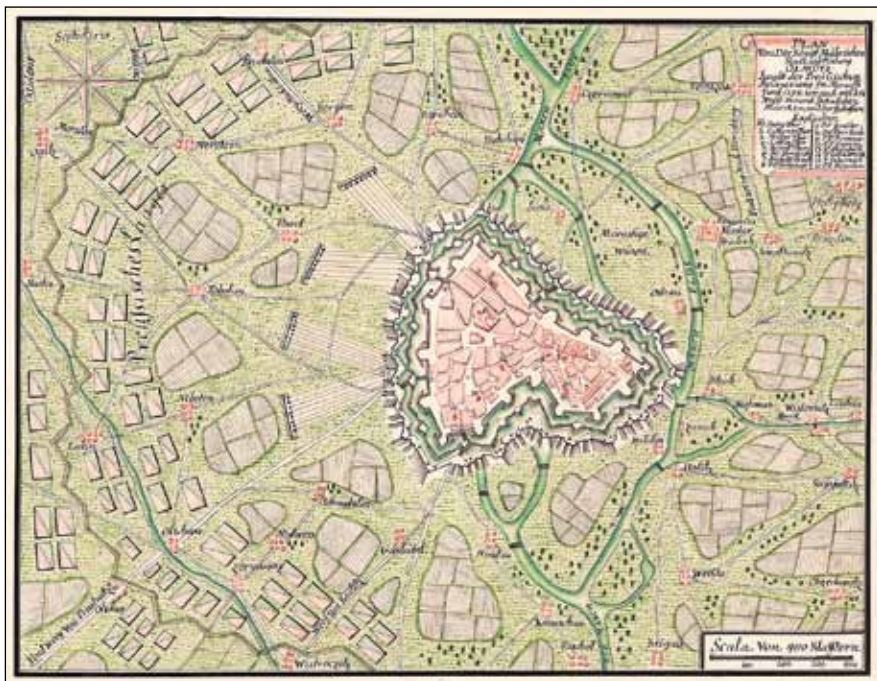
(1732–1797), 8. generálmajor Wilhelm von Saldern (1702–1758), 9. generálporučík Franz Carl Ludwig hrabě von Wied zu Neuwied (1710–1765), 10. plukovník Johann Friedrich von Balbi (kolem 1700–1779), 11. generálporučík Friedrich Wilhelm Quirin von Forcade de Biaix (1699–1764), 12. generál pěchoty Carl Albert Friedrich markrabě zu Brandenburg-Schwedt (1700–1771), 13. generálmajor Karl Friedrich von Meyer (1707–1775), 14. generálporučík Friedrich Wilhelm svobodný pán von Seydlitz (1721–1773), 15. generálmajor Rupert Scipio von Lentulus (1714–1786), 16. generálmajor Balthasar Rudolph von Schenckendorf (1699–1771), 17. generálmajor Friedrich Carl princ von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern (1729–1809), 18. generálmajor Georg Ludwig von Puttkamer (1715–1759), 19. generál polní maršál Moritz princ von Anhalt-Dessau (1712–1760), 20. plukovník Carl Wilhelm von Dieskau (1701–1777), 21. generálporučík August Ferdinand princ pruský (1730–1813), 22. generálmajor Carl Ferdinand svobodný pán von Hagen (1710/1711–1759), 23. generálmajor Johann Albrecht von Bülow (1708–1776), 24. generálmajor Henning Alexander von Kahlden (1713–1758), 25. generálmajor Carl Heinrich von Wedel (1712–1782), 26. generálmajor Jakob Friedrich von Bredow, 27. generálmajor Johann Ernst von Schmettau, 28. generálmajor Anton Friedrich von Krockow (1714–1778), 29. generálmajor Ernst Heinrich von Czetteritz (1713–1782), 30. generálmajor Johann Siegismund von Lattorff (1699–

1761), 30. generálmajor Johann Friedrich von Kreutz (von Kreytzen, 1693–1759), 31. generálmajor Hans Kaspar von Krockow (1715–1765), 32. generálmajor Ernst Ludwig von Kannacher (1695/1696–1765), 33. generálmajor August Gottlieb von Bornstedt (1698–1772), 34. generálmajor Carl Christoph svobodný pán von der Goltz (1707–1761), 35. podplukovník Christian Wilhelm von Embers (?–?), 36. major Heinrich Wilhelm von Lettow (1714–1793), 37. plukovník Franz von Le Noble (1707 až 1772), 38. generálporučík Christoph II. purkrabí a hrabě von und zu Dohna-Schlodien (1702–1771), 39. generál polní maršál Johann von Lehwald (1685–1768), 40. generálmajor Friedrich Ludwig Heinrich von Preußen (1726–1802), 41. generálporučík Friedrich II. von Hessen-Kassel (1720–1785), 42. plukovník Nikolaus Lorenz von Puttkamer (1703–1782), 43. generálmajor Friedrich Wilhelm von der Mosel (1709–1777).³

Obr. 1. Johann Georg Ziessenis (1716–1776), Pruský král Fridrich II. Soudobý portrét panovníka vzniklý roku 1763 na zámku Salzdahlum, letním sídle Friedrichovy sestry Philippine Charlotte hraběnky von Braunschweig (1716–1801). Jedná se o jediný portrét z doby panování Fridricha II., tedy od roku 1740, k němuž král seděl modelem. Portrét byl 10. října 2009 prodán v aukční síni Bolland & Marotz v Brémách za 670 000 eur, protože byl však označen za německé kulturní dědictví, musí i po prodeji zůstat v Německu.

V první části našeho příspěvku jsou obsaženy tři biografie, a to těchto důstojníků: 1. generál polní maršál James Francis Keith (Jakob von Keith, 1696–1758), 2. generálporučík Heinrich August baron de la Motte-Fouqué (1698–1774) a 3. generálporučík Hans Joachim von Zieten (1699–1786).

Obr. 2. Plán královského moravského města a pevnosti Olomouce včetně pruského obléhání v měsíci červnu 1758, jakož i s nejbližšími tržišti a vesnicemi. Vysvětlení: č. 1 – Hradská brána, č. 2 – Kateřinská brána, č. 3 – Střední brána, č. 4 – Litovelská brána, č. 5 – Reindlerova brána, č. 6 – dóm, č. 7 – biskupská rezidence, č. 8 – otcové dominikáni, č. 9 – otcové jezuité, č. 10 – farní kostel, č. 11 – otcové františkáni, č. 12 – otcové kapucíni, č. 13 – kostel sv. Blažeje, č. 14 – klášter sv. Kateřiny, č. 15 – kostel sv. Petra, č. 16 – otcové minorité. Signováno jménem Geyer. Moravská zemská knihovna v Brně, Mollova mapová sbírka (shromážděná ve 40. a 50. letech 18. stol. německým diplomatem Bernardem Paulem Mollem, 1697–1780), nová sign. Moll-0001.749.

Dobytí slezské pevnosti Svídnice (pol. Świdnica, něm. Schweidnitz) 19. dubna 1758 otevřelo pruskému králi Fridrichovi II. Velikému cestu na Moravu [obr. 1]. Měl k dispozici asi 38 tisíc mužů, postupně koncentrovaných do 27. dubna 1758 v Opavě, odkud 1. května vytáhl pruský předvoj pod velením generálporučíka Wolfa Friedricha von Retzow k moravské zemské hranici. Pruská invazní armáda sestávala ze 46 praporů řadové pěchoty, dvou neřadových praporů, dvou rot pěších myslivců, 43 švadron kyrysníků, 30 švadron dragounů a 30 švadron husarů, jimž nestálo nic v cestě, protože hlavní císařská armáda v počtu asi 37 tisíc mužů pod velením polního maršálka Leopolda Josepha hraběte von Daun (1705–1766) se nacházela v pevnosti Hradec Králové a kolem ní, a teprve po zprávě o pruském tažení na Moravu se začala přesouvat k Litomyšli.⁴

Připomeňme, že pruský obléhací sbor započal s dělostřeleckým ostřelováním olomoucké pevnosti 31. května 1758, o neúspěchu pruského obležení rozhodla likvidace pruského zásobovacího konvoje císařskými jednotkami u Guntramovic a Domašova ve dnech 28. až 30. června a pruská armáda od Olomouce odtáhla v noci na 2. července 1758.

Obr. 3. E. M. d., 1758: Plán zákupu pruského nepřítele před Olomoucí. Obležení učiněné od 30. května do 2. července. A – císařská silnice k Prostějovu, B – nová zemská silnice, C – ves Slavonín, D – zdemolovaný Povel, E – nepřátelské zákopy, F – baterie pro děla a hmoždíře, G – reduta, H – kostelík sv. Kříže, K – stavidlo, L – řeka Morava, M – příčná barikáda, jež byla navržena během posledních týdnů. – Mollova mapová sbírka (shromážděná ve 40. a 50. letech 18. stol. německým diplomatem Bernardem Paulem Mollem, 1697–1780), Moravská zemská knihovna v Brně, nová signatura Moll-0001.750.

Obr. 4. Přestavěný dům ve Smržicích u Prostějova, sídlo hlavního štábu pruského krále Fridricha II. během obléhání Olomouce v roce 1758, na nároží ulic Prostějovská a Zákostelí, Prostějovská č. 545, s restaurací U Býka. Zdroj: <http://google.com/maps/>.

O průběhu těchto událostí sedmileté války bylo již dostatečně pojednáno jinde (viz zde pozn. 1), naše stať se zaměří, jak již bylo uvedeno v jejím úvodu, na životopisné medailony význačných představitelů pruské generality a vyšších důstojníků do hodnosti majora včetně, kteří se ocitli po boku svého panovníka před sotva dokončenými fortifikacemi olomoucké bastionové pevnosti, hájené asi osmi a půl tisícem vojáků a také dobrovolníků z řad místních civilních obyvatel [obr. 2, obr. 3]. Vzhledem ke značnému množství historických prací týkajících se vrchního velitele pruské branné moci – pruského krále Fridricha II. řečeného Veliký (1712–1786),⁵ omezíme se jen na údaje o umístění panovníkova hlavního stanu během obléhání Olomouce. Cenným pramenem pro takový záměr jsou deníky králova sekretáře a důvěrníka Henriho Alexandre de Catt (1725–1795), byť jejich autor převážně reprodukuje své rozhovory s Fridrichem II. týkající se literatury a filozofie.⁶ Takto zaznamenává králův itinerář: „Jeho Veličenstvo táhlo s předvojem 1. května dále a dorazilo do Starých Těchanovic, 2. do Jívové, 3. do Štarnova, vesnice, jež byla zcela opanována skvrnitým tyfem, chorobou morového typu, kterou sem zavlekli Chorvati a která zachvátila téměř všechny sedláky. (...) 4. jsme pochodovali do Litovle. Král nechal pověsit velkou mapu Moravy a ukázal mi polohu Litovle, jiného místa, kde hodlal zřídit svůj hlavní stan, a město Olomouc. (...) 7. jsme pochodovali do Nasobůrek, kde se během čtyřdenního králova pobytu nacházel hlavní stan. Zřídil více záloh, aby vypátral nepřítele a jeho různá postavení. Třebaže byl unaven a velice trpěl hemoroidy, byl poněkud veselejší (...). 11. král pochodoval s patnácti prapory, osmatřiceti švadronami a devadesáti těžkými děly do Smržic, kde zřídil svůj hlavní stan [obr. 4].“⁷

Jako své obydlí zabral Fridrich II. stavení smržického celoláníka a rychtáře Jana Janíka č. 60⁸ a odtud řídil válečné operace – ať již na poradách s pruskými generály, nebo písemnými rozkazy doručovanými ordonančními důstojníky či kurýry. Pro příklad ocitujme králův dopis adresovaný generálu pěchoty Carlu Albertu Friedrichu markraběti zu Brandenburg-Schwedt (1705–1762):

„Generálu pěchoty markraběti Carlovi

Smržice 26. května 1758

Poněvadž jsem obdržel vědomost, že je nepřítel silně detašován v okolí Dvorců a Malé Morávky, aby znepokojoval náš konvoj,⁹ a Mně na tom velmi záleží, chci tudíž, aby Tentýž¹⁰ ihned nechal generálporučíka von Retzow¹¹ se čtyřmi prapory a se dvěma prapory, jež stojí ve Šternberku, pochodovat do okolí Dvorců. Generálporučík Retzow bude kromě toho vědět, kdy a kterou cestou konvoj půjde, musí tedy tak daleko naproti němu pochodovat, aby se tam určitě dostal. Rozkázal jsem generálmajoru von Meyer,¹² aby prapor při něm stojící a 100 husarů také tam nechal pochodovat. Tentýž může ve své osobě s princem hessen-ským¹³ tak daleko tamtéž přijít. Až to pomine, tak Retzow opět odpochoduje do Uničova. Fridrich“¹⁴

Z jakého důvodu přesunul Fridrich II. 3. června 1758 hlavní stan do vsi Slatinky na úpatí Velkého Kosíře, se sice od Henriho de Catt nedozvíme, ani proč se 8. června vrátil do Smržic, zato jsme 5. června poučení o zdravotním stavu panovníka: „Král, jenž se bez ohledu na přestálý útok svých hemoroidů cítil blaze, v dobré náladě, a jak to nazval, lehkovážně, byl na tom dnes velmi zle následkem požití makaronů, jichž snědl při dîner příliš mnoho. Dostal značně prudkou a bolestivou koliku, takže musel sáhnout po obvyklých zdravotních prostředcích – klistýru, projímavých a křeče utiňujících práscích.“¹⁵

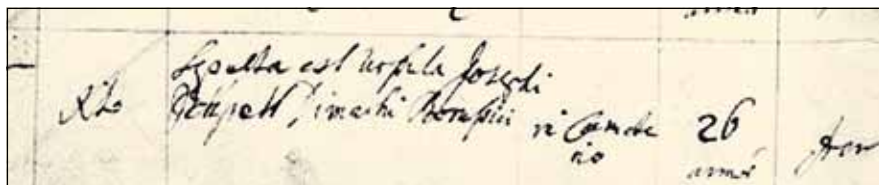
Pruskou okupaci Smržic narušil zejména požár celé vsi 22. června 1758, jehož příčinu a průběh líčí Henri de Catt následovně: „Ráno kolem desáté hodiny, když Jeho Veličenstvo se vydalo do polního tábora, ocitla se ves Smržice v plamenech. Jeden bídny čeledín u koní, jenž kouřil v kočárovně, v níž se nacházela sláma, zavinil toto neštěstí. Král z tábora upozoroval velký požár a co nejrychleji sem přijel, aby zjistil, co se přihodilo. Udělil rozkazy, ale všechno bylo kořistí plamenů. Z celé velké vsi nezůstalo nic nežli stavení, v němž král bydlel, a pastýřova chatrč, jež mi byla určena jako moje obydlí. Jedna matka, jež se snažila zachránit svoje dítě, se spolu s ním udusila v plamenech a jak matka, tak i dítě uhořely.“¹⁶ Toto truchlivé divadlo a pohled na tolik nešťastníků mi rozerval srdce. Hospodář, u nějž jsem bydlel, nemocný, více než osmdesátiletý muž, se vzpíral pomocníkům, kteří ho chtěli zachránit: „Ach, nechte mě zde zemřít! Což mám žít, jen abych viděl tu bídu a abych byl sám ještě bídňější?“ Násilím byl odvrácen. V okamžiku, když ho vyvedli ze dvora, chatrč se zřítila. Nemnoho dobytka, jež starému muži zůstalo a jenž se nedal zachránit, uhynulo při zřícení se stodoly. Při pohledu na ruiny zřícené chatrče a na ztracený dobytek vydechl ubohý stařec svou duši.¹⁷ Manželka, děti a několik sousedů, kteří přispěchali na pomoc, ti všichni mrtvého obklopili, hladili ho, naříkali a jeden z nich objal mého sluhu, jenž hovoří jejich jazykem, a oni viděli, jak se věnuje mému ubohému hospodáři a horlivě se snaží ho zachránit [obr. 5, obr. 6].“¹⁸

A 2. července 1758 Henri de Catt zaznamenal: „Opustili jsme ty nuzné Smržice, kde vzkvěťaly tak krásné naděje. Princ Moritz¹⁹ odtud odtáhl na základě přijatého rozkazu o půlnoci s deseti prapory a třiceti švadronami, aby obsadil společně se sborem generála Wedela²⁰ tábor u Nectavy, na nějž měl cestou narazit. Král následoval ve čtyři hodiny ráno se sedmácti prapory a třiatřiceti švadronami přes Kostelec, Hluchov a Německé Přemyslovce až na návrší za Březskem, kde se vojsko utábořilo. Hlavní stan byl zřízen v Březině.“²¹

Přes Moravskou Třebovou, kde se voj Fridricha II. spojil se sborem generála polního maršála Jakoba von Keith (1696–1758), jenž od Olomouce ustupoval přes Litovel a Mohelnici, dále přes Svitavy a Holici u Pardubic, dorazili Prusové do Hradce Králové. Pruský hlavní stan byl poté zřizován mj. v Rohenici u Rychnova nad Kněžnou (25. července 1758),

Obr. 5. Frederick Carstens (1762–?), Fridrich II. sám přivádí v hlavním stanu u Olomouce špiona k doznání, že zapálil sklad a pekárnu, mědirytina, Státní okresní archiv Olomouc, Sběrka obrazového a fotografického materiálu, fond M 8-34, inv. č. 373, sign. V/107.

Obr. 6. Matriční záznam o úmrtí Ursuly, manželky pruského dragouna Josepha Spotta, staré 26 let a pohřbené na hřbitově ve Smržicích dne 13. června 1758; zemřelou pohřbil místní kooperátor Godefridus Antoninus Kaczława. Moravský zemský archiv v Brně, Matriky, římskokatolická farnost Smržice u Prostějova, číslo knihy 9734, s. 112.

ve Velké Jesenici (30. července až 2. srpna 1758) a ve Vysokově (4. srpna 1758). Dne 7. srpna 1758 dorazil král Fridrich II. do Verněřovic na Náchodsku a poté do dolnoslezské obce Krzeszów (nyní v Polské republice).²²

1. Generál polní maršál James Francis Edward Keith (též Jakob von Keith)

Rodnou vlastí Jamese Francise Edwarda Keitha²³ bylo Skotsko. Narodil se 11. června 1696 na hradě Inverugie, nazývaném též Cheyne's Tower, v současné době už jen hradní zřícenině vzdálené 3,2 km od města Peterheadu ve skotském hrabství Aberdeenshire. Byl druhorozeným synem Williama Keitha, 9. maršála Skotska (Earl Marischal, 1664–1712), a Mary rozené Drummondové. Rod Keithů byl úzce spřízněn s rodem Stuartovců; James Keith i jeho starší bratr Georg Keith, 10. a poslední maršál Skotska (1692 nebo 1693–1778), se v letech 1715 a 1719 účastnili povstání jakobitů usilujících o návrat sesazeného katolického panovníka Jakuba II. Stuarta (1633–1701) na trůny Anglie, Skotska a Irska, později nápomocných i jeho synu Jakubu Františku Stuartovi (1688–1766) a vnuku Karlu Eduardu Stuartovi (1720–1788). Po potlačení těchto vzpour museli bratři James a Georg Keithové Skotsko opustit.

Po pobytu v Itálii a Francii se James Francis Keith snažil uchytit ve Španělsku, ale jako protestant nemohl ve španělské armádě avansovat na velitele pluku. Náležitě uplatnění nalezl v armádě Ruské říše, v hodnosti generálmajora sloužil pod generály polními maršály Burkhardem Christophem hrabětem von Münnich (1683–1867) a Peterem hrabětem von Lacy (1678–1751). Svou statečnost projevil v rusko-turecké válce roku 1737 při dobytí Očakova a za švédsko-ruské války 3. září 1741 v bitvě u Villmanstrandu (nyní město Lappeenranta ve Finské republice). Po ukončení rusko-turecké války bělehradským mírem 18. září 1739 jmenovala carevna Anna Ivanovna (1693–1740) Jamese Francise Keitha, mezitím povýšeného na generála pěchoty, guvernérem na Ukrajině.

Po smrti Anny Ivanovny se generál pěchoty netěšil přízni její nástupkyně, carevny Alžběty Petrovny (1709–1761), usiloval proto o propuštění z ruských armádních služeb, čehož dosáhl k 30. lednu 1747. Požádal nato pruského krále Fridricha II. o místo v jeho armádě, jeho žádost doporučil králův generální pobočník a oblíbenec, plukovník Hans Karl von Winterfeldt (1707–1757). Vzdělaný a zkušený Keith byl 18. září 1747 jmenován generálem polním maršálem, v roce 1749 guvernérem Berlína, v říjnu téhož roku obdržel od panovníka Řád Černé orlice. Keith patřil od prvopočátku k nejvíce ceněným pruským generálům. Stal se členem Pruské akademie věd, přeložil mnohá díla z angličtiny do němčiny, byl i častým královým hostem v jeho rezidenci v Sanssouci [obr. 7].

Na počátku sedmileté války byl generál polní maršál Keith neprodleně pověřen významnými úkoly. Vedl pruskou armádu při obležení Sasů u Pirny, v bitvě u Lovosic 1. října 1756 velel první koloně složené z jednoho granátnického praporu, pěti praporů pěchoty, třiceti švadron jízdy

Obr. 7. Antoine Pesne (1683–1757), Polní maršál James Francis Keith, kolem roku 1755, olejomalba, Obrazová galerie v Berlíně.

a kromě toho ze dvou stovek husarů. K dispozici měl též dvacet děl a deset houfnic. Útok veškeré pruské jízdy nepřinesl kýžený výsledek, na úbočích hory Loboše se císařští stále ještě úspěšně bránili, král Fridrich II. se proto rozhodl bitvu vzdát a odebral se do vsi Bílinky. Po králově odchodu se však generálmajoru Friedrichu Carlu Ferdinandu princovi von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern podařilo vytlačit císařské ze svahů Loboše, načež generál polní maršál Keith postoupil s pěšími pluky „Hülsen“, „Manteuffel“, „Itzenplitz“, „Blanckensee“ a „Quadt“ směrem na Lovosice, jež po úporném boji dobyl, a v městečku vypukla řada požárů. Polní maršálek Maximilian Ulysses říšský hrabě von Browne baron de Camus and Mountany nařídil kolem třetí odpoledne spořádaný ústup císařské armády do původního ležení za městem. Prusové první bitvu sedmileté války sice vyhráli, ale zničit císařskou armádu nedokázali.

Během zimy 1756/1757 byl generál polní maršál Keith činný jako diplomat, jeho snaha vyvést Švédsko z protipruské koalice ale nebyla korunována úspěchem. Při vpádu Prusů do Čech v roce 1757 velel generál polní maršál Keith sboru složenému z 26 pěších praporů a 40 švadron (celkem 25 000 mužů), s nimiž dorazil 5. května k Praze a obsadil levý břeh Vltavy. Během bitvy, která se udála 6. května, stál Keithův sbor u Braníka a měl zde vybudovat pontonový most, což se ale pro nedostatek pontonů nepodařilo.

18. června 1757 porazil polní maršálek Leopold Joseph hrabě von Daun pruskou armádu u Kolína. Prusové ustoupili k Nymburku, generál polní maršál Keith zůstal se svým sborem až do 20. června v polním táboře na Bílé hoře. V odpoledních hodinách téhož dne nařídil polní maršálek Karl Alexander princ von Lothringen und Bar (1712–1780) výpad pražské posádky a Keithovy záseky byly překonány pod nápoem c. k. pěšího pluku „Andrássy“ č. 33. Po zásahu dalších posil se Prusové stáhli směrem na Řež, odkud pak odtáhli k městu Slaný. Během ústupu byly Keithovy oddíly pronásledovány husary a lehkou pěchotou vedenou plukovníky Ernstem Gideonem von Laudonem a Gáspárem Inkeym baronem de Pallin (1716–1775). Keithův sbor nato dorazil k Litoměřicím, kde se spojil s jednotkami krále Fridricha II. Po zničení labských mostů u Litoměřic ustupovali Prusové dále přes Chabařovice a saskou Pirnu k Budyšínu, kam přitáhl po značných ztrátách i sbor Augusta Wilhelma prince von Preußen (1722–1758), ustupující přes Mimoň, Jablonné v Podještědí a Žitavu.

Bitvy u Rossbachu 5. listopadu 1757, v níž Prusové porazili francouzsko-císařskou armádu, se Keith zúčastnil jako zástupce krále Fridricha II.

Během obléhání Olomouce v květnu až červnu roku 1758 velel generál polní maršál James Francis Keith celému pruskému obléhacímu sboru složenému z 18 pěších praporů a 15 jezdeckých švadron, svůj hlavní stan si zřídil na faře v předměstské německé vsi Slavoníně (něm. Schnobolin) [obr. 8]. V tzv. Fridrichově pokoji údajně dvakrát přenocoval král Fridrich II., při požáru Slavonína během pruské okupace obce nebyly zdejší fara ani kostel sv. Ondřeje ohněm poškozeny. Po zničení pruského zásobovacího konvoje 30. června u Domašova zrušil král Fridrich II. obléhání olomoucké pevnosti. Pruské oddíly pod Keithovým velením ustupovaly přes Křelov, Litovel, Moravskou Třebovou a Litomyšl na Hradec Králové a odtud přes Náchod do Slezska.

Keithovo zdraví nebylo nejlepší. Již v roce 1751 trpěl bolestmi na prsou, roku 1754 se jeho stav zhoršil, po ústupu od Olomouce proto Keith uvažoval o odchodu z aktivní služby. K tomu ale nedošlo, 13. října 1758 se nacházel opět po králově boku v ležení u saské obce Hochkirch, třebaže mnozí jeho generálové s tímto umístěním vzhledem k blízkosti c. k. armády nesouhlasili. V bitvě, která se udála následujícího dne, velel generál polní maršál

Obr. 8. Svou tvář na pozadí Prusy obléhané Olomouce a hořícího Slavonína nechal olomouckým malířem Johannem Dominikem Kleinem st. (1712–1763) zpodobit tehdejší farář ve Slavoníně u Olomouce Franz Müller (1724–1783). Farář Müller rovněž nechal vyzdobit – patrně Johannem Dominikem Kleinem ml. (1745–1788) – pohostinský pokoj slavnínské fary třemi nástrojnými freskami z let 1772, 1774 a 1780, z nichž freska z roku 1774 znázorňuje fiasko pruské blokády. Překlad latinského textu na obraze „Effigies obsidionis tempore Schnobolinensis parochi“ s chronogramem 1758: „Obraz obléhání za slavnínského faráře.“

Obr. 9. Zevrubné vyobrazení pohřbu statečného pruského generála Keitha, jenž byl zabit 14. října 1760 výstřelem z muškety, a poté po akci byl na rozkaz císařsko-královského polního maršálka hraběte von Daun se všemi znameními úcty pohřben na bitevním poli a nad hrobem bylo učiněno dvanáct dělových salv a trojnásobná salva čestné pěší rot. Mědiryt Johanna Martina Willa z Augsburgu, kolem roku 1760, VMO, přír. č. 32/2021.

Keith pravému křídlu pruské armády nalézajícímu se přímo v obci a na jejím jižním okraji. Hned na počátku bitvy se císařským podařilo dobýt velkou dělostřeleckou baterii Prusů na jižním okraji obce. Bylo 6 hodin 30 minut, když se generál maršál Keith pokusil v čele pluku „Kanacher“ a několika narychlo posbíraných pěšáků z jiných pluků dobýt tuto důležitou baterii zpět, což se zprvu podařilo. Po úspěšném protiútoky tří císařských granátnických praporů však musely Keithovy jednotky získané pozice opět vyklidit. Při ústupu byl maršál Keith zasažen do srdce kulkou z muškety a byl okamžitě mrtev.

C. k. polní maršálek Leopold Joseph von Daun nechal po bitvě Keithovo tělo s vojenskými poctami pohřbít na hřbitově v Hochkirchu, pruský král Fridrich II. se později postaral o jeho převoz do Berlína a o jeho uložení v hrobce starého garnízonního chrámu [obr. 9]. Chrám byl zničen

koncem 2. světové války, Keithovy tělesné pozůstatky byly v roce 1947 pohřbeny ve společném, tzv. garnizónním hrobu na jihozápadním hřbitově v Stahnsdorfu.

James Francis Keith nebyl ženat, žil však dlouhá léta s Evou Mertensovou, jež byla měšťanského původu. Byl zaníceným svobodným zednářem, například v roce 1756 působil jako provinční mistr v zednářské lóži *Philadelphia zu den drei goldenen Armen* v Halle.

Bratr Jamese Francise Keitha Georg Keith vstoupil posléze též do pruských služeb. V letech 1751–1754 byl pruským vyslancem v Paříži, 18. července 1754 byl jmenován guvernérem v Neuchâtel, hlavním městě švýcarského kantonu Neuchâtel, a v roce 1759 pruským vyslancem v Madridu. V posledních letech svého života se zdržoval takřka neustále v blízkosti pruského krále. Zemřel 25. května 1778 v domě v Postupimi (nyní Potsdam, Brandenburger Vorstadt, Lennéstraße 9), postaveným pro něj na dohled od královské rezidence Sanssouci králem Fridrichem II.

2. Generálporučík Ernst Heinrich August baron de la Motte Fouqué

Charles baron de la Motte Fouqué, Saint-Seurin-d'Uzet, Tonnay-Boutonne et La Grève, pocházející ze staré normanské rodiny, a jeho manželka Susanne rozená de Robillard odešli z náboženských důvodů z rodné Francie do Nizozemí, kde se jim 4. února 1698 ve městě Haagu narodil syn Ernst Heinrich August.²⁴ Po manželově smrti nalezla vdova Susanne baronka de la Motte Fouqué se svými třemi syny útočiště na dvoře Leopolda I. knížete Anhalt-Dessau (1676–1747) v dolnosaském městě Celle, jež roku 1705 připadlo ke kurfiřtství Braunschweig-Lüneburg. Jeho starší bratr Heinrich Karl (1696–1742) vstoupil do armády kurfiřtství Sasko a zemřel jako nadporučík, mladší bratr Heinrich Karl byl velitelem pevnosti Fort Preußen, součásti pevnosti Neiße (nyní město Nysa v Polské republice).

V roce 1706 se mladý Ernst Heinrich August baron de la Motte Fouqué stal pážetem knížete Leopolda von Anhalt-Dessau, s nímž se v roce 1715 zúčastnil obléhání Stralsundu. 26. listopadu 1715 vstoupil do pěšího pluku Anhalt-Dessau (pruský pluk č. 3) v hodnosti praporčíka. Postupoval pak poměrně rychle po žebříčku vojenských hodností, 24. ledna 1723 byl již štábním kapitánem a 3. listopadu 1728 byl vyznamenán řádem „de la Générosité“. V době, kdy pobýval pruský následník trůnu Fridrich na zámku Rheinsbergu (asi 100 km severozápadně od Berlína), patřil baron de la Motte Fouqué k jeho stolní společnosti. Následník trůnu si bystrého společníka, hovořícího několika jazyky, značně vážil. Baron de la Motte Fouqué se stal velmistrem řádu Bayard, jenž Fridrich založil pro své přátele. Dne 8. května 1733 se baron de la Motte Fouqué v Halle oženil s Elisabethou Madeleinou Massonovou (nar. 27. 10. 1705 v Halle, zemř. 3. 4. 1753 v Kladsku), s níž žil od roku 1722, královo svolení k morganatickému sňatku obdržel až dodatečně 9. června 1733.

V posledních letech panování Friedricha Viléma I. došlo k roztržce mezi štábním kapitánem baronem de la Motte Fouqué a generálem polním maršálem Leopoldem knížetem von Anhalt-Dessau, velitelem pluku, v němž sloužil. Baron de la Motte Fouqué byl na vlastní žádost 22. ledna 1739 z pruské armády propuštěn a nastoupil do dánských služeb. Když se ujal Fridrich II. vlády, povolal barona de la Motte Fouqué ihned zpět, jmenoval jej 23. července 1740 plukovníkem a bezprostředně nato, 26. července, velitelem fyzilírského pěšího pluku „Camas“ č. 37. Řádem Pour le Mérite²⁵ byl vyznamenán 14. listopadu téhož roku.

Své schopnosti prokázal plukovník baron de la Motte Fouqué během 1. slezské války, kdy obsadil slezskou pevnost Svidnici (Schweidnitz, nyní Świdnica v Polské republice), jejíž opevnění následně přebudoval a zesílil. Dne 13. května 1743 byl jmenován velitelem

Obr. 10. Friedrich Bolt (1769–1836), Generálporučík Friedrich de la Motte Fouqué, mědirytina.

pevnosti Kladsko (Glatz, nyní Klodzko v Polské republice). Šéfem pěšího pluku č. 33 „Bredow“ se stal 31. prosince 1744. Jeho pluk byl též přemístěn do Kladska, jehož velitelem plukovník de la Motte Fouqué zůstal po celou dobu 2. slezské války. Na generálmajora byl povýšen 16. ledna 1745, přičemž jeho generálský patent byl datován již 13. května 1743. Dne 22. ledna 1751 obdržel hodnost generálporučíka a 2. září 1751 byl vyznamenán nejvyšším pruským Řádem Černé orlice. Od roku 1754 dostával ročně částku 1 000 tolarů na vylepšení obranyschopnosti kladské pevnosti.

Během sedmileté války se generálporučík baron de la Motte Fouqué zúčastnil 6. května 1757 bitvy u Prahy, během níž byl zraněn, dále bitvy u Kolína 18. června 1757, bitvy u Leuthen (Lutyně, nyní Lutynia v Polské republice, 23 km západně od Vratislavi) 5. prosince 1757 a obléhání Svidnice v říjnu téhož roku [obr. 10].

Při pruském obléhání Olomouce v květnu a červnu 1758 byl generálporučík baron de la Motte Fouqué začleněn do štábu

vrchního velitele pruské invazní armády, generála polního maršála Jamese Keitha. V rámci ústupu Prusů od Olomouce převzal 6. července 1758 velení nad pruským trénem a jeho záštitami. Jednotky generálporučíka Fouquého pochodovaly ve třech sekcích: za předvojem (dva prapory a dvě švadrony jízdy) následovalo 12 praporů a 13 švadron pod přímým generálporučíkovým velením, v druhé sekci, vedené generálporučíkem Franzem Karlem Ludwigem hrabětem von Wied zu Neuwied von Neuwied, 12 praporů a 17 švadron, třetí sekce, jíž velel generálporučík Wolf Friedrich von Retzow, sestávala ze dvou praporů a dvou rot polních myslivců, patnácti švadron a dvou rot minérů. Zadní voj tvořily dva prapory a tři švadrony jízdy – tyto jednotky pochodovaly přes Útěchov, Křenov a Hradec nad Svitavou. Dne 7. července 1758 dorazila první sekce do Svitav, polní pekárna pokračovala do Litomyšle. Druhá sekce byla napadena lehkými jednotkami c. k. generála Adolfa Nikolause von Buccow (1712–1764); 2. prapor pěšího pluku „Prinz Ferdinand“ sice útok odrazil, několik vozů trénu bylo však zničeno či ukořistěno císařskými. Dne 9. července dorazily všechny tři sekce trénu do Litomyšle, kde velení převzal opět generál polní maršál Keith.

Generálporučík baron de la Motte Fouqué převzal 16. července v Hradci Králové velení nad 18 prapory a 25 švadronami, s nimiž se přesunul do Dobrušky, 18. července dorazil do Náchoda a odtud 19. července pokračoval do Kladska. Tam převzal záštitu nad zásobovacím konvojem 300 vozů, které doprovodil bez větších problémů zpět do Náchoda, kde setrval až do 5. srpna, následujícího dne se přesunul do Volanova (nyní část města Trutnova). Dne 10. srpna došlo ke spojení sborů „Fouqué“ a „Zieten“ v Ruppertsdorfu (nyní Wyszonowice v Polské republice), odkud pokračovaly společně do Halbstadtu (nyní

Meziměstí v České republice). Koncem srpna byl generálporučík baron de la Motte Fouqué ponechán s 10 000 muži v Grüssau (nyní Krzeszów v Polské republice) s úkolem zastavit postup císařských generálů – polního zbrojmistra Ferdinanda Philippa von Harsch (1704–1792) a polního podmaršálka Karla Josefa (Charles-Josepha) markýze Canon de Ville do Slezska. Sbor „Fouqué“ stál 20. srpna v Landeshutu (dnes Kamienna Góra v Polské republice), kde zůstal až do 4. listopadu, kdy se přesunul přes dolnoslezské město Wałbrzych (něm. Waldenburg) do města Świebodzice (něm. Freiburg in Schlesien) na jihu Slezska a zde se spojil s hlavní armádou Friedricha II. Zimní ležení zaujal tento sbor ve městě Leobschütz (nyní Głubczyce v Polské republice).

1. března 1759 byl generálporučík baron de la Motte Fouqué povýšen na generála pěchoty a 22. dubna 1760 jmenován proboštem v Brandenburku an der Havel namísto zesnulého generála polního maršála Moritze prince von Anhalt-Dessau (1712–1760).

V roce 1760 dostal generál pěchoty baron de la Motte Fouqué za úkol bránit Slezsko před armádou generála Ernsta Gideona von Laudon. S pouhými 10 000 muži byl Laudonovým sborem, čítajícím 27 000 pěších a 7 000 jízdních vojáků, 23. června poražen v bitvě u Landeshutu (dnes Kamienna Góra v Polské republice). Fouqué se statečně bránil do poslední chvíle – byl již několikrát raněn dorážejícími císařskými vojáky a byl by zabit, kdyby jej nezachránil plukovník švaliérů „Löwenstein“ Karl Voigt svobodný pán von Salzburg (1730–1807), jenž raněnému poskytl vlastního koně.

Generál pěchoty Ernst Heinrich baron de la Motte Fouqué byl pak eskortován na stanoviště generála von Laudon, jenž mu projevil osobní úctu. Po ošetření byl baron de la Motte Fouqué dopraven do Vídně, kde byl jako čestný zajatec internován v barokním paláci postaveném v letech 1699–1706 Johannem Bernhardem Fischerem von Erlach (1656–1723) pro chorvatského bána (místokrále), polního maršálka Adama II. hraběte Batthyányho (1662–1703), jehož vdova v roce 1740 prodala palác Friedrichu Karlu říšskému hraběti von Schönborn-Buchheim (1674–1746). Vídeňské úřady ale ze vzácného zajatce neměly žádnou radost. Baron de la Motte Fouqué byl zarytý hugenot a rozený kverulant. Ihned začal bombardovat úřady písemnými stížnostmi. Odmítal proplácení svého žoldu v nizozemských guldenech (k tomu přistoupily vídeňské úřady poté, kdy císařští zajatci v Prusku dostávali žold v méněcenné pruské minci), stěžoval si prostě na kdecu. Úřady byly vyřizováním jeho stížností tak přetíženy, že Dvorská vojenská rada rozhodla přeložit kverulanta do pevnosti Karlovice v Sedmihradsku. Friedrich II. nato reagoval přeložením zajatých c. k. generálů do citadely v Magdeburku a císařští se revanšovali přeložením pruského generálporučíka Friedricha Augusta von Finck a jeho důstojníků, zajatých v bitvě u Maxenu 20. listopadu 1759, do pevnosti Kufstein v Tyrolích. Nakonec se obě strany umoudřily a zajatci se mohli vrátit na původní místa své internace.

Ačkoliv se pruský král Fridrich II. snažil o výměnu svého oblíbence za některého ze zajatých c. k. generálů, byl baron de la Motte Fouqué ze zajetí propuštěn až po ukončení války v dubnu 1763. Zdržoval se pak delší dobu u dvora Fridricha II., načež se vrátil na svoji prebendu v Brandenburku an der Havel, podržel ovšem všechny své dřívější vojenské funkce. V posledních letech svého života navštěvoval krále v jeho sídle Sanssouci u Postupimi, jakož i lázně v Bad Lauchstädt nedaleko Merseburgu, byl totiž následkem svých zranění nucen pohybovat se na invalidním vozíku. 28. dubna 1774 jej síly začaly opouštět, zemřel 3. května 1774 na svém sídle v Brandenburku an der Havel a byl pohřben ve zdejší kostele sv. Jana. Jeho hrobové místo a epitaf byly zničeny během 2. světové války při náletu britských vzdušných sil, jemuž padla za oběť podstatná část tohoto kostela.

Baron de la Motte Fouqué byl znám jako velice přísný velitel, za svoje přemrštěné nároky na své podřízené byl často kritizován samým králem. V pevnosti Kladsku nicméně nechal na králův popud popravít oběšením 30. dubna 1757 římskokatolického vikáře a jezuitu Andrease Faulhabera (nar. roku 1713) za to, že neporušil zpovědní tajemství a neprozradil, že se dva násilím naverbovaní vojáci místní pruské posádky chystají dezertovat.²⁶ V jeho manželství s Elisabeth Madeleine Massonovou se narodili tři synové a tři dcery, dospělosti se dožili jeden syn a dvě dcery. Král Fridrich II. se 12. dubna 1777 ujal kmotrovství jeho vnuka Friedricha Heinricha Karla barona de la Motte Fouqué (zemř. 12. ledna 1843), německého romantického prozaika, básníka a dramatika.

3. Generálporučík Hans Joachim von Zieten

Jméno Zieten se objevuje v braniborské obci Wustrau již v 14. století, rodině patřila třetina rytířského panství. Nijak bohatí však Zietenovi nebyli, obživu jim zaopatřovalo pouze hospodaření na vlastních pozemcích. V těchto relativně nuzných poměrech se ve Wustrau 14. května 1699 narodil Hans Joachim von Zieten jako třetí z celkem sedmi sourozenců.²⁷ Jeho rodiči byli Joachim Matthias von Zieten a Ilsabe Catharine rozená von Jürgaß. Finanční situace rodiny nedovolovala poskytnout synovi důkladné školní vzdělání, byl proto vychováván pouze doma. Byl malé postavy, v raném mládí často neduživý. Zájem o vojenství v něm vzbudily zřejmě časté návštěvy blízkého garnizonního městečka Neuruppin. Ve věku 16 let vstoupil do pěšího pluku č. 24. generálmajora Johanna Siegmunda svobodného pána von Schwendy (1656–1732), s jehož rodinou byli rodiče Hanse Joachima spřáteleni.

Malá postava Hanse Joachima von Zieten byla pro úspěšnou vojenskou kariéru – hlavně za panování pruského krále a braniborského kurfiřta Fridricha Viléma I. (1688–1740) – značným handicapem. Mezi důstojníky pluku nebyl oblíben, protože se nezúčastňoval tehdy obvyklých pijatik. Přes všechny tyto problémy byl 7. července 1720 povýšen na praporčíka. Nový velitel pluku – pozdější význačný generál polní maršál krále Fridricha II. Kurt Christoph von Schwerin (1684–1757), roku 1740 povýšený do hraběcího stavu, vystavil mladému praporčíkovi dobrý posudek. Při povyšování byl ovšem von Zieten dlouho přehlížen, načež požádal 28. července 1724 o propuštění z armády, což mu král povolil. Hans Joachim von Zieten se vrátil na svůj rodný statek, o nějž se musel po otcově smrti jako nejstarší syn postarat. Po rozšíření dragounského pluku „von Wuthenow“ z pěti na deset švadron požádal von Zieten znovu o přijetí do armády, přičemž 21. ledna 1726 obdržel v tomto pluku hodnost druhého poručíka (*Second-Lieutenant*). Jeho vznětlivá povaha mu nicméně bránila v dalším postupu. Poté, kdy rytmistra svého pluku vyzval k souboji, byl odsouzen na jeden rok vězení v citadele města Königsbergu (Královce, nyní Kaliningrad, enkláva Ruské federace) Groß Friedrichsburg při ústí řeky Pregoly do Baltského moře. Po jeho propuštění k plánovanému souboji přece jen došlo, načež měl být opět z armády vyloučen. Poručík von Zieten byl předvolán ke králi Fridrichovi Vilému I. a setkání s panovníkem skončilo pro něj velice úspěšně – byl 8. října 1730 přijat do osobní královny husarské roty (*Leibkompanie*) v hodnosti štábního rotmistra. Král, jehož husaři se pohybovali stále v jeho blízkosti, si několikrát všiml bystrého a statečného Zietena, a svědčil mu proto velení nad druhou husarskou rotou [obr. 11].

Možnost prokázat svoje schopnosti se rytmistru von Zieten naskytla v roce 1735, kdy byla jeho jednotka vyslána k Rýnu jako část pruského pomocného sboru. K této výpravě dostal von Zieten od krále Fridricha Viléma I. přesné instrukce – měl se pokud možno

Obr. 11. Generálporučík Hans Joachim von Zieten v důstojnické uniformě svého husarského pluku č. 2, kolem roku 1775, malba na porcelánu podle kresby Daniela Chodowieckého (1726–1801).

u Mollwitz (nyní Małujowice v Polské republice), a následujícího dobytí města Brieg (nyní Brzeg v Polské republice). Ve střetnutí u slezské obce Rothschild (nyní Kondratowice v Polské republice) porazil 17. května 1741 s 600 husary svého pluku 1 400 císařských husarů vedených jeho bývalým učitelem, generálem polním zbrojmistrem Johannem svobodným pánem Baranyayem von Bodorfalva. Za tento úspěch byl 19. května téhož roku vyznamenán řádem Pour le Mérite a 14. června byl povýšen na plukovníka, současně se stal velitelem husarského pluku č. 2 (*Leibhusaren*).

V mírovém období let 1742–1744 pověřil král Fridrich II. plukovníka Hanse Joachima von Zieten výcvikem dvou švadron „černých husarů“ dislokovaných v Köpenicku (nyní městská část Berlína), 27. května předvedl Zieten při přehlídce jezdecké s úspěchem výsledky své činnosti. Ve volných chvílích se staral o zvelebování svého majetku, v čemž jej jeho manželka, k níž měl velice dobrý vztah, podporovala. Na jaře roku 1744 těžce onemocněl – jeho organismus, oslabený v uplynulých válkách, trpěl pakostnicí a častými křečemi.

25. července 1744 dostali Zietenovi husaři příkaz k přesunu k české hranici. Tvořili s husarskými pluky „Bronikowski“ a „Rüsch“ předvoj armády. V prvním střetnutí s nepřítelem u Smečna narazili Zietenovi husaři opět na císařské husary generála polního zbrojmistra Baranyaye von Bodorfalva, jež opět porazili. 30. září se Zietenovi husaři podíleli na obsazení Českých Budějovic, krátce na to i Hluboké. Dne 3. října byl Zieten povýšen na generálmajora, a to se zpětnou platností k 1. únoru 1744.

Po neúspěších Prusů v jižních Čechách se pruská armáda stáhla koncem roku do Slezska. Pruští husaři se pak zúčastnili namáhavého zimního tažení na severní Moravu.

zúčastnit všech bojů tehdy nejznámějšího velitele císařských husarů, generála polního zbrojmistra Johanna svobodného pána Baranyaye von Bodorfalva (1685–1766). Daného úkolu se Zieten zhostil k plné králově spokojenosti. Podařilo se mu uskutečnit několik zdařilých bojových akcí, o nichž se velící generál císařské armády zmínil pruskému králi. Rytmistr von Zieten byl nato 21. ledna 1736 jmenován majorem. Požádal pak krále o povolení ke svatbě, jež mu bylo uděleno 3. října 1737. Jeho manželkou se 25. listopadu téhož roku stala Leopoldine Judith von Jürgaß (1703–1756), pocházející ze stejného rodu jako Zietenova matka. Přivedli na svět syna Friedricha Carla (1743–1751), jenž se nedožil dospělosti, a dceru Johannu (1747–1829), dvorní dámu na berlínském dvoře, provdanou 23. října 1776 za Franze Carla Wilhelma Rudolfa von Wahlen-Jürgaß (1752–1834), dědičného pána statků Gantzer a Trieglitz.

V první slezské válce, již za vlády krále Fridricha II., se major Hans Joachim von Zieten zúčastnil 10. dubna 1741 bitvy

V květnu roku 1745 dostal generál von Zieten za úkol probít se s pěti sty svých husarů do Krnova. Celá, přibližně 90 kilometrů dlouhá trasa jeho pochodu vedla územím obsazeným císařskými jednotkami. Generálmajor von Zieten se tohoto úkolu opět zdárně zhostil, během pochodu zahynuli pouze tři z jeho mužů, 19 bylo zraněno. Na zadní stranu Zietenova hlášení Fridrich II. poznamenal: „*Ich währe Sehr Mit Seiner Klugen conduite So wohl als so viel ertzeigter Bravour zufrieden.*“²⁸ Od této akce byl von Zieten v celé armádě znám jako „*der Zieten aus dem Busch*“ – „*Zieten z křoví*“ díky své taktice utajených přesunů a překvapivých útoků na protivníka.

4. června 1745 se Zietenovi husaři opět osvědčili v bitvě u Hohenfriedbergu (nyní Dobromierz v Polské republice). Za zimního tažení 1745/1746 byl pluk nasazen v Horní Lužici, kde se zúčastnil střetnutí u obce Katholisch-Hennersdorf. Husaři zde ukořistili čtyři děla, pět standart a praporů, jakož i dva kotle (válečné bubny) jednoho císařského pluku těžké jízdy. Král pak Zietenovým husarům povolil jako zvláštní privilegium vézt tyto kotle při slavnostních příležitostech.

Během mírových let 1746/1756 byl Zietenův pluk umístěn v Berlíně. Mimo jiné měli husaři za úkol chytat pruské dezertéry, tohoto úkolu se ale ujali velice liknavě a také generál von Zieten sám postupoval vůči dezertérům velice mírně. Král Fridrich II. jednou prohlásil, že je Zieten ve válečných dobách velice schopný důstojník, avšak v míru nestojí za nic, jenže kvůli němu nemůže začít novou válku.

V mírovém období se generálmajor von Zieten snažil zlepšit svůj zdravotní stav, několikrát pobyl v lázních Jelenia Góra (tehdy Hirschberg). Osudovým se pro něj stal 19. březen 1756, kdy zemřela jeho milovaná žena. Následkem neshod mezi králem a jeho husarským generálem kvůli špatné disciplíně jeho husarů v mírovém období požádal von Zieten o propuštění z armády. Král se nato k němu osobně vypravil a přemluvil ho ke stažení jeho žádosti. Dne 12. srpna 1756 byl pak Zieten povýšen na generálporučíka [obr. 12].

20. srpna 1756 vytáhl generálporučík von Zieten s dvěma švadronami pluku z Berlína do Halle. Zde převzal velení nad osmi švadronami jízdy a čtyřmi prapory pěchoty, s nimiž měl dopravit válečnou pokladnu generálporučíka Ferdinanda vévody von Braunschweig-Wolfenbüttel (1721–1792) z Berlína do Halle. V říjnu velel deseti praporům pěchoty a čtyřiceti švadronám jízdy – většinou husarů, s nimiž zabránil spojení saské armády, obležené u města Pirna, s jednotkami císařského polního maršálka Maximiliana Ulyssa říšského hraběte von Browne barona de Camus and Mountany (1705–1757).

V zimě střežil Zietenův pluk hraniční přechody do Čech mezi saským Cvikovem a Chemnitz. Během příprav na jarní

Obr. 12. Generálporučík Hans Joachim von Zieten, pastel Haralda Skaly podle pastelu Edwarda Francise Cunninghama (1741/1742–1793).

ofenzivu 1757 byl generálmajor von Zieten vyslán na výzvědy do Čech. Převzal pak velení nad 20 husarskými a 20 dragounskými švadronami. Dne 2. května 1757 stály jeho jednotky již na levém břehu Vltavy před Prahou, 5. května byl vyznamenán Řádem černé orlice. V bitvě u Prahy 6. května velel 50 švadronám jezdecké zálohy. Jejím včasným nasazením zachránil bitvu poté, kdy se pruská jízda levého křídla dala na ústup. V následující bitvě u Kolína 18. června 1757 velel von Zieten pruskému předvoji složenému z 50 švadron, převážně husarů, s nimiž se mu podařilo zatlačit jízdu generála polního strážmistra Franze Leopolda hraběte Nádasdyho von Nádasd und Fogarasföld a oddělit ji od hlavní armády polního maršálka Leopolda Josepha von Daun. Byl to ovšem jediný úspěch Prusů, kteří nakonec bitvu prohráli. Během potyčky s Nádasdyho jízdou byl generálmajor von Zieten zasažen kulí z tzv. „kartáce“, ztratil kalpak (vysokou husarskou čepici) a spadl z koně. Jen díky zásahu pobočníka kyrysnického pluku „Krockow“ nebyl von Zieten udupán kopyty koní vlastních husarů.

Po prohrané bitvě ustoupili Prusové do Slezska. V bitvě u slezské Vratislavi 22. listopadu 1757 stál jeho jezdecký sbor opět proti Nádasdyho jízdě. Generálmajor von Zieten zprvu zabránil obchvatu pruské armády, po zajištění vrchního velitele generálmajora Friedricha Carla Ferdinanda prince von Braunschweig-Wolfenbüttel-Bevern (1729–1809) se však celá pruská armáda stáhla k pevnosti Glogau (dnes Glogów v Polské republice). Po kapitulaci vratislavské pevnosti pověřil král generálmajora von Zieten velením nad celou Slezskou armádou. Dne 2. prosince 1757 dorazil von Zieten do tábora u Parchwitz (dnes Prochowice v Polské republice), kde došlo ke spojení s hlavní armádou krále Fridricha II. Dne 5. prosince porazil Fridrich II. císařské v bitvě u Leuthenu (dnes Lutynia v Polské republice), Zietenova jízda zde opět rozprášíla Nádasdyho jízdní oddíly. Po vítězné bitvě pronásledoval generálmajor von Zieten s devíti prapory pěchoty, všemi husarskými pluky kromě pluku „Szekely“, pěti dragounskými pluky a dobrovolnickými prapory „Angellini“ a „Kalben“ ustupující císařské vojáky. V příštích dnech bylo zajato okolo 3 000 mužů, kromě toho ukořistili pruští husaři 400 spízných vozů.

Na jaře roku 1758 se Fridrich II. rozhodl dobýt Olomouc, kterou oblehl 5. května. Generálmajor von Zieten dostal 27. června rozkaz vyslat na pomoc velkému zásobovacímu konvoji, jenž byl na cestě z Opavy k Olomouci, jako předvoj granátnický prapor „Schenckendorf 35/36“, 200 dragounů pluku „Bayreuth“ a 300 husarů pluku „Werner“. Von Zieten následoval předvoj se zbytkem svého sboru – byly to granátnické prapory „Rath“ a „Carlowitz“, kyrysnické pluky „Kyaw“ a „Schmettau“, 300 husarů pluku „Puttkamer“ a 300 husarů jeho vlastního pluku. Dne 28. června okolo čtvrté hodiny odpolední se von Zieten spojil s předvojem plukovníka Johanna Paula von Werner a převzal velení nad zásobovacím konvojem, jenž se po prvních bojích s jednotkami generála Ernsta Gideona von Laudon napolo rozpadl. Generálmajor von Zieten potřeboval celou noc a následující den, nežli mohl pruský konvoj pokračovat v další cestě. Mezitím přispěchaly posily císařského generála Josipa Šiškovice, generál von Laudon se Šiškovcem pak 30. června porazil Prusy u Domašova. Z původních 4 000 vozů konvoje dosáhlo pouhých 250 ležení krále Fridricha II. před Olomoucí; pruský panovník nato zrušil obléhání Olomouce a stáhl se se svou invazní armádou do Slezska.

V příštích měsících se generálmajor von Zieten nacházel ve Slezsku a jeho pluk bojoval 25. srpna 1758 v bitvě u vsi Zorndorfu v Pomořanech (nyní Sarbinowo v Polské republice). Opět byl u hlavní armády v nešťastné bitvě u saské obce Hochkirch 14. října 1758. V raních hodinách zaútočily lehké císařské oddíly na zcela překvapené Prusy, generálmajor von Zieten v čele veškeré pruské jízdy zabránil nejhoršímu a kryl ke konci bitvy ústup

poražené armády. Během zimy měl von Zieten svůj hlavní stan v Landshutu (dnes Kamienna Góra v Polské republice). V polním tažení roku 1759 byl von Zieten přidělen ke sboru Friedricha Heinricha Ludwiga prince von Preußen dislokovanému ve Slezsku, kde se Zietenovi husaři osvědčili hlavně v tzv. „malé válce“.

V bitvě u dolnoslezského města Lehnice (něm. Liegnitz, polsky Legnica) 15. srpna 1760 zabránil generálmajor von Zieten v čele 15 000 Prusů spojení hlavních sil polního maršálka Leopolda Josepha hraběte von Daun s Laudonovým sborem, jenž byl Fridrichem II. poražen. Panovník po vyhrané bitvě údajně v slzách Zietenovi děkoval za včasný a zdařilý zásah a ještě na bitevním poli byl von Zieten povýšen na generála jezdeckta.

2. listopadu roku 1760 rozdělil král Fridrich II. armádu do dvou skupin. Hlavní síly pod jeho vedením měly zaútočit na tyl císařských oddílů stojících u města Torgau na řece Labi v severozápadním Sasku, zatímco generál jezdeckta von Zieten se slabší skupinou 16 000 mužů měl císařské oddíly zaměstnat na jejich čele. V bitvě 3. listopadu získali císařští zprvu převahu, teprve večerní útok Zietenových jednotek na postavení císařských u obce Süptitz přivedl zvrat. Polní maršálek hrabě von Daun, jenž byl v bitvě raněn, nařídil z Torgau, kam byl dopraven, ústup své armády. Králi, který čekal v kostele vesnice Elsing, přinesl generál jezdeckta von Zieten zprávu o konečném vítězství. Zimní ležení pruské armády bylo tentokrát v okolí saského města Meißen (Míšeň).

Během tažení roku 1761 byl generál jezdeckta von Zieten začleněn se svým plukem do hlavní královny armády, větších bojových akcí se sice nezúčastňoval, jeho husaři však poskytovali dobré služby při výzvědných akcích a případech císařských zásobovacích konvojů. 24. listopadu 1761 uzavřely válečníci protistrany dohodu o zastavení válečných akcí, k podepsání mírové smlouvy pak došlo 15. února 1763 na královské lovecké rezidenci Hubertusburg v Sasku. Vedle samého krále, jehož pruské vojsko i obyvatelstvo nazývalo „der Alte Fritz“ („starý Fricek“), těšil se největší popularitě generál jezdeckta Hans Joachim von Zieten. Když vjížděl 27. března v čele svých husarů do Berlína, byl přivítán zástupy jásajících obyvatel. Několik týdnů po skončení sedmileté války požádal Zieten krále o delší dovolenou. V červnu 1763 strávil nějaký čas v Karlových Varech, načež se vrátil na svoje panství Wustrau. Již během zimy 1760/1761 se seznámil s tehdy šestadvacetiletou Hedwigou Elisabeth von Platen (1738–1818), která se nyní měla stát jeho druhou manželkou. Dne 4. dubna 1764 požádal krále o svolení ke svatbě, která se pak konala 23. srpna 1764 v bydlišti manželčiny sestry v obci Priegnitz v Braniborsku; král Fridrich II. věnoval nevěstě prsten v hodnotě 1 000 tolarů.

Zieten po svatbě jakoby ožil, manželství bylo velice šťastné, 6. října 1765 se narodil syn, jenž obdržel jména Friedrich Christian Ludwig Emil. Kmotrem mu byl sám král, jenž byl při křtinách přítomen a předal novokřtěnci patent na místo korneta v otcově pluku – novokřtěnec dostával od data křtu dokonce plný žold korneta! V roce 1771 se narodil další syn, který však po padesáti dnech zemřel. 28. ledna 1773 se pak manželům von Zieten narodila dcera Albertine Magdalene Eleonore (zemřela 4. října 1819). Zieten na sklonku života rád přijímal hosty nejen na panství Wustrau, ale i ve svém berlínském sídle. Když se král Fridrich II. dozvěděl o nákaze, která postihla Zietenův dobytek, daroval mu 10 000 tolarů.

Generál jezdeckta von Zieten nicméně setrval v armádní službě. V říjnu 1763 se musel zhostit nepříjemného úkolu – byl jmenován předsedou vojenského soudu, který odsoudil viníky kapitulace pevnosti Kladsko. Při manévrech stále jezdil na koni v čele svých husarů. Ještě v roce 1775 se zúčastnil vojenské přehlídky a generálmajor Georg Ludwig von Wiersbitzky (1717–1778), šéf kyrysnického pluku č. 2, v obavách, že Zietenův slabý hlas

nebude při povelch dostatečně slyšet, nařídil Zietenovu pobočníkovi, aby zamával svou husarskou čepicí, až Zieten zavelí: „Halt! Richt euch!“ („Stát! Vyrovnat!“) Von Zieten to však zaslechl a pobočníkovi řekl: „Das Winken ist bei uns nicht Mode. Laß du das nur bleiben! Sie werden wohl sehen können, wenn ich den Säbel sinken lasse und mein Pferd herumwerfe.“²⁹

Na začátku „bramborové války“ v roce 1778 nabídl devětsedmdesátiletý generál jezdecktva pruskému králi opět svoje služby, ten mu však šetrně sdělil, že se starý válečník již musí šetřit. 26. ledna 1786 se von Zieten vydal v Berlíně s manželkou na procházku, příštího dne se hodlal vypravit do Wustrau. Při večeři si postěžoval na nevolnost a následujícího rána povolal k sobě svého sluhu, v jehož náručí zakrátko v klidu zesnul. 30. ledna 1786 byl za účasti čestné rotý svého pluku pochován v rodinné hrobce ve Wustrau. Král Fridrich II. věnoval po Zietenově smrti vdově 10 000 tolarů.

Hans Joachim von Zieten byl snad nejznámější pruský generál. Byl jedním z mála generálů, jenž přežil veškeré válečné útrapy a jenž měl k Fridrichovi II. důvěrný, ba přátelský vztah.

Poznámky

- 1 Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 102–124. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 88–107. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část III. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 125–142. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část IV. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2017, č. 314, s. 154–175. – Fiala, J. – Skala, H.: Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758. Část V. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 114–140. – Viz též Fiala, J.: *Z olomouckých archivů – Obléhání Olomouce pruskou armádou v roce 1758*, <https://archivy.olomouc.eu/archivy/22575>, vyhledáno 6. 12. 2018. K odborné literatuře na toto téma doplňujeme disertační práci Jiřího Borovského *K analýze vojenského významu olomoucké pevnosti v období válek o rakouské dědictví a sedmileté války*, obhájenou na Filozofické fakultě UK v roce 2015, <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/82596/140042920.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, vyhledáno 7. 5. 2021.
- 2 Digitalizovaná verze je dostupná na internetové adrese <https://archive.org/details/zumsculargedcht00stgoog/page/n5/mode/2up>. Tato publikace bývá zaměňována s publikací Bartsch, J. A.: *Olmütz im Jahre 1758 und seine frühere Kriegsgeschichte: Denkschrift zur hundertjährigen Jubiläumsfeier des Entsatzes von Olmütz am 2. Juli 1758*. Olmütz 1858, <http://www.digitalniknihovna.cz/mzk/view/uuid:32abf840-8ade-11e2-a920-005056827e51?page=uuid:1c521f60-bd7a-11e2-8c63-5ef3fc9ae867>, vyhledáno 7. 5. 2021.
- 3 St., E. von: *Zum Säcular-Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*. Frankfurt am Main 1858, s. 241–260. – Podrobné údaje o složení pruské invazní armády a posádce olomoucké pevnosti jsou obsaženy in: *Sammlung ungedruckter Nachrichten, so die Geschichte der Feldzüge der Preußen von 1740 bis 1779 erläutert, Dritter Theil*. Dresden 1783, s. 415–462.
- 4 Údaje o celkových počtech armád se liší – např. Binar, A.: *Vojenskohistorický kalendář: Obležení Olomouce a bitva u Domašova dne 30. června 1758*, <https://info.unob.cz/Stranky/2018/07/20180712.aspx>, vyhledáno 7. 5. 2021, udává sílu pruské armády asi 40 tisíc mužů, císařské armády 45 tisíc mužů, a Stellner, F.: *Sedmiletá válka v Evropě*, Praha 2000, s. 177, píše o 55 tisících mužích pruské armády.

- 5 Z recentních životopisných monografií je to např. práce Heinrich, G.: *Friedrich II. von Preußen, Leistung und Leben eines großen Königs*. Berlin 2009.
- 6 *Friedrich der Große. Gespräche mit Henri de Catt*. Verdeutscht und herausgegeben von Willy Schübler. Leipzig 1885, s. 53–172.
- 7 Tamtéž, s. 61–74.
- 8 Peterka, M. a kol.: *Smržice. Příroda – Historie – Lidé*. Smržice 1994, s. 141. Nyní přestavěný dům na nároží ulic Prostějovská a Zákostelí, Prostějovská č. 545, s restaurací U Byka.
- 9 Tj. výše zmíněný pruský zásobovací konvoj vypravený koncem června 1758 z Nysy do Olomouce a zničený ve dnech 28. až 30. června generály Laudonem a Šiškovice u Guntramovic a Domašova.
- 10 Tj. generálporučík markrabě zu Brandenburg-Schwedt.
- 11 Generálporučík Wolf Friedrich von Retzow.
- 12 Generálmajor Karl Friedrich von Meyer.
- 13 Mině je generálporučík Friedrich II., v letech 1760–1785 lantkrabě von Hessen-Kassel (1720–1785), majitel pruského pěchotního pluku č. 48 a od roku 1757 navíc pěchotního pluku č. 45.
- 14 *Œuvres de Frédéric le Grand – Werke Friedrich's des Großen, Siebzehter Band, Nr 10013, Digitale Ausgabe der Universitätsbibliothek Trier*, <http://friedrich.uni-trier.de/de/politKorr/17/32-o3/text/?h=Smirschitz>, vyhledáno 21. 5. 2021.
- 15 Tamtéž, s. 126.
- 16 Z úmrtního záznamu v matrice farnosti Smržice (MZA v Brně, Acta publica, Matriky uložené v MZA v Brně, Smržice u Prostějova, č. knihy 9734, s. 113) plyne, že se jednalo o šestadvacetiletou Mariannu, manželku podruha Františka Moučky z č. 98, a jejich chlapce neuvedeného věku, kteří uhořeli („combusti“), pohřbeni byli 29. června. V publikaci Peterka, M. a kol. (pozn. 8) není tento požár zmíněn, na s. 144 této publikace je citován bez uvedení místa uložení dopis faráře Václava Vogla, jenž nastoupil na smržickou faru koncem dubna 1758, Josefu Václavu knížeti z Liechtensteina (1696–1772) z 1. března 1767 – Vogl píše o dvojím ohni ve Smržicích zaviněném pruskými nepříteli. Odkazy na matriční přípisky neodpovídají skutečnosti, podle Františka Jaroslava Kubička (1831–1865): Upomínka na pobyt Bedřicha II., krále pruského, ve Smržicích za památné okupace pevnosti olomoucké roku 1758. *Hlasy z Hané*, 1904, č. 7, 17. 1. 1904, s. 1, se jedná o reflexi pruské okupace Smržic faráře Václava Vogla (?–1773) v dnes nezvěstném spisu faráře Mikuláše Aloise Kvapila (1721–1810) *Status parochiae et ecclesiae Smřicensis juxta emanata generalia accurate descriptus et consignatus ac sacri generali visitationi exhibitus anno Domini 1784*.
- 17 V téže matrice farnosti Smržice (pozn. 16), s. 113, je uvedeno, že 26. června 1758 byl pohřben žebrák („mendicus“) Jiří Šrámek ze Smržic, stár 54 let, jiná úmrtí mužů v pokročilém věku nejsou ve dnech od 22. června do 7. července zaznamenána.
- 18 *Friedrich der Große* (pozn. 6), s. 126.
- 19 Generál polní maršál Moritz kníže von Anhalt-Dessau.
- 20 Mině je generálmajor Carl Heinrich von Wedel.
- 21 *Friedrich der Große* (pozn. 6), s. 172. Mylně je uveden název obce Hluchova jako Hluzov. Ves Břežina – podle Henriho de Catt „Brelschina“ – je nyní částí střediskové obce Luká.
- 22 Tamtéž, s. 173–214. Viz Stellner, F. (pozn. 4), s. 182–184. – 1758 – *Prussian invasion of Moravia – Retreat of the Prussian Army*, https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=1758_-_Prussian_invasion_of_Moravia_%E2%80%93_Retreat_of_the_Prussian_Army, vyhledáno 23. 5. 2021.
- 23 Z odborné literatury věnované životu J. F. E. Keitha viz např. Varnhagen von Ense, K. A.: *Leben des Feldmarschalls Jakob Keith*. Berlin 1844. – Priesdorf, K. von: *Soldatisches Führertum*, Bd 1. Hamburg 1937–1942, 347n. – Coull, S.: *Und nichts als mein Schwert, Das Leben des Generalfeldmarschalls Jakob Keith*. Hochkirch 2007. – Kurz, C.: *Persönlichkeiten: Jakob von Keith*, <https://ckstadtspaziergaenge.wordpress.com/2016/11/06/persoenlichkeiten-jakob-von-keith/>, vyhledáno 29. 5. 2021. Tiskem byl vydán fragment Keithových memoárů – *A Fragment of a Memoir of Field-Marshal James Keith, written by himself*, 1714–1734. Edinburgh 1843.

- ²⁴ O Ernstu Heinrichovi Augustu baronu de la Motte Fouqué existuje poměrně bohatá životopisná literatura, mj. viz biografii napsanou jeho vnukem Friedrichem baronem de la Motte Fouqué *Lebensbeschreibung des Königl. Preuß. Generals der Infanterie Heinrich August de la Motte Fouqué*. Berlin 1824. – Dále König, A. B.: Heinrich August de la Motte Fouqué. In: *Biographisches Lexikon aller Hel den und Militärpersonen, welche sich in Preußischen Diensten berühmt gemacht haben, Bd 1*. Berlin 1788, s. 432–434. – Büttner, A. G.: *Denkwürdigkeiten aus dem Leben des Königl. Preuß. Generals von der Infanterie, Freiherrn de la Motte Fouque, Band 1, Band 2*. Berlin 1788. – Priesdorf, K. von (pozn. 23), s. 286–289. – Motte Fouqué, Ernst Heinrich August Baron de la, https://www.kronoskaf.com/syw/index.php?title=Motte_Fouqu%C3%A9_Ernst_Heinrich_August_Baron_de_la_, vyhledáno 26. 5. 2021.
- ²⁵ Řád Pour le Mérite (franc. Za zásluhy) založil pruský král Fridrich II. 6. června 1740 během války s Rakouskem jako nejvyšší pruské a německé vojenské vyznamenání udělované do konce 1. světové války roku 1918. Do roku 1810 mohl být tento řád udělen i civilním osobám. Řádem Pour le Mérite byl nahrazen Ordre de la Generosité (franc. Řád Za šlechetnost), založený roku 1667 a vedle Vysokého řádu černého orla, založeného roku 1701, vyznamenání udělované v Braniborsku-Prusku a následně v Pruském království.
- ²⁶ Pregiel, P.: *Okrutny gubernator hrabstwa kłodzkiego – General Fouqué*. Kłodzko 2000.
- ²⁷ Z četné odborné literatury věnované Hansi Joachimmu von Zieten uvádíme první obsáhlou monografii Blumenthal-von Platen, L. J. L. von: *Lebensbeschreibung Hans Joachim von Zieten, königlich-Preußischen Generals der Kavallerie*. Berlin 1797, a recentní biografii Bauer, F.: *Hans Joachim von Zieten, Preußens Husarenvater und sein Regiment*. Potsdam 1999. Viz rovněž Reflexionen über die zu der Affaire bei Domstadt (30. Juni 1758) in Beziehung stehenden Ereignisse des 26., 27., 28. und 30. Juni 1758. *Streffleurs österreichische militärische Zeitschrift*, 1876, č. 3., s. 147–170. – Priesdorf, K. von (pozn. 23), s. 324n.
- ²⁸ „Byl bych velmi potěšen jeho chytrým vedením stejně dobře jako jeho mnohokrát prokázanou bravurou.“ – *Œuvres de Frédéric le Grand – Werke Friedrichs des Großen, Digitale Ausgabe der Universitätsbibliothek Trier, Die Werke Friedrichs des Großen: in deutscher Übersetzung; 2 Geschichte meiner Zeit* (1775), s. 212, <http://friedrich.uni-trier.de/de/volz/2/212/text/?h=Seiner|Klugen|conduite>, vyhledáno 26. 5. 2021.
- ²⁹ „Mávání u nás není v módě. Nech to jen být! Dobře uvidíte, když nechám klesnout šavli a pobídnou svého koně.“ Blumenthal-von Platen, L. J. L. von: *Lebensbeschreibung Hans Joachim von Zieten, königlich-Preußischen Generals der Kavallerie*. Berlin 1797, s. 567.

SUMMARY

Gallery of the Prussian Military Commanders during of the Prussian Siege of Olomouc in 1758. Part I.

Jiří Fiala – Harald Skala

Beginning with the 2014 edition of *Zprávy Vlasivědného muzea v Olomouci*, we published a serial of five articles in our *Gallery of the Military Commanders in the Defence of Olomouc during the Prussian Siege of the City in 1758*. We now continue these publications with biographies of noteworthy Prussian commanders, who took part in the siege. Its failure shattered the plan of the first of them – Prussian King Frederick II to besiege to Vienna, the capital of the Habsburg monarchy.

E. von St. included a summary with short biographies of these commanders in his work *Zum Säcular Gedächtniss von 1758: Der Feldzug in Mähren, oder die Belagerung und der Entsatz von Olmütz*, published 1858 by Johann Sauerländer in Frankfurt am Main.

The capture of the Fortress of Schweidnitz (present-day Świdnica/PL) on 19 April 1758 opened the way to Moravia to Frederick II. By 27 April, he had 38 thousand men concentrated around Troppau (present-day Opava/CZ). From there, the Prussian army marched on 1 May towards the Moravian border.

The march went unhindered, the Imperial army led by Field Marshal Leopold Joseph Count Daun was, at that time, around Königgrätz (present-day Hradec Králové/CZ). After FM Daun had been informed of the movements of the Prussians, his army went to Leitomyšl (present-day Litomyšl/CZ).

We will remember, that the Prussian siege corps opened fire on the Fortress of Olomouc on 31 May 1758. The reason for the failure of the siege was the annihilation of a Prussian resupply convoy by Imperial troops at Guntramovice and Domašov between 28 and 30 June 1758. The Prussian army left Olomouc during the night of 2 July 1758.

These actions of the Seven Years' War have been comprehensively reported elsewhere, and our contribution will concentrate – as already mentioned – on short biographies of noteworthy Prussian general staff and higher officers down to the rank of major, who accompanied their monarch in front of the yet unfinished bastions of the Fortress of Olomouc, which was defended by around 8,500 soldiers and by the inhabitants of the city.

Considering the huge quantity of historical contributions about the supreme commander of the Prussian army – King Frederick II – we will concentrate on information about the monarch's headquarters during the siege of Olomouc. An important source for this is the diary of the king's secretary and intimate friend, Henri Alexandre de Catt, even though his author mainly reported his discussions with Frederick II on literature and philosophy. The headquarters of the Prussian invading army were established in the village of Smržice near Prostějov, Frederick II himself lived in the house no. 60 of Jan Janík, a rich farmer and village major. Smržice was afflicted by a fire caused by the carelessness of a stable boy, who smoked in a stable containing straw, but the fire did not reach the house where Frederick II. lodged. As already mentioned, the annihilation of a Prussian convoy was the reason which led to the raising of the siege and to the retreat of his army by way of east Bohemia to Silesia.

The first part of our contribution consists of three biographies of the following officers: 1. General-Field Marshal James Francis Keith (Jakob von Keith, 1696–1758), 2. Lieutenant-General Heinrich August Baron de la Motte-Fouqué (1698–1774) and 3. General of Cavalry Hans Joachim von Zieten (1699–1786). It is a matter of interest, that these three members of the Prussian general staff originated from three different European countries: Scotland, France and Prussia.

Jan Michael Faselli, konstruktér slunečních hodin a jeho pobyť ve šternberském klášteře v letech 1732 a 1733

Radim Himmler – Filip Hradil

ABSTRACT

Johann Michael Faselli, Sundial Designer and his Stay in Sternberg Monastery in 1732 and 1733

The article deals with a remarkable collection item from the collection of the Regional Museum in Olomouc – a portable solar universal mechanical equatorial clock with a minute dial. In addition to its description, the article places it in the context of the beginnings of the sundial with a minute dial. Thanks to an analysis of the diaries of the Sternberg Augustinian monastery, it was possible to find out more details about the creator of the clock, the prefect of the Náměšť nad Oslavou estate and the skilled mechanic Johann Michael Faselli (1683/4–1756). However, the diaries also later document the role played by measuring time and the associated ownership of clocks and watches in the daily life of monks.

KEY WORDS: Jan Michael Faselli, Šternberk, Augustinian Canons, sundials, timekeeping, scientific instruments

V kolekci historických hodin Vlastivědného muzea v Olomouci se nacházejí pozoruhodné přenosné sluneční hodiny s minutovým číselníkem, které lze označit též za univerzální, mechanické či rovníkové [obr. 1]. Dle uvedené signatury je zkonstruoval ve Šternberku roku 1733 jistý pan Faselli.¹ Hodiny, prezentované dnes ve šternberské Expozici času, byly do olomoucké muzejní sbírky (dříve Krajského vlastivědného muzea) převedeny po zrušení městského muzea ve Šternberku na počátku 60. let 20. století. Jak dokládá starý inventář, součástí sbírky šternberského muzea byly tyto hodiny od roku 1908, tedy od jeho samého počátku. Inventurní kniha ale jméno posledního soukromého vlastníka hodin bohužel neuvádí.²

Základnu hodin tvoří hranolová schránka z dubového, na povrchu červeně lakovaného dřeva. Hranol je dole zapuštěn do masivního obloukově profilovaného podstavce a nahore je s přesahem překryt vodorovnou deskou. Na čtyřech svislých stranách schránky se nacházejí obdélníkové destičky z postříbřeného mosazného plechu s rytými černými nápisy a páskovými ornamenty. Přední destička je zvonovitě vykrojena a ve výřezu je na mosazném očku (zřejmě druhotně) zavěšena provázkem olovnice tvaru krychle [obr. 2]. Na zadní destičce se nachází erb objednatel, probošta šternberské augustiniánské kanonie Patrika Jana Meixnera (1725–1734). Tvoří jej oválný štít se třemi růžemi na šikmém břevnu, zasazený v mřížované volutové kartuši. Šrafovaní naznačuje heraldické tinktury: modré pole a purpurové břevno. Na horní hraně štítu spočívá proboštská mitra a za štítem berla.

Obr. 1. Jan Michael Faselli, Přenosné sluneční univerzální mechanické rovníkové hodiny s minutovým číselníkem, 1733, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Martin Šilar. Na snímku je patrná horní sklopná deska s hlavním hodinovým a přídavným minutovým číselníkem, prstencem výškových slunečních hodin a dvě postranní destičky s erbem objednatel, probošta šternberské augustiniánské kanonie Patrika Jana Meixnera (1725–1734), a s názvy osmi evropských měst s uvedením souřadnic jejich zeměpisné šířky v stupních.

Obr. 2. Jan Michael Faselli, Přenosné sluneční univerzální mechanické rovníkové hodiny s minutovým číselníkem, 1733, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Martin Šilar. Na snímku je patrný kompas vsazený do horní vodorovné desky schránky a dvě destičky, přední se zvonovitým vykrojením výřezu pro zavěšení olovnice a boční s názvy osmi evropských měst s uvedením souřadnic zeměpisné šířky v stupních.

Postranní destičky vlevo a vpravo nesou seznam názvů celkem šestnácti (na každé straně osmi) evropských měst s uvedením souřadnic zeměpisné šířky v stupních ($G = \text{Grad}$) a minutách ($M = \text{Minute}$). Na levé straně to jsou: *Paris 48°50'*, *Amsterdam 52 22*, *Rom 41 51*, *Venedig 48 33*, *Augsburg 48 24*, *Nürnberg 49 28*, *Presburg 48 25*, *Constantinopl 41 0*; napravo pak: *Wienn 48°22'*, *Prag 50 41*, *Brünn 49 10*, *Ollmütz 49 30*, *Presslau 51 14*, *Cracau 50 10*, *Warschau 52 14*, *Berlin 52 38*.

Do horní vodorovné desky schránky je do válcovitého otvoru vsazen mosazný kompas, jehož (nyní nedochovaná) magnetická střílka se otáčela na středovém mosazném trnu a umožňovala natáčet sluneční hodiny na ose sever-jih podle na dně kompasu vyrytých písmen čtyř hlavních světových stran: *S (septentrio, sever)*, *M (meridies, jih)*, *OC (occidens, západ)*, *OR (oriens, východ)*. K stabilní horní vodorovné desce s kompasem je dvěma mosaznými panty připevněna sklopná deska s číselníky, jejíž sklon lze úhlově nastavit na dvou shodných mosazných vodicích segmentech s vyznačenou stupnicí s rozmezím od 30° do 90° zeměpisné šířky s dělením po jednom stupni. Polohu sklopné desky sloužící

k jejímu nastavení do roviny rovníku – jde o sluneční hodiny rovníkové (ekvatoreální) – lze fixovat dvěma mosaznými šrouby s motýlkovými hlavicemi směřujícími k segmentům zasouvaným do mosazných pouzder vodorovné desky.

Čtvercová základna sklopné desky [obr. 3] je překryta plátem postříbřeného mosazného plechu s rytými černými páskovými ornamenty a opět čtyřmi písmeny čtyř hlavních světových stran: *S*, *M*, *OC*, *OR*. Na odsazeném širším válcovitém zvýšení sklopné desky je osazen kruhový mosazný hodinový číselník s rovnoměrným (ekvinokciálním) rozdělením hodin s římskými číslicemi v rozmezí od *IIII*. hodiny ranní po *VIII*. hodinu večerní a se směrem dovnitř připojenou stupnicí s dělením po čtvrthodinách. Mezi římskými číslicemi nad díly půlhodin jsou vyryty drobné liliovité ornamenty. Ve volné ploše číselníkového okruží (odpovídající nočním hodinám) je vyryta signatura výrobce, lokace a datace vzniku slunečních hodin: *faselli fecit Sternbergae 1733*, přerušena uprostřed písmenem *M* (*meridies*, jih).

Obr. 3. Jan Michael Faselli, Přenosné sluneční univerzální mechanické rovníkové hodiny s minutovým číselníkem, 1733, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Martin Šilar. Detail horní sklopné desky s hlavním hodinovým a přidávným minutovým číselníkem, se signaturou a datací.

Obvod hodinového číselníku tvoří ručně pilované ozubení o počtu 120 zubů. Otočný ukazatel hodin v podobě mohutné mosazné, rytím zdobené rafie je zakončen šipkou (indexem) na jedné straně a menším minutovým číselníkem na druhé straně. Minutový číselník s arabskými číslicemi 5 až 60 má stupnici s minutovým dělením. Jeho ocelová ručka je osově spojena s hmotným pastorkem na přinýtovaném můstku pod číselníkem, který svými 5 zuby zapadá do cykloidního ozubení velkého hodinového číselníku. Uprostřed hodinové rafie se nachází s ní spojený dřevěný válcovitý nástavec, který zakrývá mosazná kruhová destička s vyrytým nápisem názvu přístroje *Hor. Sol. Aequin. Universale* (*Horarium Solare Aequinoctiale Universale*, univerzální sluneční rovné hodiny). K destičce je připevněn svisle orientovaný prstenec výškových slunečních hodin sloužící k odečítání sluneční deklinace. Na obvodu má drážku, v níž je vyvrtán otvor pro průchod slunečního paprsku, který osvětlí rysku na vnitřní straně prstence.

Celkové řemeslně perfektní provedení slunečních hodin doplňují další drobné mosazné prvky – úchyty vodorovné a sklopné desky nebo drážkové šrouby s ozdobnými terčíkovitými podložkami.

Svémi rozměry patří šternberské univerzální hodiny k větším přenosným hodinám. Celková výška (při zavření sklopné desky) činí 26,5 cm, rozměry základového soklu jsou 16,8 × 17,1 cm, $\varnothing$ hodinového číselníku 10,5 cm, $\varnothing$ minutového číselníku 4,0 cm.³

Z podrobného popisu předmětu vyplývá, že Jan Michael Faselli, který byl i podle diáří šternberského augustiniánského kláštera zručným mechanikem, zkonstruoval poměrně složitý a komplexní časoměrný přístroj, který v sobě univerzálně spojuje řadu funkcí slunečních hodin.⁴ V principu jde o hodiny ekvatoreální, doplněné o prstencové výškové hodiny a o mechanický převod k minutovému číselníku. Plochu ekvatoreálních neboli rovníkových slunečních hodin lze nastavit do roviny s rovinou rovníku s ohledem na úhel, který s ní tvoří dané místo zeměpisné šířky. K nastavení správné zeměpisné šířky slouží tabulky poloh vybraných evropských měst a podle toho, poblíž kterého se pozorovatel nacházel, nastavil na stupnici vodicích segmentů danou hodnotu. Přitom musel přístroj držet v rovině vodorovné osy pomocí olovnice a nastavit místní poledník natočením přístroje podle kompasu ve směru na jih (písmeno *M*). Pomocí prstencových výškových slunečních hodin bylo díky průsvitu paprsku možné zjistit pravý místní sluneční čas. Propojením prstence s rafí hodinového číselníku a jeho zpřesnění na minuty prostřednictvím převodu mechanického ozubení se promítl pravý místní sluneční čas na číselníky hodin s přesností na minuty.

Přesné odečítání pravého místního slunečního času mělo význam proto, že v době, kdy neexistoval unifikovaný čas, sloužily přenosné sluneční hodiny s vysokou přesností k tomu, aby se podle nich regulovaly různé druhy mechanických (kolečkových) hodin od věžních přes interiérové až po kapesní hodinky.

Rozšíření slunečních (mechanických) hodin s minutovým číselníkem bylo nevyhnutelnou reakcí na zpřesňování hodin mechanických (kolečkových), které díky vynálezu kyvadla (Christiaan Huygens, 1657) a vláskové setrvačky (Huygens a nezávisle na něm Robert Hooke, kolem roku 1660) výrazně zpřesnily měření času a jejich číselníky byly doplňovány přibližně ve stejné době o minutovou ručičku.⁵

Právě z přelomu 17. a 18. století a z počátku 18. století se ve světových i českých sbírkách dochovaly dobové technické artefakty – mechanické sklápěcí rovníkové hodiny s minutovým číselníkem od několika proslulých výrobců. Autorem nejstarších mechanických slunečních hodin (s ozubeným převodem) byl zřejmě Johann Michael Bergauer

(1676–asi 1745), hodinář činný v Landshutu, Augsburgu a v Innsbrucku.⁶ Prvenství v objevu tohoto typu přesných přenosných slunečních hodin bylo přisuzováno i dalším výrobcům, jako byl Claude Dunod (kolem 1672–1716), činný v Düsseldorfu.⁷ V českých sbírkách se například dochovaly mechanické sluneční hodiny s minutovým číselníkem z počátku 18. století od Gottfrieda Weisse a řada dalších hodinářských výtvarů tohoto typu z mladšího období.⁸

Existují ale i další mechanické ekvatoreální hodiny, přímo signované, nebo připsatelné mechaniku Janu Michaelu Fasellimu. Signované hodiny velmi podobné konstrukce, ale celomasné bez dřevěné hranolové schránky, se nacházejí v souboru měřících přístrojů shromážděných mikulovskými piaristy a nyní uložených v Regionálním muzeu v Mikulově.⁹ Je na nich uvedena datace 1734 a jejich objednatelem byl majitel panství Náměšť nad Oslavou Václav Adrian z Enkenvoirtu (1671–1738). Pokud srovnáme výčet měst s uvedením jejich zeměpisné šířky (zde nikoli na dodatkových tabulkách, ale vyryté po obou stranách mosazné půlkruhu pod číselníkem) s o rok staršími univerzálními hodinami pro šternberského probošta Meixnera, zjistíme, že na náměšťských chybí Berlín, ale navíc jsou tam *Cölln* (Kolín nad Rýnem), *Dantzig* (Gdaňsk), *Gratz* (Štýrský Hradec) a *Regensburg* (Řezno). Údaje o zeměpisné šířce se ve většině shodují, odlišné hodnoty jsou pouze u města Konstantinopol (šternberské 41 0, náměšťské 42 56).

Téměř totožně konstruované jsou mechanické sluneční ekvatoreální hodiny ze zámku v Duchcově, které ale bohužel nejsou signovány. Na stejného konstruktéra, kterým by mohl být Faselli, by napovídala stejná velikost, červená dřevěná schránka hodin i způsob řešení hodinového a přídavného minutového číselníku. Oproti předchozím dvěma předmětům jsou tyto univerzální sluneční hodiny doplněny na postranních destičkách i na podložce prstencových výškových hodin o kalendářní a astrologické údaje.¹⁰ Atribuci Fasellimu by nepřímo mohla potvrdovat i existence jiných jeho přenosných slunečních hodin v duchcovské sbírce. Jedná se o dvojici slunečních hodin jiných typů, obou lokalizovaných do Náměště (nad Oslavou) – prstencových z roku 1722, značených puncem F pod korunou, a nedatovaných rovníkových signovaných *faselli fec: Namischij post Brunam*.¹¹

Osobnost Jana Michaela Faselliho není v odborné literatuře zcela neznámým pojmem. Poprvé se o něm před padesáti lety zmínil Miloslav Čermák;¹² recentně pak Jiří Sehnal, který si při studiu barokní hudební produkce u šternberských augustiniánů povšiml o tomto muži, snad italského původu, několika zmínek v klášterních diářích.¹³ Dochované písemné prameny, resp. dva svazky diářů zachycujících léta 1732 a 1733, podávají velmi zajímavé zprávy o činnosti tohoto doposud málo známého konstruktéra hodin a představují poměrně ucelený obraz jeho působení v klášteře, které nebylo zcela obvyklé. Považujeme proto za přínosné shrnout rok a půl trvající Faselliho činnost ve šternberské kanonii a zároveň poukázat na úlohu hodin uvnitř této řeholní komunity.

Zásadní informace, včetně Faselliho celého jména, nám poskytuje zápis diaristy Jana Josefa Glätzla z 13. října 1733, jenž je zároveň i posledním, který byl o Fasellim ve Šternberku učiněn.¹⁴ Jan Michael Faselli byl emeritním prefektem (správcem) dvora u hraběte Jana Filipa Verdenberka (1653–1733), majitele panství Náměšť nad Oslavou, jehož úmrtím v roce 1733 rod Verdenberků vymřel po meči. Fasellimu bylo v té době dle Glätzlovy poznámky již 48 let, a je proto možné se domnívat, že v souvislosti s očekávanou změnou majetkových poměrů na panství se rozhodl odejít nejpozději počátkem roku 1732 z verdenberských služeb. Jak jsme dále ze zápisu informování, Faselli byl milým, sečtělým člověkem a magistrem mnoha umění, z nichž vynikal především v hudbě, malířství

a matematice. Glätzl vyzdvihoval jeho hudební nadání těmito slovy: „*Vlastnil množství hudebních nástrojů v různých provedeních, jež si všechny vyráběl svými rukama; mimo jiné také pantalon, nástroj nejvznešenější, na nějž, jakož i na jiné, virtuózně hrál.*“¹⁵ Pantalon byl nástroj podobný cimbálu, a jak uvádí hudební historik Jiří Sehnal, v kontextu výše uvedeného zápisu se jedná o zatím nejstarší zmínku o jeho konstrukci v českých zemích.¹⁶ Kromě pantalonu je v zápisu uveden ještě jeden předmět, a to v našem příspěvku pojednané sluneční hodiny.

Důvod, proč se Faselli ve Šternberku objevil a zabydlel se ve zdejší kanonii, bohužel diarista vysvětluje jen rámcově, a to odkazem na jeho rozhodnutí strávit po odchodu ze služby u hraběte Verdenberka zbytek života v prostředí zdejšího kláštera. Takové rozhodnutí ovšem nebylo možné učinit jen tak. Zcela jistě musela předem existovat dohoda mezi Fasellim a tehdejší šternberským proboštem a zemským prelátem Patrikem Janem Meixnerem (1725–1734) týkající se formy a podmínek plánovaného pobytu. Ze zápisů o Fasellim v klášterním diáři se zdá být pravděpodobné, že Jan Michael Faselli neměl v úmyslu vstoupit do řeholního stavu a stát se kanovníkem lateránské kongregace, což by v konečném důsledku obnášelo přijmout kněžské svěcení. Jako pravděpodobnější se jeví možnost, že by se stal po nějakém čase v kanonii konvršem. Tedy osobou, která je sice díky složení řádové profese členem řeholního společenství, ovšem bez přijetí nižších a vyšších svěcení členem neplnoprávným. Konvrši vykonávali v rámci řeholní komunity zejména manuální práce, ale jejich význam v raně novověkých klášterech postupně slábl s tím, jak rostl význam najímaného služebnictva. Ze šternberské kanonie známe v 18. století jen jednoho konvrše, a to šternberského rodáka Karla Hantschkeho, který zde působil v letech 1695–1730.

Při hledání možných důvodů k pobytu v kanonii nelze vyloučit ani to, že měl Faselli v úmyslu být u kanovníků jen dlouhodobým hostem, který za stravu a nocleh, možná i nějaký finanční příspěvek, bude vypomáhat svými znalostmi, uměním a manuální zručností všude tam, kde bude potřeba. Glätzlova poznámka o Faselliho touze strávit zbytek života v kanonii nabízí ale rovněž interpretaci opačnou. Tedy, že tím, kdo si přál, aby Faselli zůstal po zbytku života v kanonii, byl šternberský probošt Meixner.¹⁷ Ať tak či onak, je zřejmé, že se Faselli s proboštem Meixnerem znal a na základě vzájemných sympatií se rozhodl 22. ledna 1732 vyslat z Třebíče do Šternberka na osmi saních své osobní věci. O několik dnů později, 4. února, pak do šternberského kláštera Jan Michael Faselli dorazil osobně.¹⁸ Ubytován byl „v pokoji v *ambitu prelatury*“, což lze chápat tak, že okna jeho pokoje byla orientována do nádvoří,¹⁹ které vymezovala na severozápadě budova prelatury, na východě budova konventu a na jihu městská zeď (hradba) se vstupem do klášterní zahrady, resp. do hospodářského zázemí kanonie.

O Faselliho pobytu v kanonii jsme na stránkách dvou svazků klášterních diářů informováni pravidelně. Při oslavách významných církevních svátků nebo při zvláštních příležitostech, když klášter navštívili vznešení hosté, býval Faselli vždy hostem u slavnostní tabule. Rovněž i v některé všední dny býval při obědě nebo večeři u prelátova stolu, neboť prelát si jej pro své rozptýlení a popovídání tu a tam povolával.²⁰ Z pohledu záznamů v klášterním deníku se zdá, že Faselliho pobyt uvnitř řeholního společenství nepůsobil nikterak rušivě. S proboštem Meixnerem a jeho hosty se například účastnil výletů do Žerotína, kde pak novým způsobem lovíli raky;²¹ s proboštem i dalšími kanovníky podnikal návštěvy okolních duchovních či významných úředníků, například hejtmána šternberského panství Karla Hirschkeho. Koncem července 1732 si Faselli s kanovníky Antonínem

a Sebastianem pro změnu vyjel do Žerotína zastřílet, aby o několik dnů později uspořádal pro řeholníky v ambitu prelatury střeleckou soutěž ze vzduchovek.²² Téhož roku v oktávě svátku sv. Michaela (29. září) zase klášterní hudebníci provedli před dveřmi Faselliho pokoje hudební produkci. Jednalo se o tradiční formu blahopřání, které mělo do jisté míry také oslavence překvapit. Muzikanti s nejrůznějšími nástroji včetně tympanů a tub vyhrávali před pokojem od šesté hodiny ranní, a jak neopomněl diarista zmínit, byli Fasellim odměněni jedním zlatým.²³

Na druhou stranu také Faselliho nadání a zručnosti se na stránkách diáře dostalo za sloužené pozornosti. V rámci masopustního veselí, kdy se do kanonie obvykle sjely návštěvy významných hostů ze Šternberka i okolí, předváděl Faselli jednoho večera všem přítomným laternu magicu. K témuž představení byl vyzván také při návštěvě členů knížecí rodiny Liechtensteinů v kanonii na konci srpna roku 1732, a to především kvůli pobavení malého knížete Jana Karla (1724–1748).²⁴ Glätzl vyzdvihoval Faselliho jakožto zručného mistra, který v pokojích prelatury provedl mnoho užitečných vylepšení.²⁵ Jakého rázu tyto práce byly a čeho se konkrétně týkaly, ovšem nevíme. Je však zřejmé, že jeho znalosti a dovednosti se týkaly konstruování slunečních hodin. Počátkem června roku 1732 namaloval na zeď klášterní zahrady, která byla zároveň starou městskou zdí (hradbou), sluneční hodiny.²⁶ Jak vypadaly, není možné zjistit, neboť zeď byla z větší části stržena a ve zbylých segmentech už pozbyla svoji původní vnější podobu.

Sluneční hodiny byly pro orientaci řeholníků i služebného personálu velmi důležitým nástrojem. Každodenní chod řeholního společenství byl totiž striktně určován povinnostmi modlitby *officia* (tzv. hodiněk), a to v přesně stanovené hodiny v průběhu celého dne. Sledování času tak bylo pro všechny obyvatele kanonie naprosto klíčové. Touto optikou je nutné nahlížet na poměrně velké množství hodin, o nichž jsme obecně v klášterním prostředí informováni. V době rušení šternberské kanonie roku 1784 bylo například při sepisování soukromého majetku osmnácti řeholníků zaznamenáno na čtyřicet různých druhů hodin, které byly součástí vybavení jejich pokojů. Nejčastěji se jednalo o hodiny kapesní a stolní.²⁷ Rovněž představení kanonie věnovali hodinám a jejich chodu určitou dávku pozornosti a finančních výdajů. Probošt Jan Josef Glätzl (1734–1757) nechal například v roce 1748 u olomouckých hodinářů pořídit za 83 zlatých hodiny na schodiště kanonie, které odbíjely čtvrtě a celé, a také nový budík za 8 zlatých pro kleriky.²⁸ Z deníku kanonie jsme informováni dokonce o osobní přítomnosti probošta Glätzla při opravě hodin umístěných v hale u schodiště v žerotínské rezidenci, kterou přijel provést olomoucký hodinář Pavlíček.²⁹ Za opravu a nové dvacetilibrové závaží si účtoval 25 zlatých, přičemž Glätzl jej nechal za další 4 zlaté seřadit druhé hodiny umístěné ve svém apartmá.³⁰ Hodiny byly nedílnou součástí významných komunikačních prostor kanonie, jako byly refektáře nebo chodby, kde se mohlo shromažďovat větší množství lidí, včetně pozvaných hostů. K takovému místům zcela jistě patřila i klášterní zahrada, jež byla spojena s hospodářským zázemím kanonie, kde se nacházely stáje nebo kočárovna, a proto přítomnost malovaných slunečních hodin v této části klášterního areálu nemůže překvapit. Z provozně technického hlediska se pak zajímavou otázkou jeví nutné pravidelné seřizování v kanonii umístěných hodin, k němuž nejspíše sloužily i výše popsané sluneční hodiny ze sbírky VMO.

Jaké důvody vedly Faselliho k odchodu ze šternberské kanonie, nevíme. Jan Josef Glätzl, jakožto oficiální diarista řeholního domu v posledním zápisu jen naznačil, že Fasellimu se od jisté doby začalo chování probošta Meixnera protivit a nemohl jej dále snášet. Jak vzápětí dodal, z kanonie odejel bez meškání, ovšem v klidu a se ctí.³¹ Ze souvislostí

uvedených v diáriu je zřejmé, že Faselli si již v průběhu léta roku 1733 zařizoval své živobytí opět v Náměšti nad Oslavou u nového majitele panství, hraběte z Enkenvoirtu.³² Nejednalo se tedy z jeho strany o nějaké unáhlené, předem nepromyšlené rozhodnutí. K osobě probošta Meixnera je třeba dodat, že jeho zdravotní stav se v průběhu roku 1733 výrazně zhoršoval. Z klášterních deníků je zřejmé, že trávil mnoho času u svých rodičů v Prostějově, bral léčivé kúry, pobýval na žerotínském statku, a když se vrátil do kanonie, tíhu bohoslužebného provozu o církevních svátcích za něj vykonával děkan kanonie.³³

Místo Faselliho působíště v Náměšti nad Oslavou se nepodařilo z pramenného materiálu ověřit. Mohl obývat například některý ze čtyř domů v dnešní Žerotínově ulici č. 111–114 naproti špitálu s kostelem sv. Anny, které nechal postavit majitel panství Václav Adrian z Enkenvoirtu, a jejichž dokončení je datováno kamennou nápisovou deskou s datací 1736.³⁴ Podle matriky zemřelých římskokatolické církve v Náměšti nad Oslavou zemřel Jan Michael Faselli (Fasely) ve věku 72 let 10. května 1756.³⁵

Poznámky

- ¹ Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále jen VMO), podsbírka Historické hodiny, inv. č. CH 10, signatura „*faselli fecit Sternbergae 1733*“.
- ² VMO, inventář bývalého městského muzea ve Šternberku z let 1908–1939, *Verzeichnis der dem Museum zugekommenen Gegenstände*, č. 187.
- ³ Hodiny byly v literatuře popisovány autory: Čermák, M.: Sluneční hodiny šternberského výrobce. *Přátelé starých hodin. Sekce Vlastivědné společnosti muzejní v Olomouci. Zprávy*, 1971, č. 3, s. 8–10. – Kynčl, R.: *Hodiny a hodinky*. Praha 2008, s. 29. – Vyobrazení na pohlednici Krob, M.: *Muzeum hodin Šternberk: soubor 12 pohlednic*. Praha 1974.
- ⁴ O typech a funkcích přenosných slunečních hodin srov. Příhoda, P.: *Sluneční hodiny*. Praha 1983. – Polák, B.: *Přenosné sluneční hodiny*. Praha 1990. – Lenfeld, J.: *Sluneční hodiny ze sbírek UPM v Praze: ACTA UPM XVI D 4. SUPPLEMENTA: katalog sbírky UPM*. Praha 1984.
- ⁵ O rozšíření minutového číselníku na slunečních hodinách např. Eckhardt, W.: Claude Dunod, Michael Bergauer und Johann Willebrand – Zur Geschichte der Minutensonnenuhr, *Jahrbuch des Museums für Kunst und Gewerbe Hamburg*, 1984, Band 3, s. 79–104. Citováno podle: [https://emuseum.duesseldorf.de/view/objects/asitem/items\\$0040:280785](https://emuseum.duesseldorf.de/view/objects/asitem/items$0040:280785). – Fabian, I.: Minutensonnenuhren aus Österreich. *Sonne+Zeit. Rundschreiben der Arbeitsgruppe Sonnenuhren im Österreichischen Astronomischen Verein*, Dezember 2013, Nr. 46, s. 6–7. Dostupné: <http://gnomonica.at/images/Rundschreiben/Rundschreiben/Rund-46.pdf>
- ⁶ Bergauerovy výrobky se dochovaly v předních světových muzejních sbírkách (National Maritime Museum Greenwich, inv. č. AST0469; British Museum, London, inv. č. OA 374 a inv. č. 1888,1201.326; Museum of History of Science, Oxford, inv. č. 51664; Germanisches Nationalmuseum, Nürnberg, inv. č. W11216; Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum, Innsbruck, Historische Sammlungen, inv. č. AK/U/124; Národní technické muzeum v Praze, inv. č. 24 879).
- ⁷ Také Dunodovy výrobky se dochovaly v řadě známých muzeí (History of Science Museum, Oxford, inv. č. 49355; Stadtmuseum Landeshauptstadt Düsseldorf, inv. č. SMD.Y 26; Kunstpallast, Düsseldorf, inv. č. 17035; Metropolitan Museum, New York, př. č. 03.21.37).
- ⁸ Weisssova díla jsou zastoupena např. v Národním technickém muzeu v Praze, inv. č. 14,879 či v Muzeu Kroměřížska, inv. č. PH 530. Literatura k dalším obdobným hodinám z českých sbírek např. Horský, Z. – Škopová, O.: *Astronomy Gnomonics: a catalogue of instruments of the 15th to the 19th centuries in the collections of the National Technical Museum, Prague*. Praha 1968, s. 102–108 (č. kat. 111–118). – Michal, S. – Laboutková, I.: *Katalog expozice Měření času Národního technického muzea v Praze*. Praha 1997, s. 38–39. – Lenfeld, J. (pozn. 4), s. 114–118 (č. kat. 32).

- ⁹ Inv. č. 2584. Lit. Horský, Z.: *Historické vědecké přístroje v mikulovských sbírkách: katalog vědeckých přístrojů z 16. až 19. století ve sbírkách Regionálního muzea v Mikulově*. Mikulov 2011, s. 82–83. – Brichtová, D.: Staré fyzikální a matematické přístroje mikulovského gymnázia. In: Zemek, M. a kol.: *Gymnázium Mikulov, 1631–1981: almanach k 350. výročí založení mikulovského gymnázia*. Brno 1981, s. 85–94.
- ¹⁰ Národní památkový ústav, státní zámek Duchcov, inv. č. DH 01194. Poděkování za e-mailové sdělení z 30. 3. 2021 kasteláre státního zámku Duchcov Mgr. Lucii Štastné.
- ¹¹ Národní památkový ústav, státní zámek Duchcov, inv. č. DH 725/1 (prstencové) a DH 1079 (rovníkové). Poděkování Ing. Jiřímu Fomínovi z Uměleckoprůmyslového muzea v Praze za ochotné sdělení informace o existenci obou těchto slunečních hodin.
- ¹² Viz pozn. 3.
- ¹³ Sehnal, J.: Hudba u řeholních kanovníků sv. Augustina na Moravě v 17. a 18. století, část II. – Šternberk. *Hudební věda*, 2017, č. 4, s. 377–440.
- ¹⁴ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA), fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 12, inv. č. 693, *Liber tertius annalium canonice Sternbergensis*, zápis z 13. 10. 1733.
- ¹⁵ „(...) instrumenta musica, quorum in copia et varietate habuit, omnia sua confecit manu, etiam Pantaloni instrumentum nobilissimum, in quo uti in aliis artificiose et virtuose lusit.“ Citace tamtéž.
- ¹⁶ Srov. Sehnal, J. (pozn. 13), s. 405.
- ¹⁷ Autoři děkují za konzultace překladu vybraných latinských pasáží z deníků doc. Luboru Kysučanovi, Ph.D.
- ¹⁸ MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 11, inv. č. 692, zápisy ke dnům 22. 1. a 4. 2. 1732.
- ¹⁹ Jedná se o dnešní velké nádvoří u farní budovy.
- ²⁰ Srov. MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 12, inv. č. 693, zápis ze dne 13. 10. 1733.
- ²¹ V Žerotíně měla kanonie postavený hospodářský dvůr se zahradou a v jeho okolí bylo několik rybníků napájených potokem Oskavou. Lovit raky jel Faselli poprvé 14. srpna 1732: „Ráno si vyjel prelát, pan de Strolb, pan Wadl a jeho manželka spolu s panem Fasellim a kanovníkem Sebastianem do Žerotína lovit raky zvláštním a novým způsobem. Poobědvali v Hnojicích u kanovníka Godefrieda; večer se vrátili.“ MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 11, inv. č. 692.
- ²² Nejlepšími střelci soutěže byli: kanovník Ferdinand, pan Faselli a kanovník Patrik. MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 11, inv. č. 692, zápisy ke dnům 24. 7. a 27. 7. 1732.
- ²³ MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 11, inv. č. 692, zápis ze dne 6. 10. 1732.
- ²⁴ MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 11, inv. č. 692, zápisy ze dnů 26. 2. a 31. 8. 1732.
- ²⁵ MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 12, inv. č. 693, zápisy ze dnů 13. 10. 1733.
- ²⁶ „Eodem in horto pinxit ad murum Civitatem D. Faselli horologium solare.“ Citace: MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 11, inv. č. 692, zápis ze dne 6. 6. 1732.
- ²⁷ MZA, fond B – 2 Církevní gubernium, sign. K 20/38a, kart. 103, fol. 120–149, soupisy osobních věcí kanovníků pořizované při rušení kanonie roku 1784.
- ²⁸ MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 16, inv. č. 697, *Liber septimus annalium*, 24. 8. 1748.
- ²⁹ Jan Pavlíček († 1778) pocházel ze Žeravic (u Kyjova), mistrem velkých hodin se stal roku 1745 a olomouckým měšťanem 10. března 1746. Vlastnil dům na Žerotínově náměstí 12. V roce 1773 zhotovil nové věžní hodiny pro olomouckou radnici. Byl i tvůrcem honosných stojících podlahových hodin pro zámek Vizovice objednaných královéhradeckým biskupem Heřmanem Hannibalem z Blümegeu. Himmler, R.: Olomoučtí hodináři a jejich výrobky ve sbírkách Vlastivědného muzea v Olomouci. In: Kubešová, I. M. (ed.): *Památky, řemesla a lidová kultura. Sborník příspěvků ze semináře konaného u příležitosti Dnů evropského dědictví*. Olomouc 2007, s. 50.
- ³⁰ MZA, fond E 5 – Augustiniáni Šternberk, sign. 17, inv. č. 698, *Liber octavus Annalium Sternbergensium ab Anno 1749*, zápis ze dne 4. 10. 1751.
- ³¹ „(...) sed ob mirabilitatem Prelati, quam ab aliquo tempore vix tollerabilem assumpsit, sine mora et cum honore et pace se ad hinc expedivit (...).“ Citace: MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 12, inv. č. 693, zápis ze dne 13. 10. 1733.

³² „Pan Faselli odejel do Náměště u Brna, kde buduje svůj dům za čtyři tisíce (zlatých – pozn. aut.) a po zbytek života tam hodlá přebývat. Původně chtěl žít v naší kanonii, ale pro podivné chování preláta své plány změnil. Brzy, jakmile dokončí svůj příbytek, se z naší kanonie odstěhuje.“ Citace: MZA, fond E – 5 Augustiniáni Šternberk, sign. 12, inv. č. 693, zápis ze dne 6. 8. 1733.

³³ Probošt Meixner zemřel 20. února 1734.

³⁴ Stejskal, K. a kol.: *Náměšť nad Oslavou: historie a současnost*. Náměšť nad Oslavou 2005, s. 52–53, 223. – *Náměšť nad Oslavou: Dějiny města od nejstarší doby po naši současnost*. Praha 1984, s. 69.

³⁵ MZA, kniha č. 10736, zemřelí 1693–1784, s. 273; viz Acta Publica, <https://www.mza.cz/acta-publica/matrika/detail/6604?image=216000010-000253-003376-000000-010736-000000-FM-B04632-01390.jp2>, vyhledáno 1. 6. 2021.

SUMMARY

Johann Michael Faselli, Sundial Designer and his Stay in Sternberg Monastery in 1732 and 1733

Radim Himmler – Filip Hradil

The article deals with a remarkable object from the collection of historical clocks and watches of the Regional Museum in Olomouc – a portable universal mechanical equatorial sundial with a minute dial (Inv. No. CH 10). On the walls of the prismatic wooden case of the sundial there is a plumb line, brass plates with the latitude values of 16 European cities and the coat of arms of the commissioner, the provost of the Augustinian canonry in Sternberg in Moravia, Patrick Johann Meixner (1725–1734). A compass is embedded in the upper plate of the box and the folding plate can be angularly adjusted from 30° to 90° of latitude. On the brass hour dial with an even (equinoctial) division of the hours ranging from *IIII*. hour in the morning to *VIII*. hour in the evening is engraved the signature of the manufacturer, location and date of the sundial: *faselli fecit Sternbergae 1733*. The hour hand includes a minute dial, which refines the reading of the time set by the passage of the sun's ray through the ring sundial located at the very top of the piece. Similar sundials by the same author can be found in the collections of the Regional Museum in Mikulov and in the collection of the State Chateau Duchcov. The creation of this sundial fits into the context of the production of the refined sundials by means of a mechanical conversion to a minute dial and follows the pioneers of this type of sundials, the German clockmakers J. M. Bergauer (1676–about 1745) and C. Dunod (about 1672–1716).

Thanks to the analysis of the diaries of the Augustinian monastery in Sternberg, it was possible to find out more details about the creator of the sundial, the prefect of the Náměšť nad Oslavou estate and skilled mechanic, Johann Michael Faselli (1683/4–1756). Faselli was a kind, well-read man and a master of many arts, of which he excelled especially in music, painting and mathematics. He owned a number of musical instruments in various designs, which he made himself and played virtuosically, including the pantalon (an instrument similar to the dulcimer). The daily written records of events in the monastery, written by the diarist Johann Josepf Glätzl, present a fairly complete picture of Faselli's activities in the canonry for a year and a half from February 1732 to October 1733. He stayed there at the invitation of the provost Meixner, attended banquets, organised

entertainment for the friars (a laterna magica projection, a shooting competition, a new way of catching crayfish), made various improvements to the rooms of the prelature and painted a (no longer existent) sundial on the wall of the monastery garden. Although he intended to spend the rest of his life in the canonry in Sternberg, after an unspecified disagreement with Provost Meixner he decided to return to Náměšť nad Oslavou at the invitation of the owner of the estate, Count Wenzel Adrian of Enkenvoirt. According to the death register of the Roman Catholic Church in Náměšť nad Oslavou, Faselli died on 10 May 1756 at the age of 72.

However, the diaries of the Augustinian monastery of Sternberg also illustrate the role that timekeeping and the associated ownership of clocks and watches played in the daily life of the canonry's friars. The daily routine of the monastic community was strictly determined by the obligation to pray the *officia* (the so-called "hours") at precisely fixed hours throughout the day. For all the inhabitants of the canonry keeping accurate time was absolutely crucial. It is therefore not surprising that diaries report a relatively large number of clocks in the monastery. For example, at the time of the dissolution of the Sternberg Canonry in 1784, when the private property of eighteen friars was inventoried, forty different types of clocks and watches were recorded as part of the furnishings in their rooms. The most common were pocket watches and table clocks.

Milý Karle, ačkoli víme, že si nelibuješ ve veřejných gratulacích, chvalořečech a ódách, přijmi, prosím, v rámci oslav svého významného životního jubilea tyto řádky jako malý dárek od nás, Tvých nejbližších kolegů, a buď živ a zdrav na těle i duchu ještě mnoho dalších let.

Karel Podolský šedesátiletý

Karla Podolského jsem poprvé zaznamenal při studiu na zdejší filozofické fakultě někdy na počátku osmdesátých let minulého století. Faktem ovšem je, že si toto období dnes vybavuji jen krajně ztuha, a to včetně našeho oslavence. Blíže jsem potom Karla Podolského poznal někdy kolem roku 1985, kdy se Karel stal – stejně jako já o rok dříve – zaměstnancem tehdejšího Krajského vlastivědného muzea v Olomouci.

Druhá polovina osmdesátých let minulého století byla – alespoň z mého pohledu – dobou veselou a bezstarostnou. Do značné míry se na těchto atributech podílel i tehdy pozoruhodný kolektiv muzejních pracovníků. Shodou okolností se v olomouckém muzeu shromáždila řada věkově blízkých kolegyn a kolegů, kteří si rozuměli nejen pracovně, ale i lidsky. A tak se často setkávali i mimo muzejní pracovny a depozitáře – jezdili jsme na různé exkurze a výlety, slavili narozeniny a jmeniny, chodili jsme na pivo a také sportovali. V tomto ohledu nás s Karlem spojovala (a spojuje dodnes) zejména láska ke stolnímu tenisu, ve kterém mne „Podolák“ vždy porážel a poráží, ale není ještě všem dnům konec! Současně jsme s úctou vzhlíželi k ikonám olomouckého muzejnictví – zejména k historikovi Václavu Burianovi a archeologovi Vítu Dohnalovi. Právě v tomto období vzniklo naše letité přátelství, které se datuje až do dnešních dnů. Pravda, na sklonku osmdesátých let se výše zmíněný muzejní kolegiální a přátelský kruh rozešel; v bouřlivých letech devadesátých jsme hledali své „místo na slunci“ vesměs na jiných pracovištích a institucích. Naše přátelství s Karlem Podolským však přetrvalo – pochopitelně s různou mírou intenzity, kterou určují naše životní a pracovní peripetie. Desetiletí našeho přátelství mi dovolují oslavence charakterizovat – Karel Podolský je pro mne „doslova a do písmene“ personifikací pečlivosti a spolehlivosti. Zatímco pečlivost mu dobře slouží jako fundament jeho muzejní profese, pak jeho spolehlivost jej charakterizuje jako člověka. Přičemž Karlovu spolehlivost chápu nejen ve smyslu jeho permanentní připravenosti pomoci, ale také jako vzácnou schopnost vhodně pojmenovat věci a jevy způsobem, který odhaluje příslušnému recipientovi jejich skutečnou (ba leckdy nepříjemnou) podstatu.

Karle, k Tvému životnímu jubileu Ti srdečně přeji zejména pevné zdraví! Protože – nebudeme si nic namlouvat – šedesátka už není žádná hitparáda! A dále rodinnou pohodu! Pokud jsi a budeš vybaven těmito životními konstantami, tak vše ostatní je – řečeno slovy mého oblíbeného spisovatele Zdeňka Zapletala – pouhá „kmitající nicota“.

Pavel Urbášek

Karel Podolský se zasloužil o muzeum!

Někdo může sice s tímto tvrzením nesouhlasit, ale to je asi to jediné, co se s tímto faktem, jak praví klasik, dá dělat. Nuže, dovol mi, milý čtenáři, abych na následujících řádcích toto tvrzení podpořil několika osobními postřehy a zjištěními.

Karel Podolský se zasloužil o muzeum svou prací. Dnes jsme nezřídka konfrontováni s tezemi, že je každý nahraditelný, ale není to tak docela pravda. Právě Karel totiž disponuje nejen velkou erudicí a znalostí problematiky dějin vojenství či moderních dějin 20. století, které přesahují rámec několika desetiletí usilovné práce, ale zejména je stále naplněn velkým elánem a radostí z práce v oboru, který si již před lety zamiloval. Toto jeho nadšení je pozorovatelné hned v několika ohledech. Například, když s doslova klukovským zápalem seznamuje nejmladší, dětskou generaci muzejních návštěvníků s chladnými či palnými zbraněmi; když zaujatě přednáší starším generacím o problémech moderních československých dějin; když zasvěceně a s neutuchající vervou odpovídá na mnohdy velmi četné a subtilní badatelské dotazy; když připravuje a do všech detailů promýšlí výstavy a expozice nebo když v nepsané soutěži s vedoucím Historického ústavu o nejkrásněji uspořádaný muzejní depozitář obsazuje pěkné druhé místo. Troufám si tvrdit, že má-li paměťová instituce ve svých řadách pracovníka Karlových kvalit a zápalu, pak má mnohem víc než jen jednoho z mnoha zaměstnanců, ale doslova a do písmene vlastní poklad.

Karel Podolský se zasloužil o muzeum (ovšem zde lze užít i plurálu o muzea) svým pedagogickým působením. Ač se to může zdát na první pohled nepřilíživě viditelné, je nutno Karlovi připsat i tento vavří. Jak známo, jeho působení v barvách Vlastivědného muzea v Olomouci je rozděleno na dvě etapy díky dlouholetému plnému angažmá na Katedře historie FF UP. Ovšem i v tomto období Karel Podolský na „své“ muzeum nezapomněl, byl mu nablízku, a to nejen fyzicky, neboť všechna působiště katedry historie se vždy nacházela a dodnes nacházejí v blízkosti muzea, byl mu nablízku zejména prostřednictvím své výuky. Generace studentů, k nimž patří i autor těchto řádků, totiž prošly jeho seminářem muzejnictví, generace studentů prošly v jeho doprovodu exkurzemi po muzejních budovách, generace studentů zažily jeho zajímavé přednášky z dějin vojenství, které odrážejí jeho znalosti nabyté studiem muzejního materiálu. Konečně stačí letmý pohled do řad současného osazenstva Historického ústavu či do odborných řad jiných českých a moravských muzeí, kde lze najít nemálo jeho vděčných studentů a diplomantů.

Karel Podolský se zasloužil o muzeum svou vlídností, obětavostí a humorem. Tento třetí vavří je zcela jistě stejně důležitý jako ty předešlé. Tak jako je pro každou instituci požehnáním, má-li ve svých řadách nadšené a odborně zdatné pracovníky, tak je pro každý pracovní kolektiv požehnáním, je-li v něm přítomen člověk s nadhledem, vnitřním klidem, který vyniká svou laskavostí, skromností a dobrou náladou. Na tomto místě mohu, podobně jako mnozí další kolegové a kolegyně, vyprávět o tom, jak Karel mnohokrát pomohl a stále pomáhá s korekturami textů, se stěhováním sbírkových předmětů, s odlehčením napjaté situace pronesením trefně humorné poznámky (nezřídka i na svou vlastní adresu), ale také jak pomáhá i v mnoha specifickějších oblastech života, jako jsou výběr osobního vozu, kvalitního rumu, kola a cyklistických doplňků nebo herních potřeb k billiaru či stolnímu tenisu. V neposlední řadě se jeho smysl pro stmelování pracovního kolektivu projevil, když se před několika lety ujal na Historickém ústavu

funkce správce kávovaru a kávových zásob, jediné to funkce, jak sám s nadsázkou říká, na které mu v muzeu opravdu záleží.

Milý Karle, necht' jsi živ a zdrav a Boží požehnání Tě provází. Ad multos annos!

Filip Hradil

Vše nejlepší! K životnímu jubileu Karla Podolského

Když jsem začala pracovat ve Vlastivědném muzeu v Olomouci, „narazila“ jsem čas od času při své práci na jméno Podolský. Nejčastěji se vyskytovalo na kartách, tedy na záznamech druhého stupně muzejní evidence. Jméno jsem zkrátka znala, osobu jeho nositele nikoliv. Od svých starších kolegů a kolegyn jsem se dozvěděla, že je to bývalý kolega, který nyní učí na univerzitě. Netrvalo dlouho a na chodbách muzea či v depozitáři jsem občas potkala skupinku studentů doprovázených některým z mých spolupracovníků a pak také vysokým, štíhlým chlapíkem. Už z krátkého pozorování bylo jasné, že tento pán a studenti se mají rádi, že je tam krásně funkčně navázán vztah mezi pedagogem a jeho posluchači. Situace s vysokým chlapíkem a jeho žáky se pak v pravidelných intervalech v prostorách muzea opakovala, neboť v rámci muzejního semináře měli studenti návštěvu muzea jako součást výuky. Po několikaleté pauze, kdy jsem trávila čas doma na rodičovských dovolených, jsem se na své pracoviště vrátila. A ejhle! Vysoký, štíhlý chlapík jménem Podolský byl nyní můj kolega, neboť v době mé několikaleté absence přibral ke svým univerzitním povinnostem i povinnosti další, totiž práci kurátora sbírek a historika ve Vlastivědném muzeu v Olomouci. Jelikož nás na Historickém ústavu v muzeu není mnoho a navíc se máme rádi, poměrně záhy jsem měla možnost poznat blíže i zmiňovaného kolegu Karla Podolského, kterému však (nejen) já neřeknu jinak než Karlík či Karlíček. Obdivovala jsem ho a obdivuji pro jeho odborné znalosti. Jeho láska k fondu Militaria, jehož je mimo jiné kurátorem, je okouzující. A to do takové míry, že pro „svůj“ fond dokáže zcela upřímně nadchnout i své kolegyně, antimilitaristky, které zbraním fakt nerozumí (genderově korektní kolegyně a kolegyně prominou). Když jsme s kolegyněmi byly u Karlíka v depozitáři a poslouchaly jeho výklad, velmi snadno jsme nabyly pocitu, že oblast zbraní je děsně fajn a jeho poutavé vyprávění nás opravdu bavilo! Mimo jeho odbornou erudici se projevil i jako zábavný společník, který nezkaží žádnou srandu. Zejména jsem však poznala Karla Podolského jako velmi empatického, milého člověka, který dokáže druhému kdykoliv a obětavě pomoci. Osobně vnímám skutečnost, že mohu být jeho kolegyní, jako opravdovou čest!

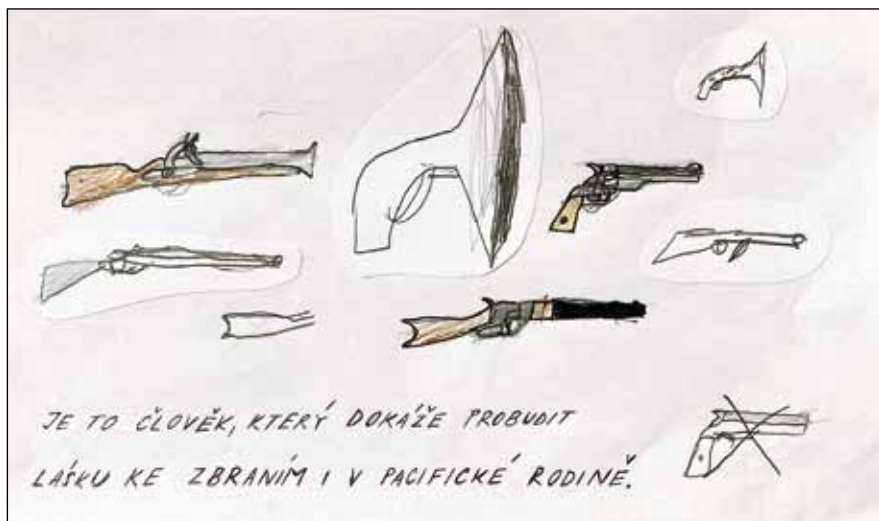
Veronika Sovková

Na rozdíl od některých kolegů, kteří jubilanta znali už z dob jeho působení na katedře historie, jsem se s Karlem potkal až na půdě olomouckého Vlastivědného muzea. Je až neuvěřitelné, jak výtečně se oslavenec dokázal zapojit do příprav chystané expozice „Olomouc – patnáct století města“ a jak rychle zapadl do kolektivu. Jeho nápady a znalosti nejnovějších dějin, ať už lokálních či střeoevropských, představovaly pro celou expozici obrovský přínos. Můj počáteční ostych z nového kolegy dokázal jubilant svou

srdečnou a přátelskou povahou velmi rychle rozptýlit. Pokud zrovna nepotřeboval něco nutně dokončit, vždy si na mne udělal chvilku, poradil mi a zpravidla přidal nějakou další zajímavost, o níž jsem do té doby neměl ani tušení. Fascinující je také jeho rétorický projev, kdy dokáže i nezáživné téma podat zajímavým a strhujícím způsobem. Nelze opomenout jeho schopnost nepokazit žádnou legraci a s nějakou novou přijít. Všechny tyto vlastnosti dělají z oslavence naprosto nepostradatelného kolegu, studnici vědomostí a humoru.

Karle, přeji Ti vše nejlepší k Tvému jubileu a úspěšné zařazení k „60. pěšimu pluku“.

Lukáš Hlubek

Autentický záznam prožitku z odborného výkladu Karla Podolského, 2021.

Melichar Fišr – Michaela Čadilová

Když se řekne jméno Karel Podolský, vybaví se mi vzpomínka na mé první dny ve Vlastivědném muzeu, kam jsem nastoupila po mnoha letech zcela jiného typu práce – po celodenní péči o mé tři děti. Seznamovala jsem se s nově nabytými sbírkami, jejichž součástí byla i podobizna Marie Terezie, o které jsem dohledávala podrobnější informace. Karel Podolský, jak si všiml při návštěvě mojí kanceláře, čím se právě zabírám, hned přispěchal s cizojazyčným katalogem výstavy o Marii Terezii, konající se nedávno ve Vídni. Neváhal přihodit i nějakou tu historku a zkušenost s touto výstavou. Od té doby jsem věděla, že kdybych cokoliv potřebovala, neváhám se na něho obrátit, že je kolegům nápomocen.

Andrea Jakubcová

Muzejní baterie

Spřízněná duše, kterou vždy ráda vidím, které si vážím. Erudovaný vypravěč „velkých“ dějinných příběhů, ale i těch běžných, z každodenního života. I takovým však Karel umí dát punc výjimečnosti. Svým humorem, trefnými glosami, vytříbeným jazykovým stylem. S lehkostí dokáže vzbudit zájem posluchačů a podělit se s nimi o své rozsáhlé znalosti. Zároveň je empatický, má porozumění pro problémy druhých. Jejich otázkám se věnuje do hloubky, důkladně. A stejně svědomitý je i ke „svým“ sbírkovým předmětům. Jen málokterý fond v muzeu se může pyšnit tak láskyplně pečujícím kurátorem jako Militaria. Když o nich Karel hovoří, je to, jako by mluvil o dětech, o svých miláčcích... Ovšem jak napsal Karel Čapek, to nejkrásnější na světě nejsou věci, nýbrž okamžiky, nezachytitelné vteřiny... Tak se v mé „karlopaměti“ neusazují jen konkrétní sbírkové kusy a historická témata, jež přišla na přetřes při hovorech s ním, ale především lidská hřejivost těchto chvil, momentů, kdy mě Karel pozval do svého světa anebo s nabídkou pomoci vlídně vstoupil do toho mého, zažehl jiskru zvědavosti, dotkl se, i když třeba jen letmo, svou osobností mých trápení, pracovních i všedních.

Člověk se v životě setkává s lidmi rozmanitých povah. S někým se mívá, jiného vědomě ignoruje, někteří jedinci ho i při krátké komunikaci mentálně „vysají“. Karel Podolský takovým energetickým upírem není. Naopak, je baterií. Pro nás pro všechny.

Hana Jakůbková

Když se zhloubám nad tím, jak charakterizovat Karla Podolského a jak vhodně pojmenovat náš vzájemný vztah, dostanu se do úzkých. Nedaří se mi to. Mám neodbytný pocit, že Karel tu není jenom pro mě, ale pro všechny. Na mysli mi tanou vzpomínky na chvíle, kdy se nás kolegů sešlo více pohromadě, ať už se jednalo o pracovní schůzi, posezení u oběda či přátelská setkání mimo zaměstnání. Při takových příležitostech Karel je ve svém živlu a žertem říká, že se cítí být doyenem Historického ústavu Vlastivědného muzea v Olomouci. Kouzelné slovo, zcela vystihující. Již *Ottův slovník naučný* z roku 1893 na straně 897 praví, že heslem doyen „služe nejstarší věkem nebo první důstojností člen nějakého sboru“. Karel splňuje obě podmínky dotčené encyklopedické definice. Pomyslných šest křížků mu na tváři příliš vrásek navíc nevykouzlilo, mně osobně (a věřím, že i ostatním) ovšem imponuje ona důstojnost, již si vydobyl nikoliv léty, ale svými kladnými povahovými vlastnostmi. Od té doby, co se známe, bezmála desetiletí, se Karel doopravdy rozdává a pomáhá, kde může, poradí, pokud to je v jeho silách, pobaví, až z toho člověka bolí břicho. Proto jej máme tolik rádi.

A na konec mého krátkého vyznání něco na odlehčení. Jak dlouho mezi námi Karel Podolský zůstane? I na tuto otázku už jubilant poskytl odpověď, aniž by tušil, že jednou bude zvěčněna. „*Mě odsud vynesou nohama napřed,*“ tak zní dosti věrná parafráze výroku, který jsem z jeho úst několikrát slyšel. Oslavenec tudíž v muzeu setrvá ještě mnoho a mnoho let, což je dobře. Pro pistole, pro pušky, prachovnice, dýky, šavle, přilby – a hlavně pro nás.

Robert Šrek

KP

Karel, ač Podolský,
je potok horský,
dravá bystřina
i vlídná tišina.
S rychlostí tepu
noří se v „depu“
do sbírky koltů,
sršíc tisícem voltů.
Doutnák, prach, kulka...
duší Muž z Acapulca
srdcem Muž z Ria
hýčká svá Militaria.

HJ

Karel Podolský (zcela vlevo) spolu s kolegy a kolegyněmi z Vlastivědného muzea v Olomouci před obrazem obra Josefa Drásala, druhá polovina 80. let 20. století.

Jiří Louda / Život mezi erby

Karel Podolský – Karel Müller – Michal V. Šimůnek

Nestává se příliš často, aby muzejní výstava, původně plánovaná na necelé čtyři měsíce, mohla vítat své návštěvníky po dobu bezmála třikrát tak dlouhou (25. září 2020 až 15. srpna 2021). Komorně laděný výstavní projekt s názvem *Jiří Louda / Život mezi erby*, který Vlastivědné muzeum v Olomouci připravilo u příležitosti 100. výročí narození tohoto významného českého heraldika, olomouckého knihovníka a v neposlední řadě účastníka československého zahraničního odboje v letech druhé světové války, byl v tomto ohledu výjimkou. Nejednalo se však o záměr jejich tvůrců ani o reakci na enormní zájem ze strany veřejnosti; na vině byla přetrvávající neutěšená epidemiologická situace v naší zemi. Výstava si tak díky nevypočitatelnosti doby prožila svůj vlastní příběh plný změn, který jakoby symbolizoval pestré a mnohdy dramatické životní osudy jejího hlavního protagonisty.

Myšlenka důstojně připomenout život a dílo Jiřího Loudy (3. října 1920 – 1. září 2015) se zrodila na jaře 2016, krátce poté, co byla prostřednictvím Loudovy rodiny svěřena do péče Vlastivědného muzea v Olomouci jeho rozsáhlá heraldická pozůstalost. Množství kreseb erbů a obecních znaků v podobě pracovních podkladů i schválených návrhů, poznámek, korespondence i materiálů osobní povahy umožnilo autorům výstavy nahlédnout hlouběji jak do tvůrčího, tak i soukromého světa Jiřího Loudy. Rozsah a charakter pozůstalosti byly určující i pro stanovení koncepce připravované výstavy a její obsahové náplně. Umožnily prezentovat v Handkeho sále Vlastivědného muzea v Olomouci výhradně originální ukázky Loudovy práce doplněné díky vstřícnosti paní Jitky Nerušilové, vnučky pana Loudy, o předměty, dokumenty a fotografie z rodinného archivu. Zároveň se podařilo podchytit a v jedenácti oddílech výstavy prezentovat veškeré oblasti Loudova odborného zájmu, od heraldiky šlechtické a panovnické, přes českou státní symboliku až po heraldiku církevní a komunální.

Úvodní, biograficky laděné části výstavy měly za úkol přiblížit návštěvníkovi stěžejní momenty Loudova nevšedního života, v němž se v mnohém promítaly události bouřlivého 20. století. K rozvinutí Loudova nevšedního talentu a výtvarného citu přispělo významným způsobem prostředí, v němž vyrůstal. Na svou dobu bylo v mnoha ohledech výjimečné. Malý Jiří byl spolu se svým mladším bratrem Zdeňkem od dětství veden k zájmu o malování a výtvarnou a knižní kulturu. Jejich otec jako profesor kreslení vychoval během svého působení na kutnohorské státní reálné škole řadu významných výtvarníků, z nichž někteří Jiřího, jehož talent byl očividný, následně svou tvorbou výrazně ovlivnili. Druhým inspiračním zdrojem bylo pro dospívajícího Jiřího Loudu bezpochyby město, v němž se narodil a kam se vždy rád vracel – Kutná Hora. Velmi citlivě vnímal zvláště zdejší gotickou architekturu. Součástí jeho dětského a juvenilního věku se staly erby a znaky na zdejších historických budovách. Nejimpozantněji zůstávala heraldika jako poselství

dávných věků přítomna v chrámu sv. Barbory. Městské znaky lze pak dodnes najít u jednotlivých šmíten na nádvoří Vlašského dvora, bývalé rezidence českých králů.

Do Loudova poklidného dětství však osudově zasáhla druhá polovina 30. let 20. století. Po tragédii osobní, nečekaném úmrtí matky, následovala o něco později tragédie národní. Po mnichovské konferenci přestalo existovat Československo jako svobodný a demokratický stát. Stát založený s ideály a hodnotami, které přijal Jiří Louda za vlastní a za jejichž obranu byl ještě před dosažením plnoletosti ochoten bojovat, a to i daleko od vlasti, se zbraní v ruce. Nedlouho po nacistické okupaci odešel do Polska s cílem vstoupit do řad budoucí československé exilové armády. Jeho přání se mu splnilo teprve po vypuknutí války; ještě před tím byl okolnostmi přinucen podepsat závazek služby ve francouzské Cizinecké legii. Náročný výcvik v Alžírsku se Jiřímu Loudovi posléze zúročil jak během jeho působení na půdě spojenecké Francie, tak zvláště po její porážce v červnu 1940 na půdě britské. Zde prodělal nejprve dělostřelecký výcvik. Po absolvování československé důstojnické školy byl v červnu 1941 na vlastní žádost zařazen do paradesantního výcviku, po němž následoval i zvláštní radiotelegrafický kurz. Od září 1942 se Jiří Louda připravoval na výsadek do protektorátu. Jako radista tříčlenné skupiny Bronze měl plnit spojovací a sabotážní úkoly v prostoru střední Moravy. Ze zdravotních důvodů však musel být z operačního plánu skupiny pro zvláštní určení vyrazen. Vzhledem k absolvovanému speciálnímu výcviku byl následně přidělen k Vojenské rádiové ústředně v Hockliffe, kde působil až do konce války.

Po návratu do vlasti se Jiří Louda rozhodl pro dráhu vojáka z povolání. Držitel několika válečných vyznamenání – Československé pamětní medaile, Československé medaile za zásluhy a Československého válečného kříže 1939 – byl postupně povýšen až do hodnosti kapitána. Do jeho dalších plánů však osudově zasáhl komunistický převrat v únoru 1948. V pouhých osmadvaceti letech jej čekalo předčasné penzionování a brzy poté i déle než rok trávající protiprávní věznění na Mírově, kde skončil společně s 220 dalšími důstojníky naší armády na Západě. Omluvy se po propuštění nedočkal. Jako politicky nespolehlivý měl vykonávat těžkou manuální práci, až později získal místo v tehdejší univerzitní, dnes Vědecké knihovně v Olomouci, kde se mohl zabývat rozsáhlými historickými fondy. Jeho povolání mu umožnilo i studium heraldiky, které se začal naplno věnovat po odchodu na zasloužený odpočinek v roce 1976.

Výše naznačený životní příběh Jiřího Loudy nebylo pochopitelně možné při koncipování výstavy pominout; je s jeho heraldickým dílem úzce svázán. Záměrem autorů však bylo především představit široké veřejnosti Loudovu heraldickou tvorbu v celé její šíři a rozmanitosti, poukázat na její specifika, výjimečnost a význam nejen pro českou heraldiku. Jejich hlavní pozornost byla proto soustředěna na výběr exponátů, což s ohledem na množství shromážděného materiálu nebyl snadný úkol.

Počátky Loudova systematického zájmu o studium britské heraldiky se váží k jeho působení v Hockliffe v letech druhé světové války. Díky synovi kancléře prezidenta Beneše Milanu Smutnému mohl Louda studovat heraldickou literaturu v jejich prozatímním sídle ve Wingrave. Cenné kontakty pak navázal během svých návštěv v College of Arms, což se následně odrazilo v jeho dlouholeté spolupráci s Heraldickou společností (The Heraldry Society). Z tohoto období se dochovaly v Loudově heraldické pozůstalosti zejména jeho originální kresby britské šlechty (1944) a také erby anglických vévodů povýšených do vévodského stavu mezi lety 1879–1944. Pro jeho další směřování však měl největší význam rodokmen anglických panovníků, který na dvanácti tabulích maloval od konce roku 1944 do dubna 1945.

Za nejcennější součást Loudova heraldického odkazu můžeme bezesporu označit soubor 1 036 grafických listů s erby rytířů Podvazkového řádu, který na výstavě reprezentovalo dvanáct vybraných erbů významných členů řádu. Tento nejstarší a současně dosud existující laický rytířský řád v Evropě, založený králem Eduardem III. v roce 1348, Loudovi učaroval od jeho první návštěvy kaple sv. Jiří na královském hradě Windsor v roce 1942. Praporce žijících rytířů řádu, tabulky s erby jejich předchůdců na dřevěných sedilech a okázalý ceremoniál každoročního řádového zasedání, to vše jej zaujalo natolik, že si heraldiku členů tohoto nejprestižnějšího anglického řádu zvolil za své celoživotní a vpravdě osudové téma. Pracoval na něm s obdivuhodnou vytrvalostí a pilí až do roku 2011. Vydání svého nejrozsáhlejšího díla se Jiří Louda bohužel nedočkal. Publikace věnovaná erbům rytířů anglického Podvazkového řádu s názvem *Coats of Arms of the Knights of the Order of the Garter* přišla na svět až v roce 2020 u příležitosti stého výročí jeho narození.

Rozsáhlá heraldická tvorba Jiřího Loudy se započala v podstatě ihned po návratu z Mírova. Nejprve začal kreslit rodokmeny českých panovníckých rodů doplněné o erby jednotlivých panovníků. Pokračoval i v práci na heraldice britské, věnoval se zejména sestavování ilustrovaných rodokmenů britských panovníků a vybraných šlechtických rodů. Největší proslulost a také četná zahraniční ocenění zajistila Jiřímu Loudovi kniha *Lines of Succession – Heraldry of the Families of Europe*, která vyšla poprvé v roce 1981. Celkem 150 tabulí s precizně provedenými stovkami erbů doprovodil texty Loudův blízký přítel a kolega Michael MacLagan, vysokoškolský pedagog a posléze herold v College of Arms. Díky pozitivnímu hodnocení se kniha dočkala opakovaného vydání – jen v anglické verzi vyšla do roku 2002 celkem dvanáctkrát.

Loudův vstup na mezinárodní heraldickou scénu však nepředstavovala heraldika šlechtická, nýbrž komunální. V roce 1966 publikoval pod názvem *A Concise Guide in Colour. European Civic Coat of Arms* knihu znaků významných evropských měst. Toto dílo bylo později přeloženo i do němčiny a francouzštiny. V češtině vyšlo v rozšířené verzi až roku 1995 pod názvem *Znaky evropských měst*. Loudův přínos ke státním symbolům pak představoval lexikon *Flaggen und Wappen der Welt von A bis Z*, vydaný u příležitosti XX. letních olympijských her v Mnichově roku 1972.

Jedním z důležitých momentů v počátcích heraldické cesty Jiřího Loudy bylo jeho setkání s knížetem Karlem VI. Schwarzenbergem, znalcem evropské heraldiky, který se stal jeho učitelem a rádcem. Poskytl Loudovi nejen cenné knihy ze zámecké knihovny na Orlíku, ale zprostředkoval mu rovněž možnost poprvé publikovat. Do druhého vydání genealogického almanachu českých šlechtických rodů s příznačným názvem *U nás* (1948) přispěl Louda dvaceti kresbami erbů. Krátce poté se šlechtická heraldika stala v Československu na další dvacetiletí tabu. Částečně se situace zlepšila na konci 60. let, kdy se alespoň občas dostávala na stránky různých klubových časopisů. Teprve v roce 1974 se v osvědčené edici OKO objevila knížka *České erby* s pojednáním historika Josefa Janáčka o stovce nejznámějších českých šlechtických rodů, doprovázeným Loudovými kresbami a heraldickým komentářem. V rozšířené verzi vyšla ještě v roce 1988. Jednalo se o tituly směřující především k dětskému publiku.

Dospělým čtenářům byla primárně určena ediční řada *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, založená v roce 1981. V sedmi svazcích přinesla celkem 206 Loudou vyobrazených a popsanych šlechtických erbů. Na pomyslném vrcholu Loudova českého heraldického díla pak stojí rozměrná kniha *Království české – Erby a rodokmeny vládnoucích rodů*, vydaná v roce 1996. Na dvanácti tabulích jsou zde vyobrazeny

rodokmeny českých knížat a králů od Přemyslovců po habsbursko-lotrinský rod. Louda zde opět prokázal své mistrovství, když virtuózně zvládl miniaturizaci poměrně složitých dynastických znaků.

Zásadním způsobem se Jiří Louda opakovaně vyjádřil také k tématu naší státní symboliky. Nejprve v letech 1968 a 1969, kdy navrhl podobu znaků pro českou část federace. Vzhledem k postupující normalizaci však tehdy z úpravy státního znaku nakonec sešlo a diskuze na toto téma na dlouhou dobu utichla. Ožila až s úpravou státní symboliky v souvislosti s přípravou nové ústavy krátce před listopadem 1989. Ještě výraznější podobu pak získala v létě roku 1992, kdy bylo třeba urychleně řešit otázku podoby symbolů České republiky po rozdělení společného státu. Z několika návrhů byly vybrány kresby malého a velkého znaku z pera Jiřího Loudy, který pak ještě urychleně dodal malbu prezidentské standardy.

Takřka výsadním prostorem se od 70. let 20. století stala pro Jiřího Loudu heraldika církevní, která dlouhodobě stála stranou zásahů státní moci. Spolupráci s olomouckým arcibiskupstvím započal v roce 1973, kdy namaloval znak Josefu Vranovi u příležitosti jeho vysvěcení biskupem. Spolu s dómským farářem Leopoldem Dýmalem připravil v roce 1977 ke 200. výročí povýšení olomoucké diecéze na arcibiskupství publikaci *Moravská církevní heraldika* se znaky olomouckých biskupů a arcibiskupů od nejstarších doložených po současnost. V průběhu 90. let se pak Louda ujal přípravy osobního znaku arcibiskupa Františka Vaňáka i nové stylizace znaku jeho nástupce Jana Graubnera. Druhý uvedený případ předznamenal ústup od původního arcidiecézního znaku z roku 1978 a návrat k prostému štítu jen se šesti kužely, které arcibiskupství užívá dodnes.

Závěrečný oddíl výstavy byl po právu věnován oblasti, v níž Jiří Louda zanechal zejména v posledním období svého života výraznou stopu – komunální heraldice. Ani ta neměla u nás po dlouhá desetiletí takřka žádný rozměr. K jejímu plnému oživení v českých zemích došlo až v souvislosti s proměnou společensko-politické situace po listopadu 1989. Již v roce 1990 byl přijat obecní zákon, který umožnil každé samostatné obci užívat znak a vlajku.

Je pochopitelné, že renomovaný heraldik Jiří Louda nezůstal stranou tohoto dění a plně se do tvorby obecní symboliky zapojil. Navázal tak na své dílčí pokusy z přelomu 60. a 70. let. Postupně vzešlo z jeho ruky přes půldruhé stovky návrhů obecních znaků, a to nejen pro obce ze střední a severní Moravy a českého Slezska. Na výstavě je zastupovalo několik desítek z nich. V roce 1993 došlo mimo jiné na úpravu znaku Olomouce vložením písmen SPQO, odlišujících městský znak od zemského znaku Moravy. V roce 2001 byl pak schválen Loudův návrh znaku nově vytvořeného Olomouckého kraje.

Na druhém pólu komunální heraldiky stojí ve své době velmi oblíbené Loudovy popularizační práce pro dětské čtenáře, které tvořily doprovod prací o dějinách českých měst, jako například *Znaky českých měst* (1961), *Česká města I* (1971) a *Česká města II* (1983) či *Znaky československých měst* (1971 a 1975). Masového rozšíření se pak dočkaly jeho kresby městských znaků díky pohlednicím, pexesům a dalším propagačním materiálům.

Právě ve zmíněné popularizaci heraldiky spočívá jeden z hlavních přínosů díla Jiřího Loudy. I v pokročilém věku dokázal obdivuhodným způsobem zpřístupnit široké veřejnosti – ať již formou publikací, výstav či přednášek – mnoho ze své autorské tvorby. Zároveň rostla jeho popularita coby předního odborníka na heraldickou problematiku. Až do roku 2002 se jako člen podvýboru pro heraldiku a vexilologii Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR aktivně účastnil tvorby nových komunálních symbolů. Dlouhodobě

rovněž udržoval blízké kontakty s genealogicko-heraldickými kluby u nás i v zahraničí. Byl členem několika mezinárodních institucí, mimo jiné Heraldické společnosti v Londýně či Mezinárodní heraldické akademie se sídlem v Ženevě. V roce 1995 mu byla Ústavem pro heraldická a genealogická studia, jedním z předních britských heraldických spolků, udělena Bickerstethova pamětní medaile, která byla rovněž ozdobou olomoucké výstavy.

Opomenuta nebyla ani významná ocenění, která Jiří Louda obdržel ve své vlasti. Patří k nim bezesporu medaile Za zásluhy, kterou převzal z rukou prezidenta republiky Václava Havla v roce 2000. Stejně tak si vážil čestného titulu *doctor honoris causa* uděleného mu o čtyři roky později Univerzitou Palackého v Olomouci.

Právě zde v Olomouci, kde prožil velkou část svého života a s níž byl úzce spjat, se v roce 2015, ve věku nedožitých pětadevadesáti let, uzavřela Loudova životní pouť.

Z výstavy Jiří Louda / Život mezi erby. Foto: Pavel Rozsívál

Devadesátiny historika umění a emeritního pedagoga Univerzity Palackého v Olomouci doc. PhDr. Josefa Malivy

Hana Myslivečková

Doc. PhDr. Josef Maliva, historik umění a dlouholetý vysokoškolský pedagog Katedry výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, oslavil letos v lednu své devadesáté narozeniny. K tomuto významnému životnímu jubileu mu jeho přátelé a bývalí kolegové přejí pevné zdraví, životní elán a stále zaujetí uměním, jímž všechny neustále příjemně překvapuje.

Josef Maliva se narodil 7. ledna 1931 do česko-německé rodiny bankovního prokuristy v Olomouci. Na filozofické fakultě zdejší obnovené univerzity pak v letech 1949–1953 vystudoval dějiny umění a estetiku u zakladatelských osobností olomoucké uměnovědy Václava Richtera a Bohumila Markalouse. Pod Richterovým vedením se ještě jako student počátkem padesátých let podílel na soupisech moravských uměleckohistorických památek a snad právě zde je možno hledat kořeny jeho celoživotního zájmu o výtvarnou kulturu Moravy i ne jeden rys jeho pracovní metody založené především na syntéze exaktního pramenného studia a potřebě smyslového kontaktu s uměleckým dílem.

V počátcích své profesionální dráhy, v 50. a 60. letech 20. století, se Josef Maliva věnoval muzejní a galerijní činnosti na jižní Moravě a na Valašsku. Působil při zřizování Krajské galerie ve Zlíně, vedl Muzeum ve Valašském Meziříčí, kde vybudoval celostátně oceněnou expozici, a zřídil Muzeum bratří Křížků v Kelči. Poté, co se v roce 1960 ujal vedení

Galerie výtvarného umění v Hodoníně, orientoval výstavní činnost této instituce nejen na tvorbu zakladatelských osobností spolku Sdružení výtvarných umělců moravských, jako byli např. Joža Uprka, Cyril Mandel, Bohumír Jaroněk, Stanislav Lolek, Alfons Mucha atd., ale i na malířskou a sochařskou činnost mladších, moderně zaměřených tvůrců, např. Vladimíra Vašíčka, Bohumíra Matala, Vladislava Vaculky, Idy Vaculkové. Pod jeho vedením byly realizovány nejen četné výstavy věnované staršímu světovému i českému výtvarnému umění (např. evropské grafice, holandskému malířství 17. století, umění 19. i 20. století), ale také umění užitému (např. zahradní keramice Jana Hausnera a Lubora Těhníka, japonské afišistické tvorby či gobelínům z Ústředí uměleckých řemesel).

Doc. PhDr. Josef Maliva, leden 2021. Foto: archiv Josefa Malivy.

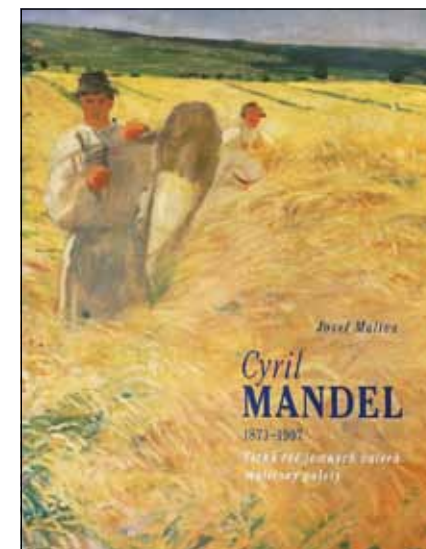
Do Olomouce se Josef Maliva vrátil v roce 1967, kdy přijal místo odborného asistenta na katedře výtvarné výchovy pedagogické fakulty a působil zde, od roku 1991 již jako docent, až do září 1996. V letech 1999–2000 pak jako externí vědecký pracovník spolupracoval s katedrou dějin umění zdejší filozofické fakulty. Během svého působení na olomoucké univerzitě přednášel téměř třicet let dějiny umění a svým nadšením a hlubokým zájmem o moravskou výtvarnou kulturu dokázal motivovat mnohé své studenty nejen při výuce a uměleckohistorických exkurzích, ale i při vedení nespočetných magisterských diplomových prací.

Teprve v závěru své pedagogické dráhy, po sametové revoluci, mohl v letech 1990–1993 plně uplatnit své organizační schopnosti jako proděkan pedagogické fakulty. Svými zkušenostmi přispěl v období 1995–1997 rovněž k budování Kabinetu teorií a dějin umění na brněnské Fakultě výtvarných umění VUT.

Svou celoživotní odbornou a výzkumnou činnost zasvětil dvěma oblastem moravského výtvarného umění, a to renesančnímu sochařství a umění 20. století, které prozrazovaly často osobní vazby k regionům, v nichž působil. Dlouholetá badatelská a kurátorská práce vyústila v rozsáhlou publikační činnost (osobní bibliografie obsahuje cca 278 titulů). V četných katalogích, časopiseckých studiích a monografiích věnovaných např. Kurtu Grögerovi, Václavu Hablikovi, Vladimíru Vašíčkovi, Rudolfu Michalíkovi, Vladislavu Vaculkovi, Jindřichu Lenhartovi, Bohumíru Jaroňkovi, Cyrilu Urbanovi, Augustinu Mervartovi, Václavu Chadovi, Bohumíru Matalovi, Adolfu Hölzelovi, Kurtu Halleggerovi, Erichu Hürdenovi a Cyrilu Mandelovi, přispěl objevným způsobem k poznání moravské výtvarné kultury 20. století a zvláště některých doposud opomíjených umělců německého etnika.

Spojení rigorózního studia s osobním přesvědčením, vyrostlým z kontaktu s uměleckým dílem, charakterizuje také další oblast jeho badatelského zájmu, kterou významným způsobem rozšířil dosavadní poznatky o renesančním umění na Moravě.

Souběžně s touto historickou orientací vedl Josefa Malivu živý zájem o aktuální umělecké dění ke komentování výtvarného života olomouckého regionu prostřednictvím kurátorské práce, vystoupení na vernisážích i četných katalogů a článků věnovaných např. tvorbě Františka J. Krause, Bohumíra Dvorského, Ladislava Jalůvky, Zdeňka Přikryla, Jany Jemelkové, Miroslava Šnajdra st., Dany Puchnarové a mnoha dalších. Dlouhodobý zájem o moravskou výtvarnou kulturu 20. století vyústil v habilitační práci nazvanou *Malířská, grafická a ilustrační tvorba a výtvarně organizační činnost v olomouckém regionu od počátku do poloviny 20. století* (nepublikovaná habilitační práce, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci 1990, 467 s.). Neopominutelným výsledkem propojení jeho odborné erudice a pedagogické práce je i řada vysokoškolských učebních textů a učebnic.

Nejnovější publikace Josefa Malivy: Cyril Mandel 1873–1907. Tichá řeč jemných valérů malířovy palety. Hodonín 2020. Foto: GVV Hodonín.

Exkurz

Portrétní galerie nositelů Vojenského řádu Marie Terezie
v Tereziánské vojenské akademii ve Vídeňském Novém Městě

Harald Skala

Od roku 2014 byl postupně ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci* uveřejňován příspěvek Jiřího Fialy a Haralda Skaly nazvaný *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*.¹ Jmenovitě bylo identifikováno 57 císařsko-královských důstojníků, kteří se podíleli na uhájení olomoucké pevnosti před imperiálními záměry pruského krále Fridricha II. během sedmileté války, a byly publikovány biogramy jejich předních obránců.

Ve vojenské akademii, založené v roce 1751 českou a uherskou královnou Marií Terezií ve Vídeňském Novém Městě, se nachází rozsáhlá sbírka portrétů nositelů nejvyššího vojenského vyznamenání habsburské monarchie – Vojenského řádu Marie Terezie, jenž byl založen Marií Terezií 22. června 1757, tedy několik dní po vítězné bitvě u Kolína. Až do poslední promoce, jež se uskutečnila 3. října 1931, obdrželo toto vysoké vyznamenání 1 138 důstojníků. Řád byl udělován bez ohledu na původ nositele, jeho stáří či počet odsloužených let za mimořádné výkony během vojenských střetnutí.

Tereziánská vojenská akademie vydala v roce 2013 dvoudílnou publikaci nazvanou *Die Porträts der Bildergalerie der Theresianischen Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt*.² Bylo to poprvé, kdy byla celá galerie ofotografována a snímky byly uveřejněny tiskem. Autory této výjimečné knihy jsou Brigitte Listmayrová a plukovník v. v. Alfred Hrubant, pracovníci Tereziánské vojenské akademie, fotografické snímky předmětných olejomalb pořídil Gerhard Hammler. V publikaci je reprodukováno celkem 717 portrétů, většinou nositelů Vojenského řádu Marie Terezie, dále několik portrétů příslušníků habsburského rodu a ženských portrétů. K portrétům jsou připojeny stručné biografie vyobrazených důstojníků, údaje o tvůrci portréty, pokud jsou známy, původ portréty i jeho současné umístění. Jen menší část těchto portrétů je možné zhlédnout při návštěvě Vojenské akademie ve Vídeňském Novém Městě, většina je uložena v depozitářích akademie.

Historie uvedené portrétní galerie začíná rokem 1769. V tomto roce bylo z předchůdkyně vojenské akademie – přípravné školy nazývané Militär- či Kriegs-Pflanzschule, popřípadě i Adeliges Cadetencorps, přemístěno 225 portrétů všech tehdy ještě žijících generálů a několik portrétů císaře Františka Štěpána I. Lotrinského a královny Marie Terezie, jež si tato panovnice během let pořídila, do nově založené Tereziánské vojenské akademie (Theresianische Militärakademie) a zde byly portréty pověšeny v učebních sálech. Galerie byla v následujících letech doplňována dary ředitelů akademie, jejich absolventů a členů císařské rodiny, část portrétů pochází též ze sbírek Technické vojenské akademie (Technische Militärakademie).

K biogramům publikovaným v rámci příspěvku *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758* tak můžeme doplnit dva portréty – c. k.

Obr. 1. C. k. generálmajor Karel svobodný pán von Simbschen. Olejomalba neznámého autora. Reprofoto: Hrubant, A. – Listmayr, B.: *Die Porträts der Theresianischen Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt*. Wiener Neustadt 2013.

Obr. 2. C. k. polní podmaršálek Josef Maximilián baron Tillier. Olejomalba neznámého autora, jenž zobrazil J. M. Tilliera s komandérským křížem Vojenského řádu Marie Terezie a s rytířským křížem téhož řádu v souvislosti s bitvou u saské obce Hochkirch 14. října 1758. Hrubant, A. – Listmayr, B.: *Die Porträts der Theresianischen Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt*. Wiener Neustadt 2013.

generálmajora Karla svobodného pán von Simbschen³ [obr. 1] a c. k. polního podmaršálka Josefa Maximiliána barona Tilliera [obr. 2].⁴

Poznámky

¹ Fiala, J. – Skala, H.: *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*. Část I. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2014, č. 308, s. 102–124. – Fiala, J. – Skala, H.: *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2015, č. 310, s. 88–107. – Fiala, J. – Skala, H.: *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*. Část III. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 125–142. – Fiala, J. – Skala, H.: *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*. Část IV. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2017, č. 314, s. 154–175. – Fiala, J. – Skala, H.: *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*. Část V. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2019, č. 318, s. 114–140. – Viz též Fiala, J.: *Z olomouckých archivů – Obléhání Olomouce pruskou armádou v roce 1758*, <https://archivy.olomouc.eu/archivy/22575>, vyhledáno 6. 12. 2018.

² Hrubant, A. – Listmayr, B.: *Die Porträts der Theresianischen Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt*. Wiener Neustadt 2013. – Autoři výše otištěné studie děkují plk. v. v. Alfredu Hrubantovi, Brigitte Listmayrové a plk. Hannesu Kerschbaumerovi z Theresianische Militärakademie in der Burg zu Wiener Neustadt za laskavý souhlas s reprodukcí relevantních portrétů ve *Zprávách Vlastivědného muzea v Olomouci*.

³ Viz Fiala, J. – Skala, H.: *Galerie vojenských velitelů obrany Olomouce za pruského obléhání města roku 1758*. Část III. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2016, č. 312, s. 128–130.

⁴ Viz tamtéž, s. 131.

Oči vidoucí K životnímu jubileu Pavla Rozsívala, olomouckého výtvarníka a fotografa

Veronika Sovková

V letošním roce měli návštěvníci Vlastivědného muzea v Olomouci možnost zhlédnout mimo jiné i výstavu olomouckého výtvarníka, především fotografa, Pavla Rozsívala pod názvem *Stud i um*. Výstavu si autor „nadělil“ ke svému významnému životnímu jubileu, doprovodný katalog věnoval svému bratru Romanovi.

Název výstavy *Stud i um* zcela vystihuje povahu i práci Pavla Rozsívala. O tom, že opravdu „umí“, se mohli přesvědčit návštěvníci nejen díky poslední zmiňované výstavě, ale i mnoha dalším předešlým prezentacím autorovy tvorby. Stvrzením „umu“ jsou i opětovná ocenění, která získal na poli muzejní fotografie a několikrát je obhájil. Autor samotný je člověkem tichým, přemýšlivým, záměrným se smyslem pro vystižení něhy, ticha, symbiózy věcí zdánlivě spolu nesouvisejících... Na zatím poslední výstavě představuje mimo jiné i černobílé cudné akty, v nichž vystupuje jakoby stydlivý pozorovatel. Současně je název výstavy *Stud i um* slovní hříčkou slov „stud“, „i“, „um“ a „studium“, tedy slov, která Pavla Rozsívala charakterizují. Nejenže je slovní hříčka vtípná stejně jako autor, ale i samotné slovo „studium“ jej vystihuje: Pavel Rozsívál je věčně hledajícím „studentem“, člověkem, který se neustále vzdělává, disputuje, navštěvuje výstavy, sleduje kinematografii apod. A konečně vše výše uvedené potvrzují i slova kolegů fotografů, kteří práci Pavla Rozsívala obdivují pro její vysokou kvalitu. Ať už je to Milena Valušková, Jan Saudek či další.

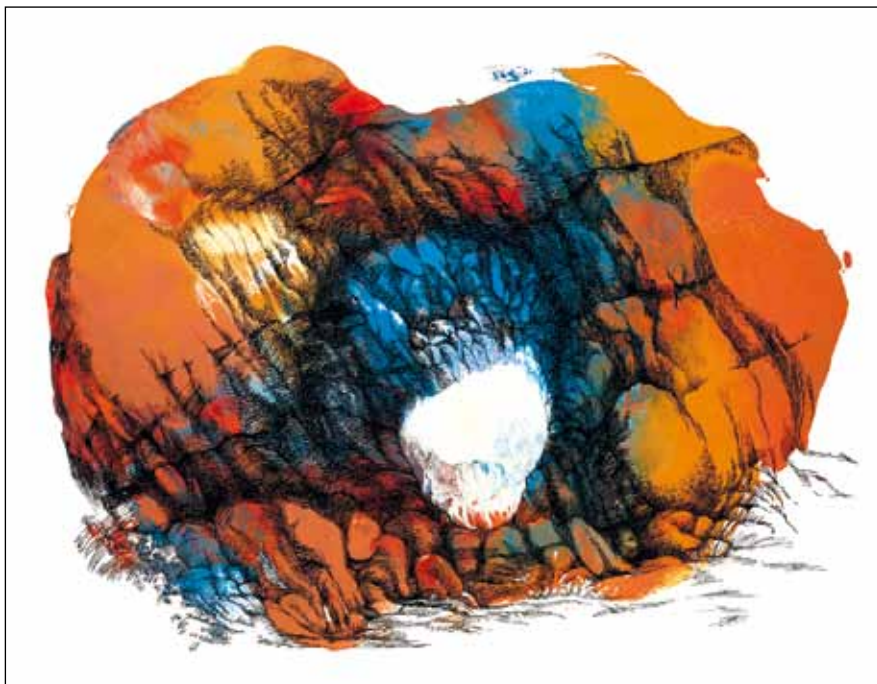
Pavel Rozsívál se narodil 31. 12. 1960 v Olomouci, tomuto městu a jeho okolí zůstal věrný po celý život. Po dokončení základní školy se zaměřením na sport, konkrétně na závodní plavání, absolvoval Střední pedagogickou školu v Přerově, obor vychovatelství. Zde se začal věnovat dalšímu vodnímu sportu – vodnímu pólu, dokonce do budoucna zvažoval povolání trenéra. V téže době jej však oslovilo výtvarné umění, začal navštěvovat galerie. Tento nový zájem v budoucnu zcela změnil jeho životní cestu. Po skončení základní vojenské služby sice nastoupil jako sportovní instruktor na učiliště Moravia v Mariánském údolí, ale zaujetí pro výtvarné umění v něm stále rostlo. Proto v roce 1984 začal navštěvovat Základní uměleckou školu v Olomouci (tehdejší Lidovou školu umění), ateliér malby vedený Vladimírem Ženožičkou. Vedle malby jej fascinoval i svět fotografie. Zásadním milníkem ve vztahu Pavla Rozsívala k fotografii byla publikace Daniely Mrázkové *Příběh fotografie*. Emoční síla a výpověď fotografií reprodukováných v této knize jej hluboce zasáhly. Pořídil si fotoaparát i vybavení fotokomory a v tomto okamžiku byl již světem fotografie „lapen“. Jelikož chtěl v tomto oboru získat hlubší znalosti, stal se opět studentem stejné školy, tentokrát docházel do ateliéru fotografie Mileny Valuškové. Zájem o výtvarné umění podnítil sportovního instruktora ke změně

povolání. Opustil původní instruktorské místo a v témže podniku začal pracovat jako výtvarník, aranžér a fotograf. Roku 1998 nastoupil do Vlastivědného muzea v Olomouci, nejprve zde dva roky pracoval jako aranžér a od roku 2000 je zaměstnán na místě muzejního fotografa. V oboru fotografie navíc dosáhl i vysokého formálního vzdělání, neboť v roce 2005 získal titul magistra umění (MgA.) po absolutoriu Institutu tvůrčí fotografie na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity v Opavě. Od roku 1987 žije Pavel Rozsívál v manželství s Lenkou Rozsívalovou, rozenou Hájkovou. Společně vychovali dva dnes již dospělé syny. Dílo Pavla Rozsívala lze rozdělit na tři hlavní oblasti: fotografii, malbu a objektovou tvorbu. Ve všech prošel klikatými cestičkami tvůrčího vývoje – od černobílého subjektivního dokumentu ve fotografii přes zátiší v malbě k dalším, novým tématům.

Ještě na počátku fotografické cesty si rád „pohrál“ s proměnou reality pomocí fotomontáže pod zvětšovací přístroj. K podobné fotomontážní technice se vrátil o mnoho let později např. v sérii černobílých aktů focených v přírodě (*Sen trvá...*), kdy za spolupráce vyspělé techniky i vlastního umu dokázal spojit modely/modelky s přírodou v symbiózu tvarů i symbolů. Cesta ke zmiňovanému cyklu začala už v dobách jeho vysokoškolských studií, kdy dostal zadání vytvořit sérii fotografických aktů. Při plnění tohoto úkolu Pavel Rozsívál zjistil, že realizace samotná není nikterak jednoduchá, ba naopak v sobě skrývá řadu nástrah a složitostí. Ponořil se tedy do studia historie fotografie aktu. Tehdejší školní zadání realizoval zčásti v upraveném obývacím pokoji, zčásti ve vypůjčeném ateliéru. Zjistil, že tyto podmínky mu ne zcela vyhovují, rozhodl se však ve fotografování aktů pokračovat, ovšem jinak: v přírodě. Čtěl přírodu s nahotou propojit. Tak vznikl zmiňovaný soubor, kde skloubil sen s realitou do něžných novotvarů. Fotografický

Pavel Rozsívál, Situace 07, 1999, fotografie z cyklu Situace.

Pavel Rozsival, Brána, 2002, email, tuš, karton, 70 × 100 cm.

svět Pavla Rozsívala je poetický a vzrušující zároveň. Stejně jako autor sám jsou jeho díla vtipná a současně nutí k zamyšlení, spojují zdánlivě neslučitelné. Pavel Rozsival neživé předměty rád personifikuje a tím vyvolává emoce (cyklus *Věčnosti*, 2015). Podobně oživuje i předměty muzejní povahy (*Muzeálie*, 2016–2020). Při své práci s nimi tráví mnoho času a některé sbírkové předměty jej doslova citově zasahují. Odtud už je pouze krůček k vdechnutí života do nich a k vyprávění příběhů a pocitů skrze ně.

Rovněž v malbě prošel velkým vývojem (jedná se především o oleje a akryly). Od počátečních zátiší či figurálních malby jej postupně stále silněji oslovoval surrealismus, vzápětí pak abstrakce. Obrazy vzniklé na základě těchto nových inspirací byly k vidění na výstavě s názvem *Realizace* (2010). Naprosto stěžejním až uhrančivým faktorem je pro Pavla Rozsívala světlo. To je vlastně i pojícím prvkem se světem fotografie. V malbě se jej snaží zachytit nejen bělobou, nýbrž i celým spektrem pigmentů. A Pavel Rozsival jde opět ve vývoji dál. V jeho následující tvorbě lze sledovat odklon od organických křivek, opouští dosud hojně užívané barvy syté červené, oranžové, žluté a modré, a vytváří nové obrazy, pro něž jsou typické horizontální a vertikální linie. Ty jsou rozpožehovány mírným zvlněním, rozechvěním či rozmlžením křivek. V současné době hojně využívá motiv krystalu, který je vkomponován do nekonečných krajin. Konfrontace ostrých hran krystalu a „oblé“ krajiny má vést k harmonickému souznění, o němž autor usiluje. Inspirativními osobnostmi byly pro něj Mikuláš Medek, Josef Šíma, František Muzika, Jindřich Štyrský, Toyen a další.

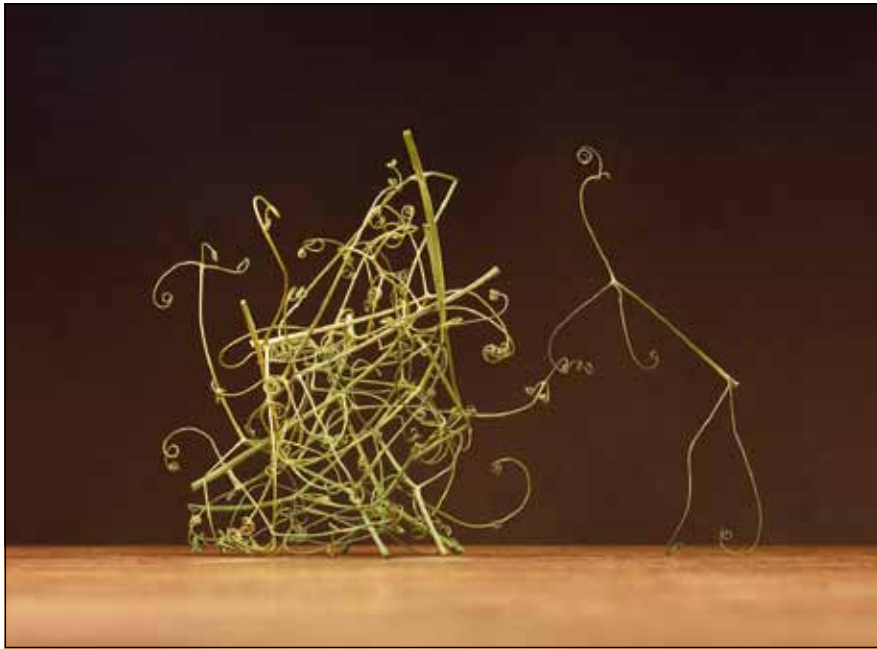
Pavel Rozsival, Sen pro Ivanu, 2007, fotografie z cyklu Sen trvá...

Podobné principy uplatňuje Pavel Rozsival i v prostorové tvorbě. I pro ni jsou typické hravost, vtip, provokativnost, které nutí pozorovatele k zamyšlení. Současně se jeho tvorba vyznačuje kompoziční i obsahovou harmonií použitých předmětů. Autor vytváří asambláže z přírodních materiálů (*Ze země*, 2006; *Donebestoupání*, 2014), drobné keramické objekty (např. *Trpaslík*, 2006; *Polibek*, 2020), sochařské práce i landartové variace. Často pod prvotním úsměvným dojmem pozorovatel objevuje naléhavost závažné výpovědi. Mnohé objekty jsou tvořeny velkou skupinou předmětů, kde však má každý detail svou nezastupitelnou funkci.

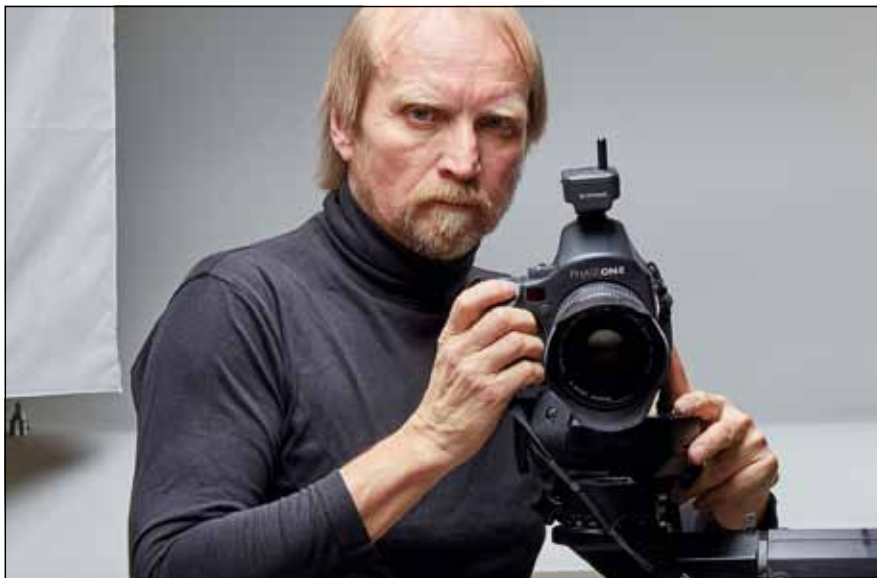
Vlastivědné muzeum má to štěstí, že jeho „dvorním“ fotografem je právě Pavel Rozsival. Jeho precizní práci oceňujeme nejen my, jeho kolegové, ale byla několikrát potvrzena i získáním ceny za muzejní fotografii roku.

Pavel Rozsival, Hvězdička, 2015, fotografie z cyklu Věčnosti.

Pavel Rozsival, Dvořidlo, 2016, fotografie z cyklu Věčnosti.

Pavel Rozsival – autopořetřet, 2019, fotografie.

Otec moravské archeologie Jindřich Wankel

Veronika Sovková

Jméno Jindřich Wankel je natolik známé, že je přinejmenším povědomé i lidem, kteří se o kulturní dějiny nijak nezajímají. „Otec moravské archeologie“ a občanským povoláním lékař Jindřich Wankel se narodil 15. července roku 1821, letos si tedy připomínáme dvousté výročí jeho narození.

Jeho rodištěm byla Praha, na svět přišel jako poslední ze sedmi dětí do smíšeného česko-německého manželství. Po absolutoriu gymnázia začal studovat medicínu na univerzitách v Praze a Vídni, roku 1847 získává titul doktora medicíny, následuje atestace pro chirurgii. Po krátkém vídeňském působení se roku 1849 přesunul na Moravu, kde přijal místo lékaře u knížete Salm-Reifferscheidta v Blansku. Zde se oženil s Eliškou Šimovou, s níž měl 4 dcery: Lucii, Karlu, Vlastu a Magdalénu.¹ Jako lékař byl proslulý svým sociálním cítěním. I díky jeho obětavosti a nasazení přečkalo město Blansko v letech 1850–1866 opětovnou epidemii cholery.² Vedle zájmu medicínského jej интересовaly i mnohé jiné obory, zejména antropologie, speleologie, historie, zoologie. A právě jejich spojení z něj učinilo „otce moravské archeologie“, jak bylo zmíněno v úvodu článku. V okolí Blanska, které si okamžitě zamiloval, mapoval tamní jeskyně (Pekárnu, Kůlnu a další) a výsledky

bádání publikoval na mnoha konferencích po celé Evropě. Navázal kontakty s významnými vědci své doby, byl zcestovalý – mimo Evropu navštívil Sýrii, Palestinu, Egypt a jiné země. Rovněž byl členem několika významných společností: Anthropologické společnosti ve Vídni a v Mnichově, Anthropologického spolku ve Washingtonu, Společnosti nauk, Carské archeologické společnosti v Moskvě a dalších.³ Jeho objevy, které hojně publikoval,⁴ měly dalekosáhlý význam pro poznání nejstarší historie. Světovou proslulost mu přinesl nález velkého pohřebiště v Býčí skále, kde byly vyzvednuty nálezy bronzových ozdob, kovových nádob, pravěkých zbraní a nástrojů, zvířecích kostí a také více než čtyřicet lidských koster.⁵ Wankel tento nález interpretoval jako pohřeb významného náčelníka ze starší doby železné. Ačkoliv tento výklad byl předmětem několika kritických revizí, nelze Wanklovi upřít zásadní roli při

Fotografie Jindřicha Wankla. VMO, podsírka Písemnosti a tisky, f. Jindřich Wankel, karton č. 1. Foto: P. Rozsival.

zkoumání pravěkých dějin. Vedle zmiňovaných činností lékařské a archeologické se zaslužil o rozvoj národního života na Blanensku. Ze svých výzkumů vybudoval rozsáhlou sbírku, kterou za svého pobytu v Blansku od roku 1854 zpřístupnil jako malé soukromé muzeum. Ač se Wankel občas dostal do sporu s představiteli města Blanska, byli si vědomi jeho zásluh v oblasti vědy i kultury a stal se jeho čestným občanem.⁶

V roce 1883 Blansko opustil a odešel ke své dceři Vlastě do Olomouce, která byla provdána za středoškolského pedagoga a národního buditele Jana Havelku. Společně s manželkou, neprovdanou dcerou Madlenkou, ovdovělou Karlou s jejími dětmi a manželi Havelkovými bydleli na Blažejském náměstí v centru Olomouce.⁷ Ani zde nepolevuje ve své dosavadní vědecké a národní činnosti. V té době v Olomouci vrcholily přípravy na založení Vlasteneckého spolku muzejního (dále VSMO) a jeho muzea, do nichž se Jindřich Wankel i s celou rodinou aktivně zapojil. Záhy se stal jednou ze stěžejních vědeckých autorit zmiňovaného spolku, i když hlavními iniciátory jeho vzniku byli profesori tamního Slovanského gymnázia Vincenc Prasek a Jan Havelka (Wanklův zeť) společně s Ignátem Wurmlem, předním kulturním buditelem na Moravě ve 2. polovině 19. století.⁸ Ačkoliv Wankel, pocházející ze smíšeného manželství, ovládal lépe němčinu než češtinu, byl zapáleným propagátorem českého národního hnutí na Moravě. Stál rovněž u zrodu vydávání *Časopisu Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci*, který začal vycházet od roku 1884 a jehož byl redaktorem. Jako kurátor sbírek nově založeného muzea měl vliv na poměrně výrazné profilování sbírkotvorné činnosti v oblasti archeologie a podařilo se mu zde vybudovat rozsáhlou a hodnotnou sbírku.⁹ Při jejím zpracování a popisování mu hojně pomáhala dcera Vlasta s manželem Janem Havelkou i ostatní dcery. Ovšem těžiště práce Wanklových dcer pro spolkové muzeum spočívalo v oblasti etnografické. Rodina Wanklova tak stála nejen u zrodu VSMO a jeho muzea, ale měla zásadní vliv na jeho profilaci v oborech archeologie a etnografie v prvních letech jeho existence.¹⁰

Při popisu činnosti Jindřicha Wankla nelze opominout jeho roli otce. Měl čtyři dcery a ačkoliv žily v době, kdy emancipace žen byla teprve v plenkách, na jejich práci a kulturních počinech lze vidět, že Jindřich Wankel šel svým dcerám nejen příkladem, ale že je sám v jejich činnostech podporoval. Všechny dcery dostaly výborné vzdělání, absolvovaly českou Městskou vyšší dívčí školu v Praze a následně hudební školu Bedřicha Smetany.¹¹ Po návratu do Olomouce se aktivně zapojily do činnosti kolem prvního českého muzea při VSMO. Po vzoru Náprstkova Amerického klubu dam založily roku 1885 tzv. Dámský odbor při VSMO s důrazem na národopisnou činnost. Hned v roce 1885 uspořádal dámský odbor úspěšnou výstavu výšivek, k níž Vlasta Havelková připravila i katalog.¹² Muzeum a jeho činnost se záhy dostalo do povědomí širší veřejnosti nejen v Olomouci. Národopisná činnost VSMO se stupňovala, pořádaly se přednášky, výstavy, exkurze. Velmi oblíbenými se staly výjezdní schůze s populárně-vědním programem. Mimořádný ohlas měla výjezdní schůze do Velkého Ořechova u Brna konaná v červenci 1888, kde byla mimo jiné prezentována slavnost „Královniček“ – vítání jara.¹³ Královničky měly ohromný ohlas a následně byly předvedeny v Brně při premiéře *Lašských tanců* Leoše Janáčka a následně v Praze v Národním divadle. Činnost VSMO inspirovala k podobným akcím i spolky založené v jiných městech (např. ve Znojmě, Vyškově...). Jak již bylo řečeno, Wankel měl na své dcery a jejich činnost velmi výrazný vliv. Obecně lze říci, že všechny se angažovaly zejména ve dvou oborech, archeologii a národopisu, každá jinou měrou v daném odvětví.

Upřímným bolem jsouce dojati, oznamujeme všem svým členům i přátelům, že
Pán nad životem a smrtí povolal k Sobě
**spoluzakladatele, kustoda a čestného člena
našeho spolku, nestora archaeologie a anthropologie, spisovatele,
pána a pana**
Med. U. Dr. Jindřicha Wankla,
hnutího lékaře v Blansku, majitele zlatého záslužného kříže s korunou, c. k. konservatora státní komise
pro zachování uměl. památek ve Vídni, dopis. člena král. české společnosti nauk v Praze a c. k. geolo-
gického Hlaského ústavu ve Vídni, čest. člena archaeologického spolku „Věsta“ v Čáslavi, čest. člena carské
anthropologické společnosti v Moskvě a doživotního člena společnosti přátel starožitností při universitě
moskevské, čest. člena anthropolog. spolku v Mnichově a společnosti anthropolog. ve Washingtonu, dopi-
sujícího člena společnosti pro národopis a archaeologii ve Vratislavi, Berlíně a Oděse, čestného měřana
v Blansku, zakládajícího, čestného a řádného člena různých společností a spolků atd., atd.

Vysoce o vědu a vlast zasloužilý člen náš zemřel po dlouhém utrpení, zaopatřen
byv sv. svátostmi nemocných, v pondělí dne 5. dubna 1897 o 4. hodině ranní jsa
stár 75 let.
Pohřeb zemřelého bude ve středu dne 7. dubna 1897 o 5. hodině odpolední
z vlastního domu na Blažejském náměstí č. 5. na městský hřbitov.
Výbor vlast. muzej. spolku zve ku smuteční bohoslužbě, která bude v chrámu
ct. O. O. kapucínů v pátek dne 9. dubna o 8. hodině ranní.

V Olomouci, dne 5. měsíce dubna 1897.

Výbor vlasteneckého muzejního spolku.

Úmrtní oznámení Jindřicha Wankla vydané Výborem Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci. VMO, podsběrka Písemnosti a tisky, f. Jindřich Wankel, karton č. 1. Foto: P. Rozsívál.

Nejstarší dcera Lucie, provdaná za organizátora hudebního života v Blansku Františka Xavera Bakeše, se věnovala lidovým tancům. Dokonce úzce spolupracovala s Leošem Janáčkem, avšak posléze se jejich cesty rozešly.¹⁴ Mimo to se nepřestala věnovat archeologii, ke které ji už v dětství přivedl otec. Společně s ním se účastnila archeologických kongresů v Kyjevě, Kazani, Petrohradě a mnoha dalších. Prováděla archeologický průzkum v okolí Ořechoviček u Brna i jiných lokalit, publikovala v *Časopise Vlasteneckého spolku muzejního v Olomouci* i jiných periodikách. Stala se také opatrovnící synovce Karla Absolona, pozdějšího významného speleologa a archeologa, objevitele Věstonické venuše a zakladatele muzea Anthropos v Brně.¹⁵

Druhorozená Karla, provdaná Absolonová a posléze Bufková, se specializovala na bádání o moravské lidové písni, lidových pohádkách a pověstech. Rovněž byla spisovatelkou, angažovala se v ženském hnutí. Byla matkou již zmíněného Karla Absolona.

Třetí dcera Vlasta, provdaná za středoškolského profesora olomouckého gymnázia Jana Havelku, se specializovala na moravské výšivky a krajky. Společně s manželem a otcem patřila ke stěžejním osobnostem zakladatelské generace VSMO.¹⁶ Vedle zájmu o výšivky se aktivně věnovala rovněž archeologii, kde spolupracovala nejen se svým manželem i s otcem, ale prováděla i samostatné výzkumy. V době, kdy její manžel onemocněl tuberkulózou, podávala do Národního muzea zprávy o moravských pohřebištích a mohylách. Stala se i kustodkou nově založeného Národopisného muzea.

Nejmłodší ze sester Wanklových Madla se věnovala především národopisu. Sbírala lidový textil, keramiku a kraslice, věnovala se jejich ornamentálním motivům. Byla výbornou kreslířkou a mnoho svých studií doprovázela skvělou kresbou. Kresebně spolupracovala rovněž i se svým otcem a sestrami při publikování jejich archeologických nálezů. V roce 1914 se stala kustodkou Moravského zemského muzea v Brně, kde stála u zrodu národopisného oddělení. Angažovala se rovněž v ženských otázkách ve společnosti.¹⁷

Založení VSMO a jeho spolkového muzea mělo výrazný vliv na národní dění nejen na Moravě. Z počátečního nadšení vzešla soustavná koncepční činnost, metodicky VSMO pomáhal dalším vznikajícím muzeím. Jak již bylo uvedeno, původní profilace spolkového muzea akcentovala oblast archeologie a národopisu, na což měla zásadní vliv i rodina Wanklova. Oba typy sbírek byly vystaveny společně, původní generace zakladatelů mezi nimi vzájemně hledala a zkoumala společné prvky. Tak např. Vlasta Havelková porovnávala ornamentiku moravských výšivek s výzdobou pravěkých nádob a snažila se na nich dokázat starobylost slovanské kultury. Wankel byl bezesporu uznávanou autoritou, avšak již za jeho života měl také mnohé kritiky svých postupů. Nejznámější jsou pravděpodobně jeho spory se středoškolským profesorem a prehistorikem Karlem Jaroslavem Maškou,¹⁸ ale měl i další oponenty. Ačkoliv z dnešního pohledu pracovala generace Wankla a jeho dcer zastaralými postromantickými metodami, které byly zanedlouho vystřídány novými moderními přístupy, nelze jim upřít naprosto zásadní vliv na položení základů archeologie i národopisu nejen na Moravě. Jindřichu Wanklovi neoficiální titul „otce moravské archeologie“ právem náleží. Dodejme, že je nejen „otcem“ moravské archeologie, ale byl i skutečným otcem čtyř dcer, na jejichž práci a úsilí byl jistě hrdý. A z velké části to byla i jeho zásluha!

Poznámky

- ¹ Podborský, V.: Význam Jindřicha Wankla pro moravskou archeologii. In: *Sborník Muzea Blansko*, 2007, s. 103–108, zde s. 103.
- ² Novotný, G.: Bakešovi v Blansku. In: *Sborník Muzea Blansko*, 2007, s. 142–174, zde s. 145.
- ³ Kalábková, P.: Muzejní archeologická práce Jindřicha Wankla a jeho rodiny v Olomouci. In: *Sborník Muzea Blansko*, 2007, s. 108–113, zde s. 109.
- ⁴ Baumannová, D.: Jindřich Wankel (180. výročí narození). In: *Sborník Muzea Blansko*, 2001, s. 166–167, zde s. 167. – Podborský, V. (pozn. 1), s. 104.
- ⁵ Grolich, V.: Med. Dr. Jindřich Wankel. Lebky z jeskyně Býčí skála u Adamova v Moravském Krasu. *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 64, 2012, č. 2, s. 136.
- ⁶ Novotný, G. (pozn. 2), s. 146. – Baumannová, D. (pozn. 4), s. 167.
- ⁷ Kalábková, P. (pozn. 3), s. 108.
- ⁸ Písková, M. – Stratil, V.: *Živé tradice 1883–1983*. Olomouc 1983, s. 11.
- ⁹ Kalábková, P.: Kustod Jindřich Wankel. *Pravěk: časopis moravských a slezských archeologů. Nová řada*, roč. 11, 2001, s. 399–401, zde s. 399.
- ¹⁰ Písková, M. – Stratil, V. (pozn. 8), s. 11.
- ¹¹ Kostrhun, P.: S nevšední pílí a láskou. První ženy moravské archeologie. *Dějiny a současnost*, roč. 39, 2017, č. 3, s. 14–17, zde s. 15.
- ¹² Písková, M. – Stratil, V. (pozn. 8), s. 22.
- ¹³ Tamtéž, s. 22–23.
- ¹⁴ Kostrhun, P. (pozn. 11), s. 16.
- ¹⁵ Tamtéž.
- ¹⁶ Novotný, G. (pozn. 2), s. 148.
- ¹⁷ Tamtéž, s. 148. – Kostrhun, P. (pozn. 14), s. 16.
- ¹⁸ Podborský, V. (pozn. 1), s. 105.

Přehled publikační činnosti pracovníků Historického ústavu VMO v roce 2020

Odborné monografie, studie a články:

- Křenková, Z. – Říhová, V. – Čadilová, M. (edd.): *Sochy a města. Morava. Výtvarné umění ve veřejném prostoru 1945–1989*. Pardubice 2020.
- Říhová, V. – Čadilová, M.: Databáze Sochy a města jako nástroj péče o kulturní dědictví. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok* 32. Bratislava 2020, s. 51–60.
- Černý, J. – Novotná, S.: *České encyklopedie. Historie a proměny naučných slovníků*. Olomouc 2020.
- Černý, J.: České země a míra integrace jednolistové grafiky 15. století do ručně psaných kodexů. In: Hradilová, M. – Veselá, L. (eds.): *Paralelní existence. Rukopisy a tisky v českých zemích raného novověku*. Praha 2020, s. 215–234.
- Černý, J.: Mediální obraty v německojazyčné publicistice severních a severozápadních Čech během dvacátých let 16. století. *Folia Historica Bohemica*, roč. 35, 2020, č. 1, s. 53–71.
- Černý, J.: Štěpán Schlik v tištěných pramenech z doby reformace / Stephan Schlick in Druckschriften aus der Reformationszeit. In: *Schlikové známí i neznámí a jejich vliv na dějiny světového peněžnictví / Die bekannten und unbekannten Schlicks und ihr Einfluss auf die Geschichte des Weltfinanzwesens*. Ostrov 2020, s. 126–141.
- Hlubek, L.: Nové nálezy kadlubů a přechodného pozitivu určeného k výrobě kachlů z Loštic (okr. Šumperk). *Archaeologia historica*, roč. 45, 2020, č. 1, s. 431–443.
- Hlubek, L.: Neznámá kolekce středověkých nálezů z ulice 8. května čp. 504 v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 19–36.
- Hlubek, L.: Raně novověké nálezy z Jižní ulice v Olomouci-Slavoníně. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 92–106.
- Hlubek, L.: Zaniklá středověká ves Prlov (okr. Olomouc). *Střední Morava*, roč. 26, 2020, č. 49, s. 85–91.
- Militký, J. – Hradil, F. – Knápek, A. – Novák, V. – Smíšek, K. – Vilimec, E.: *Poklad mincí z doby třicetileté války z Horních Rápotic*. Praha – Havlíčkův Brod 2020.
- Novotná, S.: University Education in the Field of Ceramics (artists as art teachers). In: *CEPS Journal (Center for Educational Policy Studies Jopurna)*, Vol. 10, 2020, No. 4. University of Ljubljana, Faculty of Education, s. 117–142.
- Novotná, S.: Stud i um v díle Pavla Rozsívála. In: *Rozsívál, P.: Stud i um*. Olomouc 2020, s. 7–9.
- Müller, K. – Šimůnek, M. V. – Podolský, K.: Jiří Louda: *Coats of Arms of the Knights of the Order of the Garter / Erby rytířů Podvazkového řádu*. Olomouc 2020.
- Kreisinger, P. – Podolský, K.: Tragický 4. březen 1919 ve Šternberku s odstupem jednoho století – souvislosti, rekonstrukce událostí, důsledky. In: Švorc, P. – Koval, P. (eds.): *Rok 1919 a Československo. Postavenie a premeny periférií nového štátu v procese jeho konštituovania*. Opera Historica 2/2020. Prešov 2020, s. 128–144.
- Šrek, R.: Zámecký park v Čechách pod Kosířem za hrabat Silva-Tarouců. Část II. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 59–83.
- Šrek, R.: Stavební rozvoj Karlovy Studánky ve druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Část I. *Časopis Slezského zemského muzea*, roč. 69, 2020, č. 3, s. 217–234.

Informační články:

- Černý, J. – Novotná, S.: České encyklopedie v regále i pod lampou. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 131–134.
- Hlubek, L.: Hnojice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 1, s. 146.
- Hlubek, L.: Loštice (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 1, s. 149.
- Hlubek, L.: Hnojice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 1, s. 173–174.
- Hlubek, L.: Hnojice (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 1, s. 196.
- Hlubek, L.: Žerotín (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 1, s. 206.
- Hlubek, L. – Schenk, Z.: Hlubočky (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 150–151.
- Hlubek, L.: Loštice (okr. Šumperk). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 166.
- Hlubek, L.: Olomouc (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 170.
- Hlubek, L.: Šternberk (okr. Olomouc). *Přehled výzkumů*, roč. 61, 2020, č. 2, s. 180–181.
- Hlubek, L.: Ohlédnutí za výstavou Věstonická venuše poprvé v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 143–145.
- Jakůbková, H.: Výstava Jiří Frait. Fotografie 1989–1990. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 146–149.
- Sovková, V.: Čertovy obrázky. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2020, č. 320, s. 150–154.

Pokyny pro autory příspěvků Zpráv VMO

Všechny práce jsou posuzovány po stránce formální i obsahové, redakce si vyhrazuje právo článek nesplňující kritéria uvedená v těchto pokynech vrátit autorovi k dopracování, nebo ho odmítnout.

Společenskovední řada Zpráv VMO je obsahově členěna na rubriky:

- **STUDIE** – původní práce v rozsahu 10–20 normostran textu, max. 10 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát, cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ČLÁNKY / MATERIÁLY** – krátké příspěvky a práce v rozsahu do 10 normostran textu, max. 5 obrazových příloh, povinný poznámkový aparát a cizojazyčný (angličtina) abstrakt, klíčová slova a shrnutí;
- **ZPRÁVY / KRONIKA** – informativní příspěvky o výstavách, kulturních akcích, činnosti VMO apod., rozsah do 5 normostran textu, max. 2 obrazové přílohy.

Příspěvky zahrnuté do rubrik „Studie“ a „Články / Materiály“ jsou posuzovány odbornými recenzenty. Ke každému článku je požadována nezávislá recenze, na jejímž základě redakční rada rozhodne o přijetí, či odmítnutí studie. V případě rubriky „Studie“ jsou požadovány recenze dvě. O výsledku je autor vyrozuměn písemně. České texty procházejí jazykovou korekturou. Redakce si vyhrazuje právo provádět drobné stylistické úpravy, eventuálně zkrátit rukopis, uzná-li to za vhodné (v případě zkrácení rukopisu bude vyžádán autorův souhlas).

Redakce přijímá příspěvky v češtině a v elektronické podobě ve formátu WORD, EXCEL. Zasláný příspěvek musí být určen výhradně pro publikaci ve Zprávách VMO a musí být doplněn písemným prohlášením, že nebyl a nebude zadán k uveřejnění v jiném časopise. Přetisknutí takto uveřejněné části práce nebo použití obrázku v jiné publikaci lze jen s citací původu. Nevyžádané rukopisy a přílohy se nevracejí.

Formální úprava textu

Články se přijímají jen v úplné podobě a musí obsahovat:

- **název článku** (v češtině, u příspěvků do rubrik „Studie“ a „Články / Materiály“ také v angličtině);
- **plná jména všech autorů, název jejich pracoviště a e-mailový kontakt**;
- **abstrakt článku** (v angličtině) – obsahově velmi stručný a výstižný text s vyjádřením hlavního tématu příspěvku;
- **klíčová slova** (v angličtině);
- **vlastní text článku** (v češtině);
- text neformátujte, nerozdělujte slova, nepodtrhávejte;
- odstavce ukončete klávesou ENTER;
- všechny zkratky použité v textu a poznámkách musí být vysvětleny, nejlépe při jejich prvním užití, např.: Vlastivědné muzeum v Olomouci (dále VMO), Zemský archiv v Opavě (dále ZAO);
- nepoužívejte zkratky v názvu práce a v resumé;

- **poznámky umísťte výhradně na konec textového souboru, poznámky pod čarou jsou nežádoucí**;
- odkazy na poznámku uvádějte ve formě horního indexu bez závorky; vztahuje-li se poznámka pouze k danému slovu, umísťte číselný odkaz hned za toto slovo¹, vztahuje-li se k větnému celku, umísťte číselný odkaz za interpunkční znaménko;²
- odkazy na obrazovou přílohu do textu uvádějte v hranaté závorce, např. [obr. 2];
- **shrnutí článku** (v angličtině) – obsahově výstižné vyjádření hlavních myšlenek a závěrů v rozsahu do 15 řádků textu;
- **obrazové přílohy** (nepovinné) – dodávejte ve zvláštních označených souborech, ne vložené do článku, ve formátech *.jpg a *.tif v tiskové kvalitě 300 dpi;
- u všech obrázků uvádějte číslo odpovídající příslušné popisce;
- popisky obrazových příloh uvádějte na konci textového souboru;
- autor příspěvku je povinen zajistit si před publikováním fotografie případná autorská práva u jejího vlastníka a uvést celé jméno jejího autora.

Příklady citačního úzu časopisu

Monografie

- ¹ Seifertová, H.: *Georg Flegel*. Praha 1991, s. 15–17.
- ² Richter, V.: *Raně středověká Olomouc*. Praha 1959, s. 142–147, 167. – Homolka, J. a kol.: *Pozdně gotické umění v Čechách (1471–1526)*. Praha 1985.

Články v periodikách

- ³ Fiala, J. – Mlčák, L.: Neznámé plány staré jezuitské koleje, školní budovy a kostela Panny Marie v Olomouci. *Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci*, 2006, č. 292, s. 3–28.
- ⁴ Špičák, J.: Olomouc 1938–1945 – pohraniční město. *Střední Morava*, roč. 6, 2000, č. 10, s. 81–87.
- ⁵ Kv.: Krásný dar Klubu přátel umění. *Moravský večerník*, roč. 16, 1937, č. 275, 26. 10., s. 2. – Röder, J.: Das Olmützer Stadtwappen. *Amtsblatt der Hauptstadt Olmütz*, Jg. 1, 1939, Folge 4, 20. 6., s. 1–3.

Články ve sbornících a jiných neperiodických publikacích

- ⁶ Fifková, R.: Historické aleje jako zárodky olomouckých městských parků. In: Kubeša, P. (ed.): *Historie a současnost alejí v krajině a urbanizovaném prostředí. Sborník přednášek z odborného semináře konaného ve dnech 17. a 18. září 2007 v Olomouci*. Olomouc 2007, s. 21–29.
- ⁷ Pavlíček, M.: Sochaři a sochařství baroka v Olomouci. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 119–137.

Edice vydaných pramenů

- ⁸ Tanner, M.: *Hora olivetská*. Ed. Malura, J. Brno 2001.
- ⁹ Krobotová, M. – Spáčilová, L. – Spáčil, V. (eds.): *Charakteristische Beyträge zur Kenntniss der Hauptstadt und Gränzfestung Olmütz von Johann Alexius Eckberger / Příspěvky k charakteristice a poznání hlavního města a pohraniční pevnosti Olomouce od Jana Alexia Eckbergera*. Olomouc 1998.

Katalogová hesla

¹⁰ LM [Leoš Mlčák]: Adorace Nejsvětější Svátosti oltářní. In: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 329, č. kat. 190.

Diplomové, závěrečné a jiné nepublikované práce

¹¹ Fifková, R.: *Přínos historika k rekonstrukci historických zahrad a parků – model Šumperska* (rigorózní práce). Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc 2000, s. 36–42.

Nevydané prameny

¹² Státní okresní archiv Olomouc, fond Archiv města Olomouc, Zlomky registratur 1426–1786 (1890), karton č. 25, inv. č. 673.

Citace internetových zdrojů

¹³ Kolář, B.: Unie výtvarných umělců Olomoucka. *Radniční listy*, 2003, č. 11, http://www.uvuo.eu/historie_soubory/kolar_uvuo.htm, vyhledáno 30. 3. 2010.

¹⁴ Poledňák, I.: Helfert Vladimír. *Český hudební slovník osob a institucí*, http://www.ceskyhudebnislovník.cz/slovník/index.php?option=com_mdictionary&action=record_detail&id=3343, vyhledáno 30. 4. 2010.

Opakovaná citace

Práce citovaná v textu vícekrát se v poznámkách uvede odkazem na autora a poznámku, v níž je zmíněna poprvé (je-li citováno více prací téhož autora, uvede se pro rozlišení také její zkrácený název).

¹⁵ Richter, V. (pozn. 2), s. 55.

¹⁶ Fifková, R.: *Historické aleje* (pozn. 6), s. 22, 27.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložen jiný titul, užíváme pro opakovanou citaci stejné práce odkaz „tamtéž“.

¹⁷ Tamtéž, s. 25.

V téže nebo následující poznámce, není-li mezi nimi vložena práce jiného autora, užíváme pro opakovanou citaci stejného autora odkaz „týž“, „táž“ atd.

Popisky k obrázkům

Obr. 1. Josef Ignác Sadler, Svaté příbuzenstvo (detail), 1754, olej, měděný plech, Moravská galerie v Brně. Foto: archiv autora.

Obr. 2. František Ondřej Hirnle, model náhrobku biskupa Maxmiliána z Hamiltonu, před 1773, dřevo, vosk, zlacení, Vlastivědné muzeum v Olomouci. Foto: Pavel Rozsívál.

Obr. 3. Olomouc, kostel sv. Michala, 1676–1707, pohled do hlavní lodi. Reprofoto: Jakubec, O. – Perůtka, M. (eds.): *Olomoucké baroko. Výtvarná kultura Moravy let 1620–1780*. Díl 2 (katalog výstavy). Olomouc 2010, s. 36, obr. 12.

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci, ročník 2021, číslo 322

Periodický tisk územního samosprávného celku Olomoucký kraj

Redakční rada / Editorial Board

Mgr. Magda Bábková Hrochová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Alois Čelechovský, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Jiří Fiala, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Břetislav Holásek (vedoucí redaktor, Vlastivědné muzeum v Olomouci)
doc. Mgr. Ondřej Jakubec, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Andrea Jakubcová (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Vladimíra Jašková (Muzeum a galerie v Prostějově)
doc. Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
prof. PhDr. Alena Křížová, Ph.D. (Masarykova univerzita v Brně)
Mgr. Beata Matysioková, Ph.D. (Univerzita Palackého v Olomouci)
Ing. Pavel Novotný
prof. RNDr. Aloisie Pouličková, CSc. (Univerzita Palackého v Olomouci)
PhDr. Pavel Šlézar, Ph.D. (Národní památkový ústav, ú. o. p. v Olomouci)
Mgr. Robert Šrek (Vlastivědné muzeum v Olomouci)
RNDr. Jana Tkáčiková (Muzeum Beskyd Frýdek-Místek)

Odpovědní redaktoři / Executive Editors

Mgr. Robert Šrek, sreka@vmo.cz, tel. 585 515 153 (společenské vědy)
Mgr. Magda Bábková Hrochová, maghroch@centrum.cz, tel. 739 991 799 (přírodní vědy)

Adresa redakce / Contact Address

Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc, Česká republika
tel.: +420 585 515 111; fax: +420 585 222 743

Grafická úprava a sazba / Graphic design and layout

Miloš Dvorský

Tisk / Print

TRINITY ART s. r. o., Řepčinská 239/101, Olomouc

Vydává / Published by

Vlastivědné muzeum v Olomouci, nám. Republiky 5, 771 73 Olomouc; IČ 100 609

Zprávy Vlastivědného muzea v Olomouci vycházejí dvakrát ročně.

Číslo 322/2021 vyšlo v prosinci 2021 nákladem 100 ks.

Uzávěrka příspěvků je každoročně 30. května.

ev. č. MK ČR E 19080

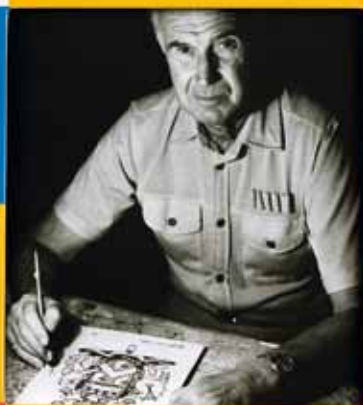
© Vlastivědné muzeum v Olomouci 2021

www.vmo.cz

ISSN 1212-1134

Coats of Arms of the Knights
of the Order of the Garter

Jiří
Louda

muzeum
VLASTIVĚDNÉ MUZEUM V OLOMOUCI